

Krzysztof Buchowski

POLITYKA ZAGRANICZNA LITWY

1990–2012

**GŁÓWNE KIERUNKI
I UWARUNKOWANIA**

Wydawnictwo Uniwersyteckie
TRANS HUMANA
Białystok 2013

Recenzent: prof. dr hab. Przemysław Dąbrowski

Projekt okładki: Mieczysław Rabczko

Redakcja: Elżbieta Kozłowska-Świątkowska

Korekta: Zespół

© Copyright by Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie
red. nacz. E. Kozłowska-Świątkowska
15-328 Białystok, ul. Świerkowa 20
Tel./fax 857-457-286 zamówienia: tel. 857-457-423
<http://pip.uwb.edu.pl/transhumana>; e-mail: transhum@uwb.edu.pl

Wydanie I

Praca powstała w ramach projektu badawczego MNiSW Nr NN 116270538.

Wydanie finansowane przez Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku.

Wszystkie prawa zastrzeżone
All rights reserved

Białystok 2013

ISBN 978-83-61209-95-9

Druk i oprawa: TOTEM.com.pl

Spis treści

Wprowadzenie	7
1.	
Ku niezależności	23
1. Od powstania Sajudisu do Aktu Przywrócenia Państwa (11 marca 1990)	23
2. Początki dyplomacji	31
3. Współpraca z Łotwą i Estonią. Negocjacje z Moskwą	38
4. Dyplomatyczna ofensywa na Zachodzie	42
5. Stosunki z Polską	44
6. Od <i>wydarzeń styczniowych</i> do uznania międzynarodowego w sierpniu 1991 roku	48
2.	
W poszukiwaniu tożsamości (1991–1993)	56
1. Uwarunkowania wewnętrzne	56
2. Stosunki z Rosją	65
3. Relacje z Polską	76
4. Opcja skandynawska i relacje z państwami bałtyckimi	84
5. Stosunki z Białorusią	89
6. Między Zachodem a Wschodem	94
7. Przełomowe ostatnie miesiące 1993 roku	102
3.	
W drodze na Zachód (1994–2004)	108
1. Sytuacja wewnętrzna	108
2. Od traktatu do strategicznego partnerstwa z Polską	117
3. Stosunki ze światem zachodnim	125

4.	Relacje z Łotwą i Estonią	137
5.	Długi cień Rosji	144
6.	Stosunki z pozostałymi państwami	155

4.

	<i>Nowa polityka zagraniczna (2004–2009)</i>	163
1.	Nowe wyzwania w nowych czasach	163
2.	W oparciu o Polskę	174
3.	Kierunek wschodni	186
4.	Relacje z Zachodem	201

5.

	<i>Polityka zrównoważona i pragmatyczna (2009–2012)</i>	206
1.	Okoliczności wewnętrzne i zewnętrzne	206
2.	Załamanie strategicznego partnerstwa z Polską	215
3.	Polityka wschodnia	226
4.	Relacje ze światem zachodnim	239

	Zakończenie	247
--	--------------------	-----

	Wykaz źródeł i literatury	251
	Streszczenie	287
	Резюме	289
	Summary	291
	Indeks osobowy	293

Wprowadzenie

Tematyka litewska stale budzi w Polsce spore zainteresowanie, jednak potoczna wiedza najczęściej sprowadza się do mitów i stereotypów¹. Niewiele wiadomo, zwłaszcza o współczesnych problemach litewskiego państwa. Zagadnienie jego polityki zagranicznej przyciąga już tylko wąskie grono specjalistów. Sytuacja wydaje się o tyle niezrozumiała, że dzieje Polski i Litwy były i nadal pozostają wyjątkowo mocno splecione.

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku Litwa odzyskała suwerenność po okresie komunistycznego zniewolenia. W krótkim czasie niemal od podstaw zbudowano strukturę demokratycznego państwa prawa. W pierwszych latach głównym celem polityki zagranicznej było utrwalenie niepodległości oraz potwierdzenie nienaruszalności granic. Później, na przełomie XX i XXI stulecia, dążono przede wszystkim do integracji ze światem zachodnim. W 2004 roku zamierzenia zostały zrealizowane: Litwa stała się członkiem NATO i Unii Europejskiej. W zmienionych warunkach przystąpiono do realizacji programu umocnienia pozycji kraju na arenie międzynarodowej. Na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku, w konsekwencji zmian światowej koniunktury, Litwa ponownie musiała szukać nowej formuły w stosunkach z sąsiadami.

Granice chronologiczne niniejszego opracowania zostały wyznaczone przez akt niepodległości, uchwalony w marcu 1990 roku, oraz wybory parlamentarne z października 2012 roku. Cezury mają umowny charakter. Odzyskiwanie suwerenności na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych

¹ J. Korus, *Skąd Litwini wracali? Czyli co Polak wie o Litwie*, 17 kwietnia 2013, <http://swiat.new-sweek.pl/skad-litwini-wracali-czyli-co-polak-wie-o-litwie,103554,1,1.html> [24.04.2013]; szerzej zob. A. Fuksiewicz, A. Łada, J. Kucharczyk, *Obok siebie. Wzajemne postrzeganie się Polaków i Litwinów*, Warszawa 2013.

XX wieku było długotrwałym i złożonym procesem. Rzeczywistym finałem stał się dopiero rozpad ZSRR w 1991 roku. Jednak wraz z uchwaleniem Aktu Przywrócenia Państwa (11 marca 1990 r.) Litwa sięgnęła po atrybuty niezależności. Stworzono wówczas także zręby Ministerstwa Spraw Zagranicznych i służby dyplomatycznej. Struktury te funkcjonowały odąd nieprzerwanie. Końcowa cezura również ma wymiar jedynie praktyczny, podyktowany koniecznością zamknięcia narracji i rozpoczęcia procesu wydawniczego. Nie wydaje się bowiem, aby wybory parlamentarne z 2012 roku skutkowały zasadniczą zmianą w polityce zagranicznej Litwy. Spektakularnego przełomu nie należy się także spodziewać w kontekście przejścia przez Litwę przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej w lipcu 2013 roku.

Praca nie rości pretensji do wyczerpania tematu. Przedmiotem zainteresowania są główne kierunki polityki zagranicznej litewskiego państwa. Polityka ta była realizowana na gruncie stosunków z najbliższymi sąsiadami (Rosją, Polską, Białorusią, oraz Łotwą i Estonią), w relacjach z krajami Europy Zachodniej, USA i organizacjami międzynarodowymi świata zachodniego: NATO i Unią Europejską. W mniejszym stopniu obraz koncentruje się na kontaktach z państwami poradzieckimi, Chinami, a także innymi krajami.

Poszczególne rozdziały w porządku chronologicznym przedstawiają ponadto kluczowe uwarunkowania, zarówno międzynarodowe, jak wewnętrzne. Kontekst wewnętrzny wydaje się o tyle istotny, że kierunki polityki zagranicznej były przedmiotem ustaleń przyjmowanych w ramach systemu demokratycznego. Na Litwie funkcjonowało całe spektrum sił politycznych, reprezentujących czasami skrajnie odmienne ideologie. W tych kręgach powstawały koncepcje, realizowane przez organy konstytucyjne. Analizą zostały objęte rozstrzygnięcia kształtujące się na szczeblach eksperckim i partyjnym oraz ostateczne procesy decyzyjne. Wiele miejsca poświęcono zespołowi czynników prawnoustrojowych i społeczno-ekonomicznych, które wpływały na kierunki polityki zagranicznej. Jednym z ważniejszych bodźców, rozważanych także na kartach niniejszego opracowania, były nastroje i oczekiwania opinii społecznej.

Niezbędne wydało się również przywołanie szerszego tła historycznego i kulturowego. Współczesna Litwa chętnie odwołuje się do historycznego dziedzictwa, szczególnie obficie czerpiąc z dorobku niepodległego państwa z lat międzywojennych. Jednakże, zwłaszcza w relacjach z sąsiadami, wiele problemów korzeniami sięga jeszcze wcześniejszych zaszciości. Przykładem są stosunki

z Polską, którą litewski historyk i dyplomata, Romualdas Misiūnas, trafnie określił jako „psychologicznie najbliższego” sąsiada swego kraju².

Podstawę źródłową stanowią dokumenty, publikowane w osobnych zbiorach, specjalistycznych periodykach lub w Internecie. Na stronach internetowych dostępne są również sprawozdania stenograficzne z posiedzeń litewskiego parlamentu (Sejmu, lit. Seimas). Wiele informacji dostarczyły wspomnienia i publicystyczne wypowiedzi twórców polityki zagranicznej, między innymi: Vytautas Landsbergisa, Algirdasa Brazauskasa, Valdas Adamkusa, Algirdasa Saudargasa, Bronislovas Kuzmickasa. Pomocne były wiadomości oraz opinie zawarte w najważniejszych czasopismach społeczno-politycznych (między innymi „Lietuvos Rytas”, „Lietuvos Aidas”, „Respublika”, „Diena”, „Veidas”). W XXI wieku funkcję czołowego medium zaczęły pełnić serwisy internetowe, szerzej wykorzystane w ostatnich rozdziałach. W przypadku opracowań zwracają uwagę zwłaszcza artykuły zamieszczane na łamach półrocznika „Lithuanian Foreign Policy Review” oraz innych czasopism fachowych, zarówno litewskich, jak zagranicznych. Niektóre publikacje były dostępne jedynie w wersji online, z czego czasami wynika niemożność podania numerów cytowanych stron. Wykorzystano także literaturę zwartą, wśród której nadal jednak brakuje kompleksowej syntezy dziejów polityki zagranicznej Litwy.

Litwini w średniowieczu stworzyli własne państwo, które podbiło sąsiednie tereny zamieszkałe przez ludność ruską (dzisiejsze ziemie Białorusi i częściowo Ukrainy), a następnie połączyło się unią z Polską. Litewskie elity uległy stopniowej językowej, kulturowej, wreszcie narodowej polonizacji. Język litewski pozostał mową chłopskiego ludu jedynie na niewielkim obszarze rozległego Wielkiego Księstwa Litewskiego, tworzącego wraz z Królestwem Polskim, Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Po rozbiorach Rzeczypospolitej w końcu XVIII wieku Wielkie Księstwo Litewskie znalazło się pod władzą rosyjską, ale Polacy w dalszym ciągu zachowali dominującą pozycję zwłaszcza w sferach ekonomicznej i społeczno-kulturalnej. W XIX stuleciu Wilno, historyczna stolica Litwy, stało się jednym z najważniejszych ośrodków polskiej kultury,

² Cyt. za: A. Valionis, E. Ignatavičius, I. Bričkovskienė, *From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988-1998*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Valionis.pdf> [12.02.2013].

a język polski coraz szerzej upowszechniał się wśród chłopskich mieszkańców Wileńszczyzny. Ziemie litewskie znalazły się na uboczu XIX-wiecznych procesów modernizacyjnych. Pod koniec wieku przybrała na sile zamorska emigracja spowodowana ciężkim położeniem ekonomicznym. Wielu Litwinów osiedliło się wówczas zwłaszcza w USA, dając początek prężnej diasporze.

Na przełomie XIX i XX wieku niemal w całej Europie Środkowo-Wschodniej przyspieszył proces kształtowania się nowoczesnych ruchów narodowych. Tendencja nie ominęła terenów etnicznie litewskich. Wywodzący się z warstwy ludowej działacze odrodzeniowi za największe zagrożenie dla kielkującej litewskiej narodowości uznali miejscowych Polaków. Jedynym satysfakcjonującym rozwiązaniem była relituanizacja. Rozumiano ją jako powrót do języka przodków oraz przyjęcie nowoczesnej litewskiej świadomości.

W latach pierwszej wojny światowej tereny litewskie w całości znalazły się pod okupacją niemiecką. Wiosną 1917 roku niemieckie władze rozpoczęły działania mające na celu trwałe związanie całego regionu nadbałtyckiego z Rzeszą. Myślano przede wszystkim o ziemiach łotewskich i estońskich, gdzie silny był etniczny żywioł niemiecki (tzw. Baltendeutsche). Litwa miała odegrać w tym wypadku rolę naturalnego pomostu między Prusami Wschodnimi a Kurlandią. Postanowiono wciągnąć ludność litewską do współpracy. Pierwszym krokiem była zgoda na zwołanie we wrześniu 1917 roku do Wilna Litewskiej Konferencji Krajowej, która wyłoniła Radę Krajową (lit. Krašto Taryba). Rada 16 lutego 1918 roku uchwaliła DEKLARACJĘ NIEPODLEGŁOŚCI. W litewskiej tradycji przyjmuje się, że ten akt zapoczątkował nowoczesną litewską państwowość, jednak do końca 1918 roku pełnię władzy faktycznie sprawowała niemiecka administracja wojskowa.

W listopadzie 1918 roku Niemcy zawarły zawieszenie broni na froncie zachodnim. Oznaczało to przegraną wojnę i perspektywę wycofania wojsk okupacyjnych także ze wschodu Europy. W tym czasie w Wilnie powstał pierwszy litewski rząd, który stanął przed zadaniem budowy struktur niepodległego państwa. Sytuacja była trudna nie tylko z powodu problemów z uznaniem międzynarodowym. Od wschodu narastało niebezpieczeństwo bolszewickie. W stolicy przeważali miejscowi Polacy stanowiący około 60% mieszkańców, podczas gdy Litwinów było tylko 2%. W najbliższych okolicach proporcje były jeszcze bardziej dla Litwinów niekorzystne. Obok stale umacniającego swą pozycję języka polskiego dominowała białoruszczyzna. Miejscowi Polacy nie ukrywali, że ich celem było przyłączenie Wileńszczyzny do odradzającej się Polski. Na początku stycznia 1919 roku pozbawione zaplecza litewskie władze

opuściły stolicę i przenieśli się do Kowna (Kaunas), na tereny pozostające jeszcze pod niemiecką kontrolą. Do Wilna wkroczyli bolszewicy, którzy jednak wiosną 1919 roku zostali wyparci przez polskie wojsko.

W litewskim przeświadczeniu najpoważniejsze zagrożenie dla kraju niosła odradzająca się Polska, a także litewscy Polacy. W koncepcjach twórców polskiego państwa Litwa rzeczywiście miała być z nim związana, najlepiej na zasadach autonomii, unii lub federacji. W ostateczności wchodziła w grę także inkorporacja do Polski jedynie tych terenów, na których przeważała ludność polska. Dla Litwinów każde z tych rozwiązań oznaczało konieczność wyrzeczenia się narodowej i politycznej suwerenności, dlatego konsekwentnie odrzucali polskie propozycje. Domagali się uznania niepodległej Litwy ze stolicą w Wilnie. Polską opcję mieszkańców kraju interpretowano w kategoriach irreducenty i zdrady stanu. Latem i jesienią 1919 roku między Polską a Litwą rozpoznał się konflikt, doszło także do pierwszych starć zbrojnych.

Na przełomie 1919 i 1920 roku strona bolszewicka zaproponowała wszystkim trzem nowo powstałym państwom bałtyckim (Litwie, Łotwie i Estonii) rozejm i podjęcie rokowań pokojowych. Dzisiaj już wiadomo, że przygotowując ofensywę na zachód bolszewicy chcieli zabezpieczyć powodzenie akcji między innymi przez neutralizację tych państw. Jednakże dla rządów w Kownie, Rydze i Tallinie traktat pokojowy z niedawnym wrogiem, sukcesorem carskiego imperium, oznaczał przypieczętowanie suwerenności. Ostatecznie traktat z Estonią został podpisany w lutym, a z Łotwą w sierpniu 1920 roku. Negocjacje z Litwą rozpoczęły się w maju 1920 roku. Litwinom chodziło o uznanie swego państwa *de iure*, ale także potwierdzenie praw do terenów spornych z Polakami. Delegacji bolszewickiej zależało przede wszystkim na wciągnięciu Litwy do toczącej się wojny z Polską. Podpisanie traktatu nastąpiło 12 lipca 1920 roku. Strona bolszewicka uznała niepodległość Litwy i przekazała temu państwu Wileńszczyznę, nieco wcześniej odebraną Polakom.

Już po zasadniczym przełomie w wojnie polsko-bolszewickiej, we wrześniu 1920 roku rozgorzały zacięte walki polsko-litewskie na Suwalszczyźnie, gdzie wcześniej wkroczyły litewskie oddziały. Strony podjęły rokowania w Suwałkach, ustalono warunki zawieszenia broni. Litwini nie godzili się natomiast na ustępstwa w sprawie Wilna, które pozostawało w ich rękach. Wydawało się, że strona polska akceptuje takie rozwiązanie, jednakże w rzeczywistości przygotowała inny scenariusz. Zanim jeszcze formalnie tzw. umowa suwalska zaczęła obowiązywać, na polecenie głównodowodzącego sił polskich, Józefa Piłsudskiego, generał Lucjan Żeligowski stanął na czele oddziałów, które oficjalnie

wypowiedziały Polsce posłuszeństwo i wkroczył do Wilna na początku października 1920 roku. Na zajętych terytoriach powołano tzw. Litwę Środkową, państwo posiadające wszelkie atrybuty suwerenności, faktycznie całkowicie uzależnione od Polski. W 1922 roku po decyzji tzw. Sejmu Wileńskiego, czyli lokalnej reprezentacji mieszkańców wyłonionej w wyborach, Litwa Środkowa została oficjalnie inkorporowana do Polski.

Na skutek przeciągającego się konfliktu z Polską uznanie litewskiego państwa przez społeczność międzynarodową nastąpiło dopiero w końcu 1922 roku. W całym okresie międzywojennym stosunek do Polski był najważniejszym problemem wpływającym na kierunki polityki zagranicznej Litwy. ceptowano inkorporacji Wileńszczyzny przez południowego sąsiada. Według litewskiej interpretacji region ten znajdował się pod okupacją. Zerwano wszelkie stosunki z Warszawą. Wokół idei oswobodzenia „okupowanego” przez Polaków Wilna zbudowano ogromną maszynę propagandową. Litewska dyplomacja większość działań podporządkowała kwestii wileńskiej. Kowno opierało swą politykę zagraniczną na szukaniu porozumienia z Niemcami i Związkiem Radzieckim. Zakładano, że należy w tych państwach szukać poparcia przeciwko Polsce, gdyż w powersalskiej konfiguracji Warszawa będzie znajdowała się w ostrym konflikcie z Berlinem i Moskwą.

Międzywojenna Republika Litewska ukształtowała się jako państwo demokratyczne, z jednoizbowym parlamentem – Sejmem (Seimas), z całym spektrum partii politycznych od lewicy do prawicy. Litewska demokracja nie uniknęła jednak kryzysu, typowego dla ówczesnych państw środkowoeuropejskich. W grudniu 1926 roku w wyniku zamachu stanu władzę przejęło ugrupowanie narodowców (tautininków). Ustanowiony przez nich reżim nie tylko bezwzględnie zwalczał opozycję, ale także z powodzeniem skonsolidował społeczeństwo wokół ideologii nacjonalistycznej.

Jednym z najważniejszych sukcesów pierwszych lat niepodległości stało się pozyskanie Kłajpedy (Memla). Okręg Kłajpedy to północno-wschodni fragment niemieckich Prus Wschodnich, gdzie jeszcze w XIX wieku przeważała ludność litewska, ulegająca jednak silnej germanizacji. Na mocy traktatu wersalskiego Kłajpedę odłączono od Niemiec i poddano francuskiej kontroli. W styczniu 1923 roku Litwini zorganizowali powstanie i opanowali miasto wraz z regionem. Akcja przebiegała za cichą aprobatą Niemców, którym bardziej odpowiadało pozostawienie Kłajpedy w litewskim „depozycie”, niż pod władzą Francuzów. Ostatecznie po żmudnych negocjacjach w 1924 roku

mocarstwa zachodnie oraz Litwa podpisały porozumienie, na mocy którego uznano, że Kraj Kłajpedzki zostanie autonomiczną częścią Litwy.

Negatywny stosunek Kowna do Warszawy i szukanie oparcia w Moskwie sprawiało, że długo nie udawała się współpraca Litwy z pozostałymi państwami bałtyckimi: Łotwą i Estonią. Do zbliżenia doszło dopiero w połowie lat trzydziestych, po unormowaniu relacji Polski z ZSRR i Niemcami, a także po ujawnieniu niemieckich żądań zwrotu Kłajpedy. W 1934 roku Litwa przystąpiła do sojuszu łotewsko-estońskiego, a następnie, również z litewskiej inicjatywy, zawiązano Związek Państw Bałtyckich, zwany też Bałtycką Ententą. Zamierzano rozwinąć ściśle współdziałanie polityczne i militarne, ale także ekonomiczne i kulturalne. Dwukrotnie w roku organizowano spotkania na szczeblu szefów dyplomacji poświęcone między innymi koordynacji polityki zagranicznej. Jednak większość zamierzeń pozostawała w sferze deklaracji. Zwyciężyły typowe dla ówczesnej Europy partykularyzmy, w wyniku czego nadbałtycka współpraca miała raczej fasadowy charakter. W końcu lat trzydziestych, w obliczu zaostrzającej się sytuacji w Europie, państwa Ententy Bałtyckiej zdecydowały się na ogłoszenie polityki neutralności³.

Na początku 1938 roku Polska postanowiła przeciąć gordyjski węzeł konfliktu z Litwą. Pretekstu dostarczył incydent graniczny. Do Kowna wysłano notę ultymatywną, w której polski rząd zażądał natychmiastowego nawiązania stosunków dyplomatycznych. Po krótkim wahaniu, Litwa przyjęła warunki ultimatum, obawiając się równoległej eskalacji niemieckich roszczeń w Kłajpedzie. Wkrótce otwarto granicę, uruchomiono połączenia kolejowe i pocztowe. Jednakże niemal dokładnie rok po polskim ultimatum czekał Litwę kolejny wstrząs. W marcu 1939 roku nazistowskie Niemcy, tuż po zajęciu Czech i Moraw, zażądały od Litwy przekazania Kłajpedy pod groźbą inwazji wojskowej. Nie mogąc liczyć na żadną pomoc z zewnątrz rząd litewski przyjął narzucone warunki.

Losy dużej części Europy Środkowej, w tym Litwy, stały się przedmiotem ustaleń niemiecko-radzieckich, zwanych paktem Ribbentrop-Mołotow. Tajny protokół układu zawartego 23 sierpnia 1939 roku przewidywał podział regionu na strefy wpływów. Finlandia, Łotwa i Estonia miały wejść do strefy radzie-

³ P. Łossowski, *Związek Państw Bałtyckich 1934–1940*, [w:] tenże przy współudziale Broniusa Makauskasa, *Kraje Bałtyckie w latach przełomu 1934–1944*, Warszawa 2005, s. 47; zob. R. Runiewicz-Jasińska, *Modele współpracy państw bałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) XX i XXI wieku*, [w:] *Państwa bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) J. Gołębiowski, Warszawa 2011, s. 92–93.

ckiej, zaś Litwa – niemieckiej. Pakt przewidywał również podział Polski oraz uznanie radzieckich pretensji do rumuńskiej Besarabii. Strony porozumiały się także w sprawie uwzględnienia interesów Litwy do Wileńszczyzny, jednak nie ustalono żadnych konkretnów⁴.

Niemcy zaatakowały Polskę we wrześniu 1939 roku. Litwa natychmiast potwierdziła neutralność wobec konfliktu toczącego się bezpośrednio u jej granic, mimo że niemiecka dyplomacja usilnie zachęcała do podjęcia marszu na Wilno i obiecywała wojskowe wsparcie. Kolejną zmianę sytuacji przyniosła agresja radziecka na Polskę. Wilno dostało się w ręce Armii Czerwonej. Litewskie władze zaczęły zabiegać w Moskwie o wyjaśnienie nowego statusu miasta i ewentualne uwzględnienie litewskich roszczeń. W tym czasie ZSRR, prowadząc z Niemcami własną grę, przygotowywał inkorporację Wileńszczyzny do radzieckiej Białorusi. Najbliższa przyszłość została przesądzona w kolejnym porozumieniu niemiecko-radzieckim, zawartym w końcu września 1939 roku (tzw. drugim pakcie Ribbentrop-Mołotow). Postanowiono wówczas między innymi o przesunięciu całej Litwy do radzieckiej strefy wpływów. Litewskie władze musiały zgodzić się na zainstalowanie w kraju 20 tys. radzieckich żołnierzy w bazach wojskowych, a w zamian Litwa miała otrzymać Wilno i Wileńszczyznę. Podobne warunki dotyczące pobytu swoich wojsk Moskwa narzuciła Łotwie i Estonii.

Odzyskanie wymarzonej stolicy stało się dla litewskiego społeczeństwa tak doniosłym i radosnym wydarzeniem, że mało kto dostrzegał słony rachunek. Pod koniec października 1939 roku wojsko litewskie wkroczyło do Wilna, gdzie zaczęto wcielać w życie zdecydowaną politykę lituanizacyjną.

Przez kilka miesięcy po zainstalowaniu radzieckich baz Litwa cieszyła się jeszcze względną swobodą w polityce wewnętrznej, a w pewnym stopniu także zagranicznej. Ale dni nawet tej ograniczonej suwerenności były policzone. Wobec błyskotliwych zwycięstw Wehrmachtu na froncie zachodnim wiosną 1940 roku zaniepokojony radziecki przywódca, Józef Stalin, postanowił ostatecznie zająć tereny, które przypadły ZSRR w pakcie Ribbentrop-Mołotow. Na początku czerwca 1940 roku Moskwa wystosowała do Litwy ultimatum, w którym domagała się między innymi utworzenia nowego, „demokratycznego” (czytaj: z udziałem komunistów) rządu. Przyparte do muru litewskie władze przyjęły warunki. Mimo zachowania ciągłości prawnej i pozorów lega-

⁴ Szerzej na temat litewskiego kontekstu układu niemiecko-radzieckiego zob. N. Šepetyš, *Molotovo Ribbentropo paktas ir Lietuva*, Vilnius 2006.

lizmu, w połowie czerwca 1940 roku niepodległa Litwa w praktyce przestała istnieć. Taki sam los spotkał Estonię i Łotwę.

Szybko postępowała sowietyzacja. W lipcu 1940 roku odbyły się „wybory” do „sejmu ludowego”, który oczywiście zwrócił się z prośbą do Moskwy o włączenie litewskiego państwa do ZSRR. Na początku sierpnia Litwa formalnie została ogłoszona Litewską Socjalistyczną Republiką Radziecką (LSRR). W listopadzie 1940 roku LSRR dodatkowo otrzymała rejon Druskiennik (Druskininkai) i Solecznik (Šalčininkai) oraz ziemię na wschód od Świącian (Švenčionys). Tereny te przed wrześniem 1939 roku znajdowały się w granicach Polski, następnie były przejściowo włączone do radzieckiej Białorusi.

Litwę dotknęły represje. Fatalne skutki miała zwłaszcza masowa deportacja ludności. Z kraju liczącego nieco ponad dwa miliony mieszkańców wywieziono w głąb ZSRR około 30 tys. osób. Strata była bolesna także w sensie jakościowym, gdyż zgodnie z sowiecką taktyką deportacje objęły w pierwszym rządzie przedstawicieli inteligencji i funkcjonariuszy państwowych, osoby aktywne w dotychczasowym życiu społeczno-politycznym. W przekonaniu litewskich patriotów naród ponownie stanął na krawędzi kulturowej zagłady.

Przeciw sowieckim okupantom zaczął organizować się ruch konspiracyjny, który uaktywnił się z rozpoczęciem wojny niemiecko-radzieckiej w czerwcu 1941 roku. Wybuchło wówczas powstanie, w wielu miejscach doszło do walk litewskich partyzantów z Armią Czerwoną. W wyzwolonym Kownie ogłoszono przez radio komunikat o odbudowie państwa i utworzeniu Rządu Tymczasowego. Powstanie czerwcowe (*Birželio sukilimas*) dobitnie zadało kłam propagandowym radzieckim twierdzeniom o dobrowolnym akcesie Litwy do ZSRR⁵. Podczas walk miały miejsce pogromy ludności żydowskiej oskarżanej między innymi o sprzyjanie władzy radzieckiej (najtragiczniejszy był pogrom w Kownie, w którym według źródeł niemieckich zginęło około 3,5 tys. osób).

Aktywistom wydawało się, że nic nie stanie na przeszkodzie tryumfalnemu powrotowi litewskiej władzy, usadowionej u boku niemieckich zwycięzców. Cena w postaci ograniczonej suwerenności wydawała się w tym wypadku niewygórowana. Stosunek Niemców do planów odtworzenia litewskiej państwowości był jednak negatywny. Kowieński Rząd Tymczasowy został zlikwidowany. W Berlinie postanowiono wszakże wykorzystać Litwinów (podobnie jak na przykład Łotyszy i Estończyków) do utrzymania porządku na przejętych terenach. Nowi okupanci pozostawili obsadzone przez Litwinów terenowe

⁵ Szerzej zob. J. Jankauskas, *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje*, Vilnius 2010.

ogniwa administracji. Jej ważną częścią stała się kilkunastotysięczna policja, podlegająca niemieckiemu dowództwu. Wydzielono także uzbrojone bataliony operacyjne do zadań specjalnych (Ypatingas burys), współuczestniczące później między innymi w eksterminacji wileńskich Żydów.

Podczas okupacji jeszcze bardziej zaogniły się stosunki polsko-litewskie na Wileńszczyźnie. Miejscowa ludność polska oskarżała litewskich funkcjonariuszy w służbie niemieckiej o represjonowanie Polaków. W regionie na szeroką skalę uaktywnił się polski ruch oporu posiadający oparcie w miejscowej ludności.

Latem 1944 roku na ziemi litewskiej ponownie wkroczyła Armia Czerwona. Reaktywowano LSRR włączając w jej skład zdobytą (w styczniu 1945 r.) na Niemcach Kłajpedę (formalne przekazanie nastąpiło decyzją Prezydium Rady Najwyższej ZSRR w 1950 r.). Granicę wschodnią republiki przywrócono do stanu z czerwca 1941 roku. Litewska SRR weszła zatem w posiadanie terenów, o które w okresie międzywojennym zabiegało narodowe państwo litewskie.

Jeszcze latem 1944 roku około 60 tys. osób opuściło kraj w obawie przed powrotem władzy komunistycznej. Uciekinierzy dołączyli do tzw. starej emigracji stając się podporą środowisk wychodźczych na Zachodzie. W drugiej połowie XX wieku najwięcej Litwinów poza Litwą mieszkalo w USA, Niemczech, Australii, Kanadzie, Argentynie i Brazylii. Na emigracji nie powołano jednolitej reprezentacji politycznej. Najbardziej znaną inicjatywą był Najwyższy Komitet Wyzwolenia Litwy (lit. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, VLIK) działający początkowo w Niemczech, a następnie od 1955 roku w USA. Mimo że zdecydowana większość państw świata faktycznie uznała aneksję państw bałtyckich do ZSRR, przez wiele lat Litwini na uchodźstwie (podobnie jak Estończycy i Łotysze) starali się podtrzymać swą obecność jako podmiotu w stosunkach międzynarodowych. W latach wojny oraz po jej zakończeniu kontynuowano nawet działalność placówek dyplomatycznych. Jednakże okazało się to trudne ze względów finansowych oraz z powodu nacisków ZSRR na państwa, w których znajdowały się dawne litewskie ambasady i konsulaty. Najdłużej, bo do 1990 roku, działały nieformalne przedstawicielstwa w USA i Francji. Przez długie lata funkcję ministra spraw zagranicznych Litwy na uchodźstwie pełnił Stasys Lozoraitis, były szef resortu (w latach 1934–1938) i poseł w Rzymie. Po jego śmierci podobną rolę odegrał syn, również Stasys Lozoraitis (junior), kierujący placówkami kolejno w Watykanie i Waszyngtonie⁶.

⁶ L. Jonušauskas, *Lithuanian Diplomatic Service in Exile From 1940–1991*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 71–77; szerzej: tenże, *Likimo vedami (Lietuvos diplomatinės*

Pomimo że w okresie zimnej wojny realny wpływ emigracji na wydarzenia krajowe był niewielki, to nie ulega wątpliwości, że znaczenie tych środowisk trudno przecenić. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Litwini z zagranicy wsparli odradzającą się ojczyznę. Z kręgów emigracyjnych wywodziło się wiele osób, które po powrocie do kraju po 1991 roku odegrały poważną rolę w życiu społeczno-politycznym, na przykład Stasys Lozoraitis (jr), prezydent Valdas Adamkus, deputowany Kazys Bobelis, kardynał Audrys Juozas Bačkis, dyplomata Ričardas Bačkis.

Na terenie Litewskiej SRR w okresie powojennym dokonały się zasadnicze przemiany polityczne, gospodarcze i demograficzne. Niemal do połowy lat pięćdziesiątych na prowincji trwał zbrojny opór partyzantów przeciw Moskwie, ostatecznie złamany za pomocą bezwzględного terroru, w tym kolejnych deportacji. Brutalnie przeprowadzono dogłębną sowietyzację organów administracyjnych i życia społecznego. Kolektywizacja położyła kres dotychczasowej strukturze społeczno-ekonomicznej, a wielu mieszkańców wsi wypchnęła do miast. W przeciwieństwie do Estonii i Łotwy radziecka Litwa pozostała jednak regionem specjalizującym się w produkcji rolnej i nie była poddana forsownej industrializacji. Dzięki temu uniknęła masowego napływu ludności rosyjskojęzycznej, która w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku stanowiła około 12% (dla porównania w Estońskiej SRR – 35%, a w Łotewskiej SRR aż 42%).

W latach 1945–1947 oraz w drugiej połowie lat pięćdziesiątych w ramach tzw. repatriacji przesiedlono do Polski około 250 tys. Polaków. Niemal zupełnie zlikwidowano polską warstwę inteligencką w Wilnie. Jej miejsce zajęła ludność litewska, ale także Rosjanie i mieszkańcy z innych republik ZSRR. W Litewskiej SRR pozostało jeszcze około 200–250 tys. Polaków (średnio około 8% ludności), zamieszkujących głównie wiejskie, słabo rozwinięte rejony Wileńszczyzny.

Podobnie jak inne podmioty związkowe LSRR teoretycznie miała możliwość wystąpienia z ZSRR, ale prawo to faktycznie aż do lat pieriestrojki pozostawało fikcją. Republika posiadała własny rząd i parlament (Radę Najwyższą), jednakże instytucje te były podporządkowane centralnym organom ZSRR. Realna władza spoczywała w rękach republikańskiej partii komunistycznej, będącej ekspozyturą Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR). Według niepisanej, ale zwykle przestrzeganej zasady, szefem (pierwszym sekre-

taruyboc egzilyje veikla 1940–1991), Vilnius 2003.

tarzem) partii, przewodniczącym Rady Najwyższej i premierem był Litwin. Funkcje drugiego sekretarza partii, zastępcy przewodniczącego Rady Najwyższej oraz wicepremiera otrzymywali Rosjanie, nominowani przez Komitet Centralny KPZR. W taki sposób Moskwa sprawowała kontrolę nad republiką. Na straży radzieckich interesów stała ponadto Armia Radziecka rozlokowana w garnizonach rozsianych po całym kraju. Mieszkańcy Litwy, jako obywatele ZSRR, podlegali oczywiście obowiązkowi służby wojskowej, z reguły jednak w celu jej odbycia nie zostawiali na miejscu lecz wysyłani byli do odległych rejonów azjatyckich.

Litewska SRR, podobnie jak inne republiki związkowe, posiadała nawet resort spraw zagranicznych, jednakże działalność tej instytucji była jedynie fasadowa, podobnie jak oficjalnie deklarowana podmiotowość w stosunkach z zagranicą⁷. Służba dyplomatyczna funkcjonowała w szczątkowym zakresie. Za zgodą i pod kontrolą Moskwy podtrzymywano jedynie ograniczone kontakty z niektórymi innymi republikami radzieckimi⁸.

Jednakże Litewskiej SRR udało się zachować pewną odrębność w ramach ZSRR, czemu sprzyjała postawa Antanasa Sniečkusa, długoletniego (1940–1974) pierwszego sekretarza partii na Litwie. Był on odpowiedzialny za bezwzględną sowietyzację kraju, pozostawał również wierny KPZR. Dzięki dużej zręczności udało mu się przetrwać wiele politycznych zawirowań na Kremlu, a nawet zbudować swego rodzaju niezależność od Moskwy. Dbał przy tym o rozwój gospodarczy i budowę infrastruktury. Osobie pierwszego sekretarza przypisuje się również skuteczne hamowanie napływu ludności rosyjskojęzycznej⁹.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych, po złamaniu ruchu oporu oraz na fali „odwilży” po śmierci Stalina zaczął postępować proces swego rodzaju asymilacji ustroju komunistycznego przez litewskie społeczeństwo. Na fali względnej liberalizacji wyraźnie wzrosła liczba członków partii komunistycznej przyczyniając się do jej większego „unarodowienia”. Rezygnując z dotychczasowej taktyki oporu mieszkańcy zaczęli wykorzystywać możliwości rozwoju życia

⁷ Przykładowo artykuł 80. konstytucji ZSRR z 1977 roku (tzw. breżniewowskiej) dawał republikom związkowym prawo utrzymywania stosunków z rządami innych państw i udziału w organizacjach międzynarodowych, *Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.)*, http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/ [29.09.2012].

⁸ E. Nekrašas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo mechanizmai*, „Politologija” 1994, t. 5, s. 6.

⁹ Szerzej zob. V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius 2000.

społecznego i narodowego dostępne w ramach ZSRR (dodajmy ponownie, że analogiczne procesy zachodziły w pozostałych republikach nadbałtyckich). Większość litewskiej inteligencji ukształtowana już w latach władzy radzieckiej, szła na daleko idące kompromisy. Wstępowała do partii komunistycznej, gdyż było to niezbędnym warunkiem zdobycia pracy w instytucjach państwowych lub aparacie partyjno-administracyjnym¹⁰. Język rosyjski pozostawał językiem władzy, jego znajomość była niezbędna w zrobieniu kariery zawodowej, ale przybałtyka nie została poddana tak silnej rusyfikacji jak nieodległe republiki słowiańskie (Ukraina i Białoruś). W Litewskiej SRR rozwijały się oświata i szkolnictwo wyższe, rozkwitała kultura tworzona w języku litewskim. Wysoki poziom osiągnęły niektóre dziedziny nauki. Oprócz kierunków inżynierskich najbardziej obleganymi kierunkami studiów była lituanistyka. Bujny rozkwit przeżyły badania etnograficzne i filologiczne. Oczywiście wszystko było ściśle ograniczone radzieckim gorsetem ideologicznym, pozwalało jednak na zachowanie, a nawet umocnienie litewskiej tożsamości w wersji rudymen tarnej, wprowadzonej do poczucia wspólnoty etnolingwistycznej¹¹.

Umacnianiu litewskości towarzyszyło kształtowanie się specyficznej wizji dziejów kraju. W oficjalnych treściach edukacyjnych i propagandowych z reguły pomijano elementy niewygodne z punktu widzenia Moskwy. Interpretacja przeszłości służyła budowaniu obrazu Litwinów „od zawsze” pragnących braterskiej opieki Rosji i ZSRR. Z kolei ocena roli Polaków w historii Litwy była negatywna. W tym wypadku wizja z czasów LSRR pokrywała się z nacjonalistyczną interpretacją ukształtowaną w pierwszej połowie XX wieku. Radziecka propaganda przekonywała, że tylko funkcjonowaniu w ZSRR Litwa zawdzięcza przezwycięzenie „odwiecznego” polskiego niebezpieczeństwa, historyczną sprawiedliwość w postaci odzyskania stolicy oraz wytyczenia satysfakcjonujących granic¹².

¹⁰ *Normalny Litwin, żaden komunista (rozmowa z prezydentem Litwy Algirdasem Brazauskasem)*, „Gazeta Wyborcza” 2 marca 1996; T. Snyder, *Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa, Białoruś 1569–1999*, Sejny 2009, s. 112–113; szerzej zob. A. Srebrakowski, *Komunistyczna partia Litwy. Swoi czy obcy?*, <http://www.hist.uni.wroc.pl/pdf/srebrakowski/kpl.pdf> [29.09.2012].

¹¹ Jak zauważył współczesny badacz „dla tożsamości Litwina język jest ważniejszy od innego niezbędnego czynnika budującego tożsamość – czyli od kultury pamięci, czyli wielkiej sakralizowanej opowieści historycznej, której częścią są pomniki, nazwy ulic itd.”, A. Nikžentaitis, *Węzeł na języku*, „Gazeta Wyborcza” 12 maja 2011.

¹² „Nawet w latach osiemdziesiątych XX w. – pisze Timothy Snyder – litewscy działacze powszechnie wierzyli, że Polacy mają obsesję na punkcie Wilna i nic nie powstrzyma ich przed próbami jego odzyskania”, T. Snyder, *Rekonstrukcja narodów*, s. 115.

Obawy przed polonizacją bynajmniej nie znikły. Ilustrację stanowi na przykład spór wokół szkolnictwa polskiej mniejszości. Tuż po zakończeniu wojny administracja Litewskiej SRR nie była zainteresowana utrzymywaniem polskojęzycznego szkolnictwa na Wileńszczyźnie. Jednakże w Moskwie zdecydowano inaczej. Od 1950 roku na wyraźne życzenie Kremla stworzono sieć szkół z polskim językiem wykładowym. Placówki te miały stać się nie tylko ośrodkami indoktrynacji i sowietyzacji. Moskwa zastosowała taktykę „dziel i rządź” szachując Litwinów, którym bardzo zależało na szybkiej i nieodwracalnej lituanizacji Wileńszczyzny¹³. Pojawienie się nielitewskich szkół uderzyło w bardzo czułą strunę. Wśród członków lokalnego aparatu partyjnego, a także w kręgach inteligenckich odżył niemal obsesyjny strach przed ekspansją polskości¹⁴. Wcześniej zakładano, że powojenna „repatriacja” niemal całkowicie rozwiązała problem narodowościowy Litwy Wschodniej, jak oficjalnie nazwano Wileńszczyznę. Pozostała na miejscu, pozbawiona warstwy inteligenckiej, wiejską ludność polskojęzyczną traktowano w zasadzie jako materiał etnograficzny: nieświadomych Litwinów z pochodzenia, którzy z czasem powrócą do swej pierwotnej narodowości. Ingerencja Kremla pokrzyżowała te zamierzenia i postawiła pod znakiem zapytania przyszłość Wileńszczyzny, odzyskanej przecież z woli Moskwy.

W ZSRR po okresie „odwilży” za rządów Nikity Chruszczowa (1953–1964) nastąpiły lata przywództwa generalnego sekretarza KPZR Leonida Breżniewa (1964–1982). Za jego czasów przeważała tendencja do jeszcze większej centralizacji władzy w rękach Kremla. Dały o sobie znać nawet zapędy rusyfikacyjne. W republikach nadbałtyckich coraz większe niezadowolenie budził system rozliczeń gospodarczych. Moskwa arbitralnie decydowała o dystrybucji dóbr, zarządzała kluczowymi przedsiębiorstwami oraz inwestycjami wedle swojego widzimisię. W Litewskiej SRR zbudowano wówczas nowe, wielkie zakłady przemysłowe: rafinerię w Możejkach (Mažeikiai), do której surowiec dostarczano odnogą rurociągu „Przyjaźń”, oraz elektrownię atomową w pobliżu Ignaliny. Oprócz wymiernych korzyści inwestycje przyniosły również dewastację środowiska naturalnego oraz zwiększony napływ ludności rosyjskojęzycznej.

¹³ A. Srebrakowski, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2000, s. 111.

¹⁴ J. Rudokas, *Paradoksas: Vilnijos polonizaciją vykdė ne tik lenkai, bet ir Maskva*, „Veidas” 2011, nr 36; N. Kairiūkštytė, 1956 m. rupešičiai mokyklų Vilniaus krašte, „Kultūros Barai” 1989, nr 8; V. Landsbergis, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm? Rozmawia Mariusz Maszkiewicz*, Toruń 2011, s. 32–34.

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku na Litwie, podobnie jak w pozostałych republikach nadbałtyckich, zaczęły narastać nastroje dysydenckie i narodowe. Opozycjoniści stanowili oczywiście bezwzględnie zwalczany przez władze margines i nigdy nie nadawali tonu życiu społecznemu. W zmieniającej się atmosferze ich głos stawał się wszelako coraz bardziej słyszalny. Jednakże zasadniczy przełom dokonał się dopiero pod wpływem przemian rozpoczętych na Kremlu w drugiej połowie lat osiemdziesiątych.

1.

Ku niezależności

1. Od powstania Sajudisu do Aktu Przywrócenia Państwa (11 marca 1990)

Przebudowę (pierestrojkę) w Związku Radzieckim zainicjował nowy sekretarz generalny KPZR Michaił Gorbaczow po wyborze na stanowisko w 1985 roku. Celem miało być zreformowanie coraz bardziej niewydolnego systemu komunistycznego. Sztandarowymi hasłami stały się otwartość, jawność (głasność) w życiu społeczno-politycznym, zwalczanie biurokracji, niegospodarności i nadużyć administracji, zwłaszcza lokalnego szczebla. Doraźnym efektem było złagodzenie cenzury i zmniejszenie represyjności reżimu, sprzyjające uwolnieniu aktywności społecznej. W republikach związkowych na fali liberalizacji ujawniły się postulaty większej samodzielności, a także długo wcześniej tłumione nastroje narodowe. Rolę katalizatora wydarzeń odegrała katastrofa w elektrowni atomowej w Czarnobylu na Ukrainie w końcu kwietnia 1986 roku. Sposób likwidacji skutków wybuchu obnażył niekompetencję aparatu partyjno-państwowego, a względna swoboda wyrażania opinii w ramach *głasności* doprowadziła do rozpowszechnienia informacji o niewygodnych dla władz faktach. Niemal w całym imperium rozpoczął się ferment, który w ciągu kilku lat doprowadził do rozpadu ZSRR.

We wszystkich trzech republikach nadbałtyckich w latach 1986–1987 doszło do pierwszych wystąpień o podłożu ekologicznym. Na Litwie rozpoczęły się protesty przeciw rozbudowie elektrowni atomowej typu „czarnobylskiego”. Siłownię, która docelowo miała obsługiwać całą przybałtykę, Obwód Kaliningradzki, a nawet Białoruś, uruchomiono w 1983 roku. Mimo społecz-

nego sprzeciwu w 1987 roku włączono jeszcze drugi reaktor. W następnym roku protesty spowodowały wycofanie się z planów zainstalowania kolejnego reaktora. Postawę władz zinterpretowano jako przejaw słabości. Zachwiała się bariera strachu, która do tej pory skutecznie blokowała aktywność obywatelską, uważaną przez komunistów za działanie wywrotowe.

Coraz większego znaczenia zaczęło nabierać manifestowanie uczuć narodowych i dążenie do odkrywania tzw. białych plam w najnowszej historii. Do niedawna w warunkach radzieckich były to tematy tabu. Atmosfera głośności sprzyjała oddolnym inicjatywom, które lokalna władza musiała tolerować pod naciskiem reformatorskich dyrektyw płynących z Moskwy. Aktywizowała się część społeczeństwa do tej pory pozostająca poza sferą bezpośredniego oddziaływania partii komunistycznej, ale zmiana myślenia dotyczyła też wielu członków partii. Coraz częściej i śmielej żądano zwłaszcza wyjaśnienia okoliczności zawarcia paktu Ribbentrop-Mołotow, aneksji państw bałtyckich przez ZSRR w 1940 roku oraz wywózek ludności. W sierpniu 1987 roku Wilnie po raz pierwszy zorganizowano wiec, podczas którego domagano się ujawnienia prawdy o tajnym protokole układu radziecko-niemieckiego z 1939 roku. Choć skala pierwszych wystąpień była jeszcze niewielka miały one ogromne znaczenie psychologiczne.

W grudniu 1987 roku KC KPZR przyjął tajną uchwałę o zwalczaniu przejawów nacjonalizmu w republikach bałtyckich. Uznano, że remedium będzie energiczniejsze wprowadzanie w życie przebudowy. Oznaczało to również zgodę na nowe, koncesjonowane przez partię i wspierające pieriestrojkę inicjatywy społeczne. Wiosną 1988 roku w Estońskiej SRR zawiązał się Front Ludowy Wsparcia Przebudowy. Metodami działania miały być przede wszystkim różne formy nacisku na republikańskie władze w celu wdrażania przemian. Estoński przykład i płynące stamtąd zachęty wpłynęły na wydarzenia na Litwie. Na początku czerwca 1988 roku w Wilnie zorganizował się Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy (*Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis*), działający później pod nazwą *Lietuvos Sąjūdis* (w uproszczonej wersji zwany dalej *Sajudisem*)¹. Przewodniczącym został profesor muzykologii Vytautas Landsbergis.

W drugiej połowie 1988 roku widoczne stały się rosnące oczekiwania Litwinów, których nie zadowalały już tylko hasła poparcia *pieriestrojki*. Cieszący się

¹ Szerzej zob. Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo” iki kovo 11-osios*, Vilnius 2008; *Kelias į nepriklausomybę. Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, Kaunas 2010; *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklausniųjų tinklaveikos galia*, (red.) J. Kavaliauskaitė, A. Ramonaitė, Vilnius 2011.

coraz większym poparciem Sajudis zaczął ewoluować w kierunku *par excellence* narodowym. Na mitingach coraz dobitniej sięgano po międzywojenne symbole, domagano się przywrócenia litewskiej flagi i nadania państwowego statusu językowi litewskiemu. Podczas wiecu 23 sierpnia 1988 roku, zorganizowanego z okazji kolejnej rocznicy paktu Ribbentrop-Mołotow, pod litewskimi sztandarami okrytymi kirem na znak żałoby, zgromadziło się około 250 tys. osób. Po raz pierwszy otwarcie padły wówczas słowa o okupacji Litwy przez ZSRR, których nie dezawuowali obecni w prezydium aktywiści partyjni. Od jesieni 1988 roku kierownictwo partii komunistycznej na Litwie przejął reformatorsko nastawiony pierwszy sekretarz, Algirdas Brazauskas. Odradzało się życie polityczne. Powstawały nowe i reaktywowano przedwojenne partie. Pod wrażeniem nastrojów Rada Najwyższa LSRR przyjęła uchwałę przywracającą symbole narodowe z okresu międzywojennej niepodległości, a także uznała język litewski za państwowy na terenie republiki. W lutym 1989 roku po raz pierwszy zorganizowano oficjalne obchody święta upamiętniającego proklamację niepodległości w 1918 roku. Wreszcie 18 maja 1989 roku bez większego oporu deputowani należący do Sajudisu przeforsowali deklarację o suwerenności państwowej Litwy w ramach ZSRR i nadrzędności prawa republikańskiego nad związkowym.

W maju 1989 roku zapoczątkowano współpracę ruchów reformatorskich z Litwy, Łotwy i Estonii. Podczas spotkania w kurorcie Jūrmala koło Rygi powołano Zgromadzenie Bałtyckie, czyli porozumienie frontów ludowych. Zapoczątkowano tradycję regularnych konsultacji, początkowo jedynie na szczeblach deputowanych do Rad Najwyższych, z czasem także na szczeblu władz republikańskich. Wspólne ustalenia dotyczyły przede wszystkim koordynacji stosunków z Moskwą oraz współpracy gospodarczej. Na spotkaniu w listopadzie 1989 roku w łotewskim mieście Cēsis przyjęto pierwsze wytyczne dotyczące współdziałania w dziedzinie polityki zagranicznej. Zapowiadano szukanie poparcia społeczeństw państw Zachodu dla starań bałtyckich republik ZSRR o rozszerzenie suwerenności².

Kooperacja na tym polu była o tyle istotna, że na Zachodzie Gorbaczow cieszył się ogromną popularnością. Rozpoczynał się właśnie proces pokojowego demontażu systemu radzieckiego w Europie Środkowej, ale niewiele

² M. Jurkynas, *How Deep is Your Love? The Baltic Brotherhood Re-Examined*, Vilnius 2007, s. 130–132; B. Kuzmickas, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, [w:] *Kelias į nepriklausomybę. Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, Kaunas 2010, s. 224.

wskazywało na perspektywę rychłego upadku dwubiegunowego układu w stosunkach międzynarodowych. Związek Radziecki pozostawał supermocarstwem, z którego siłą trzeba było się liczyć. W oficjalnej polityce państw zachodnich dominowała tendencja do popierania radzieckiego przywódcy w obawie przed wzrostem znaczenia sił zachowawczych w partii. Uznawano, że działania odśrodkowe w ZSRR, godzące w integralność tego państwa, bezpośrednio uderzą w ekipę Gorbaczowa. Sajudisowi i pozostałym nadbałtyckim frontom ludowym trudno było zatem liczyć na oficjalne wsparcie. Należało przede wszystkim zdobyć zainteresowanie mediów i sympatię zachodnich społeczeństw, przypominając o losie małych narodów zniewolonych przez ZSRR.

Najbardziej spektakularnym przejawem nadbałtyckiego współdziałania i skutecznym zabiegiem propagandowym stało się zorganizowanie masowej demonstracji w pięćdziesiątą rocznicę podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow. Pretekstu dostarczyły ustalenia specjalnej komisji powołanej przez Zjazd Deputowanych Ludowych. Komisja uznała, że traktat stracił moc po napaści Niemiec na ZSRR, a tajny protokół był nieważny od momentu podpisania. Władze Związku Radzieckiego cały czas jednak podtrzymywały interpretację, zgodnie z którą państwa bałtyckie wstąpiły do ZSRR dobrowolnie. W odpowiedzi Sajudis oraz Fronty Ludowe estoński i łotewski zorganizowały akcję zwaną „łańcuchem wolności” albo „Bałtycką Droga”. Wydarzenie było niezwykle spektakularne: 23 sierpnia 1989 roku około 2 milionów osób chwytając się za ręce utworzyło żywy łańcuch o długości ponad 600 km, łączący Wilno poprzez Rygę z Tallinem³. Z powodzeniem osiągnięto wówczas cel, jakim było zwrócenie uwagi światowej opinii publicznej. Wydarzenia nad Bałtykiem coraz chętniej i częściej były odtąd postrzegane nie jak szkodliwy antyradziecki separatyzm, ale słuszne dążenie do wolności.

W drugiej połowie 1989 roku imperium radzieckie chwiało się w posadach. Kraje tzw. demokracji ludowej przystąpiły do demontażu władzy komunistycznej, rozpoczęła się „jesień narodów”. Dynamika tamtych przemian wpływała na nastroje w republikach bałtyckich. Coraz odważniej myślano tam o niepodległości. Na Litwie rzecznikiem tych dążeń był przede wszystkim przewodniczący Sajudisu Vytautas Landsbergis. Na tle stosunku do kwestii suwerenności doszło do rozłamu w litewskiej partii komunistycznej. W grudniu 1989 roku część działaczy pod przywództwem Algirdasa Brazauskasa postanowiła oddzielić się od KPZR i powołała nową partię pod nazwą Litewska Demo-

³ R. Batūra, *I Laisvę Baltijos keliu 1988–2009*, Vilnius 2009, s. 17–18.

kratyczna Partia Pracy (Lietuvos Demokratinė Darbo Partija, LDDP). Nowa partia również opowiadała się za niezależnością kraju, ale przy jednoczesnym utrzymaniu bliskich stosunków z Moskwą. Zdaniem Brazauskasa, w złożonej sytuacji międzynarodowej taki scenariusz był bardziej prawdopodobny niż pełna niepodległość. Ortodoksyjni komuniści pozostali w kadłubowej partii komunistycznej „na platformie KPZR”, tracącej jednak na znaczeniu.

Na Kremlu z uwagą śledzono niepokojące tendencje w republikach nadbałtyckich. Władze centralne stawiały jednak sprawę jasno: możliwa jest tylko szeroka autonomia w ramach ZSRR. Michaił Gorbaczow interweniował osobiście nie szczędząc przy tym pogroźek. Podczas wizyty w Wilnie w styczniu 1990 roku zapowiedział, że w razie secesji Litwa może stracić Kłajpedę, a nawet stolicę. Moskiewska prasa natychmiast przypomniła, że region kłajpedzki został włączony do ZSRR mocą postanowień konferencji poczdamskiej i wyłącznie władze radzieckie mają prawo decydowania o jego przyszłości. Twierdzono, że poza tym poważny odsetek w Kłajpedzie stanowiła ludność rosyjskojęzyczna, która nie zamierzała akceptować opuszczenia ZSRR. Podobnie z Wileńszczyzną: argumentowano, że jeśli Litwini kwestionują postanowienia paktu Ribbentrop-Mołotow, tym samym powinni liczyć się z koniecznością zwrotu Wilna Polsce⁴. Podobne wywody budziły wśród Litwinów obawy o integralność terytorialną kraju. Z nieufnością witano zatem wszelkie polityczne inicjatywy rosyjsko- i polskojęzycznych mieszkańców.

Moskwa rzeczywiście aktywnie wsparła grupy niezadowolone z kierunku obranego przez fronty ludowe w republikach nadbałtyckich. Przekonywano, że postępy nacjonalizmu są zagrożeniem dla zwykłych „ludzi pracy”, w których interesie leżało pozostanie w ZSRR. We wszystkich trzech republikach jeszcze jesienią 1988 roku z inspiracji Kremla powołano do życia „internacjonalistyczne” ruchy na rzecz wsparcia pieriestrojki. Na Litwie stworzono tzw. Jedinstwo, promoskiewską organizację, która w zamierzeniu miała być alternatywą dla Sajudisu. Większość aktywistów nowej organizacji stanowili miejscowi Rosjanie.

Niektóre posunięcia Sajudisu rzeczywiście mogły budzić zaniepokojenie mieszkańców na Litwie mniejszości. Atmosferze przemian towarzyszyła erupcja nacjonalistycznej retoryki. Jedynie częściowo kłaść to można na karb emocji towarzyszących procesowi odzyskiwania narodowej podmiotowości po dłu-

⁴ A. E. Senn, *Gorbachev's Failure in Lithuania*, New York 1995, s. 73 i 115; Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, Vilnius 2005, s. 173.

gim okresie zniewolenia. Drugie litewskie odrodzenie otwarcie nawiązywało do tradycji międzywojennego nacjonalizmu. Powracano między innymi do *stricte* „narodowej” interpretacji historii. W masowych nakładach zaczęto publikować reprinty i przedruki dawnych opracowań, a także nowe wydawnictwa, w których roiło się na przykład od antypolskich akcentów. Sympatyzujący z Sajudisem publicyści ochoczo sięgnęli po zakazane bądź reglamentowane dotąd tematy z dziejów najnowszych, białe plamy, budzące duże emocje i społeczne zainteresowanie. Obok sowieckich zbrodni z okresu władzy komunistycznej najczęściej przypomniano polskie przewinienia: pogwałcony układ suwalski, martyrologię Wilna „okupowanego” przez Polaków w latach międzywojennych, wreszcie działalność Armii Krajowej na Wileńszczyźnie w latach drugiej wojny światowej (wileńska AK była oskarżana o zbrodnie na Litwinach). Treści te tryumfalnie zagościły w powszechnym obiegu wraz ze skrajnie negatywną oceną zjawisk z bardziej odległej przeszłości.

W stosunku do Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie działały ponadto głębokie uprzedzenia. W nowych warunkach względnej wolności słowa szczególnie słyszalne były głosy nacjonalistów dotąd spychane na margines przez reżimową cenzurę. Otwarcie zaczęto powtarzać tezy o litewskich Polakach jako wynarodowionych Litwinach, którym należy ułatwić powrót do litewkości. Jeszcze w 1988 roku utworzono stowarzyszenie Vilnija, cieszące się wsparciem elit Sajudisu. Podstawowym celem stowarzyszenia było dążenie do jak najszybszej, ostatecznej depolonizacji i przyspieszenia narodowej lituanizacji Litwy Wschodniej.

W reakcji na często agresywną litewską retorykę nastąpiła konsolidacja polskiej mniejszości wokół lokalnych liderów, często działaczy partii komunistycznej. Umacniało się przekonanie, że w interesie Polaków leży pozostanie w ZSRR, gdyż tylko Moskwa może obronić ich przed ekspansją litewskiego nacjonalizmu. Zaczęto mówić o konieczności obrony polskiego stanu posiadania na Wileńszczyźnie. W latach 1988–1989 pojawiły się pierwsze żądania ustanowienia polskiej autonomii narodowo-terytorialnej w ramach LSRR⁵. Reakcja Sajudisu i litewskiego społeczeństwa była jednoznacznie negatywna

⁵ Szerzej zob. M. M. Kosman, *Polacy na Litwie wobec odrodzenia państwowości litewskiej*, [w:] *Uschylku tysiąclecia*, (red.) K. Pająk, J. Żalubski, Poznań 2001, s. 141–160; A. Bobryk, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Toruń 2005, s. 154–172; K. Sidorkiewicz, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Elbląg 2011, s. 35–64.

i wyjątkowo emocjonalna. Potwierdzała się bowiem i umacniała wizja polskiego zagrożenia.

Opisane wyżej obawy skomplikowały pierwsze kontakty Sajudisu z przedstawicielami polskich władz. Jeszcze w 1987 roku Wilno odwiedził komunistyczny przywódca Polski, generał Wojciech Jaruzelski. Rozpoczęto starania o utworzenie konsulatu, który miał być filią placówki z białoruskiego Mińska. Ostatecznie jesienią 1989 roku działacze Sajudisu w Radzie Najwyższej LSRR doprowadzili do storpedowania projektu. Argumentowano wówczas, że otwieranie jedynie filii przedstawicielstwa działającego w ZSRR potwierdzało brak podmiotowości republiki w kontaktach międzynarodowych. W tym czasie Litwinom bardzo zależało na uzyskaniu nawet symbolicznego wsparcia w dążeniu do suwerenności. Z podobnych przyczyn i w podobny sposób zablokowano wówczas powołanie konsulatu szwedzkiego, który miał być filią placówki z Leningradu⁶. Nie było jednak tajemnicą, że utworzeniu polskiego konsulatu w Wilnie ostro sprzeciwiały się środowiska nacjonalistyczne, obawiające się, że tą drogą Warszawa będzie udzielała wsparcia rodakom na Wileńszczyźnie.

W 1989 roku w Polsce partia komunistyczna straciła monopol rządów. Pierwszym niekomunistycznym premierem został Tadeusz Mazowiecki, którego gabinet był wspierany przez wywodzący się z Solidarności Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP). Nowe polskie władze oficjalnie przez dłuższy czas zachowywały jednak dystans wobec ruchu litewskiego. Litewska SRR nadal wchodziła w skład Związku Radzieckiego, a Warszawa dopiero zaczynała uwalniać się spod radzieckiej dominacji. Sytuacja nakazywała ostrożność i powściągliwość w stosunkach z potężnym wschodnim sąsiadem. Jednak nieoficjalnie Sajudis, podobnie jak inne inicjatywy o charakterze dysydenckim w ZSRR, cieszył się autentyczną sympatią polskiego społeczeństwa i poparciem niedawnych opozycjonistów. Aktualne problemy Wileńszczyzny nie były wówczas w Polsce szeroko znane.

W grudniu 1989 roku delegacja Sajudisu z Vytautasem Landsbergisem przyjechała do Warszawy na zaproszenie OKP. Rozmawiano między innymi o przyszłości wzajemnych relacji w perspektywie coraz wyraźniejszych litewskich dążeń do ogłoszenia niezależności od ZSRR. Niespodziewanie dla polskiej strony spotkanie zostało zdominowane przez kwestie historyczne. Litwini postawili żądanie potępienia przez Polskę akcji generała Żeligowskiego z 1920 roku jako *conditio sine qua non* dobrosąsiedzkich stosunków. W ten sposób

⁶ V. Landsbergis, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm?*, s. 44 i 73.

przede wszystkim dążyli do zabezpieczenia przed ewentualnymi polskimi żądaniami terytorialnymi. Z litewskiego punktu widzenia żądanie wydawało się całkowicie uzasadnione, zwłaszcza w kontekście pogroźek Moskwy i działania autonomistów na Wileńszczyźnie. Z polskiej perspektywy stanowisko gości było jednak niezrozumiałe. Żadna licząca się siła polityczna w Polsce nie zamierzała kwestionować powojennych granic, a o zawiłościach w historycznych relacjach polsko-litewskich szersze pojęcie mieli tylko nieliczni badacze zagadnienia. Kompromisowa propozycja przyjęcia zasady nienaruszalności granic w oparciu o brzmienie AKTU KOŃCOWEGO KONFERENCJI BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE z 1975 roku nie wydawała się Litwinom interesująca, gdyż komplikowała ich starania o opuszczenie ZSRR. Z tego powodu warszawskie spotkanie zakończyło się tylko wydaniem ogólnikowego komunikatu⁷.

W lutym 1990 roku w Litewskiej SRR odbyły się wybory do republikańskiej Rady Najwyższej. Nowa demokratyczna ordynacja umożliwiła bezapelacyjne zwycięstwo Sajudisu. Siły reformatorskie i niepodległościowe zdominowały scenę polityczną. Słabnąca partia komunistyczna, choć zachowała pewne wpływy w społeczeństwie i nadal dysponowała poparciem Kremla, została w praktyce zepchnięta na margines. Zwolennicy ogłoszenia niepodległości od ZSRR skupili się wokół Landsbergisa. Od wielu tygodni on i jego współpracownicy z Sajudisu prowadzili poufne konsultacje na Zachodzie. Za pośrednictwem Stasysa Lozoraitisa nawiązano kontakt z administracją amerykańską. 8 marca 1990 roku litewska delegacja z Romualdasem Ozolasem spotkała się w Moskwie z ambasadorem USA w ZSRR Jackiem Matlockiem. Dyplomata wyraził zrozumienie dla litewskich aspiracji, nie pozostawił jednak złudzeń odnośnie stanowiska Waszyngtonu. Priorytetem pozostawały stosunki z Moskwą dlatego amerykańskie władze nie zamierzały oficjalnie uznać niepodległości Litwy i pozostałych państw bałtyckich. Jeszcze 10 marca Landsbergis w telefonicznej rozmowie ze Stasysem Lozoraitisem uzyskał potwierdzenie, że nie należy spodziewać się w tej sprawie rychłej zmiany⁸.

⁷ Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, s. 447–449; V. Sirutavičius, *Rola ocen umowy suwalskiej w przygotowaniu umowy między Litwą a Polską w 1994 r.*, [w:] *Suwalkų sutartis. Faktai ir interpretacijos. Umowa suwalska. Fakty i interpretacje*, (red.) Č. Laurinavičius, Vilnius 2012, s. 413.

⁸ B. Kuzmickas, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, s. 225; Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, s. 313–316.

Mimo niezbyt zachęcających perspektyw międzynarodowych, nowa litewska Rada Najwyższa już na pierwszym posiedzeniu 11 marca 1990 roku uchwaliła AKT PRZYWRÓCENIA NIEPODLEGŁOŚCI PAŃSTWA LITEWSKIEGO⁹. Nawiązano w ten sposób do czasów międzywojennych, co podkreśliły jeszcze uchwały o przywróceniu konstytucji z 1938 roku oraz o nazwie państwa (powrócono do formy Republika Litewska) i jego godle. Przewodniczącego Rady, którym został Landsbergis upoważniono do notyfikacji aktu władzom ZSRR i całemu światu.

2. Początki dyplomacji

AKT z 11 marca ogłosił przywrócenie niepodległości państwa, ale droga do rzeczywistej niezależności była jeszcze długa. Między marcem 1990 a sierpniem 1991 roku Litwa formalnie pozostawała jeszcze częścią ZSRR. Mimo wyrazów sympatii pod adresem Wilna, rządy państw świata nie uznawały litewskiej niepodległości w obawie przed jednoznacznie negatywną reakcją Moskwy. Przez półtora roku trwał stan zawieszenia i niepewności, nie brakowało w tym czasie dramatycznych epizodów. Nie mogąc liczyć na wsparcie międzynarodowe Litwini budowali jednak struktury własnego państwa. j

Ustawy uchwalone 11 marca 1990 roku (i tuż później) określiły tymczasowe ramy ustrojowe Republiki Litewskiej. Przywrócono konstytucję z 1938 roku, ale z wyłączeniem przepisów określających status najwyższych władz. Kwestie te regulowała TYMCZASOWA USTAWA ZASADNICZA czerpiąca wzór z przepisów radzieckich. Zachowano system rad deputowanych ludowych, władzę zwierzchnią powierzając Radzie Najwyższej Republiki Litewskiej (Lietuvos Respublikos Aukščiausiaj Taryba) i rządowi. Uchwalono także rozciągnięcie jurysdykcji litewskiej władzy nad wszystkimi przedsiębiorstwami i instalacjami na terenie państwa, a obywatele zwolniono z obowiązku służby w siłach zbrojnych ZSRR¹⁰.

Przyjęte rozwiązania systemowe charakteryzowały się brakiem mechanizmów równowagi między poszczególnymi organami władzy, których uprawnienia były ponadto nieprecyzyjnie określone. Rolę najważniejszej instytucji

⁹ *Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo*, <http://www.lrs.lt/datos/kovo11/signata-rai/aktas.htm> [3.10.2012].

¹⁰ J. Zieliński, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004, s. 127–128.

odgrywała Rada Najwyższa. Początkowo Rada w istocie nie była parlamentem w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, nie istniał w niej nawet wyraźny podział na rządzącą większość i opozycję. Dopiero w trakcie kadencji nastąpiło wyklarowanie bloków politycznych, co było odzwierciedleniem kształtowania się systemu partyjnego. Deputowani zasiadający w Radzie Najwyższej przypisywali sobie prawo decydowania o wszelkich, nawet najdrobniejszych sprawach w państwie. Ówczesne usytuowanie Rady Najwyższej badacz zagadnienia, Evaldas Nekrašas, porównał do pozycji Konwentu w rewolucyjnej Francji pod koniec XVIII wieku¹¹. Rozbudowane uprawnienia Rady Najwyższej spowodowały wyraźne zmniejszenie znaczenia rządu. Rolę zbliżoną do zadań ministerstwa spraw zagranicznych przypisała sobie komisja spraw zagranicznych Rady. Przewodniczącym komisji został Emanuelis Zingeris, działacz Sajudisu.

Jednak centralną postacią litewskiej polityki zagranicznej (i polityki w ogóle) był Vytautas Landsbergis, przewodniczący Rady Najwyższej, zgodnie z prawem pełniący także obowiązki głowy państwa. Przyjętej praktyce sprzyjały określone rozwiązania ustrojowe, ale również osobowość przewodniczącego. Landsbergis urodzony w 1932 roku w Kownie, wywodził się z rodziny silnie zaangażowanej w ruch narodowy i życie polityczne międzywojennego państwa. Po ukończeniu studiów muzycznych na początku lat pięćdziesiątych został wykładowcą w wileńskim konserwatorium. Przed 1988 rokiem nie był aktywny politycznie. Nie należał do partii komunistycznej, co odróżniało go od przywódców frontów ludowych w pozostałych republikach bałtyckich. Na czele Sajudisu Landsbergis stanął raczej przypadkowo, jednak dzięki charyzmie, bezkompromisowości i odwadze szybko stał się autentycznym liderem ruchu i przywódcą odradzającej się Litwy. Powiązania rodzinne i trudne doświadczenia wojny i okupacji radzieckiej ukształtowały jego światopogląd, w którym dominującymi tonami były nieco anachroniczny, obronny nacjonalizm oraz głęboko zakorzeniona nieufność do „tradycyjnych” przeciwników litewskiego narodu: Rosjan i Polaków¹².

Tymczasowa konstytucja wyposażała przewodniczącego Rady Najwyższej w daleko idące uprawnienia. Jako głowa państwa reprezentował kraj na zewnątrz, był upoważniony do prowadzenia negocjacji z innymi państwami

¹¹ E. Nekrašas, *Lithuanian Political System and Foreign Policy Decision Making*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Nekrasas.pdf> (14 lutego 2013).

¹² R. J. Krickus, *Showdown: The Lithuanian Rebellion And The Breakup Of The Soviet Empire*, Washington 1997, s. 51; szerzej zob. V. Landsbergis, *Laisvės byla*, Kaunas 1992.

i podpisywania umów międzynarodowych. Koncentracja władzy pozwoliła mu podejmować zasadnicze decyzje w dziedzinie polityki zagranicznej. Landsbergis skupił aktywność na sferze dyplomacji, pozostawiając współpracownikom kwestie społeczno-gospodarcze. Stał się najbardziej rozpoznawalnym na świecie symbolem Litwy walczącej o niepodległość. Jednocześnie wierzył, że jego wizja interesu narodowego jest dla kraju najlepsza i nie był skłonny do kompromisu, zwłaszcza w tak zasadniczych sprawach jak niepodległość. Krytycy zarzucali mu także brak dyplomatycznego doświadczenia oraz upór i podejrliwość¹³.

W marcu 1990 roku powołano pierwszy rząd odrodzonej Republiki Litewskiej. Gabinet, na którego czele stanęła ekonomistka Kazimira Prunskienė, miał charakter koalicyjny. Wicepremierem został Algirdas Brazauskas reprezentujący postkomunistyczną LDDP, funkcję drugiego wicepremiera powierzono Romualdasowi Ozolasowi z Sajudisu¹⁴. Szefowa rządu reprezentowała centro-lewicowe skrzydło Sajudisu, w przeciwieństwie do Landsbergisa była zwolenniczką szukania kompromisu z Moskwą w sprawie zakresu suwerenności Litwy. Nie zamierzała także pogodzić się z marginalizacją rządu i osoby premiera w polityce zagranicznej. Z tych powodów niejednokrotnie dochodziło do spięć pani premier z przewodniczącym Rady Najwyższej¹⁵. Owocem kompromisu była nominacja szefa dyplomacji. Został nim bliski współpracownik Landsbergisa, Algirdas Saudargas, co zapewniło przewodniczącemu decydujący wpływ na powstające ministerstwo spraw zagranicznych.

Zadaniem Saudargasa stało się przede wszystkim szybkie zorganizowanie ministerstwa i stworzenie załączków służby dyplomatycznej. Poważnymi ograniczeniami były zwłaszcza braki kadrowe oraz brak jakiegokolwiek doświadczenia. Resort budowano od podstaw. Znalazło się w nim zaledwie kilku zawodowych dyplomatów, Litwinów wyszkolonych w Moskwie, do tej pory pracujący w strukturach MSZ ZSRR, z reguły na niezbyt eksponowanych stanowiskach. Znakomitą większość nowej kadry stanowili działacze i sympatycy Sajudisu, niemający dotąd żadnego powiązania z dyplomacją, często pracownicy wyższych uczelni. Ważnym kryterium była znajomość języków obcych

¹³ A. Lieven, *Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*, New Haven 1993, s. 29 i 68.

¹⁴ V. Kašauskienė, *Lietuvos Respublikos vyriausybės. Jų kaita ir veiklos bruožai 1990–2007*, Vilnius 2007, s. 15–62; szerzej zob. G. Ilgūnas, *Lietuvos Respublikos I Vyriausybė 1990–1991 m.*, Vilnius 2008.

¹⁵ E. Nekrašas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo mechanizmai*, s. 5.

oraz indywidualne kontakty zagraniczne na Zachodzie. Wśród tej pierwszej obsady MSZ dominowali prawnicy, lekarze, fizycy, agronomowie, ludzie kultury. Szef resortu z wykształcenia był biofizykiem zatrudnionym w Kowieńskim Instytucie Medycznym. Nie ukrywał nawet, że za swego mentora uważał Landsbergisa, a tajniki dyplomacji poznawał dopiero w trakcie sprawowania urzędu¹⁶. Kadrowe i merytoryczne niedostatki w ministerstwie jeszcze wzmacniały pozycję przewodniczącego Rady Najwyższej oraz jej komisji spraw zagranicznych.

Dopiero w październiku 1990 roku rząd przyjął pierwszy dokument programowy z wytycznymi w sprawie polityki zagranicznej. Za priorytetowe uznano w nim odzyskanie niepodległości oraz powrót do grona wolnych i demokratycznych państw Zachodu, a także zapewnienie Litwie bezpieczeństwa.

Wzmiankowane trudności sprawiły, że pierwszy, pionierski okres funkcjonowania MSZ (1990–1991) był krytycznie oceniany nie tylko przez politycznych przeciwników Sajudisu. Pracownikom resortu zarzucano brak kompetencji, a litewskiej polityce zagranicznej impulsywność i brak systematycznej koncepcji¹⁷. Niezależnie od zasadności podobnych opinii należy jednak przypomnieć, że świeżo upieczonym dyplomatom przyszło działać w niezwykle trudnych warunkach braku uznania międzynarodowego i pod ogromną negatywną presją ZSRR. Reprezentowanie niepewnej sprawy niepodległości kraju było w takich okolicznościach aktem patriotyzmu, wymagało poświęcenia i determinacji.

AKT PRZYWRÓCENIA PAŃSTWA spotkał się z entuzjastyczną reakcją litewskiej emigracji, która natychmiast zaoferowała wsparcie. Jeszcze w marcu 1990 roku Litewska Rada Najwyższa uchwaliła pełnomocnictwo do reprezentowania kraju w USA dla Stasysa Lozoraitisa. Tym samym przerzucono pomost między dawną a współczesną niepodległością, a jednocześnie zapewniono krajowi doświadczone przedstawicielstwo w najważniejszym mocarstwie świata zachodniego. Jesienią 1990 roku podczas wizyty Algirdasa Saudargasa w Paryżu przedstawiciele emigracji dokonali symbolicznego przekazania uprawnień

¹⁶ A. Saudargas, *Lithuanian Diplomacy 1990–1992*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 78–80; tenże, „*As jos turiu – Vilties*”, [w:] *Pirmoje vyriausybė 1990–1991*, Vilnius 2000, s. 347–545; A. Park, *Lithuania's Foreign Policy Movers and Shakers: From the Founders to the „Patriarch(s)” and Beyond*, http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/2/1/4/pages252148/p252148-11.php [1.10.2012].

¹⁷ P. Gylys, *Najnowsza historia rozwoju stosunków polsko-litewskich*, [w:] „Polska Polityka Wschodnia. Studia i materiały”, t. 8, Kraków 2000, s. 58; A. Januška, *Lietuvos užsienio politikos mechanizmas: sprendimų priėmimas ir vykdymas*, „Politologija” 1996, nr 8, s. 124.

dypłomatycznych na ręce szefa MSZ. Przezornie jednak zachowano czynny charakter litewskiej misji na uchodźstwie aż do czasu formalnego uznania niepodległości Litwy przez ZSRR we wrześniu następnego roku¹⁸.

Przewodniczący litewskiej Rady Najwyższej 11 marca 1990 roku wystosował do narodów i rządów świata akt notyfikujący odrodzenie państwa litewskiego¹⁹. Następnego dnia depeszą oficjalnie powiadomił Michaiła Gorbaczowa, wyrażając jednocześnie gotowość podjęcia rozmów²⁰. Odpowiedź Kremla była stanowcza i spowodowała gwałtowny wzrost napięcia. W tym samym czasie w Moskwie odbywał się II Zjazd Deputowanych Ludowych, który wybrał Michaiła Gorbaczowa na stanowisko prezydenta ZSRR. Zjazd przyjął rezolucję uznającą litewskie uchwały za bezprawne. W eufemistycznym sformułowaniu zobowiązano władze do „obrony obywateli i interesów ZSRR”. Gorbaczow zażądał od Litwinów cofnięcia uchwał z 11 marca, w przeciwnym wypadku straszył poważnymi konsekwencjami. O tym, że nie były to czcze pogrożki świadczyło przerzucenie już 18 marca 1990 roku brygady powietrzno-desantowej z Baku do bazy w Kozłowej Rudzie (Kazlų Rūda) koło Kowna. Kilka dni później na ulice Wilna demonstracyjnie wyprowadzono czołgi, a patrole żandarmerii rozpoczęły wyłapywanie dezertów, którzy nie stawili się do poboru. Radzieccy komandosi zajęli kilka budynków, a Jedinstwo wezwało do strajku generalnego.

W imieniu litewskiego rządu premier Kazimira Prunskienė zaprotestowała przeciw ruchom wojsk, a litewska Rada Najwyższa przyjęła uchwałę uznającą Armię Radziecką za siły okupacyjne. Wystosowano także apel o wsparcie do państw sygnatariuszy KBWE przypominając, że państwo litewskie zostało przemocą wcielone do ZSRR w 1940 roku i obecnie oczekuje obrony swej niepodległości przez demokratyczną wspólnotę międzynarodową²¹.

W końcu marca 1990 roku na życzenie Moskwy Rada Najwyższa Białoruskiej SRR ogłosiła, że w przypadku wystąpienia Litwy z ZSRR zażąda zwrotu Wilna i Wileńszczyzny. Sugerowano, że z podobnymi roszczeniami terytorialnymi może wystąpić Polska, a nawet Łotwa. W końcu kwietnia moskiewska

¹⁸ L. Jonušauskas, *Lithuanian Diplomatic Service in Exile From 1940–1991*, s. 77.

¹⁹ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. kreipimasis „Į pasaulio tautas“*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kovo11/p28.htm> [1.10.2012].

²⁰ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 12 d. kreipimasis į TSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininką Michailą Gorbačiova*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kovo11/p32.htm> [1.10.2012].

²¹ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 17 d. kreipimasis „Į demokratinių valstybių vyriausybes“*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kovo11/p33.htm> [1.10.2012].

„Prawda” opublikowała artykuł Gorbaczowa, podważający litewskie prawa do Kłajpedy. Rada Najwyższa Litwy i jej przewodniczący niezmiennie deklarowali chęć znalezienia kompromisu we wszystkich spornych kwestiach z wyjątkiem niepodległości. Sytuacja stawała się patowa i wywoływała narastającą irytację na Kremlu. W kwietniu 1990 roku republika litewska została objęta blokadą gospodarczą, oraz komunikacyjną, wstrzymano dostawy paliw i wielu towarów. Konsekwencją były wyłączenia energii i ogrzewania, reglamentacja paliwa, braki w sklepach i rosnące niezadowolenie społeczne. Moskwa chciała sprowokować wystąpienie ludności przeciw nowym władzom²².

Oficjalna reakcja rządów państw świata, zarówno na litewski akt 11 marca jak radziecką odpowiedź w postaci blokady, była wstrzemięźliwa i pozostała taka przez niemal półtora roku. Zachód nadal liczył się z potęgą ZSRR²³. Ponadto w latach 1990–1991 uwagę opinii międzynarodowej przykuwały inne wydarzenia, wobec których Moskwa pozostawała kluczowym graczem: zjednoczenie Niemiec, wojna w Zatoce Perskiej, konflikt w Jugosławii. Taka sytuacja nie wróżyła pomyślnie litewskim staraniom o uznanie podmiotowości międzynarodowej lub choćby gospodarcze wsparcie.

Poddanemu blokadzie krajowi rozpaczliwie zależało na uzyskaniu doraźnej pomocy ekonomicznej. Szukano jej nawiązując kontakty z państwami skandynawskimi (w których zabiegano o dostawy ropy naftowej i gazu); Polską, Czechosłowacją, innymi republikami związkowymi, a nawet poszczególnymi miastami ZSRR. Rezultaty nie były jednak zadawalające. Od kwietnia do czerwca 1990 roku premier Prunskienė, minister Saudargas oraz delegacje Rady Najwyższej z przewodniczącym Landsbergisem podróżowały do państw Europy i Ameryki Północnej, bez rezultatu zabiegając o poparcie. Pani premier została przyjęta między innymi, przez prezydenta USA, spotkała się z prezydentem Francji, premierem Wielkiej Brytanii i niemieckim kanclerzem. Dla uniknięcia dyplomatycznego skandalu zwykle przyjmowano ją jako „przedstawicielkę narodu litewskiego”, a nie premiera litewskiego rządu. Przedstawiciele Litwy dotarli nawet do Parlamentu Europejskiego i na kopenhaską konferencję

²² Obszerne informacje na temat blokady ekonomicznej Litwy zob: *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais*, (red.) Č. Bauža i in., Vilnius 2000, s. 259–271.

²³ K. Prunskienė, *Lithuanian-German political Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2001, nr 8, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Prunskiene.pdf> [15.02.2013]; L. Karabeshkin, *The American Factor in Russian-Lithuanian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2003, nr 12–13, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2003-11%2012/Karabeshkin.pdf> [14.02.2013]; M. Rāntsch, *The German Interests Towards Lithuania: A Dilemma of the Zwischenraum*, „Lithuanian Foreign Policy Review”, 2008, nr 20, s. 30–46

KBWE, na której odrzucono wniosek o nadanie Litwie statusu obserwatora. Niemal wszędzie padały ciepłe słowa solidarności z Litwinami, których jednak, dla dobra relacji z ZSRR, oficjalnie namawiano do zawieszenia niepodległości i rozpoczęcia negocjacji z Moskwą²⁴. W końcu kwietnia 1990 roku na ręce Landsbergisa spłynął list z taką sugestią podpisany przez prezydenta Francji François Mitterranda i kanclerza RFN Helmuta Kohla. W odpowiedzi Landsbergis zaznaczył, że kwestia niepodległości nie może podlegać negocjacjom, jednak pryncypialne stanowisko tylko pogłębiało międzynarodową izolację kraju w perspektywie narastających problemów wewnętrznych²⁵.

Pewne nadzieje wiązano jeszcze ze stanowiskiem USA. W połowie maja 1990 r. do Moskwy przyleciał James Baker, amerykański sekretarz stanu, uznawany za polityka dobrze zorientowanego w sprawach Europy wschodniej. Przedmiotem rozmów z szefem dyplomacji ZSRR Eduardem Szewardnadze była między innymi sytuacja w republikach nadbałtyckich. W trakcie wizyty Baker znalazł także czas na spotkanie z Prunskienė. Litewska premier po raz kolejny usłyszała jednak, że USA traktują sprawę litewską jako wewnętrzny problem ZSRR. Sekretarz stanu namawiał Litwinów do „większego realizmu”, w zamian oferował poruszenie tematu złagodzenia blokady gospodarczej w rozmowach z Gorbaczowem²⁶.

Osamotniona Litwa ostatecznie 29 czerwca 1990 roku postanowiła skorygować dotychczasowe stanowisko. Rada Najwyższa Litwy po długich dyskusjach zgodziła się na zawieszenie aktu niepodległości²⁷. Kreml zareagował złagodzeniem blokady. Po 77 dniach do kraju ponownie popłynęło paliwo oraz inne surowce i towary. Towarzyszyła temu zapowiedź podjęcia negocjacji między władzami w Wilnie i Moskwie na temat przyszłości Republiki Litewskiej w ramach ZSRR.

²⁴ V. Landsbergis, *Lietuvos diplomatija 1990–1992 metais*, [w:] *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius brw., s. 199–200; szerzej o dyplomatycznej aktywności premier Kazimiry Prunskienė w maju 1990 r. zob. R. Stankevičius, *Pirmoji diplomatinė pergalė*, Vilnius 2010.

²⁵ *Prancuzijos Respubliko Prezidento Francois Mitterando ir Vokietijos Federacinės Respublikos Kanclerio Helmuta Kohlio laiškas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui Vytautui Landsbergiui*, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007, s. 61.

²⁶ B. Kuzmickas, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, s. 228.

²⁷ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pareiškimas dėl moratoriumo*, Vilnius, 1990 metų birželio 29 diena, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, s. 91; zob. przebieg dyskusji dotyczącej memorandum na forum Rady Najwyższej: *Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*, posiedzenie 29 czerwca 1990, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaicska.showdoc_l?p_id=251313 [18.10.2012].

3. Współpraca z Łotwą i Estonią. Negocjacje z Moskwą

Mimo że litewski przykład wywołał ogromne wrażenie na Łotwie i w Estonii, to ostra reakcja Kremla dyktowała liderom tamtejszych frontów ludowych większą powściągliwość. W 1990 roku Litwa pozostała jeszcze odosobniona w deklaracji o przywróceniu pełnej niepodległości i początkowo to na tym kraju skupiła się presja Moskwy. Jednak zbliżona pozycja prawno-międzynarodowa republik nadbałtyckich, podobieństwa sytuacji wewnętrznej, a nade wszystko skomplikowane relacje z Kremlm wręcz zachęcały do zacieśnianie współpracy. Początkowo zależało na niej przede wszystkim dotkniętej blokadą Litwie. Z litewskiej inicjatywy 12 kwietnia 1990 roku w Wilnie po raz pierwszy doszło do spotkania szefów wszystkich trzech rządów. Rozmowy dotyczyły przede wszystkim kwestii gospodarczych. Utworzono Bałtycką Radę Współpracy Gospodarczej, w której skład wchodziło 22 grupy robocze. Prowadzono także konsultacje dotyczące ustanowienia wspólnego rynku, co miało ułatwić republikom nadbałtyckim solidarne przetrwanie radzieckich nacisków w przyszłości²⁸.

Miesiąc później, 12 maja w Tallinie spotkali się przewodniczący Rad Najwyższych: Estonii – Arnold Rüütel, Litwy – Vytautas Landsbergis i Łotwy – Anatolijs Gorbunovs. Podpisano deklarację o przyjaźni i współpracy trzech republik. Ogłoszono chęć wspólnego występowania wobec ZSRR i podjęcie próby umiędzynarodowienia kwestii niepodległości. Zapowiedziano podjęcie wspólnych starań o przyjęcie do ONZ i KBWE. Z estońsko-litewskiej inicjatywy postanowiono również o przekształceniu powołanego w zeszłym roku Zgromadzenia Bałtyckiego w Radę Bałtycką. Wyraźnie nawiązano do tradycji współpracy państw bałtyckich z lat międzywojennych, co podkreślał zwłaszcza Landsbergis. Rada miała zachować przede wszystkim charakter parlamentarnego forum konsultacyjnego, jej powołaniu towarzyszyły jednak nadzieje na rozpoczęcie intensywnej kooperacji. Do inauguracyjnego posiedzenia Rady Bałtyckiej doszło ostatecznie w Wilnie 1 grudnia 1990 roku²⁹.

²⁸ M. Jurkynas, *How Deep is Your Love? The Baltic Brotherhood Re-Examined*, s. 131; T. Miluski, *Handel zagraniczny Litwy, Łotwy i Estonii w okresie transformacji gospodarczej (1990–2000)*, „Sprawy Wschodnie” 2002, z. 1, s. 85.

²⁹ D. Žalimas, *Lietuva ir Baltijos jūros regioninės organizacijos, w: Lietuva ir tarptautinės organizacijos*, Kaunas 1998, s. 187–207; *Formation of the Baltic States’ regional organisations, 1988–1991*, <http://www.baltasam.org/history/pre-history> [13.10.2012]; szerzej na temat instytucjonalizacji współpracy państw bałtyckich zob. F. Žigarsas, *Baltijos šalių institucinis bendradarbiavimas 1990–2010*, Vilnius 2012.

W drugiej połowie 1990 roku sprawdzianem solidarności stały się negocjacje z Moskwą. Po ogłoszeniu moratorium w sprawie niepodległości Litwie zależało na zachowaniu jednolitego frontu. Co kilka tygodni odbywały się spotkania premierów rządów państw bałtyckich, przybierające charakter informacyjny. Podczas kolejnego szczytu szefów Rad Najwyższych w łotewskim kurorcie Jūrmala 27 lipca 1990 roku zdecydowano o przyjęciu formuły „3+1” w rozmowach z Kremlem. Zapowiedziano powołanie wspólnej delegacji, przy czym każda miała by zawrzeć z władzami ZSRR umowę dwustronną. Zadeklarowano również, że państwa bałtyckie nie wysuwają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych. Była to odpowiedź na ewentualną próbę wywołania przez Moskwę konfliktów między Litwą a Łotwą oraz Łotwą a Estonią³⁰. Rozwijano także stosunki bilateralne, akredytując tymczasowe przedstawicielstwa dyplomatyczne w Wilnie, Rydze i Tallinie.

Wspólnie zwracano się do świata o wsparcie idei niezależności państw bałtyckich, jednak inicjatywy nie przynosiły pożądanego rezultatu. Do znaczącego wydarzenia doszło 19 listopada 1990 roku. Przedstawiciele republik bałtyckich zostali kilka dni wcześniej akredytowani jako goście podczas konferencji KBWE w Paryżu. Po rozpoczęciu obrad na żądanie delegacji radzieckiej bezceremonialnie wyproszono ich z sali obrad³¹.

Od uchwalenia deklaracji przywrócenia niepodległości Litwa stale zgłaszała chęć podjęcia oficjalnych negocjacji z Moskwą na szczeblu międzynarodowym. Nie oznaczało to jednak, że inne formy kontaktów zostały zawieszone. Wiosną i latem 1990 roku premier Kazimira Prunskienė i przewodniczący Rady Najwyższej wielokrotnie gościli na Kremlu spotykając się z Michaiłem Gorbaczowem i premierem ZSRR Nikołajem Ryżkowem. Do pierwszego spotkania na szczeblu premierów doszło już 18 maja 1990 roku. Premier Prunskienė bezskutecznie zabiegała wówczas o zniesienie blokady gospodarczej. Kilka dni później Gorbaczow przyjął przewodniczących Rad Najwyższych republik nadbałtyckich oraz odbył osobne spotkanie z Landsbergisem. Władze ZSRR niezmiennie żądały odwołania „niekonstytucyjnych” uchwał litewskiej Rady Najwyższej z 11 marca, podczas gdy Litwini powtarzali, że niepodległość ich kraju nie może podlegać negocjacjom, a rozmawiać chcą o warunkach ułożenia stosunków ze Związkiem Radzieckim.

³⁰ J. Sobczak, *Polityka radziecka wobec Litwy. Od deklaracji suwerenności państwowej z 18 maja 1989 roku do uznania niepodległości Litwy przez ZSRR 6 września 1991 roku*, „Sprawy Wschodnie” 2003, nr 1 (2), s. 34–35 i 41.

³¹ *Durys i Europą atsiveria sunkiai*, „Lietuvos Aidas” 21 listopada 1990.

Między Landsbergisem a Prunskienė zaczęły narastać poważne kontrowersje. O ile przewodniczący Rady Najwyższej był zwolennikiem utrzymania sztywnego stanowiska, to pani premier wykazywała większą otwartość na radzieckie propozycje wskazując na katastrofalne skutki blokady. Z kręgów rządowych wyszła propozycja kompromisu. Prunskienė powoływała się na propozycje Gorbaczowa, który sugerował zawieszenie aktu niepodległości i rozpoczęcie dwu- trzyletniego okresu przejściowego, w którym wyklaruje się nowy kształt ZSRR, a więc także zadecyduje przyszłość Republiki Litewskiej. Wobec dramatycznej sytuacji w kraju i braku wsparcia międzynarodowego komisja spraw zagranicznych Rady Najwyższej zaakceptowała wysuniętą przez Landsbergisa propozycję studniowego moratorium pod warunkiem, że podjęte wówczas rozmowy z Moskwą będą dotyczyły także całkowitej niepodległości. W końcu czerwca 1990 roku, podczas spotkania na Kremlu, Landsbergis i Prunskienė wspólnie przedstawili ofertę Gorbaczowowi i Ryżkowowi. Plan nie wzbudził entuzjazmu przywódców ZSRR, którzy zgodzili się jednak na zawieszenie blokady i podjęcie pertraktacji licząc, że czas będzie grał na niekorzyść Litwinów. Jak wspomniano uchwała o moratorium została ostatecznie przyjęta przez Radę Najwyższą w Wilnie 29 czerwca 1990 roku.

Na początku lipca Rada Najwyższa dokonała spośród deputowanych wyboru zespołu, który miał prowadzić negocjacje z ZSRR. Na czele delegacji stanął Landsbergis, a w składzie znaleźli się między innymi: premier, minister spraw zagranicznych i przewodniczący komisji spraw zagranicznych Rady Najwyższej, co świadczyło o najwyższym priorytecie, jaki nadano rozmowom. Komisja do spraw negocjacji z ZSRR, kierowana następnie przez deputowanego Česlovasa Stankevičiusa, istniała aż do 1993 roku odgrywając ważną rolę jako kolejny organ posiadający realny wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej³².

Podczas kolejnych wizyt Prunskienė w Moskwie ustalono, że rozmowy delegacji republik bałtyckich z radzieckim zespołem negocjacyjnym, kierowanym przez premiera Ryżkowa, rozpoczną się na początku października 1990 roku. Do pierwszego spotkania roboczego doszło ostatecznie 2 października na Kremlu. Kilka tur rozmów prowadzonych w następnych dwóch miesiącach nie przynosiło jednak spodziewanych rezultatów. Litwinów, ale już także Łotyzy i Estończyków, coraz wyraźniej interesowała jedynie pełna niepodległość. Natomiast Gorbaczow forsował pomysł zawarcia nowej umowy związkowej,

³² E. Nekrašas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo mechanizmai*, s. 12.

która co prawda dawała republikom szerokie swobody wewnętrzne, ale utrzymywała stan zależności³³.

W drugiej połowie 1990 roku Litwa zyskała niespodziewanego sojusznika w osobie Borysa Jelcyna, który od pewnego czasu umacniał swoją polityczną pozycję i wyrastał na konkurenta Gorbaczowa między innymi dzięki krytyce połowiczności reform pieriestrojki. Pod koniec maja 1990 roku Jelcyn został wybrany na przewodniczącego Rady Najwyższej Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Radzieckiej. Na początku czerwca Rosja ogłosiła suwerenność państwową w ramach ZSRR. Z pominięciem ekipy Gorbaczowa Jelcyn zaczął szukać porozumienia z ruchami reformatorskimi w innych republikach związkowych. Pod koniec czerwca 1990 roku zaproponował Landsbergisowi podjęcie negocjacji nad traktatem między Rosją a Litwą. Oferty współpracy strona rosyjska złożyła także Estonii i Łotwie. Ostatecznie strona litewska nie była do końca zadowolona z projektu porozumienia, ale podtrzymywanie kontaktów z Jelcynem uznano za cenny atut wobec coraz gorszych perspektyw stosunków z władzami ZSRR. Licząc na szersze współdziałanie przeciw radzieckiej centrali, ale także szukając zabezpieczenia na wypadek wznowienia blokady, Litwa dążyła do zawierania dwustronnych porozumień także z innymi republikami. W ostatnich miesiącach 1990 roku podpisano układy o współpracy gospodarczej z Tadżykistanem, Armenią, Azerbejdżanem, Ukrainą i Mołdawią³⁴.

W połowie grudnia 1990 roku rozpoczął się IV Zjazd Deputowanych Ludowych ZSRR. Litwa postanowiła nie wysyłać delegatów, Estonia i Łotwa posłały jedynie obserwatorów. Z trybuny Gorbaczow zapowiedział ogólnozwiązkowe referendum w sprawie przyszłości ZSRR jako federacji równoprawnych republik. Republiki bałtyckie (a także Armenia, Gruzja i Mołdawia) odmówiły udziału w organizacji referendum i zapowiedziały przeprowadzenie własnych plebiscytów dotyczących niepodległości. Oświadczyły także, że nie podpiszą nowego układu związkowego.

W postawie Moskwy zwłaszcza wobec pribałtyki wyraźniej zaczęły pojawiać się oznaki zniecierpliwienia. Jasne było, że dotychczasowe negocjacje znalazły

³³ Č. V. Stankevičius, *Lithuanian-Russian Negotiations in 1990–1993*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 82–83; tenże, *Lietuva ir Rusija 1991: ne priklausomybės pri pažinimo atnaujinimas*, [w:] *1991-ųjų sausis – rugėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo*, Vilnius 2008, s. 81–86; E. Bičkauskas, *Pasirinkimas. Politiko autobiografija*, Vilnius 2000, s. 93–107; G. Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*, Vilnius 2005, s. 16–27.

³⁴ V. Landsbergis, *Lietuvos diplomatija 1990–1992 metais*, s. 202; Č. V. Stankevičius, *Lithuanian-Russian Negotiations in 1990–1993*, s. 85–86.

się w impasie. W połowie grudnia na wniosek delegacji radzieckiej odroczono rozmowy z przedstawicielami Litwy, Łotwy i Estonii bez ustalenia terminu kolejnego spotkania. W odpowiedzi Rada Najwyższa Litwy 28 grudnia 1990 roku uznała moratorium odraczające niepodległość za wygasłe, jednocześnie wzywając Moskwę do wznowienia negocjacji³⁵.

4. Dyplomatyczna ofensywa na Zachodzie

W drugiej połowie 1990 roku działania litewskiej dyplomacji wyraźnie się zaktywizowały. Celem starań było zdobycie uznania międzynarodowego *de iure*, a adresatami głównie państwa Zachodu oraz nowe demokracje Europy Środkowej, chociaż nie brakowało także prób zdobycia poparcia w odległych rejonach świata, na przykład w Japonii. Kontynuowano wcześniejszą taktykę, jednakże w warunkach rosnących oczekiwań zaangażowano jeszcze więcej środków, pomysłów i wysiłku.

Przewodniczący Rady Najwyższej i minister spraw zagranicznych znajdowali się niemal w nieustannej podróży. Wykorzystywano każdy pretekst i okazję do prezentacji litewskiego stanowiska szerszej opinii publicznej na całym świecie. Tylko w ostatnich miesiącach 1990 roku Landsbergis został przyjęty między innymi przez prezydentów Francji, USA i Czechosłowacji, a także szefów rządów Wielkiej Brytanii, Kanady, Islandii, Danii i Norwegii i Węgier. Podczas zagranicznych wizyt wygłaszał niezliczone wykłady, udzielał wywiadów i uczestniczył w konferencjach prasowych. Równie aktywna była premier Prunskienė, która w tym samym czasie wyjeżdżała między innymi do Polski, Grecji, Szwecji, Finlandii, Australii i Japonii.

Rezultaty owych podróży były widoczne w postaci rosnącej sympatii do nadbałtyckiej republiki. Zabiegi o uznanie niepodległości pozostawały jednak bezowocne. Niekiedy spotykały Litwinów afronty, na przykład w postaci odmowy spotkania szefa japońskiego rządu z premier Prunskienė. W niewielu wypadkach udało się wynegocjować konkretne rozwiązania, jak umowy gospodarcze czy porozumienia o otwarciu nieformalnych przedstawicielstw Litwy w formie tzw. biur informacyjnych.

³⁵ *Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*, posiedzenie 28 grudnia 1990, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251215 [3.10.2012].

Tworzenie biur wydawało się najwłaściwszym rozwiązaniem wobec niemożności powoływania ambasad i konsulatów. Litewskie MSZ zdecydowało się na wysyłanie za granicę swych przedstawicieli, którzy pełniliby *de facto* funkcję ambasadorów, jednakże nie mogli liczyć na oficjalną akredytację. W większości przedsięwzięć tego typu następowało jednak ciche porozumienie ze stroną przyjmującą biuro, często można było liczyć na daleko idące wsparcie organizacyjne i finansowe³⁶.

Największe wsparcie spotkało Litwę ze strony społeczeństw i władz państw skandynawskich. W pewnej mierze była to pochodna sympatii, którą darzono tam kraje bałtyckie w ogóle, a w szczególności Estonię, którą łączyły z Finlandią więzy kulturowe. Litewskie dążenia niepodległościowe, podobnie jak inicjatywy estońskie i łotewskie, spotykały się w północnej Europie z dużym zrozumieniem nawet w najwyższych kręgach władzy.

Ogromne znaczenie w budowaniu pozytywnej atmosfery odegrała działalność osób powiązanych z Litwą rodzinnie lub towarzysko, jednocześnie aktywnych w miejscowym życiu społeczno-politycznym. Przykładem był norweski adwokat Leon Bodd, dzięki któremu 7 października 1990 roku w Oslo otwarto pierwsze biuro informacyjne Litwy. Prawdziwym rzecznikiem litewskich interesów stał się minister spraw zagranicznych Islandii, Jón Baldvin Hannibalsson. Dowodów poparcia nie szczędził także szef duńskiej dyplomacji Uffe Ellemann-Jensen. Starania kontynuowano mimo przeciwdziałania ze strony przedstawicielstw ZSRR. Z inicjatywy Danii decyzją Rady Nordyckiej z grudnia 1990 roku postanowiono o stworzeniu biur informacyjnych republik bałtyckich przy tej organizacji³⁷.

Mimo że oficjalne stanowisko rządów pozostawało niezmiennie, wielu polityków, zwłaszcza parlamentarzystów z państw skandynawskich chętnie odwiedzało Wilno i wyrażało poparcie dla litewskich starań o niepodległość. „Dyplomacja parlamentarna” stała się niemal jedynym sposobem nawiązywania półoficjalnych kontaktów z Litwą nie tylko przez polityków z Półwyspu Skandynawskiego. Goszczący w gmachu Rady Najwyższej parlamentarzyści z wielu państw, często pozostający w opozycji wobec rządów we własnych krajach, nieraz otwarcie deklarowali solidarność z Litwą. Niekiedy podejmowali się roli pośredników w kontaktach zagranicznych. Tego typu usługi były dla

³⁶ J. Akromas, P. Libera, E. Meilūnas, E. Stankevičius, A. Žulys, *Historia przedstawicielstwa dyplomatycznego Litwy w Polsce*, Warszawa 2009, s. 96.

³⁷ B. Kuzmickas, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, s. 230–231; V. Landsbergis, *Lietuvos diplomacija 1990–1992 metais*, s. 202–203.

Litwy bardzo cenne, chętnie je wykorzystywano, a także odpowiednio propagandowo nagłaśniano. Chociaż nie przynosiły natychmiastowych efektów, rodziły jednak nadzieję na zbudowanie prolitewskiego lobby w zachodnim świecie politycznym.

Powszechny wzrost sympatii i poparcia dla Litwy nastąpił jednak dopiero po tragicznych wydarzeniach w Wilnie w styczniu 1991 roku. Litewskie MSZ skwapliwie skorzystało z koniunktury. Większość biur informacyjnych Litwy, na przykład w Kopenhadze, Warszawie, Pradze, Sztokholmie, Brukseli i Londynie, powstała między styczniem a lipcem 1991 roku.

5. Stosunki z Polską

Między marcem 1990 a sierpniem 1991 roku stosunki z Polską nie były co prawda priorytetem litewskiej dyplomacji, nabierały jednak znaczenia. Powodem stały się nie tylko wzmiankowane wyżej zaszczości historyczne, czy relacje z polską mniejszością. Przede wszystkim na skutek względnej bliskości geograficznej i przejściu granicznemu Ogrodniki-Lazdijai, otwartemu w końcu lat osiemdziesiątych, Polska zaczęła odgrywać rolę jedyne go okna Litwy na świat zachodni. Znaczenie owej łączności stawało się widoczne zwłaszcza w okresach wzrostu napięcia w stosunkach Wilna z Moskwą, kiedy granica była kilkakrotnie zamykana przez siły radzieckie.

Oficjalna reakcja polskich władz na akt 11 marca 1990 roku nie odbiegała od standardów dyktowanych przez ówczesne geopolityczne realia, a respektowanych niemal przez wszystkie państwa. Polska wyzwalała się dopiero z zależności od ZSRR, w kraju ciągle stacjonowały radzieckie wojska. Sytuacja wymagała ostrożności. Mimo że polski rząd i parlament jeszcze w marcu 1990 roku wydały oświadczenia, w których z radością powitały litewską niepodległość, to o oficjalnym uznaniu *de iure* nie było na razie mowy. Takie stanowisko prezentowano odwiedzającym Warszawę przedstawicielom najwyższych litewskich władz, co Wilno przyjmowało ze zrozumieniem, ale także uczuciem zawodu³⁸.

Znacznie mniej formalna była postawa polskich środowisk związanych z dawną opozycją antykomunistyczną oraz posłów OKP. Pod koniec marca

³⁸ J. Sobczak, *Potomkowie Lecha i Giedymina. Stosunki polityczne między Litwą a Polską w pierwszych latach odrodzenia państwa litewskiego*, Poznań 2009, s. 35–40; V. Landsbergis, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm?*, s. 72.

1990 roku polska delegacja parlamentarna przyjechała do Wilna. Stojący na jej czele przewodniczący komisji spraw zagranicznych Sejmu, Bronisław Geremek, nie tylko zapewnił o poparciu dla Litwinów, ale także stwierdził, że Polska traktuje granicę z Litwą jako ostateczną i nie zgłasza żadnych pretensji terytorialnych. Deklaracja, wywołana przede wszystkim doświadczeniami kontaktów z liderami Sajudisu z poprzednich lat, miała na celu rozwianie obaw litewskiej opinii publicznej odnośnie polskich intencji w sprawie przyszłości Wilna. Oświadczenie Geremka ważne było jednak także w kontekście aktualnego rozwoju sytuacji na Wileńszczyźnie. Wspólny komunikat o konieczności uregulowania wzajemnych stosunków w przyszłości przez samodzielne państwa, Polskę i Litwę, spowodował ostrą reakcję radzieckiego MSZ. Stanowisko Polski uznano za niedopuszczalną ingerencję w wewnętrzne sprawy ZSRR³⁹.

Jednakże najpoważniejszy wpływ na stanowisko Litwy miały relacje z polską mniejszością. Kwestia ta położyła się cieniem na odradzających się kontaktach między obydwojma państwami. Jak wspomniano, stosunek Polaków mieszkających na Litwie do Sajudisu był na ogół nieufny. Liderzy mniejszości z reguły krytycznie odnosili się także do idei odnowienia litewskiego państwa. W marcu 1990 roku kilku Polaków, deputowanych do Rady Najwyższej Litwy, wstrzymało się podczas głosowania nad aktem niepodległości. W kolejnych miesiącach uaktywniły się zdominowane przez Polaków lokalne samorządy. Podjęto konkretne działania na rzecz utworzenia narodowo-terytorialnej autonomii w rejonach wileńskim i solecznickim (podobnie zachowała się ludność rosyjskojęzyczna w miejscowości Sniečkus). W 1991 roku wielu mieszkańców tych rejonów dodatkowo opowiedziało się w sowieckim referendum za pozostaniem w ZSRR, bojkotując sondaż litewski dotyczący niepodległości.

Według opinii powszechnej wśród Litwinów, postępowanie zwolenników autonomizacji były nie tylko inicjatywą „polskich szowinistów”, ale przede wszystkim dywersją komunistycznego aparatu, usiłującego wykorzystać czynnik narodowościowy w celu destrukcji państwa. Już w latach 1990–1991 zgromadzono materiały dowodzące, że projekt polskiej autonomii w istocie był manipulacją radzieckich sił specjalnych przygotowaną w odpowiedzi na przywrócenie niepodległości Litwy. Litewska opinia społeczna zaczęła traktować Polaków z Wileńszczyzny jak grupę sterowaną z Kremla, wyjątkowo silnie zso-

³⁹ V. Sirutavičius, *Istorijos politika ir Lietuvos-Lenkijos draugiškų santykių beigero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis*, [w:] V. Sirutavičius, R. Lopata, „Lenkiškasis istorijos reikšmės Lietuvos politikoje, Vilnius 2011, s. 22; J. Widacki, *Litwo, ojczyzno nie moja*, Kraków 2005, s. 103.

wietyzowaną, nieutożsamiającą się z litewską racją stanu. Dążenia w kierunku autonomii widziano jako zdecydowanie wrogi i groźny przejaw separatyzmu⁴⁰. Jak uznała powołana przez Radę Najwyższą Komisja do spraw Problemów Litwy Wschodniej, problem miał także istotne znaczenie międzynarodowe. Stwierdzono mianowicie, że z racji braku satysfakcjonującego Litwę uregulowania stosunków z Polską (tj. potępienia przez Polskę akcji generała Żeligowskiego), ustanowienie autonomii może dać Warszawie pretekst do roszczeń terytorialnych⁴¹. Konkluzje nie wydawały się Litwinom przesadzone na przykład z powodu wieści napływających z Zakaukazia, gdzie rozpoczęły się podsypane przez Moskwę krwawe konflikty etniczne.

Postawa polskiej mniejszości zaciążyła nad potocznym postrzeganiem państwa polskiego, które uchodziło za naturalnego sojusznika separatystów. Niektórzy radykalni działacze Sajudisu, w tym deputowani i najwyżsi urzędnicy państwowi, wyrażali wręcz przekonanie, że to władze w Warszawie stały za ogłoszeniem autonomii. Powściągliwość w sprawie dyplomatycznego uznania Litwy tylko umacniała litewskie obawy. Atmosferę psuły także niezbyt fortunne, utrzymane w tonie rewanżystowskim, wypowiedzi części polskich publicystów i polityków, skwapliwie wyławiane i nagłaśniane przez litewskie media. Litewska opinia wyjątkowo negatywnie interpretowała nawet udzielanie pomocy humanitarnej mieszkańcom Wileńszczyzny, nie mówiąc już o dyplomatycznych zabiegach Warszawy w celu zmiany położenia polskiej mniejszości. Wyraźnie przewrażliwieni Litwini uznawali takie działania za próby naruszenia suwerenności ich państwa, a nawet prelude do oderwania Wileńszczyzny⁴².

Sytuacja litewskich Polaków rzeczywiście zaczynała budzić coraz większe zainteresowanie i zaniepokojenie Warszawy. Polskie MSZ 26 listopada 1990 roku złożyło MSZ Litwy *aide-mémoire* w sprawie potrzeb polskiej ludności. Domagano się między innymi nadania językowi polskiemu statusu urzędowego w regionach zamieszkałych przez Polaków, dwujęzycznych tablic informacyjnych, rozbudowy szkolnictwa i ułatwień w dostępie do wyższych uczelni,

⁴⁰ *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais*, s. 183–187 i 357–362; *Litewska droga do niepodległości. Rozmowa z Vjgiljusem Čepaitisem, sekretarzem „Sajudisu”*, „Lithuania” 1990, nr 1, s. 26; G. Vyšniauskas, *O niektórych źródłach historycznych konfliktów litewsko-polskich i polsko-litewskich*, [w:] *Polska – Litwa. Historia i kultura*, (red.) J. Miziński, J. Święch, Lublin 1994, s. 63.

⁴¹ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nutarimas dėl Valstybinės Komisijos Rytų Lietuvos Problemoms išnagrinėti sudarymo*, 6 lipca 1990, <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=0FFC1371-42E6-4873-9CBD-1672CBF6557C> [22.10.2012].

⁴² A. Juozaitis, *Ar prarasime Lietuvą?*, „Lietuvos Rytas” 27 lipca 1990.

zgody na przybycie kadry pedagogicznej z Polski. Strona polska oczekiwała także podjęcia kroków na rzecz zwrotu własności, zwłaszcza ziemi, zagrabionej mieszkańcom w czasach ZSRR oraz powstrzymania się przez Litwę od promowania akcji osadniczej na Wileńszczyźnie, co mogłoby prowadzić do zmiany struktury narodowościowej regionu⁴³. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego przekazanie podobnego dokumentu można było interpretować jako krok w kierunku uznania niepodległości Litwy *de iure*⁴⁴. Jednak w opinii Litwinów postulaty stanowiły próbę ingerencji w wewnętrzne sprawy odrodzonego państwa, godziły w wręcz w jego fundament. Poza tym stanowiły potwierdzenie obaw o polskie intencje.

W ostatnich miesiącach 1990 i pierwszym półroczu 1991 roku kontakty z Polską, zwłaszcza na szczeblu parlamentarnym, mimo wszelkich obaw, nadal były bardzo ożywione. Litwa potrzebowała polskiego uznania i wsparcia na forum międzynarodowym. Polska razem z Czechosłowacją i państwami skandynawskimi wsparła Litwę oraz pozostałe państwa nadbałtyckie podczas wspomnianej wyżej paryskiej konferencji KBWE z listopada 1990 roku. W styczniu 1991 roku Warszawa udzieliła schronienia szefowi dyplomacji, Algirdasowi Saudargasowi. W lutym 1991 roku otwarto w Warszawie biuro informacyjne Litwy, którego finansowanie przejęło na siebie polskie MSZ. W marcu, podczas wizyty w Polsce litewskiego wiceministra spraw zagranicznych, Voldemara Katkusa, omówiono wstępny projekt dwustronnej deklaracji o stosunkach międzypaństwowych⁴⁵. Jednakże niezadowolenie Warszawy z sytuacji Polaków na Wileńszczyźnie narastało. Coraz częściej dawało o sobie znać w postaci mniej lub bardziej subtelnych nacisków na Litwę.

⁴³ *Aide-mémoire w sprawie potrzeb mniejszości polskiej w Republice Litewskiej*, „Lithuania” 1991, nr 1, s. 17; szerzej zob. M. Koprowski, *Autonomia wileńska*, http://www.kresy.pl/publicystyka_analizy/zobacz/autonomia-wilenska [23.10.2012].

⁴⁴ J. Sobczak, *Potomkowie Lecha i Giedymina*, s. 81–84.

⁴⁵ A. Valionis, E. Ignatavičius, I. Bričkovskienė, *From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988–1998*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2; R. Lopata, V. Žalys, *Lietuvos geopolitinis kodas*, „Politologija” 1995, nr 1 (6), s. 17–20; R. Lopata, *Rozwój stosunków polsko-litewskich po 1990 r.*, [w:] *Pozostawione historii. Litwini o Polsce i Polakach*, (red.) K. Korzeniewska, V. Sirutavičius, Kraków 1999, s. 136.

6. Od wydarzeń styczniowych do uznania międzynarodowego w sierpniu 1991 roku

Na przełomie 1990 i 1991 roku coraz więcej przesłanek świadczyło o dojrzewaniu w Moskwie koncepcji siłowego rozwiązania kryzysu w stosunkach ze zbuntowanymi republikami bałtyckimi. W otoczeniu Gorbaczowa umacniała się grupa partyjnych konserwatystów. Wicepremierem został Giennadij Janajew, ministrem spraw wewnętrznych Boriss Pugo, dawny sekretarz partii komunistycznej Łotwy. Rozpoczęto kampanię propagandową przeciw władzom Estonii, Łotwy i Litwy, oskarżając je między innymi o podsycanie waśni narodowościowych. Wyraźnie szukano pretekstu do konfrontacji.

W grudniu 1990 roku w Wilnie, a także w stolicach pozostałych państw bałtyckich miała miejsce seria tajemniczych zamachów bombowych. Nastroje zaogniały nieustanne demonstracje siły ze strony radzieckiego wojska. Patrole wojskowe i siły OMON-u (specjalnych jednostek milicyjnych) legitymowały ludzi na ulicach. Niemal codziennie siłą przejmowano lub demolowano kolejne budynki w stolicach: głównie siedziby ruchów politycznych, redakcje mediów, drukarnie, centrale telefoniczne.

W pierwszych dniach stycznia 1991 roku rząd Litwy ogłosił drastyczną podwyżkę cen, co 8 stycznia wywołało zainicjowaną przez Jedinstwo demonstrację, a następnie zamieszki. Liderzy Sajudisu stale obawiali się podobnej prowokacji, która mogła posłużyć za pretekst do interwencji. Premier Prunskienė została odwołana w atmosferze oskarżeń o działanie na korzyść Kremla. Podwyżki ostatecznie cofnięto. Antyrządowe protesty trwały także w Rydze i Tallinie. Radziecka telewizja obszernie relacjonowała te wydarzenia przekonując, że republiki nadbałtyckie pogrążają się w chaosie.

W ultymatywnym telegramie do prezydium Rady Najwyższej Litwy 10 stycznia 1991 roku Gorbaczow zażądał natychmiastowego wycofania aktów prawnych sprzecznych z konstytucją ZSRR. W przeciwnym razie zagroził wprowadzeniem bezpośrednich rządów prezydenckich⁴⁶. Nazajutrz, 11 stycznia, poinformowano o utworzeniu przez litewskich komunistów Komitetu Obrony Narodowej gotowego przejąć odpowiedzialność za przestrzeganie porządku. Było jasne, że rozpoczęła się konfrontacja. Tego samego dnia oddziały wojskowe zajęły siedzibę ministerstwa obrony oraz Dom Prasy. Padły

⁴⁶ *SSRS Ultimatusas Lietuvos Socialistinės Respublikos Aukščiausiai Tarybai*, 10 stycznia 1991, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, s. 137.

strzały, kilka osób zostało rannych. Jedynym medium, niekontrolowanym jeszcze przez wojsko, pozostała telewizja. Na wezwanie Landsbergisa przed budynkami rządowymi i wieżą telewizyjną w Wilnie zaczęli gromadzić się ludzie gotowi bronić niepodległości. Następnego dnia w kilku punktach miasta doszło do starć wojska z policją. W nocy z 12 na 13 stycznia 1991 roku nastąpił atak wspieranych przez czołgi oddziałów desantowych na wieżę telewizyjną znajdującą się na terenie dużego osiedla mieszkaniowego. Tłum usiłował bezskutecznie powstrzymać interwencję. Od kul i pod gąsienicami czołgów zginęło 14 osób (w tym jeden z interwentów przypadkowo zastrzelony przez kolegów; w lutym od ran zmarła jeszcze jedna ofiara), około 700 było rannych. Wieża została zajęta, a samozwańczy Komitet Obrony ogłosił przejęcie władzy. Podejmowane przez przedstawiciela Litwy w Moskwie, Egidijusa Bičkauskasa, rozpaczliwe próby telefonicznego porozumienia się z radzieckim prezydentem nie powiodły się. Bičkauskas usłyszał, że prezydent właśnie śpi i nie można mu przeszkadzać⁴⁷. Kilka dni później dramatyczne wydarzenia, podobne do wileńskich, rozegrały się na ulicach łotewskiej Rygi.

Litewska Rada Najwyższa ostro zaprotestowała przeciw agresji. W obawie przed szturmem, wokół otoczonego przez tłum gmachu parlamentu zaczęto wznosić barykady. Szybko opanowano kryzys rządowy. Sprawujący funkcję premiera Albertas Šimėnas wyjechał z miasta, prawdopodobnie nie wytrzymując presji psychicznej. Odnalazł się dopiero po kilku dniach. Nowym szefem rządu mianowano Gedyminasa Vagnoriusa. Litewscy liderzy uznali jednak, że należy zabezpieczyć ciągłość władzy poprzez wydanie pełnomocnictwa w sprawie powołania rządu na uchodźstwie. Doraźnej pomocy postanowiono szukać w życzliwie nastawionych państwach skandynawskich oraz w pobliskiej Polsce. Deputowani Emanuelis Zingeris i Bronislovas Kuzmickas udali się do Szwecji i Finlandii. Misję tworzenia gabinetu na wypadek powodzenia radzieckiego ataku otrzymał minister spraw zagranicznych, Algirdas Saudargas, który w nocy z 12 na 13 stycznia 1991 roku pociągiem przybył do Warszawy. Otrzymał tam wszechstronne wsparcie polskich władz i życzliwie nastawionych byłych działaczy antykomunistycznej opozycji⁴⁸.

⁴⁷ E. Bičkauskas, *Pasirinkimas. Politiko autobiografija*, s. 132.

⁴⁸ *Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijos*, 12 stycznia 1991, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, s. 138; J. Akromas, P. Libera, E. Meilūnas, E. Stankevičius, A. Žulys, *Historia predstavicieltva dyplomatyčnego Litwy w Polsce*, s. 94–95 i 101; A. Saudargas, *Naujosios istorijos datos*, „Veidas” 1994, nr 10.

Litwa, a także Łotwa i Estonia zostały wsparte także przez Borysa Jelcyna, przewodniczącego Rady Najwyższej Rosji, który 13 stycznia 1991 roku przybył do Tallina na spotkanie z liderami republik nadbałtyckich. W imieniu swego kraju Jelcyn ogłosił uznanie suwerenności Litwy, Łotwy i Estonii. Wystosowano wspólny apel do ONZ. Przebywający w Wilnie Vytautas Landsbergis sygnował teksty porozumień przy pomocy faksu⁴⁹. Rosyjski przywódca zwrócił się także z osobistym przesłaniem do radzieckich żołnierzy namawiając ich do odmowy udziału w „brudnej grze”. W Moskwie doszło do protestów przeciw polityce Gorbaczowa w przybałtyce. W wiecu 20 stycznia 1991 roku uczestniczyło 100 tys. ludzi.

Wyrażnie bardziej pod wpływem negatywnych reakcji w samej Rosji niż protestów zagranicznych, Gorbaczow oficjalnie odciął się od interwencji w Wilnie i Rydze, zrzucając odpowiedzialność na nadgorliwych dowódców miejscowych garnizonów. Wojsko powróciło do koszar, a Komitety Obrony zaprzestały działalności. W końcu stycznia ogłoszono, że z republik bałtyckich wycofano wszystkich komandosów i większość sił OMON-u.

Światowa opinia publiczna, co prawda, rzeczywiście zgodnie potępiła styczniową interwencję, jednak reakcja państw zachodnich daleka była od litewskich oczekiwań. Najczęściej ograniczano się do wyrazów solidarności z Litwinami i apelów do Moskwy o zaniechanie przemocy oraz podjęcie dialogu. Tradycyjnie na wiele przejawów życzliwości Litwa mogła liczyć ze strony państw skandynawskich. Ważny, chociaż nadal tylko symboliczny wymiar, miała decyzja parlamentu Islandii, który 11 lutego 1991 roku zlecił rządowi nawiązanie stosunków dyplomatycznych z państwami bałtyckimi. Moskwa zareagowała odwołaniem ambasadora w Reykjavíku i groźbą sankcji. Mimo konkretnego wsparcia zaoferowanego podczas styczniowego kryzysu przez Polskę, po litewskiej stronie nadal wyrażano rozczarowanie brakiem decyzji Warszawy o uznaniu litewskiej niepodległości⁵⁰.

Bezpośrednio po wydarzeniach styczniowych ponownie znaczące rozmiary przybrała fala sympatii i zainteresowania Litwą na świecie. Wilno zręcznie wykorzystało koniunkturę, budując wizerunek kraju walczącego o wolność z sowieckim despotyzmem. Co ważne pozyskano także możliwość szerszego

⁴⁹ *Latvijas Republikas, Lietuvas Republikos, Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Estijos Republikos Pareiskimas*, 13 stycznia 1991, [w:] *Lietuvas Republikos užsienio politika 1990–1991*, s. 139–140.

⁵⁰ B. Kutzmickas, *Lietuva ir užsienio viešojo nuomane 1991-ųjų sausį – rugsėjį*, [w:] *1991-ųjų sausis – rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo*, Vilnius 2008, s. 52–59.

zaprezentowania swoich argumentów. Do litewskiej stolicy przybywały prawdziwe tłumy dziennikarzy, liczne oficjalne delegacje rządów i parlamentów, specjaliści wysłannicy głów państw itd. Prezentowano im barykady przed gmachem Rady Najwyższej. Obowiązkowym punktem niemal każdej wizyty było spotkanie i wspólna fotografia z Vytautą Landsbergisem. Litewscy wysłannicy dyplomatyczni za granicą otrzymali zadanie zintensyfikowania prób przełamania negatywnego wizerunku kraju budowanego przez radziecką propagandę⁵¹. Misja rokowała powodzenie dzięki atmosferze powszechnego oburzenia na władze ZSRR.

Radziecki prezydent po przejściowym sojuszu ze zwolennikami twardego kursu powrócił do wcześniejszej „miękkiej” strategii wobec Litwy i pozostałych republik nadbałtyckich. Na początku lutego 1991 roku zapowiedział wznowienie negocjacji. Jednakże po wydarzeniach styczniowych nad Bałtykiem niewiele osób wierzyło w szczerość intencji Gorbaczowa. W atmosferze społecznej i narodowej konsolidacji na Litwie, a także w Estonii i na Łotwie rozpoczęły się przygotowania do „sondażu opinii społecznej”. Pod tą nazwą skrywały się faktycznie plebiscyty w sprawie niepodległości. Moskwa z góry ogłosiła, że nie uzna ich wyników, a moc wiążącą będzie miało tylko ogólnozwiązkowe referendum w sprawie zachowania ZSRR zaplanowane na 17 marca 1991 roku. Z kolei państwa bałtyckie zapowiedziały, że zbojkotują radzieckie głosowanie. Na Litwie „sondaż” przeprowadzono 9 lutego 1991 roku. Za niepodległością opowiedziało się 90% głosujących (przy 84% frekwencji). Podobne rezultaty przyniosły głosowania w Estonii i na Łotwie zorganizowane na początku marca. Jednoznaczne wyniki dały litewskiej Radzie Najwyższej podstawę do uchwalenia 11 lutego 1991 roku AKTU KONSTYTUCYJNEGO O PAŃSTWIE LITEWSKIM, w którym określono państwo jako niepodległą republikę demokratyczną. Uchwalono także deklarację O RÓWNOPRAWNYM UDZIALE WE WSPÓLNOCIE PAŃSTW ŚWIATA i zwrócono się do rządów z apelem o nawiązanie stosunków dyplomatycznych⁵².

⁵¹ Tenże, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, s. 235–242.

⁵² *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Įstatymas Dėl Lietuvos Valstybės*, 11 lutego 1991, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm#SUDEDAMOJIDALIS> [23.10.2012]; Dużym nakładem kosztów i przy zmasowanej akcji propagandowej radziecka administracja zorganizowała 17 marca 1991 r. referendum ogólnozwiązkowe. Zgodnie z wezwaniem swoich władz większość mieszkańców państw bałtyckich (podobnie jak Mołdawii, Gruzji i Armenii) nie wzięła udziału w tym głosowaniu. Jak wspomniano, na Litwie frekwencja i odsetek głosów za utrzymaniem ZSRR były wyższe jedynie w regionach zamieszkałych przez Polaków i Rosjan, szerzej zob. J. Zieliński, *Referendum na Litwie, Łotwie i w Estonii*, [w:] *Referendum*

Dysponując mocnym mandatem społecznym władze Litwy jeszcze energiczniej zabiegały o uznanie międzynarodowe i szerzej sięgały po atrybuty suwerenności. Zaczęto tworzyć własną policję i załazek sił zbrojnych. Rozpoczęto także kontrole celną na granicach, jednak ten gest miał znaczenie bardziej symboliczne niż praktyczne, gdyż granice były nadal obsadzone przez wojsko radzieckie.

Kreml nadal demonstrował niezadowolenie z przebiegu wydarzeń. Nadbałtyckie „sondaże” uznano za niezgodne z prawem. Negocjacje z delegacjami Litwy, Łotwy i Estonii miały ponownie ruszyć 26 marca 1991 roku, ale Moskwa w ostatniej chwili odwołała spotkanie. Wywołało to liczne domysły. Zaniepokojona litewska Rada Najwyższa raz jeszcze zaapelowała o wznowienie rozmów. Ostatecznie pertraktacje ruszyły 4 kwietnia. Zdaniem przewodniczącego litewskiej delegacji, Česlovasa Stankevičiusa, początkowo można było wyczuć większą elastyczność negocjatorów radzieckich. Priorytetem Gorbaczowa było teraz przeforsowanie nowego układu związkowego. Radziecki prezydent liczył na akceptację umowy przez republiki nadbałtyckie, jednak te nie zamierzały wyrazić zgody. Z kolei delegaci radzieccy nie chcieli uznać wyjściowego stanowiska Litwy, zgodnie z którym od 1940 roku trwała w tym kraju radziecka okupacja⁵³. Ledwo wznowionym rozmowom zagroził kolejny impas. Przewodniczący Rad Najwyższych Litwy, Łotwy i Estonii, zebrani w kurorcie Jūrmala w połowie kwietnia 1991 roku raz jeszcze zaapelowali do Gorbaczowa o porozumienie w sprawie warunków opuszczenia ZSRR przez ich kraje.

W końcu kwietnia radziecki prezydent i dziewięciu przywódców republik zatwierdzili wstępny projekt nowej umowy związkowej. Z nadbałtyckiej perspektywy najbardziej niepokojący był fakt jednogłośniego uznania, że „zbuntowane” republiki co prawda mają prawo do suwerennej decyzji, ale także powinny znaleźć się w nowym ZSRR. W odpowiedzi, w końcu maja 1991 roku, w mołdawskim Kiszyniowie zorganizowano szczyt z udziałem liderów republik, które odmówiły podpisania układu. W spotkaniu wziął udział także Vytautas Landsbergis. Przewodniczący Rady Najwyższej i szef litewskiej dyplomacji nadal usilnie zabiegali na całym świecie o wywarcie ekonomicznego i politycznego nacisku na Moskwę w sprawie zgody na ostateczną secesję.

w *Polisce i Europie Wschodniej*, (red.) M. T. Staszewski, D. Waniek, Warszawa 1996, s. 182; Воля, которую мы потеряли..., http://www.vremyababurin.narod.ru/Num5_2001/N5_2001.html [3.09.2011].

⁵³ Č. V. Stankevičius, *Lithuanian-Russian Negotiations in 1990–1993*, s. 84; tenże, *Lietuva ir Rusija 1991: ne priklausomybės pri pažinimo atnaujinimas*, s. 91.

Wobec nieugiętej postawy zbuntowanych republik Kreml powrócił do nacisków i gróźb. Ponownie, tym razem całej przybałtyce, ograniczono dostawy paliw i towarów przemysłowych. Mimo że podjęto negocjacje z delegacjami republikańskimi, to nie zaprzestano urządzania prowokacji. Wiosną i latem 1991 roku radzieckie wojsko jeszcze kilkakrotnie wychodziło z koszar przejściowo zajmując budynki w stolicach państw bałtyckich, strategiczne punkty komunikacyjne na prowincji i demolując wystawione przez republikańskie władze posterunki graniczne. Na początku czerwca Vytautas Landsbergis, zaniepokojony ruchem wojsk w Wilnie, znowu wezwał ludzi do obrony gmachu Rady Najwyższej. Jednak tym razem dowództwu wojskowemu i władzom ZSRR chodziło tylko o pokaz siły. Najtragiczniejszy incydent miał miejsce w Miednikach (Medininkai) na granicy litewsko-białoruskiej, gdzie 31 lipca 1991 roku w wyniku ataku OMON-u śmierć poniosło siedmiu litewskich celników i strażników.

W czerwcu 1991 roku Borys Jelcyn wygrał wybory prezydenckie w Rosyjskiej RFRR. Wkrótce zaproponował Litwie zawarcie dwustronnego układu regulującego rosyjsko-litewskie relacje (podobne układy z Estonią i Łotwą Rosja zawarła jeszcze w styczniu). Wstępne konsultacje trwały już od blisko roku, a sfinalizowano je ostatecznie na przełomie czerwca i lipca. Pewne kontrowersje budziła odmienna interpretacja skutków rosyjsko-litewskich porozumień z 1920 i 1940 roku. Litwa domagała się przede wszystkim potwierdzenia granic i uznania okresu przynależności do ZSRR za okupację. Ostatecznie udało się ustalić kompromisowe brzmienie, a zapis o naruszeniu suwerenności Litwy w 1940 roku wprowadzono do preambuły. Do podpisania traktatu przez Jelcyna i Landsbergisa doszło 29 lipca 1991 roku w Moskwie. Uregulowano między innymi sporne kwestie obywatelstwa ludności rosyjskojęzycznej. Litwa zobowiązała się także nie blokować rozwoju należącego do Rosji Obwodu Kaliningradzkiego⁵⁴. Traktat był dużym politycznym sukcesem Wilna. Oto największy, podstawowy składnik ZSRR potwierdził suwerenność Litwy. Pozycja litewskich władz w obliczu narastającego kryzysu uległa wyraźnemu wzmoc-

⁵⁴ *Sutartis tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindu*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=97613&p_query=&p_tr2= [23.10.2012]; G. Vitkus, *Diplomatinė aporija. Tarpautinė Lietuos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, Vilnius 2007, s. 26–27; szerzej zob. D. Mereckis, R. Morvėnas, *The 1991 Treaty As A Basic For Lithuanian-Russian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 1, http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-1/Mereckis_Morkvenas.pdf [14.02.2013].

nieniu. Umowa z Rosją była pierwszym tego typu porozumieniem zawartym po przywróceniu niepodległości. Litewska Rada Najwyższa ratyfikowała układ już 19 sierpnia 1991 roku, ratyfikacja przez rosyjską Radę Najwyższą nastąpiła już w innych warunkach międzynarodowych 17 stycznia 1992 roku.

Na 20 sierpnia 1991 roku w Moskwie zaplanowano podpisanie nowego traktatu związkowego przez dziewięć z dotychczasowych piętnastu republik radzieckich. Jednakże w nocy z 18 na 19 sierpnia w ZSRR rozpoczął się zamach stanu. Do akcji przystąpili konserwatywni przeciwnicy Gorbaczowa, który został internowany. Doszło do przejścia władzy przez Komitet Stanu Wyjątkowego, na jego czele stanął wiceprezydent Giennadij Janajew. Ogłoszono wprowadzenie stanu wyjątkowego. Na ulice Moskwy i innych większych miast wprowadzono wojsko.

Również w państwach bałtyckich armia radziecka kolejny raz wyszła z koszar. W Wilnie, podobnie jak to miało miejsce w styczniu i czerwcu, ludzie zaczęli gromadzić się przed budynkami rządowymi i wznosić barykady. Vytautas Landsbergis w odezwie skierowanej do narodów i rządów świata wezwał do starań, by nie powtórzyła się tragedia radzieckiej interwencji. Zadeklarował także poparcie dla Borysa Jelcyna i potępił zamachowców.

Po kilku nerwowych dniach pucz Janajewa załamał się na skutek oporu mieszkańców Moskwy oraz wielu regionów ZSRR. Kluczowe znaczenie miała zdecydowana postawa Jelcyna. Mimo rychłego powrotu Michaiła Gorbaczowa z miejsca internowania na Krymie do Moskwy, władza w praktyce przeszła w ręce prezydenta Rosji. Rola Gorbaczowa uległa marginalizacji. Rozpoczął się proces demontażu radzieckiego imperium. Jeszcze w sierpniu 1991 roku zawieszono, a następnie zlikwidowano KPZR. Republiki związkowe, łącznie z Rosją, ogłaszały secesję z ZSRR i przyjmowały status niepodległego państwa.

Na Litwie klęska puczu Janajewa doraźnie przyniosła przede wszystkim odczuwalną ulgę. Radzieckie wojsko tym razem definitywnie powróciło do koszar (w Wilnie wojsko opuściło między innymi wieżę telewizyjną kontrolowaną od pamiętnej „krwawej niedzieli” 13 stycznia). Zdelegalizowano partię komunistyczną i rozpoczęto demontaż radzieckich symboli, w tym pomników Lenina, obowiązkowych w niemal każdym mieście w ZSRR. Miesiąc po załamaniu puczu, radziecki prezydent polecił wznowienie negocjacji z Wilnem. Jednak przywódca Rosji, Borys Jelcyn nie był zainteresowany podtrzymywaniem ZSRR ani w dotychczasowym kształcie, ani w formule forsowanej przez Gorbaczowa. W grudniu 1991 roku nastąpiło oficjalne ogłoszenie decyzji o rozwiązaniu ZSRR. Litwa, podobnie jak Łotwa i Estonia, mimo nacisków

Moskwy, kategorycznie nie zamierzały uczestniczyć w nowym, montowanym przez Rosję projekcie integracyjnym pod nazwą Wspólnota Niepodległych Państw.

Dla Litwy najważniejszym następstwem porażki puczystów i rozpadu radzieckiego imperium było uzyskanie międzynarodowej akceptacji. Tuż po sierpniowych moskiewskich wydarzeniach Islandia, Dania i Niemcy i Szwecja oficjalnie potwierdziły uznanie niepodległości krajów bałtyckich. Do końca sierpnia 1991 roku podobną decyzję w sprawie Litwy podjęły rządy 32 państw. Uznanie przez ZSRR nastąpiło 6 września. Formalny krok Moskwy szeroko otworzył drzwi decyzji kolejnych krajów, w tym USA. W połowie września Litwa, obok Estonii i Łotwy, została przyjęta do ONZ. Marzenie o podmiotowości międzynarodowej stało się faktem. Wczesną jesienią 1991 roku w dziejach litewskiej polityki zagranicznej otworzył się zupełnie nowy rozdział.

W poszukiwaniu tożsamości (1991–1993)

1. Uwarunkowania wewnętrzne

Jesienią 1991 roku dotychczasowy główny cel litewskiej polityki zagranicznej został osiągnięty. Państwo odzyskało niepodległość. W nowych okolicznościach przez kolejne dwa lata, do końca 1993 roku, trwał okres przejściowy, w którym poszukiwano tożsamości i wytyczano własne suwerenne ścieżki w dyplomacji. Podczas rządowych i parlamentarnych debat, a także w ogniu publicystycznych polemik, odbywało się wówczas definiowanie priorytetów, realizowanych przez kolejne ekipy rządzące. Obok sytuacji zewnętrznej, zde-terminowanej zwłaszcza przez konsekwencje rozpadu Związku Radzieckiego, istotne znaczenie w wyznaczaniu kierunków rozwoju polityki zagranicznej miały uwarunkowania wewnętrzne.

Mimo szeregu problemów typowych dla krajów postradzieckich (na przykład uzależnienia gospodarczego od Rosji, obecności wojsk dawnego ZSRR, niestabilności życia politycznego) na Litwie utrwalił się system demokratyczny. W pierwszym okresie po uzyskaniu niepodległości istotne znaczenie praktyczne miała budowa jej atrybutów, na przykład stworzenie sił zbrojnych i przejęcie kontroli nad granicami. Sprawy te stały się przedmiotem konsultacji z władzami ZSRR jeszcze w końcu września 1991 roku. Z kolei symbolicznego i prestiżowego charakteru nabrało przyjęcie Litwy do międzynarodowych federacji sportowych (FIFA, UEFA, MKOl), a także udział pod własną narodową flagą sześciuosobowej reprezentacji w zimowych igrzyskach olimpijskich w Albertville w lutym 1992 roku. W letnich igrzyskach rozgrywanych na przełomie lipca i sierpnia 1992 roku w Barcelonie Litwini doczekali się historycz-

nego pierwszego złotego medalu w rzucie dyskiem (zdobył go Romas Ubartas) i brązowego dla koszykarzy¹. Wyrazem międzynarodowej akceptacji Litwy były liczne oficjalne wizyty zagranicznych gości: koronowanych głów, szefów państw i rządów. We wrześniu 1993 roku mieszkańcy kraju, w większości katolicy, cieszyli się wizytą papieża Jana Pawła II². Nie tylko w oczach samych Litwinów wydarzenia te budowały autorytet ich kraju, który stał się pełnoprawnym członkiem światowej wspólnoty demokratycznej.

Odrodzona Republika Litewska podkreślała łączność z międzywojennym państwem. Symbolicznym wyrazem ciągłości były powroty przymusowych emigrantów, którzy czasami starali się odegrać aktywną rolę w życiu politycznym. Przykładowo w lutym 1992 roku po 53 latach nieobecności przyleciał do ojczyzny Stasys Lozoraitis, czołowa postać litewskiego uchodźstwa, zarazem aktualny ambasador w USA, z honorami i entuzjazmem witany zwłaszcza przez elity wywodzące się z Sajudisu³.

Po osiągnięciu strategicznego celu w postaci niepodległości rozpoczął się proces dekompozycji ruchu, który był wizytówką oraz motorem litewskich przemian. Liderzy Sajudisu zaangażowali się w żaźarte spory ideologiczne i personalne. Słabła pozycja Vytautasa Landsbergisa, dotychczasowego niekwestionowanego przywódcy. W ogniu politycznych sporów wykluwały się z Sajudisu kolejne ugrupowania, często nacjonalistyczne, niechętne kompromisom w polityce wewnętrznej i zagranicznej, a także ustępstwom na rzecz mniejszości narodowych. Stosunki z Rosją i Polską były w tych kręgach stale na cenzurowanym. Radykalne środowiska nacjonalistyczne uznawały wręcz samo istnienie sąsiednich państw za potencjalnie groźne dla niepodległości Litwy. Konflikty dały o sobie znać także w komisji spraw zagranicznych Rady Najwyższej, w której umiarkowanego Emanuelisa Zingerisa na funkcji przewodniczącego zastąpił skrajny narodowiec Vidmantas Poviloniś. Na tle nieporozumień o kształt stosunków z Polską doszło nawet do kryzysu politycznego i upadku rządu Vagnoriusa. Mimo poważnych problemów, w lipcu 1992 roku osłabionemu Sajudisowi udało się jednak wyłonić nowy gabinet, na którego czele stanął Aleksandras Abišala. Stanowisko szefa dyplomacji zachował Algirdas Saudargas.

¹ R. Mundyte, *Lietuvos Trispalvė virš olimpinio stadiono*, „Lietuvos Rytas” 7 sierpnia 1992.

² N. Jonušaitė, E. Ganusauskas, *Popiežius Jonas Paulius II Vilniuje*, „Lietuvos Rytas” 5 września 1993.

³ B. Vainauskienė, *Kelionė i Lietuva truko penkiasdešimt trejus metus*, „Lietuvos Rytas” 7 lutego 1992.

W społeczeństwie Litwy stopniowo opadał entuzjazm spowodowany odzyskaną wolnością. Wysokie koszty przemian ustrojowych i ekonomicznych spowodowały narastanie niezadowolenia. Na tej fali rosło poparcie dla postkomunistycznej LDDP, kierowanej przez Algirdasa Brazauskasa.

W maju 1992 roku z inicjatywy Sajudisu rozpisano referendum nad przywróceniem urzędu prezydenta i wyposażeniu go w szerokie uprawnienia. Lewica wezwała do bojkotu obawiając się, że urząd szykowany jest dla Landsbergisa. Przewodniczący Rady Najwyższej w tym czasie coraz bardziej radykalizował retorykę, opowiadając się na przykład za daleko idącą dekomunizacją i odcięciem od jakichkolwiek związków z Rosją. Ostatecznie w referendum zorganizowanym 23 maja 1992 roku liczba głosów „za” nie przekroczyła wymaganych 51% spośród uprawnionych do głosowania. Wynik pozostał zatem niewiążący, co powszechnie interpretowano jako porażkę Sajudisu.

Trzy tygodnie później, 14 czerwca 1992 roku, przeprowadzono kolejne referendum w sprawie pobytu wojsk byłego ZSRR na terytorium Litwy. Tym razem frekwencja wyniosła 76%, a 90,8% głosujących (68,95% uprawnionych) opowiedziało się za opuszczeniem kraju przez radzieckich żołnierzy.

Rada Najwyższa opracowała projekt nowej konstytucji i zadecydowała o poddaniu go jeszcze jednemu referendum, wraz z pierwszą turą przedterminowych wyborów parlamentarnych. W projekcie znalazło się miejsce dla urzędu prezydenta, którego uprawnienia jednak uszczuplono w porównaniu z poprzednią propozycją. Konstytucja została ostatecznie przyjęta przez społeczeństwo w referendum 25 października 1992 roku i tydzień później weszła w życie.

Nowa ustawa zasadnicza przyniosła poważną korektę ustroju, dotyczącą między innymi mechanizmów kształtowania polityki zagranicznej. Wprowadzono trójpodział władz. Władzę ustawodawczą sprawował jednoizbowy Sejm (Seimas). Nowością było wprowadzenie Sądu Konstytucyjnego (Konstitucinis Teismas). Władza wykonawcza znalazła się w rękach rządu i prezydenta wybieranego w powszechnych wyborach na pięcioletnią kadencję. Rolę głowy państwa sprowadzono do najwyższego autorytetu, pozostawiając niewielkie uprawnienia w kwestiach bieżących. Stosunkowo najszersze, chociaż ogólnie określone, kompetencje przyznano prezydentowi w polityce zagranicznej. Artykuł 84. konstytucji stanowił, że prezydent rozstrzyga ważniejsze problemy tej polityki i prowadzi ją wspólnie z rządem. Na wniosek rządu mianuje i odwołuje przedstawicieli dyplomatycznych Litwy oraz przyjmuje listy uwierzytelniające przedstawicieli innych państw, podpisuje umowy międzynarodowe i wnosi

je Sejmowi do ratyfikacji. Uprawnienia rządu w dziedzinie polityki zagranicznej sprowadzono do jeszcze bardziej ogólnikowych zapisów o „zarządzaniu sprawami kraju”, strzeżeniu nienaruszalności terytorium, gwarantowaniu bezpieczeństwa, nawiązywaniu stosunków i podtrzymywaniu więzi z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Takie sformułowania konstytucji sugerowały, że prowadzenie polityki zagranicznej będzie domeną władzy prezydenckiej. Jak pokazała późniejsza praktyka, wszystko zależało od osobowości i ambicji osób sprawujących urząd prezydenta, a także relacji głowy państwa z większością parlamentarną i rządem⁴.

Integralną częścią konstytucji stał się przeforsowany przez Landsbergisa AKT KONSTYTUCYJNY z 8 czerwca 1992 roku, w którym zdecydowano, że Litwa nie będzie przystępować do żadnych postradzieckich wspólnot państwowych oraz że na terytorium Litwy nie mogą stacjonować jednostki wojskowe Rosji lub krajów wchodzących w skład Wspólnoty Niepodległych Państw⁵.

Wybory parlamentarne przeprowadzone w dwóch turach na przełomie października i listopada 1992 roku zostały poprzedzone agresywną kampanią. Przedmiotem zaciekłych sporów była między innymi polityka zagraniczna, zwłaszcza stosunki z Rosją i Polską. Prawica oskarżała przeciwników o dążenie do zbliżenia z zaborczymi sąsiadami za wszelką cenę, co miało nosić znamiona zdrady interesów narodowych. Lewica rewanżowała się zarzucając Sajudisowi niepotrzebną donkiszoterię oraz brak pragmatyzmu w relacjach z Rosją, szczególnie w obliczu dramatycznej sytuacji gospodarczej. Głosowanie przyniosło nieoczekiwaną porażkę partii prawicowych i tryumf LDDP, która zdobyła 73 mandaty w 141 osobowym Sejmie. Sajudis musiał zadowolić się 30 mandatami, koalicja chadecko-liberalna, do której należał Algirdas Saudargas, zdobyła 18 miejsc, a centrolewicowa Litewska Partia Socjaldemokratyczna (Lietuvos Socialdemokratų Partija) – 8. Przewodniczącym Sejmu, tymczasowo do

⁴ *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm#NESIJUNGIMO> [22.10.2012]; A. Lukošaitis, *Prezidentas Lietuvos politinėje sistemoje: vietos ir galio paieškos*, „Politologija” 1998, nr 2, s. 38–53; E. Nekrašas, *Užsienio politikos mechanizmas ir jo tobulinimo būdai*, „Politologija” 1996, nr 8, s. 115–122; V. Pugačiauskas, *Lithuania's semi-Presidential Model: Prospects For The Stability of The Inter-Institutional Relations*, „Lithuanian Political Science Yearbook” 2002, Vilnius 2003, s. 11–21; W. Kręcisz, *Republika Litewska*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, (red.) E. Gdulewicz, Lublin 2002, s. 102–134; J. Zieliński, *Prezydent Republiki Litewskiej*, [w:] *Prezydent w państwach współczesnych*, (red.) J. Osiński, Warszawa 2009, s. 357–400.

⁵ Zob. polskie tłumaczenie aktu konstytucyjnego *O nieprzystępowaniu Republiki Litewskiej do postradzieckich związków wschodnich*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/litwa-d.html> [22.10.2012].

czasów wyborów prezydenckich pełniącym również funkcję głowy państwa, został lider zwycięskiego ugrupowania Algirdas Brazauskas. W grudniu 1992 roku powołano lewicowy gabinet, na którego czele stanął Bronislovas Lubys.

Lewicowa większość parlamentarna dążyła do jak najszybszej elekcji prezydenta, by wykorzystać wcześniejszy sukces. Wybory odbyły się 14 lutego 1993 roku. W szranki stanęli Brazauskas i Stasys Lozoraitis, którego poparły niemal wszystkie ugrupowania centrowe i prawicowe. Vytautas Landsbergis na początku stycznia wycofał swą kandydaturę i wezwał do głosowania na Lozoraitisa. Wyniki potwierdziły dominację lewicy: przy frekwencji wynoszącej ponad 78% na Brazauskasa głosowało 60%, zaś Lozoraitisa wsparło 38%. Nowy prezydent zainaugurował rządy 25 lutego 1993 roku. Zawiesił członkostwo w rządzącej partii i zgodnie z konstytucją przyjął dymisję rządu Lubysa. W marcu mianował premierem Adolfasą Šleževičiusa, swego następcę na stanowisku przewodniczącego LDDP. Tuż po wyborach parlamentarnych i prezydenckich liderzy lewicy zapewniali, że priorytetem nowej władzy będą przede wszystkim sprawy gospodarcze. Rządowi Šleževičiusa już w pierwszym roku działalności rzeczywiście udało się ustabilizować sytuację gospodarczą i zahamować inflację oraz wprowadzić narodową walutę – litę. W 1994 roku Litwa po raz pierwszy od odzyskania niepodległości odnotowała wzrost gospodarczy.

W dziedzinie polityki zagranicznej postkomunistyczna lewica zapowiadała kontynuowanie kierunku niepodległościowego wyznaczonego przez ekipę Sajudisu. Sugerowano jednak niezbędną korektę. Jeszcze pełniąc obowiązki głowy państwa i przewodniczącego Sejmu przywódca LDDP deklarował nie tylko chęć zachowania bliskich relacji z pozostałymi państwami bałtyckimi, ale również zamiar podjęcia znacznie szerszej współpracy z Białorusią i Ukrainą. Z pierwszymi wizytami zagranicznymi w grudniu 1992 roku Brazauskas udał się do Rygi, Tallina i Mińska. W inauguracyjnym prezydenturę przemówieniu stwierdził, że jego polityka zagraniczna będzie pragmatyczna, nastawiona na ochronę interesów państwa, a stosunki z sąsiadami oparte na wzajemnym szacunku, tolerancji i nieingerencji w sprawy wewnętrzne⁶.

Algirdas Brazauskas, rówieśnik Landsbergisa, był typowym przedstawicielem pokolenia, które dorastało już w latach komunizmu i w dużej mierze osw-

⁶ Lietuvos Respublikos Seimas, *Skirtas Lietuvos Respublikos Prezidento priesaikos ceremonijai*, posiedzenie 25 lutego 1993; http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaicska.showdoc_l?p_id=235611 [3.11.2012].

ilo ówczesną rzeczywistość. Brazauskas skończył studia inżynierskie w Kownie, doktoryzował się z ekonomii w Moskwie. Już w latach sześćdziesiątych zaczął wspinać się po szczeblach kariery w aparacie partyjno-państwowym LSRR. W 1988 roku jako zwolennik Gorbaczowa został wybrany przywódcą Litewskiej Partii Komunistycznej. Nie wierzył w możliwość uzyskania pełnej niezależności od Moskwy i nie był entuzjastą Sajudisu, ale podjął z nim współpracę, a w krytycznych momentach stawał po stronie zwolenników niepodległości. Był jednym z sygnatariuszy aktu 11 marca 1990 roku, jako wicepremier wszedł do rządu Prunskienė. W LDDP Brazauskas skupił wokół siebie działaczy lewicowych wywodzących się z dawnej partii komunistycznej, ale nie utożsamiających się ani z twardogłowymi komunistami, ani z orientującym coraz bardziej na prawo Sajudisem. W 1992 i 1993 roku LDDP i Brazauskas tryumfowali w wyborach dyskontując między innymi wysokie koszty transformacji ustrojowej, a także agresywną antykomunistyczną i nacjonalistyczną retorykę obozu, którego twarzą był Landsbergis.

Jak wspomniano, nowa konstytucja stworzyła prezydentowi duże możliwości w sprawach polityki zagranicznej, jednak Brazauskas nie ukrywał, że była to dziedzina, w której nie czuł się zbyt pewnie. Obciążeniem była przeszłość komunistycznego sekretarza oraz słaba znajomość języków obcych, brak kontaktów i doświadczenia. Większość bieżących problemów powierzał zatem swemu doradcy, którym został Justis Paleckis, dziennikarz i były działacz partii komunistycznej⁷. Brazauskas niejednokrotnie wyrażał opinię, że dotychczasowa polityka Landsbergisa niepotrzebnie doprowadziła do zaniedbania relacji z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw, z którymi Litwa była silnie powiązana ekonomicznie. W nowych warunkach należało zwłaszcza ustabilizować rozchwiane stosunki z Rosją. Prezydent uważał się za eksperta od spraw rzeczywistości poradzieckiej oraz kwestii gospodarczych. W jednym z wywiadów podkreślał: „Mam trzydziestoletnie doświadczenie z biurokracją w Moskwie i wiem jak tam to działa”⁸.

▢ Brazauskas deklarował, co prawda, ogólne poparcie dla prozachodniego kierunku polityki zagranicznej, jednakże na początku kadencji podkreślał, że Litwa powinna szukać własnej, oryginalnej drogi do Europy, a nie bezwzględnie dopraszać się o akceptację Zachodu. Swoje poglądy na ten temat najpełniej sformułował podczas wykładu dla zagranicznych dyplomatów akre-

⁷ A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, Vilnius 2000, s. 210.

⁸ Cyt. za: A. Lieven, *Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*, s. 268.

dytowanych na Litwie, ogłoszonego 17 maja 1993 roku na wileńskim uniwersytecie. Prezydent stwierdził wówczas, że kraj powinien wykorzystać atut położenia geograficznego i odegrać rolę pomostu między światem zachodnim a poradzieckim Wschodem. W praktyce oznaczało to, że prezydentowi bliska była koncepcja neutralności Litwy: braku zaangażowania po którejkolwiek stronie potencjalnej rywalizacji Wschodu i Zachodu. Brazauskas zaznaczył, że do priorytetów litewskiej dyplomacji należeć powinny stosunki z państwami bałtyckimi oraz bliska współpraca z Białorusią, Ukrainą i oczywiście Rosją, szczególnie z graniczącym z Litwą Obwodem Kaliningradzkim. Dopiero w drugiej kolejności jako partnerów wymieniał państwa Zachodu, w tym kraje tzw. Grupy Wyszehradzkiej⁹.

Krytycy natychmiast wytknęli prezydentowi, że jego „pragmatyzm” może oznaczać osłabienie dążenia do integracji z Zachodem na rzecz zacieśnienia związków ze Wspólnotą Niepodległych Państw. Jednak zdaniem badaczy koncepcja neutralności, zaprezentowana w maju 1993 roku, mogła być nie tyle deklaracją programową, co zabiegiem taktycznym. Na terytorium kraju nadal stacjonowało bowiem wojsko byłego ZSRR, co Moskwa chętnie wykorzystywała jako środek nacisku na Wilno. Kreml nie ukrywał niechętnego stanowiska wobec jednoznacznie prozachodniej opcji byłej przybaltyki. Wiosną i latem 1993 roku zabiegi o wycofanie obcych wojsk były absolutnym priorytetem litewskiej dyplomacji, ale sukces nie był jeszcze przesądzony. W takich okolicznościach znacznie bardziej zrozumiała wydaje się ówczesna ostrożność Brazauskasa w deklarowaniu wyboru przyszłej międzynarodowej orientacji Litwy¹⁰.

Jeszcze w gabinecie Lubysa tekę szefa MSZ otrzymał Povilas Gylys, który pozostał na stanowisku również w rządzie Šleževičiusa. Gylys z wykształcenia był ekonomistą, wcześniej wykładał na wileńskim uniwersytecie. Nowy szef dyplomacji nie miał doświadczenia politycznego, dlatego nominacja była dużym zaskoczeniem zarówno dla litewskich, jak zagranicznych komentatorów¹¹. Gylys podobnie jak Brazauskas krytycznie oceniał politykę zagraniczną Sajudisu, którą nazywał romantyczną i niedojrzałą. Poprzednikom zarzucał

⁹ A. Brazauskas: *užsienio politika turi palengvinti kiekvieno Lietuvos žmogaus gyvenimą*, „Lietuvos Rytas” 20 maja 1993; szerzej: A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 213–219.

¹⁰ E. Nekrašas, *Kritiniai pamatai apie Lietuvos užsienio politiką*, „Politologija” 2009, nr 2, s. 125; K. Paulauskas, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius 2010, s. 121.

¹¹ A. Park, *Lithuania's Foreign Policy Movers and Shakers: From the Founders to the „Patriarch(s)” and Beyond*, s. 16.

uleganie ideologicznemu zacierzewieniu. Uznawał za karygodny błąd zaniebanie stosunków z Rosją, Białorusią i Kazachstanem, w których to krajach do dnia jego ministerialnej nominacji nadal nie powołano litewskich ambasadorów. Pojawiające się na prawicy marzenia o członkostwie Litwy w NATO i Unii Europejskiej nazywał mrzonkami niepotrzebnie antagonizującymi Rosję. Za niepotrzebne uważał także zaognianie relacji z Polską. Gylys był zwolennikiem „ekonomizacji” polityki zagranicznej. Na gruncie praktycznym chodziło o uznanie prymatu potrzeb ekonomicznych państwa nad kwestiami ściśle politycznymi, co miało skutkować ułatwieniem rozwoju gospodarczego¹². Jednak mimo że diagnoza szefa resortu pokrywała się z obserwacjami Brazauskasa, Gylys nie zamierzał być tylko wykonawcą poleceń. Szybko ujawniły się tarcia między MSZ a pałacem prezydenckim. Minister nie wahał się krytykować pochopnych decyzji będących skutkiem braku międzynarodowego obycia głowy państwa. Szefowi dyplomacji nie podobało się przeradzanie się powyborczego tryumfalizmu postkomunistów w polityczny rewanżyzm, godzący w wizerunek i interesy kraju. Przykładem niepokojących tendencji było między innymi odwołanie Lozoraitisa z funkcji ambasadora w USA kilka miesięcy po wyborach prezydenckich. O inspirowanie tego kroku oskarżano Brazauskasa¹³. Gylys energicznie zabiegał, żeby bieżące problemy polityki zagranicznej były skoncentrowane w jego resorcie, co nie podobało się otoczeniu prezydenta, a także głowie państwa.

Zwycięstwa postkomunistycznej lewicy w wyborach parlamentarnych i prezydenckich były szokiem dla koalicji Sajudisu. Wiosną 1993 roku prawicowi działacze ruchu powołali nową partię Związek Ojczyzny (Tėvynės Sąjunga), która przejęła większość mandatów Sajudisu w Sejmie. Na czele ugrupowania, zwanego też konserwatystami, stanął Vytautas Landsbergis. Przechodząc do opozycji postsajudisowska prawica roztoczyła przed społeczeństwem apokaliptyczną wizję powrotu Litwy do stanu zależności od Moskwy. Przekonywano, że najpoważniejszym tego symptomem jest odzyskanie władzy przez LDDP i Brazauskasa. Prezydent stał się celem niewybrednych ataków, oskarżano go nawet o przyjęcie finansowego wsparcia z Kremla w trakcie kampanii. Zdaniem prawicowej propagandy Brazauskas miał się odwdziżyć opóźniając wycofanie rosyjskiego wojska z Litwy. Niepokój odnośnie zamiarów lewicowej

¹² *Lietuvos užsienio politika: romantikai užleidžia vietą pragmatikams?* (rozmowa z P. Gylysem), „Lietuvos Rytas” 28 stycznia 1993.

¹³ A. Račas, *Prezidento kritikuotas užsienio reikalų ministras atsistadynti neketina*, „Lietuvos Rytas” 18 czerwca 1993.

władzy pogłębiał się wraz z dwuznacznymi deklaracjami prezydenta o promowaniu polityki neutralności i podjęciu bliższej współpracy z państwami porażeczkimi. W opinii prawicy strategicznym dążeniem Litwy powinna być jak najszybsza integracja z Zachodem, która zapewni krajowi rzeczywistą niezależność od Rosji. Odmienne wizje prowadziły do nieuchronnego konfliktu, w ogniu którego lewica była nawet oskarżana o zdradę lub przynajmniej niezrozumienie żywotnych interesów kraju. Wielu dawnych działaczy Sajudisu wyrażało przy tym autentyczną obawę o przyszłość z trudem wywalczonej niepodległości.

W 1993 roku polityka zagraniczna postkomunistycznej władzy była szczególnie uważnie i krytycznie recenzowana przez prawicową opozycję. W pierwszych miesiącach roku, kiedy konstytucja dopiero weszła w życie, a prezydent zaczynał urzędowanie oraz organizował kancelarię, sejmowa komisja spraw zagranicznych, podobnie jak w poprzednim okresie, nadal dążyła do odgrywania dotychczasowej, kluczowej roli w wyznaczaniu kierunków dyplomacji. Sytuacja taka była, co prawda, niezgodna z duchem i literą dopiero co przyjętych rozwiązań prawnych, ale odpowiadała aktualnemu zapotrzebowaniu prawicy. W nowym Sejmie opozycja zamierzała patrzeć nowej ekipie rządzącej na ręce. Komisja spraw zagranicznych zyskała silną reprezentację, w składzie znaleźli się między innymi Landsbergis, Zingeris i Saudargas¹⁴. Wykorzystując dotychczasową praktykę, parlamentarzyści nierzadko usiłowali wejść w otwarty spór z prezydentem i rządem, domagając się na przykład wpływu na decyzje personalne, ale także tłumaczenia się z konkretnych posunięć, zwłaszcza w sprawach stosunków z Rosją i Polską. Brazauskas stale był oskarżany o prowadzenie tajnej dyplomacji i karygodne ustępstwa na niekorzyść kraju¹⁵. W celu wywarcia nacisku na obóz rządzący nie wahano się sięgać po wsparcie sympatyzujących z prawicą mediów. Spór kompetencyjny zaczął stopniowo wygasać dopiero w końcu 1993 roku. Głównym powodem był kompromis w sprawie polityki zagranicznej, osiągnięty wówczas między obozem władzy a opozycją. Znaczenie miały jednak także energiczne zabiegi ministra Gylysa,

¹⁴ E. Nekrašas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo mechanizmai*, s. 12–13; tenże, *Legislature and the Executive in Foreign Policy Making*, Vilnius 1994, s. 10–12.

¹⁵ R. Sakalauskaitė, *Pasikeitimai derybų su Rusija delegacijoje: pozicija tikisi tęsti pradėtą politiką, opozicija į žvelgia nuolaidas Maskvai*, „Lietuvos Rytas“ 26 marca 1993; *Prezidentas garantavo Krikščionių demokratų partijos vadovams, kad politika Rusijos atžvilgiu nesikeičia*, „Lietuvos Rytas“ 2 lipca 1993; R. Sakalauskaitė, A. Račas, *Susitavimas dėl Rusijos kariomenės: pasijutusi apeita, derybu delegacija nori patikslinti Prezidento poziciją, o Prezidentas – delegacijos įgaliojimus*, „Lietuvos Rytas“ 10 lipca 1993.

który doprowadził do usprawnienia i profesjonalizacji MSZ. W następstwie resort zyskał kontrolę nad procesem powstawania umów międzynarodowych, a wpływ sejmowej komisji na politykę zagraniczną państwa wyraźnie zmalał.

2. Stosunki z Rosją

Relacje z Rosją, odgrywającą rolę sukcesorki ZSRR, miały dla Litwy największy ciężar gatunkowy. Sytuacja była spowodowana szeregiem czynników. W kraju stacjonowały rosyjskie wojska, co samo w sobie podważało litewską suwerenność. Litwa pozostawała niemal całkowicie uzależniona ekonomicznie od Rosji. Niezbyt klarowna wydawała się przyszłość sąsiadującego z Litwą Obwodu Kaliningradzkiego, zamienianego w wielką wojskową bazę. Położenie geograficzne obwodu wymuszało dążenie do uregulowania sprawy tranzytu przez litewskie terytorium. Obawy budziła niestabilna sytuacja wewnętrzna i polityka zagraniczna Rosji, pozostającej przecież potęgą militarną i światowym mocarstwem. W omawianym okresie w Moskwie toczyła się bezpardonowa walka o władzę. Na obszarze poradzieckim groźne były demony nacjonalizmów, wybuchały konflikty wykorzystywane przez ekipy rządzące Kremlem do własnych celów. Widoczne było odradzanie się tendencji imperialnych i dążenie do utrzymania rosyjskich wpływów na terenie byłego ZSRR. W Wilnie uznawano wymienione problemy za bezpośrednie niebezpieczeństwo dla Litwy. W określonej sytuacji kontakty z Rosją były priorytetowym zadaniem dyplomacji, realizowanym zarówno przez Sajudis, jak postkomunistyczną LDDP i prezydenta wywodzącego się z tej ostatniej partii. Oba obozy oskarżały się nawzajem o zaniedbania, różniły się odnośnie diagnozy oraz proponowanej kuracji, ale nie lekcewały zagrożenia.

Prawne podstawy relacji między Litwą a Rosją stworzył jeszcze traktat z 29 lipca 1991 roku. Oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych nastąpiło 9 października tego samego roku. Tymczasowym przedstawicielem Litwy w Rosji został mianowany Egidijus Bičkauskas, dotąd przedstawiciel w ZSRR. W późniejszym czasie uruchomiono litewskie konsulatory w Petersburgu, Kaliningradzie i Sowiecku (d. Tylża). Rosja otworzyła własne placówki konsularne w Kłajpedzie i Wilnie.

Od początku najbardziej palącym problemem była obecność radzieckich wojsk, o których ewakuację Litwa zaczęła zabiegać tuż po załamaniu puczu Janajewa. Pierwszym adresatem starań były jeszcze władze ZSRR. Już 27 sierpnia

nia 1991 roku litewska Rada Najwyższa przyjęła uchwałę domagającą się całkowitego opuszczenia kraju przez radzieckie siły zbrojne. W końcu października 1991 roku MSZ Litwy wysłało do MSZ ZSRR notę domagającą się uregulowania tej kwestii. Do końca roku z armii radzieckiej zostało zwolnionych do domów około 16 tys. obywateli Litwy. Według litewskich szacunków w kraju stacjonowało wówczas jeszcze od 35 do 40 tys. radzieckich żołnierzy, a instalacje wojskowe (w tym cztery lotniska) zajmowały 68 tys. hektarów, czyli 1,2% terytorium państwa¹⁶.

Wobec płynących z Moskwy sygnałów, że ewentualna ewakuacja wojsk z państw bałtyckich może nastąpić dopiero po wycofaniu żołnierzy z Niemiec i Europy Środkowej (czyli po 1994 r.), Litwa, Łotwa i Estonia rozpoczęły starania o umiędzynarodowienie problemu. Jeszcze w grudniu 1991 roku Vytautas Landsbergis zwrócił się o interwencję do NATO i KBWE, jednakże w odpowiedzi usłyszał, że państwa nadbałtyckie powinny podjąć dwustronne negocjacje z Kremlm. Sugerowano, że międzynarodowa presja może wpłynąć jedynie na usztywnienie rosyjskiego stanowiska. Zachód doraźnie zaoferował jedynie moralne poparcie¹⁷.

Od początku 1992 roku podjęto zatem rozmowy bezpośrednio z władzami rosyjskimi. Już 17 stycznia 1992 roku przewodniczący litewskiej Rady Najwyższej złożył wizytę w Moskwie, pierwszą od nawiązania oficjalnych stosunków między obydwoma państwami. Pretekstu dostarczyło otwarcie siedziby litewskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego, ale także odznaczenie przyznane Borysowi Jelcynowi za jego postawę podczas wydarzeń sprzed roku oraz spodziewana ratyfikacja traktatu rosyjsko-litewskiego przez rosyjską Radę Najwyższą. W rozmowie z Jelcynem Landsbergis poruszył problem wycofania wojsk. Litewskiego przywódcę niepokoiły głosy dochodzące z kręgów poradczeckiej generalicji, sugerujące utrudnienia, a nawet podważające możliwość ewakuacji. Jelcyn zapewniał, że problemy mają charakter jedynie organizacyjny, a Rosja nie zamierza niczego opóźniać. Uzgodniono, że negocjacje w tej sprawie ruszą na przełomie stycznia i lutego. Przejawem dobrej woli rosyjskiego prezydenta była zapowiedź, że w pierwszej kolejności wojsko opuści zajmowane

¹⁶ *Kiek Lietuvoje yra buvusios SSRS kariuomenės?*, „Lietuvos Rytas” 12 czerwca 1992; V. Kašauskienė, *Lietuvos Respublikos vyriausybės*, s. 117–119.

¹⁷ Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Military Transit of The Russian Federation Throught The Territory of The Republic of Lithuania*, „Lithuanian Political Science Yearbook” 2001, Vilnius 2002, s. 137; G. Vitkus, *Diplomatinė aporiją. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 36.

przez siebie obiekty w Wilnie (chodziło zwłaszcza o ponad 65 ha. położone w śródmieściu, tzw. Północne Miasteczko). Jednocześnie strony przystały na kompromisowe określenie oficjalnego statusu wojsk jako „jednostek w trakcie wycofywania pod jurysdykcją rosyjską”, a nie „sił okupacyjnych”, jak pierwotnie domagali się tego Litwini¹⁸.

Do pierwszego spotkania zespołów negocjacyjnych, kierowanych przez Česlovasa Stankevičiusa i wicepremiera Rosji Siergieja Szachraja, doszło 31 stycznia 1992 roku. W trakcie rozmów Rosjanie zaproponowali, aby część obiektów wojskowych pozostała pod ich kontrolą także po ewakuacji, której zakończenie zapowiedzieli na 1994 roku. Litwini odrzucili obie propozycje i zażądali wyprowadzenia wojsk do końca bieżącego roku. Oprócz uzgodnień dotyczących trybu dalszych spotkań porozumiano się jedynie w sprawie daty rozpoczęcia ewakuacji. Wyznaczono ją na początek marca 1992 roku¹⁹.

Pierwsi żołnierze rzeczywiście opuścili jedną z podwileńskich baz już 4 marca 1992 roku, jednakże tempo ewakuacji, ani brak wiążących ustaleń nie zadawałały strony litewskiej. Podczas kolejnych spotkań, powtarzających się przez kilka następnych miesięcy, Stankevičius zasypywał rosyjskich partnerów propozycjami, w większości odrzucanymi. Tak było na przykład z wnioskiem o przyjęcie założenia, że w latach władzy radzieckiej Litwa znajdowała się pod okupacją. Z kolei w opinii Litwinów niemożliwy do przyjęcia wydawał się postulat zawarcia jedynie tymczasowego porozumienia regulującego pobyt wojsk na litewskim terytorium. Niepokoiła także sugestia, że rozmowy o ewakuacji trzeba będzie prowadzić bezpośrednio z dowództwem armii, a nie z rosyjskimi władzami państwowymi. Wiele kontrowersji wzbudzały kwestie praw majątkowych i gwarancji socjalnych dla żołnierzy i ich rodzin oraz rozliczeń finansowych związanych z bieżącym funkcjonowaniem obiektów wojskowych.

Wiosną 1992 roku w negocjacjach nastąpił wyraźny impas. W Moskwie do głosu zaczęły dochodzić siły wzywające do wstrzymania ewakuacji wojska z państw bałtyckich w obliczu narastających problemów ludności rosyjskojęzycznej. Propaganda twierdziła, że nie tylko miejscowi Rosjanie, ale większość

¹⁸ V. Bartasevičius, *Lietuva-Rusija: patikimas kaimynas geriau už vyresnįjį brolių*, „Lietuvos Rytas” 18 stycznia 1992; tenże, *Kremlius – Lietuvos ambasada: nauji orientyvai gyveninių interesų erdvėje*, „Lietuvos Rytas” 21 stycznia 1992.

¹⁹ *Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos valstybinių delegacijų darbo susitikimo komunikatas*, Vilnius, 1992 metų sausio 31 diena, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1992*, Vilnius 2007, s. 55–56; por. to samo: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8071&p_d=114169&p_k=1 [10.11.2012]; szerzej na temat negocjacji zob. Č. Stankevičius, *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*, Vilnius 2002.

mieszkańców przybałtyki, traktuje obecność żołnierzy jako gwarancję ochrony przed ekscesami sprawujących władzę nacjonalistów. Problem dotyczył głównie Łotwy i Estonii, ale Litwa również poczuła się zaniepokojona nieprzyjaznymi wypowiedziami, zwłaszcza w kontekście zeszłorocznych prób ustanowienia polskiej i rosyjskiej autonomii. Dodatkowo Moskwa oficjalnie zaczęła stawiać Wilnu nowe warunki, uzależniając kontynuowanie ewakuacji od ułatwień w tranzycie wojskowym do Obwodu Kaliningradzkiego²⁰.

W celu wzmocnienia pozycji w rozmowach z Rosjanami, w czerwcu 1992 roku na Litwie zorganizowano wspomniane wyżej referendum w sprawie pobytu wojsk byłego ZSRR. Zdecydowana większość głosujących opowiedziała się za wyjściem żołnierzy z kraju oraz zrekompensowaniem szkód wynikłych z ich wieloletniego stacjonowania. Wynik referendum niewątpliwie przyczynił się do decyzji lipcowego szczytu KBWE w Helsinkach. W dokumencie końcowym znalazł się skierowany do Rosji apel o wycofanie armii z państw bałtyckich. Rezultat szczytu oceniano jako wielki sukces litewskiej dyplomacji i osobiście Landsbergisa, prezentującego stanowisko swego kraju²¹.

Po helsińskiej rezolucji Rosja nieco zmodyfikowała taktykę. Negocjacje z państwami bałtyckimi zostały przeniesione z ministerstwa obrony do resortu spraw zagranicznych kierowanego przez Andrieja Kozyriewa. Na początku sierpnia 1992 roku Kozyriew spotkał się z szefami dyplomacji Litwy, Łotwy i Estonii, którym przedstawił nowe stanowisko. Zgodził się na wycofanie wojsk do końca 1994 roku, ale odmówił jakichkolwiek dyskusji w sprawie odszkodowań. Zażądał pozostawienia w spokoju strategicznych instalacji wojskowych, a także zaakceptowania daleko idących ustępstw w kwestiach socjalno-bytowych żołnierzy oraz poszanowania praw ludności rosyjskojęzycznej. Od Litwy dodatkowo domagał się umożliwienia swobodnego tranzytu do i z Obwodu Kaliningradzkiego²².

Państwa bałtyckie nie przyjęły powyższych warunków. Minister Algirdas Saudargas określił je wręcz jako ultimatum. Rosyjskie pertraktacje z Estonią

²⁰ V. Landsbergis – B. Jeciniui: „*Tai ižūli akcija, nelygiant įsivežimas*”, „Lietuvos Rytas” 30 kwietnia 1992; Rusijos ir Lietuvos delegacijos susitikimas Maskvoje, „Lietuvos Rytas” 8 maja 1992; *Maskva kaltina, kad Lietuva neparisų uošį derėtis*, „Lietuvos Rytas” 28 maja 1992; G. Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*, Vilnius 2005, s. 55–68.

²¹ V. Rachlevičius, *Reiklus Lietuvos tonas ramybės išsiilgusioje Europoje*, „Lietuvos Rytas” 11 lipca 1992; Č. Laurinavičius, *The Euro-Atlantic Integration And The Future Of Kaliningrad Oblast*, s. 17, <http://nato.int/acad/fellow/99-01/laurinavicius.pdf> [15.08.2012].

²² V. Rachlevičius, *Ministrų susitikimas Maskvoje: pozicijos aiškios, kompromisų paieškos atidedamos rytdienai*, „Lietuvos Rytas” 7 sierpnia 1992.

i Łotwę na pewien czas zostały właściwie zamrożone. W sierpniu i na początku września 1992 roku kontynuowano jednak dwustronne rozmowy litewsko-rosyjskie. Mimo zasadniczych rozbieżności stanowisk, w relacjach z Moskwą Litwa, w porównaniu z pozostałymi państwami bałtyckimi, dysponowała lepszą pozycją wyjściową: w kraju nie było strategicznych obiektów wojskowych, na których szczególnie zależałoby stronie rosyjskiej. Położenie mniejszości rosyjskiej również nie wzbudzało wielu zastrzeżeń, gdyż Wilno przyznało jej pełnię praw obywatelskich. Sytuację niewątpliwie ułatwiała mniejsza liczebność Rosjan niż w przypadku Łotwy i Estonii. Z tych powodów w trakcie negocjacji udało się osiągnąć kompromis. Moskwa zgodziła się na wycofanie wojsk do 31 sierpnia 1993 roku oraz pokrycie należności wynikających ze stacjonowania na terytorium Litwy swoich jednostek. Ustalenia dotyczyły jednak tylko zobowiązań powstałych po 24 grudnia 1991 roku, to znaczy po przejściu przez Rosję formalnej odpowiedzialności za siły zbrojne byłego ZSRR. Pakiet porozumień został uzgodniony w Moskwie 8 września 1992 roku z udziałem Jelcyna i Landsbergisa. Nacisk rosyjskich wojskowych sprawił, że z siedmiu przygotowanych wówczas umów ostatecznie podpisano jedynie trzy, w tym grafik zawierający konkretne terminy ewakuacji poszczególnych oddziałów. Strona litewska niezwłocznie zarejestrowała dokument w ONZ i uznała od tej pory za najważniejszy akt regulujący sprawę wycofania wojsk²³.

Niemal natychmiast okazało się, że rosyjskie władze nie traktują porozumienia jako ostatecznego. Prezydent Jelcyn znalazł się w ogniu krytyki ze strony oficerów i deputowanych do Rady Najwyższej Rosji. W październiku 1992 roku Moskwa poinformowała Wilno o nowych propozycjach dotyczących terminów i trybu ewakuacji. Pod koniec miesiąca Jelcyn podpisał dekret wstrzymujący proces wycofywania wojsk z państw bałtyckich, motywując decyzję coraz liczniejszymi naruszeniami praw ludności rosyjskojęzycznej i brakiem socjalnych zabezpieczeń dla powracających żołnierzy. W telefonicznej rozmowie z Landsbergisem 3 listopada zapewnił jednak, że pretensje nie dotyczą Litwy, wobec której Moskwa dotrzyma wcześniejszych zobowiązań²⁴. Zgodnie

²³ *Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos grafikas*, 8 września 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8071&p_d=114171&p_k=1 [21.10.2012].

²⁴ R. Sakalauskaitė, *Rusijos prezidento įsakas dėl armijos: trypiamas vietoje ar žingsnis atgal?*, „Lietuvos Rytas“ 31 października 1992; *Nauji B. Jelcyno potvarkio atspalviai?*, „Lietuvos Rytas“ 4 listopada 1992; T. Bancevičiūtė, V. Landsbergio pakalbis su B. Jelcynu, „Lietuvos Aidas“ 4 listopada 1992.

z tą zapowiedzią wznowiono ewakuację według zapisów wrześnieowego grafiku. Do końca 1992 roku z litewskiego terytorium wycofano blisko 80% żołnierzy, w tym wszystkie oddziały stacjonujące w Wilnie.

W grudniu 1992 roku do Wilna przybył długo oczekiwany ambasador Federacji Rosyjskiej, Nikołaj Obertyszew. Ambasador Litwy w Rosji, Romualdas Kozyrovičius przyjechał do Moskwy wiosną 1993 roku.

W pierwszym okresie niepodległości ogromnym obciążeniem dla Litwy była niemal całkowita zależność ekonomiczna od Rosji. Litewskie przedsiębiorstwa były uzależnione od dostaw rosyjskich surowców. Produkcja także trafiała niemal wyłącznie na rynki państw byłego ZSRR. Nadal funkcjonowały ściśle powiązania finansowe, do października 1992 roku obowiązywała nawet ta sama waluta (ruble). W Wilnie doskonale pamiętano niedawną blokadę, zwłaszcza katastrofalne skutki przerwania dostaw surowców energetycznych. Obawiano się, że Moskwa będzie nadużywała argumentów gospodarczych w celu osiągnięcia satysfakcjonującego stanu relacji z Litwą. Politykę wobec Rosji, oprócz starań o wycofanie wojsk byłego ZSRR, zdominowały zabiegi o utrzymanie zaopatrzenia w ropę naftową, gaz ziemny i paliwo jądrowe do elektrowni atomowej.

Problemy pojawiły się już na przełomie 1991 i 1992 roku, kiedy w środku zimy drastycznie spadły dostawy surowca do rafinerii w Możejkach. Kreml argumentował, że Litwa zalega z płatnościami. W odwecie Wilno natychmiast zagroziło wstrzymaniem tranzytu paliwa do Obwodu Kaliningradzkiego i na Białoruś. Sprawa stała się przedmiotem rozmów Jelcyna z Landsbergisem podczas wizyty przewodniczącego Rady Najwyższej Litwy w Moskwie w styczniu 1992 roku. Ustalono wówczas zawarcie tymczasowej umowy gospodarczej obejmującej dostarczanie ropy na warunkach zbliżonych do obowiązujących w ZSRR. W miesiącach zimowych jeszcze kilkakrotnie strona litewska interweniowała w sprawie wznowienia dostaw surowca do rafinerii. Rosjanie ustabilizowali je dopiero na początku marca 1992 roku, po kolejnej wizycie premiera Gediminas Vagnoriusa na Kremlu²⁵.

W Wilnie podejrzewano, że rosyjskim władzom zależało nie tyle na nowym sposobie rozliczeń finansowych, co na ustępstwach politycznych. Wyrazem uległości mogło być na przykład przystąpienie Litwy do Wspólnoty Niepodległych Państw, do czego Moskwa zachęcała kusząc obietnicą kontynuowa-

²⁵ V. Bartasevičius, *Lietuva-Rusija: vyriausybės vadovų parašai ir prekių tiekimo viltis*, „Lietuvos Rytas” 7 marca 1992.

nia dostaw surowców i towarów na preferencyjnych warunkach. W związku z fatalną sytuacją gospodarczą kraju pogarszały się nastroje społeczne. Spadało poparcie dla reform i Sajudisu, rosły nótowania postkomunistów wzywających do większego pragmatyzmu w stosunkach z Moskwą. Między innymi w obawie przed ewentualnymi ustępstwami, zagrażającymi niepodległości Sajudis przeforsował wzmiankowany wyżej AKT KONSTYTUCYJNY z 8 czerwca 1992 roku.

Na początku lipca 1992 roku Rosja zażądała przejścia na warunki rynkowe w transakcjach dotyczących ropy naftowej i gazu. Oznaczało to drastyczną podwyżkę cen. Według szacunków Moskwy długi Wilna za surowce energetyczne sięgnęły 11 miliardów dolarów. Wobec braku płatności w październiku 1992 roku ponownie wstrzymano dostawy. I tym razem litewska prawica podejrzewała, że prawdziwym celem Moskwy było zwiększenie szans postkomunistycznej LDDP w wyborach parlamentarnych. Ostatecznie litewsko-rosyjską umowę handlową podpisano 12 października 1992 roku. Zabezpieczono w niej płynność i wysokość dostaw surowców energetycznych na rok. Nowością było przekazanie obrotu ropą i gazem w ręce litewskich i rosyjskich spółek handlowych, które od tej pory miały porozumiewać się między sobą bez udziału państwa. Wkrótce Wilno zaczęło także wdrażać plany budowy morskiego portu naftowego w Butyndze (Būtingė), dzięki któremu Litwa mogłaby przyjmować ropę dostarczaną tankowcami z innych źródeł niż rosyjskie. Problem energetycznego uzależnienia od Rosji nie zniknął, ale w końcu 1992 roku kraj zyskał nadzieję na stabilizację, co rzeczywiście doraźnie zostało zdyskontowane przez lewicę²⁶.

W 1993 roku lewicowe litewskie władze zamierzały kontynuować rozmowy z Kremlm w celu zawarcia szerszego porozumienia. W marcu dekretem prezydenta polityk LDDP, Virgilijus Bulovas, zastąpił Česlovasa Stankevičiusa na stanowisku przewodniczącego zespołu negocjacyjnego do spraw pertraktacji z Rosją. W nowym składzie nie znalazł się ani jeden przedstawiciel opozycji. Prawica zinterpretowała ten fakt jako zapowiedź taktyki ustępstw wobec Moskwy. W sejmowych i medialnych wypowiedziach chętnie posługiwano się antykomunistyczną i antyrosyjską retoryką. Oskarżano LDDP oraz prezydenta o uległość w kwestii wycofania wojsk i sprawach gospodarczych. Wyrażenie na użytek rozgrywek wewnętrznych litewska prawica zaczęła odtąd cyklicz-

²⁶ *Sutartys su Rusija pasirašytos, gal greit bus ir naftos*, „Lietuvos Rytas” 13 października 1992; V. Kašauskienė, *Lietuvos Respublikos vyriausybės*, s. 169.

nie (zwykle w okresie przedwyborczym) ponawiać pod adresem Rosji żądanie uznania odpowiedzialności za radziecką okupację i wypłacenie odszkodowania²⁷.

W marcu 1993 roku do Wina przybył minister spraw zagranicznych Rosji, Andriej Kozyriew, który nie szczędził litewskim władzom pochwał za prowadzenie „realistycznej polityki” i przeciwstawiał pod tym względem rządowi Łotwy i Estonii. Jednak w tym samym czasie z Moskwy niespodziewanie zaczęły znowu płynąć sygnały o możliwości wstrzymania ewakuacji wojsk ze wszystkich państw bałtyckich²⁸. W połowie maja 1993 roku, po siedmiodniowej przerwie, wznowiono oficjalne negocjacje litewsko-rosyjskie dotyczące wzajemnych relacji. Równocześnie do Wilna przybył rosyjski minister obrony Paweł Graczow. Litewska prasa podkreślała, że minister z czasów służby w kowieńskim garnizonie dobrze znał Litwę, a nawet posługiwał się językiem litewskim. W rozmowach z prezydentem Brazauskasem Graczow co prawda zapewnił, że Rosja zamierza dotrzymać wyznaczonego terminu ewakuacji swoich żołnierzy z Litwy, jednak kłopoty organizacyjne mogą sprawić, że konieczna stanie się prolongata²⁹. W czerwcu 1993 roku ponownie ograniczono dostawy gazu ziemnego pod pretekstem zalegania przez Wilno z opłatami. W odpowiedzi już nie tylko prawicowa opozycja, ale także lewicowe władze zaczęły podkreślać, że Rosja winna jest rekompensatę za lata pozostawiania Litwy w ZSRR. Latem 1993 roku na Litwie gwałtownie wzrosła temperatura politycznych dyskusji na temat stosunków z Rosją.

Atmosferę miała oczyścić wizyta Brazauskasa w Moskwie, zapowiedziana na 5 sierpnia 1993 roku. Jednakże prezydent odwołał wyjazd w wyniku negatywnego nastawienia opinii społecznej, mobilizowanej przez opozycję. Jako oficjalny powód podano niedopracowanie tekstu ostatecznego porozumienia w sprawie wycofania wojsk. Termin odwiedzin na Kremlu przesunięto

²⁷ E. Bukinas, *Lietuvos ir Rusijos santykiai: naujas posūkis ar politinės kovos viršai?*, „Lietuvos Rytas” 19 stycznia 1993; R. Sakalauskaitė, *Pasiketimai derybų su Rusija delegacijos: pozicija tikisi tęsti pradėtą politiką, opozicija į žvelgia nuoleidas Maskvai*, „Lietuvos Rytas” 26 marca 1993; A. Račas, *Lietuvos ir Rusijos derybos: lkiūčių ruožas dar neįveiktas*, „Lietuvos Rytas” 21 maja 1992; szerzej zob. G. Vitkus, *Diplomatinė aporija. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 36–38.

²⁸ K. Simonavičius, *Lietuva ir Rusija: ar prireiks naujų derybų dėl jau suderintų dalykų?*, „Lietuvos Rytas” 20 marca 1993; A. Brazauskas priėmė N. Obertyševą, „Respublika” 23 marca 1993.

²⁹ R. Sakalauskaitė, E. Ganusauskas, T. Juknevičius, *Rusijos gynybos ministras P. Gračiovas už sutikimą padėkojo lietuviškai ir garantavo kad kariuomenė iš Lietuvos bus išventa laiku*, „Lietuvos Rytas” 19 maja 1993.

na 23 sierpnia. Do Moskwy niezwłocznie udał się zespół negocjatorów, który zaproponował między innymi wprowadzenie do porządku rozmów kwestii odszkodowań. Wilno szacowało ich wysokość na 146 miliardów dolarów. Reakcja Rosji była stanowcza. Oskarżono litewskich delegatów o zamiar destabilizacji wzajemnych stosunków, a 18 sierpnia powiadomiono, że decyzją Borysa Jelcyna ewakuacja wojska z Litwy została wstrzymana. Wkrótce poinformowano także o jednostronnym zerwaniu negocjacji przez Moskwę.

Brazauskas próbował jeszcze odciąć się od stanowiska zaprezentowanego przez litewskich negocjatorów, na co jednak opozycja zareagowała gwałtownymi atakami i zapowiedzią wszczęcia procedury impeachmentu w przypadku jakichkolwiek ustępstw. W takiej sytuacji prezydent w wystąpieniu telewizyjnym ogłosił o ponownym przełożeniu wizyty w Rosji. Cała Litwa zamarła w oczekiwaniu na najgorsze. W relacjach z Moskwą powiało chłodem. W sierpniu 1993 roku Litwa stała się obiektem nagonki w rosyjskich mediach, do tej pory specjalizujących się w dyskredytowaniu Łotwy i Estonii. Brazauskas zapowiedział zwrócenie się o międzynarodową mediację. O kryzysie pisała prasa na całym świecie, wyrazy poparcia dla Litwy popłynęły z Waszyngtonu i stolic państw europejskich³⁰.

Napięcie opadło dopiero po – słowami Brazauskasa – „bezpośredniej i szczerzej” rozmowie telefonicznej litewskiego prezydenta z Jelcynem przeprowadzonej 30 sierpnia 1993 roku. Uzgodniono wówczas, że oddziały rosyjskie opuszczą Litwę w przewidzianym terminie, żegnane z honorami przez oficjalne delegacje, orkiestrę i morze kwiatów³¹. Brazauskas ogłosił dobre wieści w wystąpieniu radiowym. Następnego dnia ostatnie jednostki wyjechały z Litwy. Jak głosił tytuł na pierwszej stronie najpoważniejszego litewskiego dziennika „Po 54 latach Litwa znowu [była] wolna!” i drobiazgowo wyliczono moment opuszczenia kraju przez rzeczywiście ostatni transport³². Entuzjazm był zrozumiały, chociaż w dawnych bazach pozostało jeszcze około 140 żołnierzy i oficerów pracujących przy ewakuacji sprzętu. Powrócili do Rosji dopiero w połowie listopada 1993 roku.

³⁰ S. Erlanger, *Russia-Lithuania Talks Over Troops at Impasse*, „The New York Times” 24 sierpnia 1993; A. Račas, *Lietuva- Rusija: tris savaitės trukios įtampos, susijusios su sunkuties dėl Rusijos kariuomenės išvedimo pasirašimu rezultatai*, „Lietuvos Rytas” 21 sierpnia 1993; tenże, *Rusijos ir Lietuvos santykiai: trys rugpjūčio dienos šaltojo karo link*, „Lietuvos Rytas” 24 sierpnia 1993.

³¹ A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 276–277.

³² K. Jauniškis, *Po 54 metų Lietuva vėl laisva!*, „Lietuvos Rytas” 31 sierpnia 1993.

Powszechnemu uczuciu zadowolenia towarzyszył powrót oskarżeń pod adresem prezydenta o rezygnację z ubiegania się o odszkodowanie lub choćby żądanie potwierdzenia faktu okupacji Litwy w latach 1940–1991. Brazauskas kontrował, że gdyby nie wynegocjowany przez niego kompromis, obce wojska nadal stacjonowałyby na litewskim terytorium. W późniejszych latach litewski prezydent lubił podkreślać, że nawet z Niemiec i Polski Rosjanie wycofali się później niż z jego kraju. Przeciwwstawiał litewski sukces sytuacji pozostałych państw bałtyckich, z których rosyjskie wojska wyprowadzono dopiero latem 1994 roku (przy czym niektóre obiekty, jak stacja radarowa w lotewskiej miejscowości Skrunđa, czy baza atomowych okrętów podwodnych w estońskim porcie Paldiski, pozostawały pod rosyjską kontrolą jeszcze dłużej).

Ewakuacja wojsk otworzyła nowy etap w stosunkach z Rosją, jednak zdaniem Litwinów nadal nierozstrzygnięty pozostał problem Obwodu Kaliningradzkiego. Jeszcze przed upadkiem ZSRR w kręgach emigracyjnych, a po 1990 roku również wśród krajowych działaczy wywodzących się z Sajudisu, pojawiały się głosy o potrzebie przyłączenia tego terenu do Litwy. Spekulowano także na temat perspektyw oderwania Obwodu od Rosji i uczynienia z niego samodzielnego, czwartego państwa bałtyckiego. Autorzy podobnych wypowiedzi, przykładowo Stasys Lozoraitis, Vytautas Landsbergis, czy Romualdas Ozolas, chętnie powoływali się przy tym na racje historyczne i geopolityczne, ale także względy gospodarcze, wykazując niedogodności funkcjonowania rosyjskiej enklawy nad Bałtykiem³³. Mimo że oficjalne stanowisko Wilna wobec zagadnienia przyszłości Kaliningradu nie uwzględniało tych żądań, Moskwa zwykle z oburzeniem komentowała enuncjacje liderów litewskiej prawicy jako dowód politycznego awanturnictwa.

Po odzyskaniu pełni suwerenności nad swym terytorium Litwa zaczęła dążyć do zaktualizowania ustaleń zawartych w traktacie litewsko-rosyjskim z lipca 1991 roku, a dotyczących bezpośrednio Obwodu Kaliningradzkiego. Z litewskiego punktu widzenia niepokojące było, że do Obwodu trafiało wojsko wycofywane z Europy Środkowej, głównie z Niemiec i Polski oraz pozo-

³³ V. Plečkaitis, *Kaliningrado sritis ir Lietuva: nuo protingų padūsavimų laikas pereiti prie akt ysvios veiklos*, „Lietuvos Rytas” 8 lipca 1993; szerzej zob. R. Lopata, V. Sirutavičius, *Lithuania and The Kaliningrad Oblast: a Clearer Frame of Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Lopata_Sirutavicius.pdf [14.02.2013]; D. Janušauskienė, *Lithuanian Perspectives on Kaliningrad's Past, Present and Future*, [w:] *Kaliningrad in Europa. Nachbarschaftliche Perspektiven nach dem Ende des Kalten Krieges*, (red.) S. Barger, Wiesbaden 2010, s. 152–154.

stałych państw bałtyckich. Przez litewskie terytorium przechodził transport osobowy i zaopatrzenie dla Kaliningradu. Najpilniejsze wydawało się jednak uregulowanie kwestii tranzytu woskowego. Wilno konsultowało się w tej sprawie z USA i NATO, słysząc o konieczności zawarcia dwustronnej umowy uwzględniającej rosyjskie interesy³⁴.

Zgodnie z ustaleniami przyjętymi na początku 1992 roku, Rosja powinna była uzyskiwać formalną zgodę na każdorazowy przejazd transportu wojskowego przez litewskie terytorium. Mogła także, jak dotychczas, użytkować port w Kłajpedzie w celu przetranszowania oddziałów ewakuowanych z Niemiec. Jednak aż do zakończenia procesu wycofywania rosyjskich żołnierzy Wilno nie zbyt rygorystycznie naciskało na ścisłe respektowanie zawartych porozumień, Moskwa również traktowała sprawę dosyć dowolnie. Sytuacja zmieniła się jesienią 1993 roku. Podczas wystąpienia na sesji ONZ 26 września prezydent Brazauskas wezwał opinię międzynarodową do poparcia idei demilitaryzacji Obwodu Kaliningradzkiego. W tym czasie Litwini zaczęli domagać się także zaprzestania wykorzystywania kłajpedzkiego portu do celów tranzytu wojskowego. Poinformowano także o zamiarze wprowadzenia szeregu tranzytowych ograniczeń celnych i przewozowych. Sprawa stała się przedmiotem kolejnej tury negocjacji litewsko-rosyjskich oraz zdominowała program wielokrotnie odkładanej wizyty Brazauskasa na Kremlu, do której ostatecznie doszło na początku listopada 1993 roku. Prezydentom Litwy i Rosji nie udało się uzgodnić szczegółów, strony zadeklarowały jednak chęć kompromisowego rozwiązania. Postanowiono, że konkretne propozycje zostaną opracowane w ciągu dwóch tygodni, a umowy regulujące sprawę tranzytu będą podpisane podczas roboczej wizyty rosyjskiego premiera Wiktora Czernomyrdina w Wilnie³⁵.

Premier Czernomyrdin przyleciał do stolicy Litwy 18 listopada 1993 roku. Przedstawił pakiet obejmujący dziesięć porozumień, przeważnie gospodarczych³⁶. Warunki większości umów były korzystne dla Litwy, znajdującej się

³⁴ Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Military Transit of The Russian Federation Through The Territory of The Republic of Lithuania*, s. 142; por. wersja w jęz. litewskim: Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos respublikos teritoriją*, „Politologija” 2002, nr 4, s. 15–16.

³⁵ R. Sakalauskaitė, *Lietuvos ir Rusijos prezidentai Kremliuje pasidalio prisiminimais, o konkrečiau susitavimus atidėjoakičiai*, „Lietuvos Rytas” 5 listopada 1993; też, *Kodėl ketvertadeni Kremliuje nebuvo pasirašytos Lietuvos ir Rusijos sutartys ir susitarimas?*, „Lietuvos Rytas” 6 listopada 1993.

³⁶ Zob. na przykład *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl prekybinių ir ekonominių santykių”*, 18 listopada 1993; <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dok->

w trudnej sytuacji ekonomicznej. Z tego powodu zdecydowano się na przyjęcie rosyjskich propozycji także w kwestii warunków tranzytu militarnego drogą lądową, morską i powietrzną. W praktyce obowiązywanie dotychczasowych, satysfakcjonujących Moskwę, zasad przedłużono do końca 1994 roku. Następnie umowa miała być co roku odnawiana. Osobnej regulacji miał podlegać tranzyt cywilny. Mimo że litewski prezydent i rząd interpretowali podpisane porozumienia jako sukces, prawicowa opozycja nie pozostawiła na umowach suchej nitki, oskarżając postkomunistyczną władzę o utrwalenie stanu braku kontroli nad ruchem rosyjskich wojsk na terytorium kraju. Zwracano uwagę, że Litwa nie dysponuje odpowiednimi środkami nadzorowania tranzytu prowadzonego na przykład drogą powietrzną. Powiązanie strategicznych ustaleń w sprawach bezpieczeństwa z doraźnymi ustaleniami gospodarczymi utrzymywało stan zależności od Rosji. Zdaniem prawicowych komentatorów decyzja o takim kształcie porozumienia była niefortunna zwłaszcza w kontekście rozpoczętych właśnie przez Wilno starań o członkostwo w NATO i Unii Europejskiej. Podobne opinie wyrażała część ekspertów zagranicznych³⁷. Zdaniem opozycji, z winy rządzącej postkomunistycznej lewicy stosunki z Rosją nadal niekorzystnie ciążyły zatem nad polityką zagraniczną i pozycją międzynarodową Litwy.

3. Relacje z Polską

W latach 1991–1993 w kontaktach Litwy z Polską nie brakowało problemów. Na stanie wzajemnych relacji zaważyły między innymi zadawnione kwestie historyczne, ale także postawa polskiej mniejszości wobec procesu odzyskiwania niezależności przez litewskie państwo. W kształtowaniu stosunku władz i opinii publicznej do Polski duże psychologiczne znaczenie odegrało ówczesne

paieska.showdoc_l?p_id=19836&p_query=&p_tr2= [20.10.2012].

³⁷ A. Račas, *Trimis lektuvais atskridusi Rusijos delegacija iš Lietuvos išsigabeno dešimt pesirašytų dokumentų*, „Lietuvos Rytas“ 19 listopada 1993; Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos respublikos teritoriją*, s. 17–18; G. Vitkus, *Diplomatinė aporiją. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 40–41; A. Drzewicki, *Obwód Kaliningradzki w polityce bezpieczeństwa Polski i Litwy w kontekście rozszerzenia NATO i Unii Europejskiej na Wschód*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji europejskiej*, (red.) J. Albin, J. Kupczyk, Wrocław 2001, s. 79–79; P. Kraszewski, *Koncepcje rozwiązywania tzw. problemu kaliningradzkiego po rozpadzie Związku Radzieckiego*, „Sprawy Wschodnie” 2003, z. 1, s. 52–53.

stanowisko Warszawy. Naciski w kwestii poprawy sytuacji mniejszości interpretowano jako dążenie do narzucenia Litwie niekorzystnych rozwiązań na Wileńszczyźnie.

Po załamaniu puczu Janajewa, kiedy jasne stało się, że litewska niepodległość zdobywa uznanie międzynarodowe, również polski rząd 26 sierpnia 1991 roku podjął uchwałę, w której wyraził gotowość do nawiązania stosunków z Litwą. Uzgodniono, że niebawem, w celu podpisania międzyrządowej deklaracji o współpracy, przyjedzie do Wilna polski minister spraw zagranicznych Krzysztof Skubiszewski. Stronie polskiej wyraźnie zależało na jak najszybszym traktatowym uregulowaniu. Oficjalne wznowienie stosunków nastąpiło na początku września 1991 roku.

Jeszcze wiosną 1991 roku część działaczy reprezentujących polską mniejszość ogłosiła narodowo-terytorialną autonomię dwóch rejonów zamieszkałych przez Polaków na Wileńszczyźnie. W sierpniu niektórzy spośród aktywistów otwarcie wsparli komunistycznych puczystów w Moskwie. Litewskie władze uznały te działania za przejaw wrogiego separatyzmu podjęty w chwili kluczowych zmagających o niepodległość ojczyzny. Niemal jednocześnie z nawiązaniem oficjalnych stosunków z Polską, 4 września 1991 roku Rada Najwyższa Litwy podjęła decyzję o rozwiązaniu samorządów w rejonach wileńskim i solecznickim, a następnie o ustanowieniu zarządu komisarycznego na pół roku. Głównych organizatorów autonomii postawiono przed sądem z najcięższym zarzutem zdrady i zamiaru oderwania Wileńszczyzny od Litwy. Przesłani przez władze komisarze nawet nie ukrywali, że ich celem było spacyfikowanie miejscowej polskiej ludności. Podjęto wówczas działania wymierzone przeciw obecności języka polskiego w przestrzeni publicznej i szkolnictwie. Poważnym problemem stały się zaniedbania i nadużycia przy zwrocie ziemi należącej niegdyś do Polaków, a w czasach radzieckich zajętej przez państwo. Arbitralnym posunięciem administracji towarzyszyła narastająca fala wystąpień o charakterze nacjonalistycznym, wpisujących niedawną próbę ustanowienia autonomii w litanie krzywd, jakich doświadczył litewski naród od Polaków³⁸.

Polskie władze stanowczo odcięły się od autonomistów, jednakże w Wilnie nie wiadomo jak daleko posunęła się Warszawa w obronie polskiej mniejszości. Po doświadczeniach z ostatnich lat obawiano się wzmożonych nacisków. Już 6 września 1991 roku polski prezydent, Lech Wałęsa, wystosował do Vytautasa Landsbergisa list, w którym wyrażał zaniepokojenie sytuacją na Wileńszczyźnie.

³⁸ J. Widacki, *Litwo, ojczyzno nie moja*, s. 114–115.

nie i domagał się jak najszybszego rozpisanie tam nowych wyborów samorządowych. Podobne sugestie pojawiły się w rozmowach ministra Skubiszewskiego z szefem litewskiej dyplomacji Algirdasem Saudargasem.

Doraźną reakcją na presję było jedynie zwieranie szyków przez stronę litewską. Polskie stanowisko powszechnie uznano za niedopuszczalną ingerencję w wewnętrzne sprawy kraju. Negatywne nastawienie wobec Polski spotęgowane było obawą o możliwość zakwestionowania przynależności Wileńszczyzny. Jesienią 1991 roku obsesyjny lęk był wyrażany przez czołowych polityków i podsycany przez nacjonalistycznych publicystów. Vytautas Landsbergis otwarcie zarzucił Polsce dążenia ekspansjonistyczne. W wywiadzie prasowym minister obrony, Audrius Butkevičius, zasugerował nawet, że polskie pretensje obecnie są głównym źródłem zagrożenia militarnego dla Litwy³⁹.

W takich okolicznościach Polska również usztywniała stanowisko, co wyraziło się między innymi w odwołaniu podróży ministra Skubiszewskiego do Wilna i odłożeniu podpisania gotowego już porozumienia międzyrządowego. Ostentacyjnie nieprzychylnych gestów pod adresem Landsbergisa nie szczędził prezydent Wałęsa. Ledwie nawiązane stosunki od razu znalazły się w impasie.

Podyktowane emocjami reakcje i eskalowanie napięcia w relacjach z polskim sąsiadem wyraźnie szkodziły międzynarodowemu wizerunkowi Litwy. Priorytetem było wówczas poszukiwanie międzynarodowego poparcia dla działań na rzecz wyprowadzenia wojsk byłego ZSRR. Atmosfera wokół sytuacji na Wileńszczyźnie mogła utwierdzać tezy radzieckiej, a później rosyjskiej propagandy o mankamentach litewskiej niepodległości. Zaskoczeniem było także niespodziewanie twarde stanowisko szefa polskiej dyplomacji, uznawanego w Wilnie za zwolennika porozumienia nawet za cenę ustępstw. Na rychłe zawarcie choćby tymczasowego porozumienia z Warszawą naciskał minister Saudargas. W takich okolicznościach w końcu 1991 roku Landsbergis i jego najbliżsi współpracownicy w Radzie Najwyższej podjęli decyzję o konieczności uregulowania bieżących kontaktów z Polską, ale na możliwie niskim szczeblu i bez podejmowania jakichkolwiek zobowiązań na przyszłość. W pierwszych dniach stycznia 1992 roku paraflowano tekst międzyrządowej deklaracji i zaproszono polskiego ministra na uroczystość jej podpisania.

Krzysztof Skubiszewski przyleciał do Wilna 12 stycznia 1992 roku. W wywiadzie dla dziennika „Lietuvos Rytas” wyraził nadzieję, że jego podróż otwo-

³⁹ K. Žickus, *Padėti kasdēn vis pavojingesne*, „Lietuvos Aidas” 14 listopada 1991.

rzy nowy etap w stosunkach Litwy z Polską⁴⁰. Wyrazem dobrej woli Polski była rezygnacja z postulatu niezwłocznego ustalenia daty wyborów samorządowych na Wileńszczyźnie. Jednakże litewskie środowiska nacjonalistyczne nie zamierzały składać broni. Jeden z deputowanych, wbrew dyplomatycznym zwyczajom, w przeddzień uroczystości udostępnił tekst umowy mediom. Przeciwnicy kompromisu gorąco zaprotestowali przeciw zawieraniu porozumienia, które nie zawierało nawet wzmianki o potępieniu akcji generała Żeligowskiego przez Polskę, a tym samym nie legitymizowało przynależności Wileńszczyzna do Litwy. Podczas pikietki zorganizowanej pod gmachem MSZ, Saudargas i Landsbergis zostali nazwani zdrajcami narodu. Ostatecznie DEKLARACJA O PRZYJAZNYCH STOSUNKACH I DOBROSĄSIEDZKIEJ WSPÓŁPRACY oraz KONWENCJA KONSULARNA zostały podpisane przez ministrów Saudargasa i Skubiszewskiego 13 stycznia 1992 roku. Strony zobowiązały się między innymi do poszanowania wzajemnej suwerenności oraz rezygnacji z roszczeń terytorialnych. Zapewniono o kierowaniu się standardami europejskimi w stosunku do mniejszości narodowych, a także powstrzymaniu od działań, które mogły prowadzić do zmian narodowościowych na obszarach zamieszkałych przez mniejszości⁴¹.

Podczas konferencji prasowej Algirdas Saudargas uspokajająco tłumaczył, że podpisane dokumenty dopiero otwierają drogę do dalszych negocjacji, ale nie zapobiegło to protestom. Głosy niezgody na kierunek polityki wobec Polski szeroko rozlały się w mediach⁴². Z innych powodów protestowali przedstawiciele polskiej mniejszości, przekonani, że Warszawa zbyt słabo interweniuje w ich obronie.

W atmosferze patriotycznego poruszenia i rozbudzenia antypolskich emocji, w marcu 1992 roku Rada Najwyższa przedłużyła komisaryczny zarząd na Wileńszczyźnie o kolejne pół roku. Wbrew oczekiwaniom Warszawy nadal

⁴⁰ K. Skubiszewskis: „*Mano kelionė į Lietuvą tai naujas santykių etapas*”, „Lietuvos Rytas” 12 stycznia 1992.

⁴¹ *Deklaracija dėl draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos*, 13 stycznia 1992, http://www.urm.lt/umr/m/m_files/wfiles/file1539.doc [15.11.2012]; *Konsulinė konvencija tarp Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos*, 13 stycznia 1992, [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11145&p_query=&p_tr2=\[15.11.2012\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11145&p_query=&p_tr2=[15.11.2012]); w polskiej literaturze tekst *Deklaracji* szczegółowo omawia na przykład J. Sobczak, *Potomkowie Lecha i Giedymina*, s. 106–111.

⁴² A. Godunavičius, *Pradžia padaryta*, „Respublika” 15 stycznia 1992; S. Urbanovičiūtė, *Geros kaimynistės santykiai sutvirtinti dokumentais*, „Lietuvos Rytas” 15 stycznia 1992; *Landsbergio ir Skubiszewskio susitikimas*, „Lietuvos Aidas” 15 stycznia 1992.

nie podjęto także decyzji o wyznaczeniu daty wyborów do samorządów. Polska wznowiła zatem naciski, domagając się, aby, zgodnie z duchem styczniowej umowy, litewskie władze zaczęły stosować wobec polskiej mniejszości „europejskie standardy”⁴³.

Zawarcie porozumienia z Polską wpłynęło na pogłębienie się rozłamów w Sajudisie. W geście sprzeciwu wobec podpisania DEKLARACJI skrajni nacjonalistów, wbrew Landsbergisowi, przeforsowali kandydaturę nowego przewodniczącego komisji spraw zagranicznych Rady Najwyższej. Po secesji narodowców upadł także rząd Vagnoriusa. Po kilkutygodniowym kryzysie udało się w lipcu 1992 roku doprowadzić do powołania gabinetu, na którego czele stanął Aleksandras Abišala, umiarkowany współpracownik Landsbergisa, dotychczasowy wiceprzewodniczący Rady Najwyższej.

Wobec pogarszającej się sytuacji ekonomicznej kraju i poważnych problemów w stosunkach z Rosją, rząd Abišali był zainteresowany ustabilizowaniem relacji z Polską. Przede wszystkim chodziło o ich uwolnienie od balastu ideologicznego. Na obranie takiego kierunku naciskał zwłaszcza minister obrony, Audrius Butkevičius, do niedawna zwolennik wręcz przeciwnych rozwiązań. Ewolucja poglądów szefa resortu obrony została spowodowana kłopotami towarzyszącymi zabiegom o wycofanie rosyjskich wojsk. W nowych okolicznościach minister wyrażał przeświadczenie o strategicznej konieczności pozyskania wsparcia ze strony Polski i podjęcia współpracy w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa⁴⁴.

Miedzy Litwą a Polską nastąpiła wymiana ambasadorów. W końcu września 1992 roku premier Abišala w towarzystwie grupy ministrów udał się z wizytą do Warszawy, gdzie podpisano szereg umów inicjujących współdziałanie na płaszczyznach prawno-gospodarczych. Porozumiano się w sprawie otwarcia nowych przejść granicznych i ułatwień komunikacyjnych. Uzgodniono, że należy rozpocząć konsultacje w sprawie zawarcia szerszego porozumienia politycznego. Na początku października 1992 roku w celu zainicjowania współpracy wojskowej do Polski przyjechał minister Butkevičius⁴⁵. Jednak w ocenie polskiego MSZ obie wizyty nie przyniosły pożądanego przełomu. Litewski premier spotkał się w kraju z ostrą krytyką za swoje rzekome ustępstwa wobec

⁴³ R. Valatka, *Lietuva ir Lenkija. Sunkus žingsniai į dabartį*, „Lietuvos Rytas” 31 marca 1992.

⁴⁴ A. Firewicz, *Litwa po raz drugi*, Toruń 2001, s. 204–205.

⁴⁵ R. Sakalauskaitė, *Lietuvos premjeras: greitai susitarti Varšuvoje padėjo plitinės pastangos ir asmeninis Lenkijos premjeras Ževelyus*, „Lietuvos Rytas” 29 września 1992; też, *Žalgirio mūšio aidai naujosios Europos nuotaikose*, „Lietuvos Rytas” 3 października 1992.

Warszawy. Publicznie besztął go przewodniczący komisji spraw zagranicznych, Vidmantas Povilionis, atakowała prasa. Litwa stała u progu wyborów parlamentarnych, a stosunki z Polską nadal były przedmiotem negatywnej kampanii ugrupowań prawicowych. W tej sytuacji polskie władze uznały, że zmiana będzie możliwa dopiero po odsunięciu od władzy Sajudisu⁴⁶.

W listopadzie 1992 roku odbyły się wreszcie wybory samorządowe na Wileńszczyźnie, na co tak bardzo naciskała Polska. Okazało się, że głosowanie trzeba było powtórzyć z powodu zbyt niskiej frekwencji.

Wbrew rozpowszechnionemu (zwłaszcza w polskiej literaturze) przekonaniu, zwycięstwa lewicy w wyborach do Sejmu jesienią 1992 roku i prezydenckich na początku 1993 roku nie przełożyły się automatycznie na zmianę litewskiego nastawienia wobec Polski. Co prawda, przedstawiciele nowej władzy od początku deklarowali, że relacje z Warszawą powinny należeć do priorytetowych kierunków dyplomacji, ale na rzeczywiste przewartościowanie trzeba było czekać niemal rok. Zepchnięta do opozycji prawica w nowych warunkach jeszcze zradyzalizowała antypolską retorykę. Piętnowanie postkomunistycznej władzy za dążenie do rzeczywistych czy domniemanych kompromisów z Polską było jednym z najczęściej wykorzystywanych chwytów w wewnętrznych rozgrywkach politycznych. Ostro atakowana lewica nie zamierzała radykalnie zrywać z dotychczasowym kursem polityki zagranicznej państwa, gdyż naraziłoby to rządzących na zarzut zdrady interesów narodowych. Wchodzenie w konfrontację z prawicą na tym polu było dla LDDP ryzykowne politycznie, moralnie i wizerunkowo. Przełomowi nie sprzyjały także nastroje społeczne, nadal wyjątkowo wyczulone na kwestię rozliczeń historycznych. Inicjatywa i „rząd dusz” w sprawie kierunku stosunków z Polską należały zatem do ugrupowań prawicowych. Partie wywodzące się z Sajudisu w dalszym ciągu posiadały rozległe wpływy w komisji spraw zagranicznych Sejmu, w MSZ oraz w mediach. Poza tym wielu działaczy postkomunistycznej lewicy również było dogłębnie przekonanych, że w litewsko-polskich relacjach to polska strona powinna dokonać rachunku sumienia i zadośćuczynić litewskim krzywdom.

W 1993 roku elity polityczne i opinia społeczna były przekonane, że warunkiem uregulowania stosunków z Warszawą jest oficjalne uznanie przez nią akcji generała Żeligowskiego za akt agresji. W rezultacie tamtej napaści nale-

⁴⁶ P. Cieplak, *Stosunki polsko-litewskie*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1992, Warszawa 1994, s. 163–166; por. wersja elektroniczna: tenże, *Polsko-litewskie stosunki*, <http://www.ambasada.lt/new/default.asp?DL=P&TopicID=294> [11.11.2012]; J. Gorzkowski, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 1992, nr 2, Warszawa 1994, s. 110.

żącą do Litwy Wileńszczyzna w okresie międzywojennym znajdowała się pod okupacją. Nie dawano wiary płynącym ze współczesnej Polski zapewnieniom o braku jakichkolwiek roszczeń terytorialnych. Litwini zapowiadali, że jedynie przyjęcie przez Warszawę pełnej odpowiedzialności za przeszłość może stanowić podstawę dobrosąsiedzkich relacji w przyszłości. Wszelkie inne propozycje traktowano jako potwierdzenie nieczystych intencji polskiej strony⁴⁷.

Pierwsze kroki lewicowej ekipy rządzącej były kontynuacją pragmatycznego kierunku wyznaczonego przez rząd Abiśali. Premier Bronislovas Lubys pierwszą zagraniczną wizytę złożył w Polsce. Na początku stycznia 1993 roku spotkał się z szefową polskiego rządu Hanną Suchocką w Wigrach. Rozmowy i ustalenia dotyczyły głównie zintensyfikowania współpracy gospodarczej, na czym szczególnie zależało stronie litewskiej. Na pytanie dziennikarza, czy poruszył także kwestię ewentualnych przeprosin za akcję generała Żeligowskiego Lubys odpowiedział, że politycy powinni raczej patrzeć w przyszłość niż zajmować się historią⁴⁸.

Polskie władze były zainteresowane jak najszybszym uregulowaniem stosunków z Litwą i zawarciem traktatu międzypaństwowego. Słowa litewskiego premiera zostały przyjęte z nadzieją. Wkrótce polskie MSZ przekazało do Wilna projekt umowy. Jednakże z powodu sporów kompetencyjnych między komisją spraw zagranicznych litewskiego Sejmu a ministrem Gylysem, prawica skutecznie zahamowała pracę nad porozumieniem. Postępom nie sprzyjało także niejednoznaczne stanowisko polityków LDDP. W trakcie sejmowej dyskusji nad strategią negocjacji z Polską, pod silnym naciskiem opozycji, przyjęto założenie o konieczności włączenia kluczowych dla Litwy odniesień historycznych do tekstu układu. Nawet doskonale znający Polskę i otwarty na relacje z Polakami ambasador w Warszawie, Dainius Junevičius, przekonywał zwierzchników, że potępienie akcji Żeligowskiego powinno być wprowadzone do umowy „tylko po to, aby nie spekulowano na temat tego, w jaki sposób Litwa Wschodnia została przekazana Litwie, aby na zawsze zniesiono możliwość twierdzenia, że Wilno zostało przekazane Litwie z powodu paktu Ribbentrop-Mołotow”⁴⁹.

⁴⁷ V. Plečkaitis, *Ar užsienio politika tarnauja Lietuvis piliečiams?*, „Respublika” 8 kwietnia 1993; V. Sirutavičius, *Rola ocen umowy suwalskiej w przygotowaniu umowy między Litwą a Polską w 1994 r.*, s. 425–428; tenże, *Istorijos politika ir Lietuvos-Lenkijos draugiskų santykių beigero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis*, s. 23–28.

⁴⁸ E. Bukinas, *Buvusio vienuolyno skiautai kaimyninių sąalių premjerus paskatino galvoti apie ateitį, o praeitį politikai istorikams*, „Lietuvos Rytas” 9 stycznia 1993.

⁴⁹ Cyt. za: V. Sirutavičius, *Rola ocen umowy suwalskiej...*, s. 422.

Jak wspomniano, w maju 1993 roku minister Gylys, mając wsparcie prezydenta, mimo protestów prawicy doprowadził do ograniczenia wpływów sejmowej komisji spraw zagranicznych. Oznaczało to również przejście pełnej kontroli nad negocjacjami z Polską przez MSZ, gdzie umocniła się już lewica. Jednak mimo obaw opozycji, Gylys nie zamierzał podważać dotychczasowej strategii. Podnoszenie kwestii historycznych w stosunkach z Polską pozwalało lewicy na uzyskanie swego rodzaju narodowo-patriotycznej legitymacji. Przeciwnikom politycznym wytrącano w ten sposób argumenty pozwalające dotychczas krytykować rządy postkomunistów za lekceważenie litewskich interesów narodowych⁵⁰. W praktyce lewicowa ekipa przejęła zatem program prawicy: dążenia do normalizacji relacji z Polską, ale wyłącznie z uwzględnieniem oczekiwań dotyczących interpretacji przeszłości.

Własny projekt traktatu, zawierający *passus* o potępieniu akcji Żeligowskiego, litewskie MSZ przedstawiło Polsce w czerwcu 1993 roku. W następnym miesiącu rozpoczęły się żmudne negocjacje, podczas których strona litewska pozostawała przy swoich racjach, a polska utrzymywała, że włączenie ocen historii do porozumienia nie jest możliwe. Pertraktacje trwały przez całą drugą połowę roku, na zmianę w Wilnie i Warszawie. Litewska opinia publiczna była o nich szczegółowo informowana dzięki mediom, w których trwała kampania wzywająca Polaków do rozliczenia się z przeszłością⁵¹. W Sejmie posłowie prawicowi stale domagali się od rządu wyjaśnień w sprawie postępów negocjacji. Niejednokrotnie oczekiwano nawet zerwania rozmów na wieść o nieuwzględnianiu litewskich postulatów. Mimo powstania wielu kompromisowych projektów, a nawet osobistego zaangażowania szefów rządów, do końca 1993 roku nie odnotowano przełomu w rozmowach z Polską.

⁵⁰ W tym czasie LDDP, która w wyborach do Sejmu zdobyła ogromne poparcie wśród polskiej mniejszości, była przez prawicę oskarżana nawet o chęć ponownego stworzenia polskiej autonomii na Wileńszczyźnie, zob. *LDDP padeta kurti Lenkų sąjungai autonomiją*, „Lietuvos Aidas” 11 maja 1993.

⁵¹ A. Račas, *Derybos Varšuvoje: abi pusės sutarė kad reikia želti į ateitį, o praeities vertinimą atidėti kitiems susitikimams*, „Lietuvos Rytas” 21 lipca 1993; V. Plečkaitis, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: mąstymas istoriniais stereotipais napadeda ugdyti laukiama pasikejimo*, „Lietuvos Rytas” 5 sierpnia 1993; *Lietuva-Lenkija – kur ira istorinė tiesa?*, „Lietuvos Rytas” 27 sierpnia 1993.

4. Opcja skandynawska i relacje z państwami bałtyckimi

Poparcie społeczeństw i władz państw skandynawskich dla niepodległościowych aspiracji republik bałtyckich sprawiło, że litewskie elity polityczne, zwłaszcza wywodzące się z Sajudisu, nadal przywiązywały dużą wagę do stosunków z krajami nordyckimi⁵². Dzięki tej współpracy chciano nawiązać ściślejsze związki z Zachodem. Jednakże tzw. opcja skandynawska miała także wyraźny aspekt polski. Geneza narodzin koncepcji wyrażającej chęć przebycia litewskiej drogi do Europy szlakiem północnym, przez Skandynawię, ściśle wiąże się z komplikacją stosunków z Polską.

Wilno nie ukrywało szerszych euroatlantyckich aspiracji, zaś położenie geograficzne czyniło z Polski najkrótszy pomost Litwy w stosunkach ze światem zachodnim. Z tego pośrednictwa, jak już była mowa, chętnie i często korzystano jeszcze przed sierpniem 1991 roku. Po odzyskaniu suwerenności Litwa była szczególnie zainteresowana udrożnieniem granicy, ułatwieniami tranzytowymi i komunikacyjnymi. Nawet w okresie napięć w stosunkach z Polską, Vytautas Landsbergis i inni litewscy oficjele często korzystali z połączeń lotniczych z Warszawy. Już w styczniu 1992 roku otwarto pierwszą linię kolejową, która przez Polskę prowadziła na Zachód. W tym samym czasie między Warszawą a Wilnem regularnie zaczęły latać samoloty pasażerskie. Zaczęto planować uruchomienie połączenia promowego między Kłajpedą a Gdynią, a także budowę drogi szybkiego ruchu (część tzw. Via Baltica)⁵³.

Ten naturalny charakter powiązań z Polską budził jednak zaniepokojenie części litewskich elit. Bano się, że Warszawa będzie chciała wykorzystać swoje atuty w celu wywarcia presji na Wilno. Obawy dały o sobie znać już jesienią 1991 roku, podczas kryzysu wywołanego sytuacją polskiej mniejszości na Litwie. Najbardziej oczywistą reakcją obronną wydawało się w tym wypadku odcięcie się od polskiego pośrednictwa i poszukiwanie alternatywnej opcji kontaktów ze światem. Ówczesne motywy obrazowo po latach przedstawił Landsbergis wspominając list, który w obronie polskiej mniejszości wystosował do niego polski prezydent Lech Wałęsa: „(...) dostałem od niego taki list, nie bardzo przychylny, o tym, że krzywdzimy Polaków. Tak mu to wyjaśniono, podano w taki sposób, a pojawiła się nawet koncepcja, iż na Litwę można

⁵² Do krajów nordyckich zalicza się zwykle państwa członkowskie Rady Nordyckiej, tj. Danię, Norwegię, Szwecję oraz Islandię i Finlandię.

⁵³ V. Gudas, *Šeštakai – dar vieneri Lietuvos vartai į pasaulį*, „Lietuvos Rytas” 13 stycznia 1992.

naciskać. Bo Litwa nie ma innego wyjścia na Europę, tylko przez Polskę. Gdy o tym usłyszałem, puściłem »kaczkę«, że wobec tego idziemy do Europy przez Skandynawię»⁵⁴.

Mimo że we wspomnieniach Landsbergis wyraźnie próbuje bagatelizować znaczenie ówczesnego zamysłu, to na początku lat dziewięćdziesiątych plan szukania oparcia w krajach północnych spotkał się z przychylnymi reakcjami polityków, komentatorów oraz intelektualistów związanych lub sympatyzujących z Sajudisem. W dosyć mglistej koncepcji, nieco na zasadzie myślenia życzeniowego, dostrzeżono najlepsze rozwiązanie dylematów polityki zagranicznej. Przekonywano, że dzięki opcji skandynawskiej Litwa powróci do Europy, a jednocześnie zdoła przezwyciężyć przekleństwo swej historii i położenia geopolitycznego. Perspektywa uniknięcia niewygodnego polskiego pośrednictwa wydawała się bardzo atrakcyjna.

Zwolennicy podkreślali szereg przesłanek, które przemawiały za tym pomysłem. Region nadbałtycki był naturalnym obszarem zainteresowania krajów nordyckich: stabilnych, demokratycznych i zamożnych, zdolnych zaoferować atrakcyjny model rozwoju cywilizacyjnego. Państwa skandynawskie udzieliły Litwie poparcia i jako pierwsze uznały niepodległość. Aktywnie włączyły się w promowanie rozwoju demokracji, wolnego rynku i społeczeństwa obywatelskiego, forsowały udział Litwy i pozostałych krajów bałtyckich w organizacjach międzynarodowych. Skandynawski kapitał jako pierwszy rozpoczął poważne inwestycje na Litwie. I wreszcie nie istniały żadne negatywne zaszłości historyczne we wzajemnych stosunkach. Nawet zdeklarowanych zwolenników poszukiwania trzeciej drogi, czyli niewiązania się Litwy ani ze Wschodem, ani z Zachodem, nęcił wzór neutralności prezentowany przez Szwecję i Finlandię. Na tym tle oferta, którą dla porównania mogła przedstawić postkomunistyczna Polska lub inne państwa regionu środkowoeuropejskiego, nie wydawała się kusząca⁵⁵.

Jako intelektualnej nadbudowy nowej geopolitycznej orientacji użyto projektu tzw. Baltoscandii. Koncepcja została sformułowana w 1930 roku przez

⁵⁴ V. Landsbergis, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm?*, s. 73–74; por. tenże, *Lietuvos diplomatija 1990–1992 metais*, s. 206.

⁵⁵ B. Kuzmickas, *Isivadimas. Užsienio politikos epizodai 1988–1991. Atsiminimai*, Vilnius 2006, s. 71–73; *Jesteśmy zupełnie inni. Rozmowa z Vidmantasem Povilionisem, przewodniczącym komisji spraw zagranicznych litewskiego parlamentu*, „Znak” 1992, nr 3, s. 37–39; szerzej zob. E. Nekrašas, *Is Lithuania a Northern or Central European Country?*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 1.

geografa i politologa Kazysa Pakštasa (1893–1960). Autor był przekonany, że Litwa, podobnie jak Estonia i Łotwa, geopolitycznie i cywilizacyjnie w naturalny sposób ciąży ku państwom nordyckim. Promował ideę współpracy, a nawet konfederacji bałto-skandynawskiej (stąd nazwa Baltoscandia). Na początku lat dziewięćdziesiątych pomysł Pakštasa przeżywał renesans i spotkał się z dużym zainteresowaniem nie tylko na Litwie, ale zwłaszcza w Estonii, która w oparciu o relacje z Finlandią intensywnie zaczęła poszukiwać północnej tożsamości i podkreślać skandynawskie powiązania⁵⁶.

W omawianym okresie kontakty Litwy z państwami skandynawskimi były bardzo ożywione. Skandynawscy politycy chętnie odwiedzali Wilno. Litwinów często zapraszano do Sztokholmu, Kopenhagi, Helsinek i Oslo. Zabiegali tam głównie o inwestycje gospodarcze, pośrednictwo w kontaktach ze wspólnotami europejskimi i NATO oraz poparcie dla starań o wycofanie rosyjskich wojsk. Wizerunkowymi sukcesami Litwy były wizyty duńskiej królowej Małgorzaty II na przełomie lipca i sierpnia oraz szwedzkiego monarchy Karola XVI Gustawa w październiku 1992 roku⁵⁷. Nie zaniedbywano rozwijania kontaktów w ramach szerszych gremiów. Regułą stały się spotkania w formule 5+3, tzn. 5 państw Rady Nordyckiej plus 3 państwa Rady Bałtyckiej. Ministrowie spraw zagranicznych krajów bałtyckich regularnie konsultowali się ze skandynawskimi kolegami⁵⁸.

Rozwój współpracy z pozostałymi państwami bałtyckimi wydawał się najbardziej pożądanym rozwiązaniem. Kwestia ta nie budziła wśród Litwinów kontrowersji. Zdaniem ugrupowań prawicowych bliska więź z Łotwą i Estonią była logiczną konsekwencją zbliżonych doświadczeń historycznych. Narodowcy za najbardziej oczywistą uznawali zwłaszcza wspólnotę z Łotyszami, należącymi do tej samej co Litwini rodziny etnolingwistycznej. Z kolei lewica podkreślała zbieżność interesów ekonomicznych i geopolitycznych, wynika-

⁵⁶ Š. Lapinskaitė, *Kazio Pakšto Baltoskandijos idėja prieškarui ir dabar*, „XXI amžiaus” 2003, nr 16, <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20030820/2-1.html> [19.11.2012]; M. Jurkynas, *How Deep is Your Love? The Baltic Brotherhood Re-Examined*, s. 72 i 146-147.

⁵⁷ V. Rachlevičius, *Karalienės Margrethe II vizitas – danijos draugiškimo dovana Lietuvai*, „Lietuvos Rytas” 1 sierpnia 1992; *Lietuva ir Norvegija ieško saugumo garantijų*, „Lietuvos Rytas” 9 stycznia 1992; R. Sakalauskaitė, T. Juknevičius, *Lietuvos Prezidentas bandrys pagyvinti didžiausios Skandynavijos santykius*, „Lietuvos rytas” 25 listopada 1992; N. Adomaitis, *Lietuvos ir Suomijos vadovų susitikimai: nauji dviejų šalių bendra darbiavimo it tarptautinio saugumo akcentai*, „Lietuvos Rytas” 8 grudnia 1993.

⁵⁸ M. Jurkynas, *How Deep is Your Love? The Baltic Brotherhood Re-Examined*, s. 148.

jąca z poradzieckiego dziedzictwa. Dla wszystkich naturalna była solidarność krajów bałtyckich w stosunkach z Rosją.

Już po odzyskaniu niepodległości przez Litwę, Łotwę i Estonię, podczas spotkania w Tallinie w listopadzie 1991 roku, ostatecznie sformalizowano struktury Rady Bałtyckiej jako organizacji międzynarodowej, utworzonej w celu koordynacji współpracy międzyparlamentarnej. Powołano prezydium funkcjonujące między sesjami Rady oraz stworzono sekretariat. Już w styczniu 1992 roku w Rydze miało miejsce pierwsze posiedzenie plenarne. Kontynuowano także regularne, trójstronne spotkania na szczeblu głów państwa, szefów rządów i poszczególnych resortów. Stałe dyskutowano zwłaszcza o rozwoju współpracy wojskowej oraz gospodarczej, a także o koordynowaniu polityki zagranicznej. Postanowiono skoordynować starania na rzecz przyspieszenia integracji ze strukturami euroatlantyckimi. W 1993 roku ustalono, że szefowie dyplomacji będą spotykali się co najmniej dwa razy w roku. Entuzjaści współdziałania państw bałtyckich jako wzór przyjmowali zwłaszcza kraje Beneluxu. Politycy litewscy zazwyczaj entuzjastycznie odnosili się do idei bałtyckiej wspólnoty oraz postulowali jej stałe pogłębianie⁵⁹.

Jednak już na początku lat dziewięćdziesiątych w trójstronnych relacjach pojawiły się nieporozumienia. O ile Litwa, a także Łotwa były zwolenniczkami ścisłej współpracy politycznej i gospodarczej, to Estonia podchodziła do tych pomysłów z większym dystansem, dyskontując swój uprzywilejowany status w relacjach z Finlandią. Po wyborczych sukcesach litewskiej lewicy z Tallina docierały głosy wyrażające obawę o przyszłość reform gospodarczych na Litwie. Zdaniem Estończyków ewentualne zapóźnienie Wilna mogło negatywnie wpłynąć na proces integracji państw bałtyckich z Zachodem. W Estonii i na Łotwie frustrację wywoływały także zauważalnie większe sukcesy Litwy w staraniach o wycofanie wojsk byłego ZSRR, co interpretowano jako naruszenie solidarności⁶⁰.

⁵⁹ G. Visockas, *Trys dienos Rygoje*, „Lietuvos Aidas” 28 stycznia 1992; *Baltijos asamblėja: kelias tarp Rytu ir Vakarų*, „Lietuvos Rytas” 2 kwietnia 1992; R. Sakalauskaitė, *Palangos saulė lygino politikų raukšles, tačiau naujo Beniliukso dar kur palaukti*, „Lietuvos Rytas” 2 czerwca 1992; *Baltijos valstybės beldžiasi į Europos Bendrijos duris*, „Lietuvos Rytas” 4 czerwca 1993; K. Jau-niškis, *Ar parysis trijų Baltijos valstybių vadovams išspręsti problemas, kurių neišsprędė jų prieška-rio pirmtalai?*, „Lietuvos Rytas” 28 sierpnia 1993.

⁶⁰ A. Medalinskas, *Ar praplaitės Baltijos kelias?*, „Lietuvos Rytas” 23 kwietnia 1993; A. Račas, *Lietuva ir Estija: truksta koordinacijos, bet gausiu atipusių pasiūlymų keistis petirtimi*, „Lietuvos Rytas” 10 lipca 1993; A. Gričius, *The Baltic Countries: Partners, Competitors or Going Their*

Jednak to właśnie problemy w stosunkach z Rosją były czynnikiem najbardziej cementującym współpracę państw bałtyckich. Potrzeba wypracowania jednolitego stanowiska wobec Moskwy określała tematykę rozmów podczas szczytów szefów państw i rządów oraz spotkań Rady Bałtyckiej. Przyjmowano wspólne apele do organizacji międzynarodowych i przywódców państw zachodnich o wywarcie nacisku na Rosję. Jednogłośnie protestowano, kiedy Kreml wstrzymywał ewakuację żołnierzy z któregośkolwiek kraju. Usiłowano zachować wspólny front także w negocjacjach ze stroną rosyjską, jednakże Moskwa wyraźnie niechętnie postrzegała bałtycką solidarność i preferowała rozmowy osobno z delegacją każdego państwa. Przyparte do muru i nieznajdujące szerszego wsparcia międzynarodowego Litwa, Łotwa i Estonia zgodziły się na takie rozwiązanie. Wyraźne było także różnicowanie podejścia Moskwy do byłych nadbałtyckich republik. Mimo wszystkich opisanych powyżej perturbacji z wycofywaniem wojsk, Litwa była traktowana nieco lepiej niż pozostałe kraje. Rosja wielokrotnie dawała do zrozumienia, że Litwa przede wszystkim względnie dobrze traktuje mniejszość rosyjską. Na początku prezydentury Brazauskasa Moskwa miała nadzieję na podjęcie przez Wilno szerszej współpracy z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw. Jednak nawet pod rządami postkomunistycznej lewicy Litwa nadal manifestowała jedność z Łotwą i Estonią, zwłaszcza w staraniach tych krajów o osiągnięcie porozumienia z Moskwą w sprawie wycofania wojsk⁶¹.

Państwa bałtyckie kontynuowały współdziałanie (choć nie bez zgrzytów) także na innych płaszczyznach. Niezależnie od układu sił politycznych na Litwie, nadbałtycką współpracę uznawano w Wilnie za jeden z priorytetów polityki zagranicznej.

Wiele uwagi poświęcano kontaktom dwustronnym. W stosunkach z Łotwą pewne problemy wiązały się przede wszystkim z regulacjami granicznymi. Jeszcze w latach międzywojennych, w 1921 i 1930 roku, Litwa i Łotwa zawarły dwa traktaty w tej sprawie. Po przyłączeniu Wileńszczyzny do Litwy w 1939 roku wspólna granica uległa jednak niewielkiej modyfikacji (wydłużeniu o kilkanaście kilometrów). Po odzyskaniu suwerenności na początku lat dziewięć-

Own Way?, [w:] *The Foreign Policies Of The Baltic Countries*, (red.) P. Joenniemi, J. Prikulis, Riga 1994, s. 23-29.

⁶¹ R. Sakalauskaitė, *Baltijos šalių dokumentai keliauja į pasaulį, Rusijos prezidentas siūlo derėtis*, „Lietuvos Rytas“ 7 listopada 1992; E. Bukinas, D. Rinkevičiūtė, *Baltijos šalių premjerai: skambijų deklaracijų laikas baigėsi atėjo metas realiais darbais grįsti Baltijos kelią*, „Lietuvos Rytas“ 18 kwietnia 1993.

dziesiątych oba państwa zdecydowały o konieczności zawarcia nowego porozumienia. Litewsko-łotewski układ o granicy państwowej został podpisany 29 czerwca 1993 roku w Birżach (Biržai) przez Povilasa Gylysa i sekretarza stanu łotewskiego MSZ Janisa Dinevičiusa⁶². O ile jednak przebieg granicy na lądzie nie budził kontrowersji, znacznie bardziej problematyczne okazało się rozgraniczenie morskie. Strony postanowiły zatem o wyłączeniu tej kwestii z podpisanej umowy i przekazaniu do dalszych konsultacji. Wyrażano przy tym nadzieję na szybki kompromis. Jak się okazało zagadnienie rozgraniczenia stref interesów na morzu stało się źródłem istotnych nieporozumień w relacjach litewsko-łotewskich w kolejnych dziesięcioleciach.

5. Stosunki z Białorusią

Stosunki z sąsiednią Białorusią tradycyjnie miały dla Litwy duże znaczenie. Oba kraje łączyły ściśle związki historyczne, kulturowe i gospodarcze sięgające jeszcze czasów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warunki przyrodnicze, przeszłość i krajobraz kulturowy Wileńszczyzny ściśle łączyły ją z nieodległymi ziemiami białoruskimi. Ludność białoruskojęzyczna, wraz z polskojęzyczną, stanowiła większość mieszkańców w niektórych wschodnich rejonach Litwy.

W pierwszych dziesięcioleciach XX wieku Wileńszczyzna była jednym z najważniejszych ognisk białoruskiego ruchu narodowego. W latach ZSRR, wytyczona arbitralnie przez Moskwę granica między republikami litewską i białoruską istniała jedynie w sensie formalnym, co ułatwiało utrzymywanie rozlicznych kontaktów międzyludzkich. Pogłębiały się także związki ekonomiczne.

W latach pieriestrojki na Białorusi, podobnie jak na Litwie, narodziły się tendencje reformatorskie i niepodległościowe, które rozwijały się jednak ze znacznie mniejszą dynamiką niż w sąsiednich republikach. Sajudis i partyjnii reformatorzy na Litwie byli zainteresowani wspieraniem ruchu białoruskiego nawet wbrew komunistycznym władzom w Mińsku. W czerwcu 1989 roku w Wilnie odbył się zjazd założycielski Białoruskiego Frontu Ludowego. W następnych latach Front podjął działania na rzecz suwerenności kraju ale zakres

⁶² *Lietuvos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis „Dėl valstybės sienos atstatymo”*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=22786&p_query=&p_tr2= [20.11.2012]; B. Matelis, *Lietuvos ir Latvijos sutartis Radvilu rūmose: oficialiai į teisingą pirmoji valstybinės sienos atkaptą*, „Lietuvos Rytas” 30 czerwca 1993.

jego działalności i znaczenie w społeczeństwie nie były imponujące w porównaniu z sukcesami Sajudisu na Litwie. Dopiero w konsekwencji nieudanego puczu Janajewa z sierpnia 1991 roku komunistyczna nomenklatura, nadal silna na Białorusi, uznała, że najlepszym rozwiązaniem będzie proklamowanie niepodległości. Białoruski Front Narodowy zyskał ograniczony wpływ na sytuację w państwie. Funkcję przewodniczącego Rady Najwyższej, a zarazem głowy państwa, powierzono Stanisławowi Szuszkiewiczowi, rekomendowanemu przez Front. Państwo przyjęło nazwę Republika Białoruś oraz narodową symbolikę nawiązującą do tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Przemiany na Białorusi spotkały się na Litwie z entuzjazmem, podsytym jednak obawami. Mieszane uczucia wywołał między innymi nowy herb Białorusi, znak Pogoni, który tylko nieznacznie różnił się od godła Litwy. Odwoływanie się do wspólnego dla obu krajów dziedzictwa historycznego budziło niedobre skojarzenia w kontekście nieuregulowanej kwestii granicznej⁶³. W Wilnie pamiętano o pretensjach terytorialnych, które komunistyczne władze w Mińsku, na życzenie Moskwy, wysunęły pod adresem Litwy w 1990 roku. Białoruskich aparatczyków podejrzewano także o podsycanie polskiego separatyzmu na Wileńszczyźnie. Już po upadku ZSRR Mińsk był oskarżany o udzielanie schronienia skompromitowanym litewskim działaczom komunistycznym oraz sprawcom krwawych wydarzeń ze stycznia i lipca 1991 roku. W Wilnie ostatecznie przeważała jednak opinia o potrzebie jak najlepszego ułożenia relacji, zwłaszcza polubownego uregulowania kwestii spornych. Większość litewskich polityków i ekspertów oceniała, że stosunki z Mińskiem mają strategiczny charakter bez względu na kierunek rozwoju białoruskiego państwa. Decyduje o tym bliskie sąsiedztwo, a także ściśle powiązania gospodarcze. Przede wszystkim jednak w interesie Wilna leżało umocnienie niepodległości Białorusi, gdyż stanowiło to formę zabezpieczenia niezależności Litwy od Moskwy⁶⁴. Porozumienie z Białorusią mogło być także istotnym atutem wobec ewentualnych polskich pretensji do Wileńszczyzny. Jesienią 1991 roku ten ostatni czynnik był poważnie brany pod uwagę.

Już w drugiej połowie października 1991 roku Vytautas Landsbergis udał się do Mińska, gdzie wspólnie ze Stanisławem Szuszkiewiczem podpisał DEKLA-

⁶³ E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990-2010*, Białystok 2011, s. 47.

⁶⁴ B. Kuzmickas, *Napriklausoma Lietuva ir ne priklausoma Baltarusija*, „Lietuvos Aidas” 25 stycznia 1992; szerzej zob. A. Gricius, *Lithuania and its Belarussian policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Gricius.pdf> [14.02.2013].

RACJĘ O STOSUNKACH DOBROSĄSIEDZKICH⁶⁵. W dokumencie znalazły się zapisy o wzajemnym poszanowaniu niepodległości i integralności terytorialnej, a także zapowiedź podjęcia prac nad delimitacją granicy. Przyjęto także ustalenia w kwestii poprawy sytuacji obu mniejszości narodowych. W grudniu 1991 roku nastąpiło wzajemne uznanie niepodległości (choć na oficjalne nawiązanie stosunków i wymianę ambasadorów trzeba było czekać jeszcze rok). Na początku stycznia 1992 roku obaj przewodniczący Rad Najwyższych spotkali się jeszcze raz. Oprócz informacji o realizowaniu przyjętych wcześniej zobowiązań, ustalono wówczas wspólną taktykę wobec polskich dążeń autonomizacyjnych na Wileńszczyźnie, potencjalnie groźnych także dla suwerennej Białorusi. Zobowiązano się do solidarnego przeciwdziałania tego typu separatyzmowi w polityce wewnętrznej i na arenie międzynarodowej. Zapowiedziano zawarcie umowy handlowej. Ruszyły także prace eksperckiej komisji do spraw granicy⁶⁶.

Niespodziewanie 24 lutego 1992 roku białoruski minister spraw zagranicznych, Piotr Krauczanka, w nieoficjalnej choć szeroko nagłośnionej przez media wypowiedzi zgłosił pretensje terytorialne do Wileńszczyzny. Zaznaczył co prawda, że Białoruś i Litwa powinny ten problem rozwiązać w sposób cywilizowany, w drodze negocjacji, gdyż Europa nie potrzebuje kolejnego krwawego konfliktu. Podobne wypowiedzi, przypominające że Wileńszczyzna stanowi „białoruski obszar etniczny”, pojawiły się między innymi w opiniotwórczym dzienniku „Zwiazda”. Słowa ministra były szokujące dla litewskiej opinii publicznej. Jeszcze tego samego dnia Algirdas Saudargas telefonicznie rozmawiał z Krauczenką, który zaprzeczył, że jego wypowiedź oznaczała jakiekolwiek roszczenia⁶⁷. W końcu marca 1992 roku do Wilna przyjechał Stanisław Szuszkiewicz, który starał się załagodzić złe wrażenie i stanowczo odciął się od słów ministra.

Incydent nie przeszkodził w realizacji wcześniejszych planów. Już 2 kwietnia 1992 roku podpisano umowę o współpracy gospodarczej między Litwą a Białorusią. W połowie lipca Landsbergis udał się w kolejną podróż do Mińska aby uzgodnić szczegóły delimitacji granicy. Wizyta została przerwana z powodu kryzysu politycznego w Wilnie (upadku rządu Vagnoriusa). W październiku 1992 roku zawarto jeszcze porozumienie o współpracy prawnej.

⁶⁵ *Deklaracija dėl Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos geros kaimynystės santykių*, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, s. 229–231.

⁶⁶ *Bendras Lietuvos ir Baltarusijos komunikatas*, „Lietuvos Rytas” 7 stycznia 1992.

⁶⁷ *Ar sugaus diplomatai karingą žodį?*, „Lietuvos Rytas” 26 lutego 1992.

W okresie rządów Sajudisu na Litwie kierunek polityki wschodniej, w tym stan relacji z Białorusią, był przedmiotem narastającej krytyki ze strony LDDP. Wytykano Sajudisowi przede wszystkim doprowadzenie do karygodnego rozluźnienia związków z białoruskim partnerem. Część zarzutów miała demagogiczny, wyraźnie przedwyborczy charakter, jednakże niektóre wskazywały rzeczywiste zaniedbania. Przykładowo: jeden ze współpracowników Algirdasa Brazauskasa, Petras Vaitiekūnas (późniejszy doradca prezydenta, szef dyplomacji i ambasador na Białorusi), zauważał że po niemal dwóch latach od odzyskania niepodległości Litwa nadal nie miała w Mińsku swego ambasadora. W tamtejszym przedstawicielstwie dyplomatycznym Litwy przewidziano jedynie dwa etaty. Nadal nie zawarto traktatu regulującego całokształt wzajemnych stosunków politycznych i ekonomicznych. Natomiast prawica i sympatyzujące z nią media lubują się w słownych przepychankach z Białorusinami w sprawie historii i nie szczędzą drażniącej drugą stronę nacjonalistycznej retoryki. Tymczasem, jak pisał Vaitiekūnas, Mińsk, bez oglądania się na Wilno, zamierzał rozpocząć pertraktacje z Warszawą o tranzycie białoruskich towarów do polskich portów. Działo się to kosztem litewskich interesów gospodarczych, gdyż to przecież Kłajpeda jest lepiej przystosowana do obsługi lądowego transportu z terenu Białorusi⁶⁸. Demonstrując chęć ożywienia relacji Algirdas Brazauskas, po wyborze na przewodniczącego Sejmu, w jedną z pierwszych podróży zagranicznych 18 grudnia 1992 roku udał się do Mińska. Jeszcze przed końcem roku wizytę Piotrowi Krauczence złożył także nowy szef litewskiej dyplomacji Povilas Gylys.

W połowie marca 1993 roku do Wilna przybył białoruski premier Władysław Kiebiacz. Podpisano wówczas umowę o wolnym handlu. Było to pierwsze tego typu porozumienie zawarte przez Litwę z państwem należącym niegdyś do ZSRR. Zapowiedziano także bliski finał prac nad umową delimitacyjną. W rozmowach między premierami Lubysem i Kiebiczem poruszono sprawę otwarcia litewskiej szkoły średniej w Mińsku. Dyskutowano także o problemie prawnego statusu nieruchomości, znajdujących się na terenie Litwy lub Białorusi, a do których roszczenia zgłaszała druga strona. Ustalenie nowych zasad własności stało się konieczne po upadku Związku Radzieckiego. Stronie białoruskiej chodziło o sanatorium w litewskich Druskiennikach (Druskininkai) zbudowane z funduszy Białoruskiej SRR na początku lat sześćdziesiątych.

⁶⁸ P. Vaitiekūnas, *Lietuvos Rytų politikos krizė*, „Lietuvos Rytas” 8 kwietnia 1992.

Z kolei Litwinom zależało na budynkach należących do litewskich przedsiębiorstw w Grodnie, Witebsku i Mińsku⁶⁹.

Sprawy gospodarcze zdominowały również robocze spotkanie Kiebicza z kolejnym litewskim premierem, Adolfasem Šleževičiusem. Szefowie rządów w czerwcu 1993 roku spotkali się w pobliżu przygranicznego jeziora Narocz na Białorusi. Dyskutowano między innymi o perspektywach tranzytu do Kłajpedy. Strona białoruska uchyliła się od jednoznacznych deklaracji w tej sprawie, gdyż równolegle prowadzono negocjacje z Polską. Litwini naciskali także na spłatę długu za energię elektryczną dostarczanej z ignalińskiej elektrowni atomowej. Według litewskich szacunków należność wynosiła osiem miliardów rubli i stale rosła⁷⁰.

W następnych miesiącach głównym przedmiotem konsultacji podejmowanych na różnych szczeblach były przede wszystkim sprawy graniczne. W miarę zbliżania się do końca prac komisji delimitacyjnej omawiano najpoważniejsze kwestie sporne. Dotyczyły między innymi przygranicznej litewskiej miejscowości Hoduciszki (Adučiškis). Zdaniem Mińska budynki stacji i tory kolejowe w pobliżu Hoduciszek położone były już na terytorium Białorusi, a litewskie koleje użytkowały je bezprawnie. Roszczenia obejmowały także część przygranicznego jeziora Dryświaty (Drūkšiai). Dla Litwinów był to ważny problem, gdyż wodę ze zbiornika wykorzystywała ignalińska siłownia. W celu rozwiania wątpliwości 3 września 1993 roku do Wilna przybył minister Krauczenka. Ponadto w trakcie rozmów z prezydentem Brazauskasem gość domagał się wdrożenia programu wspierania kultury mniejszości białoruskiej na Wileńszczyźnie. Powoływał się przy tym na ustalenia, zawarte jeszcze między Landsbergisem a Szuszkiewiczem w formie *gentlemen's agreements*. Podczas wizyty białoruskiego gościa doszło do symptomatycznego zgrzytu między litewskim ministerstwem spraw zagranicznych a Kancelarią Prezydenta. Minister Gylys publicznie skrytykował prezydenta za prowadzenie tak ważnych dla kraju pertraktacji z pominięciem jego resortu⁷¹.

⁶⁹ *Pasirašyti Lietuvos ir Baltarusijos susitarimai*, „Respublika” 17 marca 1992; E. Bukinas, *Pavasaris Baltarusijos premjero vizitas į Lietuvą apti rolę dvišalių santykių ledus*, „Lietuvos Rytas” 17 marca 1993.

⁷⁰ J. Bagdanskis, *Lietuvos ir Baltarusijos premjerai pažadėjo gerų permainų „Gervėčių salai” ir vienu du pasikalbėjo prie Naručio*, „Lietuvos Rytas” 15 czerwca 1993.

⁷¹ R. Sakalauskaitė, *Susitikęs su Baltarusijos užsienio reikalų ministru, A. Brazauskas priminė Lietuvai neprimtiną Baltarusijos pareiškimą Jungtinei Tautose, o rytiniai kaimynai nepritarė būsima jam vizų režimui*, „Lietuvos Rytas” 3 września 1993.

Większość ostatnich kwestii spornych w sprawach delimitacji udało się uzgodnić podczas wizyt przewodniczącego litewskiego Sejmu Česlovasa Juršėnasa w Mińsku (25 października) i białoruskiego premiera Wiaczesława Kiebicza w Wilnie (29 października 1993 r.). Nadal nierozwiązany pozostał jednak spór o stację w Hoduciszkach⁷². Ostateczne rozstrzygnięcie problemów granicznych w stosunkach z Białorusią nastąpiło dopiero w następnych latach.

6. Między Zachodem a Wschodem

Procesowi odzyskiwania niepodległości towarzyszyło przekonanie o perspektywie rychłego „powrotu do Europy”. Miało to oznaczać zrzucenie przymusowych więzów z radzieckim Wschodem na rzecz odnowienia stosunków z Zachodem. Stale podkreślano, że mimo półwiecznej przynależności do ZSRR, Litwa, podobnie jak pozostałe państwa bałtyckie, pod względem cywilizacyjnym nadal jest częścią Zachodu. Wybór orientacji geopolitycznej wydawał się w tych okolicznościach naturalny. Jednakże, jak pokazała praktyka, ogólnikowa deklaracja o powrocie do Europy bywała odmiennie rozumiana nawet przez reprezentantów tego samego ugrupowania politycznego. Na początku lat dziewięćdziesiątych część działaczy Sajudisu otwarcie mówiła o konieczności osiągnięcia strategicznego celu w postaci wstąpienia do NATO i integracji ze wspólnotami europejskimi. Jednak tak samo wielu prominentnych aktywistów ruchu uznawało plany za donkiszoterię, w najlepszym razie przejaw politycznego romantyzmu i braku poszanowania realiów. Lewica była jeszcze bardziej sceptyczna. Stosunkowo dużą grupę zwolenników, wywodzących się z różnych opcji, miała teza o możliwym zachowaniu neutralności, czy znalezieniu „trzeciej drogi” między Wschodem a Zachodem. Do momentu uzyskania całkowitej suwerenności, co nastąpiło wraz z wycofaniem wojsk byłego ZSRR, perspektywa głębszej integracji z Zachodem wydawała się jeszcze stosunkowo odległa. Głównym celem było raczej zdobycie uznania międzynarodowego oraz nawiązanie i ugruntowanie kontaktów. Liczono także na uzyskanie daleko idącego wsparcia Zachodu dla wewnętrznych reform, zwłaszcza ekonomicznych, a także pomoc w ułożeniu relacji z ZSRR i Rosją⁷³.

⁷² V. Guiga, R. Grumadaitė, *Aistros dėl Adučio geležinkelio staties: jas užvirė kladinga oficialios sutarties formulotė ar pastapingos nuolaidos?*, „Lietuvos Rytas” 8 grudnia 1993.

⁷³ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, s. 180–182; Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio*

Niemal z całego zachodniego świata płynęły obietnice wsparcia dla przemian demokratycznych na Litwie. Jednakże nie zadowalały rozmiary konkretnej pomocy gospodarczej, na której najbardziej Wilno zależało. Spośród państw europejskich najintensywniejsze były kontakty skandynawskie, a także stosunki z Niemcami, Francją i Wielką Brytanią. Osobne miejsce zajmowały relacje z USA. Istotne znaczenie praktyczne miały także stosunki z instytucjami międzynarodowymi.

W porównaniu z wcześniejszym okresem znacznej intensyfikacji uległy stosunki z Niemcami. Niemiecka dyplomacja, uwolniona od potrzeby uwzględniania radzieckiego sprzeciwu, wykazywała dużą aktywność nad Bałtykiem. Jeszcze w pierwszej połowie września 1991 roku stolice państw bałtyckich, w tym Wilno, odwiedził szef MSZ Hans-Dietrich Genscher. Zaoferował pomoc w organizowaniu szkoleń kadry administracyjnej i wsparcie na forum organizacji międzynarodowych, między innymi w staraniach o stowarzyszenie z wspólnotami europejskimi. Premier Litwy, Gediminas Vagnorius, 16 września 1991 roku udał się do Niemiec z pierwszą zagraniczną wizytą po międzynarodowym uznaniu niepodległości, zabiegając między innymi o współpracę wojskową. W latach 1992–1993 zawarto szereg porozumień o kooperacji, głównie gospodarczej, ale też naukowo-technicznej i kulturalnej. Ogólna niemiecka pomoc dla Litwy wyniosła w tym czasie 17 milionów ECU. Niemcy zadeklarowali także szkoleniowe i materiałowe wsparcie dla tworzonej od podstaw litewskiej armii. Umowę o współpracy ministerstw obrony podpisano w styczniu 1992 roku. W lipcu 1993 roku rządy Litwy i Niemiec podpisały deklarację o podstawie wzajemnych stosunków⁷⁴, a w październiku tego samego roku Wilno odwiedził prezydent RFN Richard von Weizsäcker. Relacje z Niemcami rozwijały się zatem pomyślnie, Wilno oczekiwało jednak jeszcze poważniejszego zaangażowania Berlina w rozwój litewskiej gospodarki, złagodzenia reżimu wizowego i bardziej zdecydowanego wsparcia wobec Moskwy. Szczególnie w tym ostatnim przypadku polityka Genschera była jednak ostrożna. Niemcy uchylili się na przykład od poparcia wysuniętej przez Litwę

politika. Kas pasikeitė nuo Augustis Voldemaro laikų?, „Politologija” 2009, nr 2, s. 104–105; R. Lopata, *Znaczenie NATO dla wewnętrznej polityki Litwy*, „Politeja” 2011, nr 16, s. 42; E. Vareikis, A. Perednis, *NATO ir Lietuva istorijoje – natūrali geopolitinė lietuvis gravitacija i aliansą*, [w:] *Lietuva Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje 2004–2006*, Vilnius 2006, s. 19–22.

⁷⁴ *Deklaracija „Dėl Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos santykių pagrindų”*, 21 lipca 1993, [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11171&cp_query=&p_tr2=\[20.10.2012\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11171&cp_query=&p_tr2=[20.10.2012]).

idei demilitaryzacji Obwodu Kaliningradzkiego. Litewska prasa z uczuciem zawodu konstatawała, że kierunek bałtycki nie był jednak priorytetem niemieckiej dyplomacji, zwłaszcza jeśli rozwój stosunków z Wilnem, czy jakimkolwiek innym państwem, mógłby zagrozić relacjom niemiecko-rosyjskim⁷⁵.

Początek oficjalnych kontaktów z Francją również wydawał się obiecujący. Jeszcze w końcu sierpnia 1991 roku do Wilna przybył szef francuskiego MSZ, Roland Dumas, aby podpisać dokumenty świadczące o nawiązaniu stosunków międzypaństwowych. W grudniu 1991 roku Landsbergis osobiście otworzył litewska ambasadę w Paryżu. Przy okazji bez poważniejszych sukcesów zabiegał o francuskie inwestycje. Francja była zainteresowana jak najszybszym traktatowym uregulowaniem relacji z państwami bałtyckimi, podobnie jak z innymi krajami środkowoeuropejskimi. Starano się w taki sposób zabezpieczyć francuskie interesy, w opinii Paryża zagrożone polityczną ekspansją Niemiec. W połowie maja 1992 roku prezydent Francji, François Mitterrand, osobiście udał się w podróż nad Bałtyk, z iście monarszym orszakiem zawitał także do Wilna. Była to pierwsza wizyta głowy zachodniego państwa na Litwie od odzyskania niepodległości. Pobytowi nadano bogatą i staranną oprawę. Mitterrand i Landsbergis podpisali układ o przyjaźni i współpracy między Francją i Litwą⁷⁶. Wizyta i zawarcie traktatu były dla litewskiego państwa dużym dyplomatycznym i prestiżowym sukcesem, świadczącym o ugruntowaniu pozycji wśród rodziny demokratycznych państw Zachodu. Jednak francuska aktywność w rozwijaniu współpracy rozmijała się z litewskimi oczekiwaniami. Oprócz ograniczonego wsparcia musiały Wilnu wystarczyć kolejne kurtuazyjne gesty, których jak wcześniej Landsbergisowi, nie żałowano również Brazauskasowi podczas rewizyty głowy litewskiego państwa w Paryżu w czerwcu 1993 roku.

Wielka Brytania uznała Litwę 4 września 1991 roku. W styczniu 1992 roku Landsbergis otworzył ambasadę w Londynie. Celem podróży przewodniczą-

⁷⁵ A. Račas, *Lietuva tarp Rusijos ir Vokietijos: atsitiktinis įvykių sutarpimas ar interesų derinimas kitų sąskaita ir pasinaudojimas silpnumo akmirka*, „Lietuvos Rytas“ 12 sierpnia 1993; M. Laurinavičius, *Vokietijos Prezidentas pažadėjo remti Lietuvos įsiliejimą į Europą, bet dėl vizų režimo kol kas konkrečiai neaisakė*, „Lietuvos Rytas“ 22 października 1993; M. Rāntzsch, *The German Interests Towards Lithuania*, s. 41-46; szerzej zob. W. Ischinger, *Deutschland und Litauen: Politische Beziehungen 1990-2000*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 2001, nr 8, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Ischinger.pdf> [14.02.2013].

⁷⁶ *Lietuvos Respublikos ir Prancūzijos Respublikos santarvės, draugystės ir bendradarbiavimo sutartis*, 15 maja 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11159&p_query=&cp_tr2= [20.10.2012]; V. Rachlevičius, *Lietuvos-Prancūzijos sutartis: dar vienas Europos architektūros fragmentas*, „Lietuvos Rytas“ 15 maja 1992.

cego Rady Najwyższej były jednak również zabiegi o rekompensatę za należące do Litwy złoto, które zostało zdeponowane w Wielkiej Brytanii w 1940 roku, a także starania o pomoc gospodarczą. W obu sprawach udało się osiągnąć porozumienie. W kwietniu 1993 roku do Londynu udał się prezydent Brazauskas, gdzie w rozmowach z premierem Johnem Majorem i reprezentantami banków usilnie zabiegał o ożywienie współpracy ekonomicznej. Owocem było podpisanie jedynie układu o promocji i ochronie inwestycji kapitałowych. Na poważniejszą pomoc gospodarczą, a tym bardziej wsparcie polityczne, Litwa także w tym przypadku nie mogła liczyć⁷⁷. Podobnie było z innymi państwami Zachodu. W lutym 1992 roku, po powrocie z Forum Ekonomicznego w szwajcarskim Davos, przewodniczący litewskiej Rady Najwyższej z nieukrywanym zawodem zauważył, że kraje bałtyckie znajdują się jednak w cieniu uwagi świata⁷⁸.

Litewska dyplomacja utrzymywała mniej lub bardziej ożywione kontakty niemal z wszystkimi państwami zachodniej Europy. Nawiązano stosunki również z instytucjami europejskimi. W maju 1992 roku zawarto układ o współpracy z Europejską Wspólnotą Gospodarczą, która w marcu 1993 roku, już jako Unia Europejska, zaoferowała Litwie partycypację w funduszach pomocowych. Podpisano również umowę handlową. Wilno rozpoczęło zabiegi o zawarcie umowy stowarzyszeniowej. W maju 1993 roku Litwa została przyjęta do Rady Europy. W grudniu tego roku Parlament Europejski zaaprobował program współpracy z Litwą, przygotowany przez Brukselę⁷⁹.

Do stosunków ze Stanami Zjednoczonymi przywiązywano w Wilnie szczególną wagę. Uznawano USA za światowe mocarstwo, które jako jedyne mogło wywrzeć skuteczny wpływ na Moskwę w sprawie bezpieczeństwa, a więc przyszłości litewskiego państwa. Liczono również na wsparcie ekonomiczne. Usilnie zabiegano zatem o rozwój kontaktów. Skutecznym pośrednikiem okazała się w tym wypadku litewska diaspora w USA, pomocne były także osobiste starania ambasadora Stasysa Lozoraitisa, cieszącego się szacunkiem w Waszyng-

⁷⁷ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Jungtinės Karalystės Vyriausybės sutartis „Dėl kapitalo investicijų skatinimo ir jų apsaugos”*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11160&p_query=&p_tr2= [20.10.2012]; R. Sakalauskaitė, E. Ganusauskas, *Prezidento vizitas į Didžiąją Britaniją: lietuviai likisi, kad anglai taps mažiau skeptiški*, „Lietuvos Rytas” 14 kwietnia 1993; R. Grumadaitė, A. Brazauskas: *Lietuvos durys atviros užsienio kapitalui*, „Lietuvos Rytas” 16 kwietnia 1993.

⁷⁸ Cyt. za: *Kronika litewska 1988–2000*, Warszawa 2001, s. 135.

⁷⁹ R. Martikonis, *Penkeri Lietuvos ir Europos Sąjungos santykių metai*, „Politologija” 1996, nr 8, s. 141–149.

tonie. Stany Zjednoczone uznały niepodległość Litwy na początku września 1991 roku. Już 14 września do Wilna przybył Sekretarz Stanu, James Baker, z zapowiedzią amerykańskiej pomocy dla państw bałtyckich w wysokości 14 milionów dolarów. Na przełomie października i listopada premier Gediminas Vagnorius udał się do Waszyngtonu, gdzie podpisał układ o gwarancjach rządu amerykańskiego dla przedsiębiorców inwestujących na Litwie (tzw. OPIC – Overseas Private Investment Corporation). Była to pierwsza oficjalna umowa z USA od czasów międzywojennych. W listopadzie 1991 roku z wizytą za Atlantykiem przebywał także Vytautas Landsbergis, witany z wszelkimi honorami należnymi głowie państwa.

Dzięki staraniom Lozoraitisa w lutym 1992 roku do Wilna przybył wiceprezydent USA Dan Quayle, który zainaugurował działalność amerykańskiej ambasady. Zamiast spodziewanego pakietu umów gospodarczych gość przywiózł komplementy i transport medykamentów. Podpisano wówczas jedynie umowę o przysłaniu na Litwę wolontariuszy z Korpusu Pokoju. Wiceprezydent zapowiedział jednak pomoc w modernizacji ignalińskiej elektrowni atomowej oraz poparcie w kontaktach z międzynarodowymi organizacjami finansowymi⁸⁰.

Z powodu bardzo trudnej sytuacji gospodarczej nie tylko Litwie, ale również pozostałym państwom bałtyckim pilnie zależało na uzyskaniu kredytów. Pierwsze wspólne konsultacje delegacji państw bałtyckich z przedstawicielami Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) i Banku Światowego zorganizowano już we wrześniu 1991 roku. Z amerykańskim wsparciem Litwa, jako pierwsza z bałtyckiej trójki, w kwietniu 1992 roku stała się członkiem MFW, a w lipcu przystąpiła do Banku Światowego. Wreszcie w październiku 1992 roku zapadła decyzja o udzielaniu Litwie upragnionej pożyczki.

Ogromne nadzieje pokładano w nawiązaniu relacji z NATO. Vytautas Landsbergis otwarcie głosił, że jego marzeniem jest członkostwo jego kraju w Pakcie i pełna integracja z Zachodem, także w dziedzinie bezpieczeństwa. Inni przedstawiciele litewskiej polityki byli zwykle ostrożniejsi w deklaracjach, zwykle w obawie przed gniewną reakcją Moskwy. W Wilnie liczone jednak na wsparcie Waszyngtonu w sprawie wycofania rosyjskich wojsk. Na początku grudnia 1991 roku przewodniczący Rady Najwyższej Litwy zwrócił się do

⁸⁰ *Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės sutartis „Dėl Jungtinių Valstijų taikos korpuso programos Lietuvos Respublikoje”*, 7 lutego 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaicska.showdoc_l?p_id=131723&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]; *JAV viceprezidento D. Quayle'ovizitas*, „Lietuvos Rytas” 8 lutego 1992.

Sekretarza Generalnego NATO, Manfreda Wörnera, z oficjalną propozycją nawiązania stosunków i zaprosił do złożenia wizyty w Wilnie⁸¹. Kontakty zostały ułatwione dzięki decyzjom londyńskiego szczytu Sojuszu 20 grudnia 1991 roku. Postanowiono wówczas o powołaniu forum współpracy państw członkowskich NATO z krajami Europy Środkowo-Wschodniej, nazwane Północnoatlantycką Radą Współpracy (North Atlantic Cooperation Council – NACC). W lutym 1992 roku w litewskiej stolicy, po raz pierwszy pod natowskim patronatem, zorganizowano międzynarodowe seminarium poświęcone bezpieczeństwu Europy Wschodniej po rozpadzie ZSRR.

W marcu 1992 roku Manfred Wörner przyjechał na Litwę, gdzie zadeklarował bezwarunkowe poparcie dla niepodległości państw bałtyckich. Ogłosił również, że co prawda państwa NATO nie zaangażują się bezpośrednio w proces wycofywania wojsk byłego ZSRR, ale bacznie monitoruje ten problem „i pragną by [poradzieckie] siły zbrojne zostały możliwie najszybciej wyprowadzone”⁸². Deklaracja nie przynosiła co prawda spektakularnego przełomu, stanowiła jednak ważne wsparcie polityczne. Od 1 kwietnia 1992 roku Litwa przystąpiła do NACC rozpoczynając oficjalną współpracę z Sojuszem Północnoatlantyckim. We wrześniu Landsbergis rewizytował Wörnera w kwaterze głównej NATO w Brukseli⁸³.

Prezydent Brazauskas na początku kadencji był znacznie bardziej niż Landsbergis powściągliwy w akcentowaniu znaczenia kooperacji z Sojuszem. W czerwcu 1993 roku, podczas wizyty w Wilnie delegacji Komitetu Politycznego NATO, Brazauskas ze sceptycyzmem wyrażał się zwłaszcza o perspektywie integracji Litwy z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa. Akcentował raczej wolę neutralności i zachowania „tranzytowego” charakteru Litwy między Wschodem a Zachodem. Mimo pośpiesznego dementi i oficjalnych zapewnień o otwartości w stosunkach z NATO, prezydent został wówczas ostro skrytykowany przez opozycję, która zarzuciła mu podważanie litewskiej racji stanu⁸⁴. Niepewność odnośnie postawy Brazauskasa stała się pod koniec 1993 roku jedną z przyczyn politycznej ofensywy prawicowej opozycji na rzecz

⁸¹ Korespondencja między Landsbergisem a Wörnerem zawarta w opracowaniu: V. Landsbergis, *Lietuvos kelias į NATO*, Vilnius 2005, s. 11–13.

⁸² Cyt. za: tamże, s. 14.

⁸³ G. Damušytė, A. Žulys, *Kelias į NATO – nuo šaltojo karo pabaigos iki Lietuvos narystis aljanse*, [w:] *Lietuva Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje 2004–2006*, Vilnius 2006, s. 40.

⁸⁴ A. Račas, *NATO pereigūnai patenkinti santykiais su Lietuvos Respublika*, „Lietuvos Rytas” 25 czerwca 1993.

przyspieszenia pełnej integracji z Zachodem. W konsekwencji doszło do przewartościowania koncepcji litewskiej polityki zagranicznej.

W latach 1991–1993 Litewska dyplomacja rozwijała również stosunki z postkomunistycznymi państwami Europy Środkowej, jednakże nie przypisywała tym relacjom specjalnie dużego znaczenia. W przekonaniu działaczy Sajudisu rozwijanie bliższej współpracy, z wyjątkiem kontaktów tranzytowych, było dla Litwy potencjalnie nie tak korzystne jak kooperacja z państwami Zachodu. Środkowa Europa nie miała Litwie wiele do zaoferowania ani pod względem ekonomicznym, ani politycznym. Tradycyjnie podtrzymywano dobre stosunki z Węgarami, które wyrażały solidarność z Litwą w jej staraniach o niepodległość. Zbliżenie było niewątpliwie ułatwione dzięki brakowi jakichkolwiek kontrowersji historycznych. W sierpniu 1992 roku oba państwa zawarły układ o przyjaźni i współpracy. Podpisano także porozumienie o ruchu bezwizowym⁸⁵. Podobnie dobre relacje utrzymywano także z Czechosłowacją, zaś po jej rozpadzie w 1993 roku z Czechami i Słowacją. Przejmując władzę litewska lewica postulowała ożywienie współpracy z dawnymi krajami komunistycznymi w Europie Środkowej, zwłaszcza z Grupą Wyszehradzką.

Litwa była zainteresowana podtrzymywaniem dobrych stosunków z państwami poradzieckimi. Decydowały zwłaszcza względy gospodarcze. Na pierwszym miejscu tradycyjnie stawiano Ukrainę, dysponującą sporym potencjałem ekonomicznym i deklarującą chęć rozwoju ruchu towarowego między Bałtykiem i Morzem Czarnym. Pod koniec listopada 1991 roku Litwa zawarła pierwszą umowę gospodarczą z Ukrainą od momentu uzyskania przez oba państwa niepodległości. Do znaczniejszego ożywienia doszło jednak dopiero po przejściu rządów przez litewską lewicę. W lipcu 1993 roku do Wilna przybył premier Ukrainy, Leonid Kuczma. W następnym miesiącu do Kijowa z rewizytą przyjechał premier Šleževičius. Owocem było podpisanie siedmiu umów o współpracy gospodarczej, między innymi w dziedzinie transportu, a także o wymianie kulturalnej. Szef ukraińskiego rządu wyraził zainteresowanie pośrednictwem Litwy w kontaktach swego kraju z państwami skandynawskimi. Chodziło zwłaszcza o tranzyt ukraińskich towarów, zwłaszcza węgla, przez port w Kłajpedzie⁸⁶.

⁸⁵ *Lietuvos Respublikos ir Vengrijos Respublikos sutartis „Dėl draugiškų santykių ir bendradarbiavimo”*, 8 sierpnia 1992, [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11176&p_query=&p_tr2= \[26.11.2012\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11176&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]).

⁸⁶ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo principų ir tarpusavio santykių sąlygų transporto srityje”*, 7 lipca 1993, <http://www3.lrs.lt/pls/>

W 1993 roku litewska dyplomacja, zgodnie z deklaracjami lewicy, doprowadziła także do intensyfikacji bezpośrednich stosunków z poradzieckimi krajami Azji Środkowej. W listopadzie 1993 roku prezydent Algirdas Brazauskas odwiedził między innymi Kazachstan, z którym zawarto traktat o przyjaźni i współpracy oraz porozumienia gospodarcze⁸⁷.

W niemal pionierskim okresie działalności w latach 1991–1993 litewska dyplomacja nie zaniedbywała poszukiwania kontaktów także z innymi państwami, nieraz znacząco oddalonymi. Już w listopadzie 1991 roku w Wilnie bawił minister spraw zagranicznych Republiki Południowej Afryki. Nawiązano także stosunki dyplomatyczne z Japonią, a przy okazji uczestnictwa w sesji MFW w Bangkoku, premier Vagnorius odbył podróż po krajach Azji Południowo-Wschodniej zachęcając tamtejsze rządy do rozwoju współpracy z Litwą. W marcu 1992 roku Vytautas Landsbergis, bawiąc w Tokio, bezskutecznie zachęcał japońskich przedsiębiorców do inwestycji nad Bałtykiem.

W styczniu 1992 roku Litwa nawiązała także stosunki dyplomatyczne z Izraelem. Od początku cieniem kładły się na nich kwestie historyczne. Dokuczliwe dla władz w Wilnie były zwłaszcza oskarżenia ze strony organizacji żydowskich o prawne rehabilitowanie osób oskarżonych o mordowanie Żydów podczas drugiej wojny światowej. Kontrowersje nie przeszkodziły jednak w poszukiwaniu bieżącego porozumienia. Litwa była zainteresowana wdrażaniem izraelskich doświadczeń w dziedzinie polityki obronnej. Kwestie te stały się przedmiotem rozmów międzyrządowych podczas wizyty Mosze Arensa, izraelskiego ministra obrony w Wilnie na przełomie kwietnia i maja 1992 roku⁸⁸. Do nawiązania współpracy ekonomicznej i kulturalnej Litwy z Izraelem doszło dopiero w następnych latach.

We wrześniu 1991 roku niepodległość Litwy oraz pozostałych państw bałtyckich uznała także Chińska Republika Ludowa. Z chińskiej inicjatywy podjęto kroki na rzecz szybkiego nawiązania stosunków dyplomatycznych. Przyczyną pośpiechu były obawy Pekinu przed aktywnością dyplomacji taj-

inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11215&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]; R. Sakalauskaitė, *Lietuva ir Ukraina: dviejų šalių interesų erdvė – nuo Baltijos iki Juodosios jūros*, „Lietuvos Rytas” 8 lipca 1993.

⁸⁷ *Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo*, 7 listopada 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=25997&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]; *Algirdo Brazausko vizitai į Rytus*, „Lietuvos Rytas” 6 listopada 1993.

⁸⁸ L. Dapkus, *Izraelio gynybos modelis: kervirtadenis biudžeto už savarakišką politiką*, „Lietuvos Rytas” 2 maja 1992.

wańskiej w tym rejonie świata. Pekin zasugerował jednak możliwość zablokowania członkostwa Litwy w ONZ, jeśli Wilno nie potwierdzi uznania ChRL za jedyną legalną chińską władzę, a Tajwanu za nieodłączną część Chin. Ostatecznie w dokumencie o nawiązaniu stosunków, Litwa spełniła te oczekiwania. W 1992 roku zawarto porozumienia o współpracy naukowo technicznej i gospodarczej, a także ułatwieniach komunikacyjnych, na których, zależało przede wszystkim stronie litewskiej ze względu na ogromny i stale rosnący chiński potencjał gospodarczy.

Komunistyczne chińskie władze postrzegały jednak politykę ekip Sajudisu jako zbyt prozachodnią, konfliktową i nieprzemyślaną. W Pekinie z zadowoleniem witano zwycięstwo litewskiej lewicy, która deklarowała chęć intensyfikacji kontaktów z ChRL. W listopadzie 1993 roku miała miejsce wizyta Algirdasa Brazauskasa w Chinach. Litewski prezydent interesował się chińskimi doświadczeniami ze specjalnymi strefami ekonomicznymi, a Chińczycy możliwościami wykorzystania kłajpedzkiego portu. Podczas wizyty podpisano kolejne umowy o współpracy ekonomicznej i kulturalnej oraz list intencyjny w sprawie chińskiego tranzytu. Ogłoszono także deklarację, w której Litwa raz jeszcze uznała Tajwan za część Chin, a Chiny uznawały integralność terytorialną Litwy. W tekście pojawił się także dwuznaczny zapis o wzajemnym popieraniu dążeń obu narodów do zjednoczenia ich ojczyzn. Według obserwatorów, w tym okresie rządzona przez postkomunistyczną lewicę Litwa miała znacznie lepsze stosunki z Chinami niż pozostałe państwa bałtyckie⁸⁹.

7. Przełomowe ostatnie miesiące 1993 roku

W ostatnich miesiącach 1993 roku nastąpiła zasadnicza zmiana w stanowisku czołowych litewskich sił politycznych w sprawie polityki zagranicznej. Rezultatem stało się przewartościowanie, które określiło nowe strategiczne kierunki dyplomacji w kolejnych latach, a nawet dekadach. Przyczyn należy dopatrywać się przede wszystkim w rozwoju wydarzeń poza granicami Litwy, silnie rzutujących jednak na sytuację wewnętrzną i politykę zewnętrzną litewskiego państwa.

⁸⁹ M. Teofilski, *Stosunki Chin z państwami bałtyckimi (Litwa, Łotwa Estonia)*, Analiza Centrum Inicjatyw Międzynarodowych nr 15/2012, s. 5–7, http://centruminicjatyw.org/sites/default/files/Stosunki%20Chin%20z%20państwami%20bałtyckimi_0.pdf [27.11.2012].

Latem 1993 roku w Rosji zaczął narastać kryzys konstytucyjny, który na przełomie września i października przerodził się w otwarty konflikt między prezydentem Borysem Jelcynem a częścią deputowanych do Rady Najwyższej. Jelcyn domagał się kontynuowania radykalnych reform i zwiększenia uprawnień głowy państwa, co wzbudziło opór sił politycznych, niezwiązanych z rządzącą ekipą. Obie strony wezwały swoich zwolenników do działania. Wybuchły starcia z udziałem milicji i sił wojskowych używających ciężkiego sprzętu. Oddziały wierne prezydentowi 4 października 1993 roku przypuściły szturm na tzw. moskiewski Biały Dom, czyli siedzibę Rady Najwyższej. Ostatecznie deputowani poddali się. Według oficjalnych danych w walkach zginęło ponad 150 osób a 350 zostało rannych. Rozstrzygnięcie pozwoliło Jelcynowi na prze forsowanie decydującego wzmocnienia prerogatyw prezydenta. Krytycy oskarżyli Jelcyna wręcz o zapędy dyktatorskie.

Zmiany zbiegły się w czasie z usztywnianiem stanowiska Kremla wobec byłych republik radzieckich. Na cenzurowanym znalazły się kraje, które zdaniem Moskwy zbyt szybko zagalopowały się w dążeniu do niezależności lub poszukiwaniu zbliżenia z Zachodem. Zmieniał się polityczny klimat relacji także z państwami byłego bloku radzieckiego, czego wyrazem była na przykład postawa Rosji wobec koncepcji rozszerzenia NATO na wschód. Podczas gdy jeszcze w sierpniu 1993 roku, podczas wizyty w Warszawie, Jelcyn w zasadzie nie sprzeciwiał się akcesowi Polski do Sojuszu, to już kilka tygodni później Rosja rozpoczęła energiczną kampanię w celu zablokowania tej oraz podobnych inicjatyw.

Na początku listopada 1993 roku zatwierdzono nową doktrynę wojenną Federacji Rosyjskiej. W dokumencie stwierdzono, że obszar byłego ZSRR jest traktowany jako strefa rosyjskich wpływów. Za zagrożenie żywotnych interesów uznano ewentualne ataki na rosyjską mniejszość i infrastrukturę wojskową użytkowaną przez rosyjskie oddziały, ale także ekspansję bloków i sojuszy militarnych w byłych republikach radzieckich. Doktryna usprawiedliwiała interwencję zbrojną w obronie mniejszości. Jako potencjalny cel wymieniano przybaltykę (Estonię i Łotwę) oraz Mołdawię. Zapowiadano możliwość użycia nawet broni jądrowej wobec kraju współdziałającego z państwem lub sojuszem uznanym przez Rosję za agresora. Nie było tajemnicą, że chodziło o NATO⁹⁰.

⁹⁰ R. Śmigieński, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Sprawy Wschodnie” 2004, nr 2–3, s. 165–168; T. W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 65.

W grudniu 1993 roku odbyły się wybory do rosyjskiej Dumy Państwowej, która zastąpiła Radę Najwyższą. Ogromny sukces w wyborach (blisko 23% głosów i zyskania statusu drugiej siły politycznej) odnieśli skrajni nacjonaliści z Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji pod przywództwem Władimira Żirinowskiego. W jego publicznych wypowiedziach poczesne miejsce zajmowały pogroźki pod adresem sąsiadów i hasła neoimperialne. Jednym z ulubionych celów ataków były Estonia, Łotwa i Litwa, które uznawał za pseudopaństwa, w naturalny sposób należące do rosyjskiego dziedzictwa. Kariera Żirinowskiego niemal na całym świecie wzbudziła poważne obawy o rozwój sytuacji w Rosji.

Wydarzenia w Moskwie były bardzo uważnie śledzone w Wilnie. Doskonale zdawano sobie sprawę z zagrożenia. Prezydent Brazauskas zadeklarował pełne poparcie dla Borysa Jelcyna w starciu z Radą Najwyższą, jednak sekwencja wydarzeń budziła obawę o przyszłość świeżo odzyskanej niepodległości. W tym kontekście niemal oczywista stała się konieczność przewartościowania dotychczasowej polityki zagranicznej. W oczy rzucała się niemożność zachowania neutralności. Pozostając w „szarej strefie” między Wschodem a Zachodem Litwa faktycznie mogła stać się łatwym celem rosyjskich dążeń neoimperialnych. Skandynawski model niezaangażowania stawał się coraz mniej inspirujący w kontekście starań Szwecji i Finlandii o integrację z Unią Europejską. Wyraźnie rozluźniła się także jedność państw bałtyckich. Litewska lewica coraz bardziej przekonywała się, że jedynie przyjęcie pełnej opcji zachodniej, a więc przede wszystkim akces do NATO i Wspólnot Europejskich, może zapewnić litewskiemu państwu gwarancje bezpieczeństwa, stabilności i rozwoju.

Zakończenie ewakuacji rosyjskich wojsk otworzyło nowe perspektywy aktywności międzynarodowej. Zniknął czynnik krępujący inicjatywę, razem wymuszający ostrożność, a nawet swego rodzaju kunktatorstwo. Odzyskanie pełni suwerenności stworzyło formalną możliwość zgłoszenia akcesu do polityczno-gospodarczych i militarnych struktur zachodniego świata. Jesienią 1993 roku NATO i Unia Europejska nie dawały jeszcze gwarancji, że aspiracje państw Europy Środkowo-Wschodniej zostaną rychło, bądź w ogóle spełnione. Liczono się ze sprzeciwem Rosji, wyjątkowo stanowczym szczególnie w sprawie ambicji byłych republik ZSRR. Wszelako stanowisko Sojuszu Północnoatlantyckiego, wyrażane także przez administrację amerykańską, dawało pewną nadzieję. Nie zatrząskiwano drzwiami, sugerowano jednak, że kraje kandydackie powinny przede wszystkim wzmocnić instytucje demokratyczne, kon-

tynuować reformy wolnorynkowe, ugruntować cywilną kontrolę nad siłami zbrojnymi. Bezwzględnie muszą także przestrzegać przyjętych na Zachodzie standardów w sprawie mniejszości narodowych oraz definitywnie uregulować sporne kwestie w relacjach z sąsiadami⁹¹.

W tym ostatnim kontekście problematyczna dla Wilna była zwłaszcza sprawa stosunków z równie prozachodnio nastawioną Warszawą. Do jesieni 1993 roku nadal nie udało się wypracować zadowalających relacji z polskim sąsiadem. Litewscy politycy coraz silniej odczuwali, że w zachodnim świecie Litwa zaczyna być postrzegana jako państwo niezdolne do kompromisu, prowadzące anachroniczną politykę, napędzaną resentymentami historycznymi i nacjonalizmem. Oznaczało to konieczność jak najszybszego znalezienia *modus vivendi* z Polską. Z potrzeby tej coraz bardziej zdawała sprawę zwłaszcza prawa strona litewskiej sceny politycznej, dotychczas najbardziej nieprzejednana. Wiele wskazywało, że problem traktowano początkowo w kategoriach ceny, którą warto zapłacić za osiągnięcie znacznie poważniejszego celu. Paryż wart był mszy.

Pod wrażeniem wydarzeń w Rosji litewskie ugrupowania wywodzące się z Sajudisu rozpoczęły kampanię mającą na celu przekonanie prezydenta i rządu do podjęcia starań o przyjęcie Litwy do NATO. Zdaniem prawicy, dotychczasowa polityka prezydenta nie gwarantowała należytej staranności w realizacji tego zadania. Brazauskasa, a także Gylysa piętnowano za publicznie wyrażaną rezerwę wobec Sojuszu⁹². Co znamienne, już pierwszy apel o złożenie wniosku akcesyjnego, opracowany 5 października 1993 roku, sygnowali reprezentanci wszystkich stronnictw w Sejmie, w tym LDDP⁹³. W ton pronatowskiej kampanii wpisał się ogłoszony projekt koncepcji bezpieczeństwa państwa, przygotowany przez ministerstwo obrony także w październiku 1993 roku.

⁹¹ E. Pukinas, *Lietuva vizomis priveria Rytų vartus ir žada beltis į NATO duris*, „Lietuvos Rytas” 29 października 1993.

⁹² *Lietuvos Respublikos Seimo opozicijos partijos išleido memorandumą dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų*, 29 listopada 1993, [\[30.11.2012\]](https://www.urmlt/get_file.php?file=L2Rh dGEvaHR0cGQyaHRtbC91bXl v bS9tX2ZpbGVzL3dmaWxlc y9maWxlNTU0LnBkZjtNZWlvc mFuZHVtYX MucGRmOzs=).

⁹³ *Lietuvos Respublikos partijos kreipėsi į Respublikos Prezidentą dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO*, 5 października 1993, [\[30.11.2012\]](https://www.urmlt/get_file.php?file=L2Rh dGEvaHR0cGQyaHRtbC91bXl v bS9tX2ZpbGVzL3dmaWxlc y9maWxlNTI4LmpwZztwYXJl aXNraWlhczluSlBHOzs=).

W dokumencie tym akcentowano bezwzględną konieczność podjęcia działań narzecząc przystąpienia do NATO⁹⁴. Silne wsparcie przyszło także z Rygi i Tallina. Podczas szczytu prezydentów państw bałtyckich w stolicy Estonii w połowie grudnia 1993 roku Guntis Ulmanis i Lenart Meeri niedwuznacznie opowiedzieli się za rozpoczęciem skoordynowanych starań o członkostwo, mimo że na terenie Łotwy i Estonii nadal stacjonowały wówczas rosyjskie wojska⁹⁵. Nie zważając na gniewne reakcje Moskwy Brazauskas był coraz bardziej skłonny przyjąć podobną postawę.

W końcu roku między reprezentantami sejmowych stronnictw a prezydentem i jego doradcami doszło do szeregu konsultacji, podczas których stopniowo następowało zbliżanie stanowisk. Wreszcie 22 grudnia 1993 roku odbyła się parlamentarna debata o kierunkach polityki zagranicznej. Dyskusję poprzedziło wystąpienie prezydenta, a na pytania posłów odpowiadał szef dyplomacji. Ostatecznie Sejm przyjął rezolucję, w której rekomendował władzy wykonawczej wystąpienie z oficjalnym wnioskiem o przyjęcie do NATO⁹⁶. Na początku stycznia 1994 roku prezydent spełnił to życzenie.

W pierwszej połowie 1994 roku w MSZ opracowano dokument na temat koncepcji polityki zagranicznej Litwy, który wyznaczył strategiczne cele realizowane przez następną dekadę w praktyce przez wszystkie ekipy rządzące. Owe założenia to członkostwo w NATO, członkostwo w Unii Europejskiej i budowa dobrych stosunków z sąsiadami⁹⁷. Polityka zagraniczna stała się zatem przedmiotem ponadpartyjnego konsensusu. Dla dobra sprawy oba czołowe bloki polityczne zdecydowały się na ustępstwa. Prawica (konserwatyści i chadecy) ostatecznie porzuciła opcję skandynawską i zaakceptowała konieczność zawarcia kompromisu z Polską. Z kolei lewica porzuciła ideę neutralności i utrwalania ekonomicznych związków z poradzieckim Wschodem na rzecz

⁹⁴ *Nacionalinio saugumo koncepciją tikimas parengti po mėnesio*, „Lietuvos Rytas” 26 października 1993; S. Przybyła, *Podejście Litwy do bezpieczeństwa w regionie*, Warszawa 1997, s. 8–9; J. Koza-kiewicz, *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003, s. 17.

⁹⁵ *Trys prezidentai paragino NATO atsigręžti į Rytų Europą*, „Lietuvos Rytas” 16 grudnia 1993.

⁹⁶ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 22 grudnia 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=237050#zymas_3s56podisk [30.11.2012]; A. Račas, *Diskusija Seime apie Lietuvos užsienio politiką: vieniems viskas aišku, tik trūksta kai kurių ministrų, kiti konstatuoja, kad ši politika patiria fiasko*, „Lietuvos Rytas” 23 grudnia 1993; V. Landsbergis, *Lietuvos kelias į NATO*, s. 84.

⁹⁷ E. Nekrašas, *Refleksje nad litewską polityką zagraniczną*, „Politeja” 2011, nr 16, s. 80; E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas, *Global Geopolitical Developments And Opportunities for Lithuania's Foreign Policy*, [w:] *Lithuanian Annual Strategic Review 2004*, Vilnius 2005, s. 64–65.

orientacji zachodniej. W następnych latach lewicowy prezydent i szef dyplomacji, dążąc do członkostwa kraju w NATO mimo negatywnych reakcji Moskwy, w istocie realizowali program prawicy. Natomiast prawica zaakceptowała fakt, że najkrótsza droga Litwy na Zachód wiodła przez sąsiednią Polskę nie tylko w znaczeniu ściśle geograficznym.

3.

W drodze na Zachód (1994–2004)

1. Sytuacja wewnętrzna

W dekadzie 1994–2004 starania o integrację ze światem zachodnim zdominowały aktywność litewskiej dyplomacji. Relacje zewnętrzne nadal były bardzo ściśle splecione z problemami wewnętrznymi. Życie polityczne na Litwie charakteryzowało się dużą niestabilnością, typową dla wielu państw postkomunistycznych. Wskutek ambicji liderów powstawały nowe ugrupowania, często różniące się tylko nazwą, rzadziej oferujące alternatywę programową. Zawierano i zrywano czasowe koalicje. Niektóre partie próbowały w doraźnych rozgrywkach wykorzystać także kwestię stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Jednak zacięta rywalizacja wewnętrzna z reguły nie prowadziła do zasadniczej korekty kierunku polityki zagranicznej. Niezmienny pozostawał zwłaszcza strategiczny cel w postaci wstąpienia do NATO i Unii Europejskiej.

Do końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku sytuacja na litewskiej scenie politycznej wydawała się jeszcze dosyć klarowna. Mimo mnożenia się niewielkich ugrupowań, dominowały dwa wielkie bloki: lewicowy na czele z postkomunistyczną LDDP i oficjalnie bezpartyjnym prezydentem Algirdasem Brazauskasem oraz prawicowy, konserwatywno-chadecki, którego twarzą był Vytautas Landsbergis. Trwające od końca 1992 roku rządy lewicy przyniosły, co prawda, stabilizację ekonomiczną, ale w miarę upływu czasu społeczne poparcie dla postkomunistów zaczęło spadać. Polityków tej partii coraz powszechniej oskarżano o nadużycia władzy i niejasne związki z rodzącym się światem biznesu. Na przełomie 1995 i 1996 roku media poinformowały, że Adolfas

Šleževičius wraz z innym członkiem rządu wycofali własne pieniądze z prywatnego banku tuż przed ogłoszeniem upadłości. Afera ujawniła wewnętrzne konflikty w obozie władzy. Prezydent stanowczo domagał się dymisji szefa rządu. Premier otrzymał jednak wsparcie kierownictwa własnej partii i nie zamierzał ustępować. Przeciw skompromitowanemu Šleževičiusowi otwarcie wystąpiła część posłów z jego własnego ugrupowania. Ostatecznie, w lutym 1996 roku Sejm odwołał rząd głosami opozycji i dużej grupy posłów lewicy. Na kilka miesięcy przed zaplanowanym, jesiennym terminem wyborów na czele nowego gabinetu stanął Laurynas Stankevičius z LDDP. Szefem dyplomacji pozostał Povilas Gylys. W partii narastał kryzys, co jeszcze bardziej przyczyniało się do spadku zaufania do lewicowej władzy. Rząd Stankevičiausa z trudem dotrwał do końca kadencji Sejmu.

Wybory parlamentarne odbyły się w dwóch turach na przełomie października i listopada 1996 roku. Zgodnie z oczekiwaniami zwycięstwo odniosła prawica. Związek Ojczyzny (konserwatyści) zdobyli aż 70 miejsc w 141 osobowym Sejmie. Kierowana przez Algirdasa Saudargasa chadecja uzyskała 16 miejsc, a dotychczas marginalny Litewski Związek Centrum (Lietuvos Centro Sąjunga) Romuladasa Ozolasa – 13. Zdobycie jedynie 12 mandatów było interpretowane jako klęska LDDP. Taki sam wynik uzyskała centrolewicowa Litewska Partia Socjaldemokratyczna (Lietuvos Socialdemokratų Partija – LSDP), odwołująca się do jeszcze przedwojennej tradycji.

Na stanowisko przewodniczącego Sejmu wybrano Vytautasa Landsbergisa. W grudniu 1996 roku koalicja konserwatystów, chadeków i Związku Centrum wyłoniła rząd z Gediminasem Vagnoriusem na czele. Na stanowisko ministra spraw zagranicznych powrócił Saudargas. Jednym z priorytetów prawicy w sprawach wewnętrznych stało się przeprowadzenie procesu lustracji, dzięki któremu zamierzano wyeliminować z życia publicznego byłych pracowników i agentów komunistycznych służb specjalnych. Oskarżenie o agenturalną przeszłość stało się skuteczną bronią w walce z przeciwnikami politycznymi¹.

W 1997 roku trwała trudna kohabitacja między prawicową większością w Sejmie a prezydentem. Postkomunistyczna lewica oraz osobiście Brazauskas często byli obiektami oskarżeń o nie dosyć dobitne akcentowanie opcji

¹ Szerzej zob. J. Hyndle, M. Kutysz, *Lustracja w krajach Europy Środkowej i państwach bałtyckich*, „Raport Ośrodka Studiów Wschodnich” 2009, nr 3, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/RAPORT_lustracja09.pdf [1.12.2012].

zachodniej w polityce zagranicznej². W trakcie kampanii wyborczej i po zwycięskich wyborach prawica nie zostawiała suchej nitki na prezydencie. Obwiniano go na przykład o brak efektów starań o szybkie wstąpienie do NATO. Na relacje większości parlamentarnej z prezydentem cieniem tradycyjnie kładła się przeszłość, domniemane związki Brazauskasa z Moskwą, ale także oskarżenia o wspieranie biznesu kierowanego przez dawnych funkcjonariuszy partii komunistycznej. W związku z nowym układem sił w parlamencie Brazauskas dawał do zrozumienia, że nie jest zadowolony ze zbyt ograniczonych kompetencji głowy państwa. Spory z Sejmem i rządem o interpretację konstytucji wypełniły ostatnie miesiące prezydenckiej kadencji, kończącej się w pierwszych tygodniach 1998 roku. Pod koniec 1997 roku, mimo utrzymującej się wysokiej osobistej popularności, zniechęcony Brazauskas niespodziewanie ogłosił, że rezygnuje z ubiegania się o reelekcję i zamierza wycofać się z polityki.

Do rywalizacji o fotel prezydenta wystartowało siedmiu pretendentów, między innymi Landsbergis oraz kandydaci niezależni: były prokurator generalny Artūras Paulauskas i reemigrant z USA Valdas Adamkus. Kilka dni przed pierwszą turą Brazauskas zgłosił poparcie dla luźno związanego z lewicą Paulauskasa, za którym opowiedziała się także LDDP, kilka niewielkich partii centrowych i ugrupowania mniejszości narodowych (w tym Polacy). Ten kapitał pozwolił na efektowne zwycięstwo Paulauskasa (45,3% głosów) w pierwszej turze wyborów, przeprowadzonej 21 grudnia 1997 roku. Do drugiej tury przeszedł także Adamkus (27,9%). Spektakularną porażkę odniósł Landsbergis zdobywając zaledwie 15,9% głosów. Pozostali kandydaci osiągnęli znacznie słabsze wyniki. Przed drugą turą Adamkusa poparła rządząca prawicowa koalicja, a także socjaldemokraci. W toku kampanii sugerowano, że popierając Adamkusa społeczeństwo będzie głosowało raczej przeciw postkomunistom, niż na mało znanego reemigranta. Drugą turę przeprowadzono 4 stycznia 1998 roku. Mobilizacja wystarczyła na minimalne zwycięstwo Adamkusa.

Nowy prezydent nie był nowicjuszem w polityce. Urodził się w 1926 roku, jednak pod koniec drugiej wojny światowej wyjechał do Niemiec, a następnie do USA. Na emigracji czynnie zaangażował się w życie litewskiej diaspory. Po uzyskaniu amerykańskiego obywatelstwa stał się także działaczem tamtejszej partii republikańskiej, a w latach siedemdziesiątych urzędnikiem administracji federalnej, wreszcie szefem Agencji Ochrony Środowiska (Environmental

² Justas Paleckis: *Lietuvos politika nesikeičia*, „Diena” 5 kwietnia 1995; T. Ignatavičius, *Norvegija domisi Lietuva, o Lietuva – Lotynų Amerika*, „Respublika” 19 marca 1996.

Protection Agency). Od początku lat dziewięćdziesiątych zaczął coraz częściej odwiedzać ojczyznę. W 1993 roku stanął na czele kampanii prezydenckiej Stasysa Lozoraitisa. Zaangażował się również w wyborach w 1996 roku po stronie ugrupowań centrowych i liberalnych. Systematycznie budował swoją pozycję, ale zwycięstwo w prezydenckich wyborach było sporym zaskoczeniem dla niemal wszystkich.

Obejmując urząd Valdas Adamkus zadeklarował, że priorytetem kadencji będą starania o członkostwo Litwy w NATO i UE, a także jak najlepsze stosunki z państwami sąsiednimi. Starannie przygotował się do wykorzystania prerogatyw prezydenckich i zamierzał odegrać aktywną rolę w polityce zagranicznej. W kancelarii zgromadził zespół fachowców ściągniętych z MSZ, na których czele stanął Albinas Januška, były wiceszef resortu. Mankamentem był jednak brak szerszego zaplecza politycznego. W następnych latach inicjatywy nowego prezydenta często prowadziły do konfliktów z większością parlamentarną, a zwłaszcza z Landsbergisem. Przewodniczący Sejmu nadal miał ambicję odgrywania czołowej roli zwłaszcza w polityce zagranicznej. W efekcie ustaliła się chwiejna równowaga sił między dwiema ówczesnie najważniejszymi figurami litewskiego establishmentu.

Po wyborach prezydenckich, zgodnie z konstytucją, rząd złożył dymisję, ale wkrótce powołano go w podobnym kształcie, dokonując jedynie niewielkich korekt. Premier Vagnorius systematycznie budował jednak własną pozycję polityczną w partii, co zaowocowało narastaniem napięć także między nim a Landsbergisem. W 1999 roku Vagnorius dodatkowo wszedł w otwarty konflikt z prezydentem, który w orędziu do narodu wyraził wotum nieufności wobec szefa rządu. Premier podał się do dymisji, a następnie opuścił partię konserwatywną i założył własne ugrupowanie.

W czerwcu 1999 roku na czele kolejnego gabinetu prawicowej koalicji stanął rekomendowany przez konserwatystów Rolandas Paksas. Nowy premier dał się wcześniej poznać jako rzutki i gospodarny mer Wilna. Z tymi zdolnościami Paksasa wiązano nadzieje przede wszystkim na poprawę sytuacji ekonomicznej kraju. Wskutek tzw. rosyjskiego kryzysu finansowego z 1998 roku, litewska gospodarka znalazła się w poważnych tarapatkach. Rezultatem było między innymi załamanie wymiany handlowej z Rosją i państwami Wspólnoty Niepodległych Państw. Kryzys nałożył się na kłopoty finansowe. Rząd musiał prosić o pomoc z Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. W zamian za pożyczki zobowiązał się do reform wewnętrznych

i prywatyzacji większości dużych przedsiębiorstw, dotyczyło to również sektora energetycznego i paliwowego.

Najwięcej emocji i wątpliwości budził projekt prywatyzacji, a także poszukiwanie strategicznego inwestora dla rafinerii w Możejkach, największego przedsiębiorstwa na Litwie i w całym regionie. Jeszcze w czasach prezydentury Brazauskasa wydawało się, że największe szanse przejęcia rafinerii ma rosyjski koncern Łukoil. Ku takiemu rozwiązaniu skłaniało się nie tylko otoczenie prezydenta i on sam, ale także wielu polityków związanych z lewicą i przedstawiciele świata biznesu. Prawica była jednak kategorycznie przeciwna. Argumentowano, że sprzedaż Możejek Łukoilowi jest sprzeczna z litewską racją stanu, gdyż pogłębi energetyczne uzależnienie kraju od Rosji. Poza tym Litwa, starając się o integrację z Zachodem, powinna tam poszukiwać inwestora. Wybór Adamkusa na prezydenta ułatwił podjęcie ostatecznej decyzji. Wiosną 1999 roku do udziału w prywatyzacji zaproszono amerykański koncern Williams International LTD.

Po objęciu stanowiska szefa rządu i zapoznaniu się ze szczegółami projektowanej umowy Paksas uznał ją za niekorzystną dla Litwy ze względów ekonomicznych. W czerwcu 1999 roku, podczas wizyty prezesa koncernu Williams w Wilnie, premier podjął próbę renegocjowania kontraktu, ale propozycje Amerykanów nie były zadowalające. Rozgorzał otwarty konflikt między szefem rządu a jego własną partią i prezydentem. Konserwatyści oraz Adamkus bronili warunków porozumienia przede wszystkim argumentami natury politycznej³. W dramatycznym wystąpieniu telewizyjnym w połowie października 1999 roku Paksas stwierdził, iż nie widzi możliwości firmowania szkodliwej transakcji jako szef rządu, a następnie podał się do dymisji. Prawicowa koalicja tym razem postawiła na czele gabinetu Andruisa Kubiliusa, bliskiego współpracownika Landsbergisa, a wkrótce jego następcę na stanowisku szefa partii konserwatywnej. Umowę z amerykańskim koncernem o sprzedaży 33% akcji przedsiębiorstwa Mažeikių Nafta ostatecznie podpisano, mimo fali protestów i żądań opozycyjnej lewicy rozpisania referendum w tej sprawie.

W 2000 roku atmosfera wokół transakcji i rosnące społeczne niezadowolenie z rządów prawicy stały się katalizatorem istotnych przesunięć na scenie politycznej. Szersze poparcie zaczęły zyskiwać ruchy kontestujące dotychczasowy układ oparty na dominacji albo bloku prawicowego, albo postkomuni-

³ V. Adamkus, *Be nutylėjimų*, Vilnius 2004, s. 73–81; R. Grincevičiūtė, *Nuslėptoji Williams atėjimo istorija*, Vilnius 1999, s. 139–141.

stycznej lewicy. Dyskontując sukces, jakim było duże poparcie w wyborach prezydenckich, Artūras Paulauskas jeszcze w 1998 roku założył partię pod nazwą Nowy Związek (Naujoji Sąjunga). Ugrupowanie skupiło w większości osoby mało znane w polityce, którym nie odpowiadały dotychczasowe podziały. Program Nowego Związku określano jako socjalliberalny. Także Rolandas Paksas postawą w sprawie sprzedaży Możejek zyskał dużą popularność w społeczeństwie, wyczulonym na rzeczywiste czy domniemane nadużycia establishmentu. Były premier przeszedł do dotychczas marginalnego Litewskiego Związku Liberalów (Lietuvos Liberalų Sąjunga, LLS), obejmując w nim przywództwo.

Przed wyborami do Sejmu jesienią 2000 roku, do polityki powrócił Algirdas Brazauskas. Były prezydent firmował swoim nazwiskiem nową lewicową koalicję, skupiającą LDDP, socjaldemokratów z LSDP, ugrupowanie mniejszości rosyjskiej i Partię Nowej Demokracji (Naujosios Demokratijos Partija, NDP), kierowaną przez Kazimirę Prunskienė. Kampanię oparto głównie na krytyce rządu, a także nadal dużym autorytecie Brazauskasa. Z kolei prawica powróciła do niemal tradycyjnej retoryki antyrosyjskiej i prób dyskredytowania byłego prezydenta. Na fali przedwyborczych emocji zaczęto, na przykład, ponownie domagać się od Rosji odszkodowań za przynależność Litwy do ZSRR, co wywołało gniewne reakcje Moskwy.

Wybory z października 2000 roku, zgodnie z oczekiwaniami, wygrała lewicowa koalicja Brazauskasa, zdobywając łącznie ponad 31% głosów i 51 miejsc (z 141) w Sejmie. Poważne sukcesy odnotowały Nasz Związek (29 mandatów) i Związek Liberalów (34). Konserwatyści tym razem wprowadzili do parlamentu jedynie 9 posłów.

W nowym Sejmie doszło do koalicji liberalów i Nowego Związku, wspartej przez mniejsze ugrupowania i *de facto* aprobowanej także przez lewicę. Na czele rządu stanął ponownie Paksas, natomiast Paulauskas został wybrany na przewodniczącego Sejmu. Według zgodnych oświadczeń nie przewidywali poważniejszej korekty polityki zagranicznej⁴. Ugrupowania opozycyjne, w tym lewica Brazauskasa, również deklarowały pełne porozumienie ponad podziałami w sprawie dążeń do członkostwa w NATO i UE. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w drugim rządzie Paksasa tekę ministra spraw zagranicznych po raz pierwszy otrzymał związany z lewicą Antanas Valionis, który będzie sprawował urząd w kolejnych gabinetach aż do 2006 roku.

⁴ A. Paulauskas: „*Negaistkime laiko diskusijoms*”, „Respublika” 7 grudnia 2001.

Sejmowa większość przetrwała zaledwie kilka miesięcy. Wiosną 2001 roku doszło do sporu między liderami. Dotyczył on między innymi prywatyzacji państwowego koncernu gazowego Lietuvos Dujos i dalszego zarządzania rafinerią w Możejkach. Premiera zaczęto oskarżać o preferowanie przedsiębiorców powiązanych z kapitałem rosyjskim. W czerwcu 2001 roku Nowy Związek wycofał swoich ministrów z rządu, a Paksas kolejny raz podał się do dymisji. W następnym miesiącu Paulauskas doszedł do porozumienia z Brazauskasem w sprawie stworzenia nowej większości w Sejmie. Przywódca Nowego Związku zachował stanowisko przewodniczącego parlamentu, zaś były prezydent objął stanowisko szefa rządu. W tym samym roku dokonała się konsolidacja ugrupowań lewicowych. Zadecydowano, że pod względem formalnym LDDP przyłączy się do LSDP. Litewska Partia Socjaldemokratyczna zachowała nazwę, a na czele partii stanął Brazauskas. Tym samym trzon nowej koalicji rządowej oficjalnie tworzyły Nowy Związek i LSDP.

W latach 2001–2002 w dalszym ciągu komplikowała się sprawa przedsiębiorstwa Mažeikių Nafta, zapewniającego dużą część dochodów budżetowych litewskiego państwa. W odwecie za sprzedaż pakietu akcji Amerykanom rosyjski Łukoil ograniczył dostawy surowca do rafinerii. Williams International i litewski rząd odpowiedzieli zawarciem umowy z innym rosyjskim koncernem, Jukosem, który w zamian za umożliwienie zakupu mniejszościowego pakietu akcji Mažeikių Nafta zobowiązał się zapewnić długoletnie dostawy ropy. Pomysł nie cieszył się poparciem premiera Brazauskasa, ale w rezultacie nacisków zarządu Williamsa amerykańska administracja niedwuznacznie uzależniła przyjęcie Litwy do NATO od akceptacji umowy z Jukosem⁵. Jednak sytuacja przedsiębiorstwa wciąż daleka była od stabilizacji, a stosunki amerykańskich menadżerów z rosyjskimi kontrahentami nie układały się najlepiej. Wbrew nadziejom nie udało się ani zapewnić płynnych dostaw surowca, ani wygenerować spodziewanych zysków. W rezultacie, w porozumieniu z litewskimi władzami, jesienią 2002 roku, Williams International sprzedał swoje udziały Jukosowi i wycofał się z inwestycji⁶. Rafineria znalazła się zatem praktycznie pod kontrolą koncernu kierowanego przez Michaiła Chodorkowskiego. Wbrew obawom Litwinów nie oznaczało to jednak automatycznej podległości Kremlowi. Jukos był sprawnie zarządzany, a jego akcjonariuszami pozostawały

⁵ B. Bradley, *Mažeikių Nafta head says watershed Yukos deal will succeed*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/5488/> [8.12.2012].

⁶ R. M. Tracevskis, *Parliament eases way for Yukos deal*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/6957/> [8.12.2012]

również konsorcja zachodnie. W następnych latach mniej lub bardziej uzasadnione zarzuty o nadużycia przy sprzedaży Możejek stały się jednym z najczęściej wykorzystywanych argumentów w starciach między litewskimi politykami.

Pod koniec 2002 roku zapadła wreszcie kluczowa dla Litwy decyzja o rozszerzenie NATO między innymi o państwa bałtyckie. Do szczęśliwego finału zbliżała się także kwestia członkostwa w Unii Europejskiej. Prezydent Valdas Adamkus czuł się współautorem tych sukcesów, co pozwalało optymistycznie myśleć o reelekcji w wyborach zaplanowanych na przełom 2002 i 2003 roku. Tym razem zgłoszono aż 17 kandydatów. W pierwszej turze rzeczywiście zwyciężył urzędujący prezydent zdobywając ponad 35% głosów. W drugiej turze znalazł się również Rolandas Paksas, który uzyskał niecałe 20%. Sukcesu sprzed czterech lat nie powtórzył Paulauskas (8%), inni kandydaci także otrzymali wyraźnie mniejsze poparcie. W drugiej turze 5 stycznia 2003 roku, mimo poparcia głównych sił politycznych dla Adamkusa, niespodziewanie wygrał Paksas, na którego oddano 55% głosów. Były dwukrotny premier zawdzięczał sukces głównie populistycznym obietnicom, których nie szczędził w kampanii. Nie bez znaczenia była również otaczająca go aura kontestatora dotychczasowych wileńskich układów politycznych. Nowy prezydent natychmiast po elekcji oświadczył, że w polityce zagranicznej nie nastąpi zasadnicza korekta, a priorytety pozostaną niezmienione.

Litwini szykowali się już do celebrowania największego sukcesu swego kraju w polityce międzynarodowej od odzyskania niepodległości. W pierwszych miesiącach 2004 roku Litwa formalnie miała przystąpić do NATO i UE. Jednak przełom 2003 i 2004 roku przyniósł polityczną aferę, która przejściowo odsunęła w cień nawet to historyczne wydarzenie i zachwiała międzynarodową pozycją państwa. W końcu października 2003 roku służby specjalne poinformowały Sejm o związkach bliskich współpracowników prezydenta z rosyjską mafią. W celu wyjaśnienia sytuacji parlament powołał specjalną komisję śledczą, która potwierdziła, że Paksas częściowo finansował kampanię prezydencką z funduszy rosyjskiego przedsiębiorcy, któremu następnie z naruszeniem prawa nadano litewskie obywatelstwo. Na początku 2004 roku listę zarzutów rozszerzono, a prezydenta wezwano do ustąpienia. W przeciwnym razie zagrożono mu usunięciem z urzędu (impeachmentem).

Paksas nie zamierzał poddawać się bez walki. Ogłosił, że nie ustąpi. Z pomocą prywatnych biznesmenów zaczął organizować kampanię poparcia dla siebie. Postanowił odwołać się bezpośrednio do społeczeństwa. W trakcie mitingów zwoływanych w całym kraju prezydent przedstawiał się jako ofiara

wileńskiego establishmentu. Solidarność z głową państwa wyraziła była premier Prunskienė i Viktor Uspaskich, biznesmen i polityk rosyjskiego pochodzenia, najbogatszy litewski przedsiębiorca, lider niedawno powołanej, populistycznej Partii Pracy (Darbo Partija, DP). Pojawiła się groźba destabilizacji, a nawet wizja zepchnięcia Litwy z drogi prozachodniej.

Zarzuty wobec Paksasa i rozwój wydarzeń sprawiły, że Litwa znalazła się faktycznie w międzynarodowej izolacji. Szef MSZ, Antanas Valionis, poinformował, że władze USA opowiedziały się za odwołaniem litewskiego prezydenta. Posądzano Paksasa między innymi o patronowanie biznesmenowi sprzedającemu rosyjskie śmigłowce bojowe wrogom USA⁷. Pod naciskiem Amerykanów litewski prezydent zrezygnował z od dawna planowanej wizyty w Waszyngtonie. Bezterminowo odłożono także szereg innych spotkań.

Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego uznało zasadność trzech zarzutów stawianych Paksasowi: o naruszeniu prawa przy nadaniu obywatelstwa rosyjskiemu biznesmenowi, o niezachowanie tajemnicy państwowej oraz o nadużywanie pozycji w państwie do wpływu na transakcje biznesowe. Najbardziej politycznie obciążające było oskarżenie o współpracę z siłami rosyjskimi, postrzeganymi jako zagrożenie dla państwa. Mimo że Paksas nie przyznał się do winy, na początku kwietnia 2004 roku Sejm przeprowadził ostatnie czynności w ramach procedury impeachmentu, usuwając prezydenta z zajmowanego urzędu. Szczęśliwie obyło się bez dalszej eskalacji napięcia. Obowiązki głowy państwa przejął przewodniczący parlamentu Artūras Paulauskas. Termin nowych wyborów prezydenckich wyznaczono na czerwiec 2004 roku⁸.

Pod koniec tych dramatycznych wydarzeń Litwa oficjalnie stała się członkiem NATO (29 marca) i Unii Europejskiej (1 maja 2004). Sformułowane przed dekadą główne cele polityki zagranicznej państwa zostały zatem zrealizowane. Dzięki sprawnemu przezwyciężeniu kryzysu prezydenckiego zdołano uniknąć także dłuższej izolacji międzynarodowej. W przekonaniu litewskich elit politycznych, w nowej sytuacji przed ich krajem, jako częścią Zachodu, stały obecnie zupełnie nowe wyzwania.

⁷ R. Lopata, *Znaczenie NATO dla wewnętrznej polityki Litwy*, s. 49.

⁸ Szerzej zob. R. Lopata, A. Matonis, *Prezidento suktukas*, Vilnius 2004.

2. Od traktatu do strategicznego partnerstwa z Polską

Wydarzenia ostatnich miesięcy 1993 roku, skutkujące jednoznaczną deklaracją o prozachodnim kierunku litewskiej polityki zagranicznej, doprowadziły do przyspieszenia prac nad traktatem z Polską. Stronie litewskiej zaczęło zależeć na szybkiej finalizacji przede wszystkim dlatego, że uregulowane stosunki z sąsiadami stały się jednym z podstawowych warunków stawianych krajom kandydującym do NATO i UE. W Wilnie, ale również w Warszawie rozumiano, że brak porozumienia będzie dowodem niedojrzałości i może skutkować przekreśleniem aspiracji obu państw⁹. Świadoma konsekwencji była zarówno rządząca lewica, jak i większość opozycyjnej prawicy. Powyższe okoliczności sprawiły, że stopniowo zmieniało się nastawienie litewskiego establishmentu do relacji z Polską.

We wrześniu 1993 roku w Polsce doszło do przedterminowych wyborów parlamentarnych, w wyniku których władza, podobnie jak rok wcześniej na Litwie, trafiła w ręce ugrupowań postkomunistycznych. Z litewskiego punktu widzenia zmiana wydawała się korzystna, gdyż mogła zapowiadać bardziej pragmatyczne podejście do najbardziej spornej kwestii oceny historii. Na początku grudnia 1993 roku, w Brukseli doszło do spotkania szefów dyplomacji Litwy i Polski, Povilasa Gylysa i Andrzeja Olechowskiego. Ustalono wówczas, że ministrowie będą osobiście nadzorować toczące się negocjacje traktatowe. Chciano w ten sposób między innymi osłonić prowadzone rozmowy przed możliwą ingerencją politycznych radykałów, operujących hasłami obrony zagrożonego interesu narodowego. Inicjatyw tego typu nie brakowało po obu stronach. Na początku stycznia 1994 roku niemiłym zaskoczeniem dla Litwinów był apel ponad osiemdziesięciu polskich parlamentarzystów o wywarcie przez rząd nacisku na Litwę w celu zagwarantowania praw polskiej mniejszości. Co prawda, polskie MSZ zdystansowało się od akcji, jednak jasne stało się, że w Warszawie mogą dojść do głosu siły, którym nie zależy na porozumieniu z Wilnem. Z litewskiego punktu widzenia należało zatem jak najszybciej stworzyć pole do kompromisu.

Na początku lutego 1994 roku, z inicjatywy Litwinów miało miejsce spotkanie prezydenta Brazauskasa ze specjalnym wysłannikiem polskiego prezy-

⁹ P. Gylys: *Politikams nevalia skatinti priešprieštarplietuvių ir lenkų*, <http://alkas.lt/2012/02/23/politikams-nevalia-skatinti-priespriesos-tarp-lietuviu-ir-lenku> [8.12.2012]; *Świat według Meller. Życie i polityka: ku przyszłości. Ze Stefanem Mellerem rozmawia Michał Komar*, Warszawa 2008, s. 13-14.

denta Lecha Wałęsy. W efekcie osiągnięto wstępne porozumienie w sprawie kluczowych kwestii. Zgodzono się, aby w traktacie zrezygnować z odniesień do historii, ale za to zamieścić słowa o uznaniu Warszawy i Wilna za stolice obu państw¹⁰. Tę niecodzienną formułę strona litewska uznała za swoje najważniejsze osiągnięcie, gdyż obawa o zakwestionowanie aktualnej przynależności Wilna stale towarzyszyła wewnętrznym dyskusjom o relacjach z Polską. Kilka dni później, 10 lutego 1994 roku prezydent Brazauskas w sejmowym wystąpieniu oświadczył, że brak porozumienia przynosi dużą szkodę interesom Litwy, z tego powodu poczyniono już niezbędne kroki aby układ z Polską został wkrótce zawarty¹¹. TRAKTAT MIĘDZY RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ A REPUBLIKĄ LITEWSKĄ O PRZYJAZNYCH STOSUNKACH I DOBROSĄSIEDZKIEJ WSPÓŁPRACY został paraflowany 18 marca 1994 roku w Warszawie przez ministrów Gylisa i Olechowskiego. Uroczyste podpisanie przez prezydentów nastąpiło w trakcie wizyty Lecha Wałęsy w Wilnie 26 kwietnia 1994 roku¹².

Oficjalna reakcja opozycji na porozumienie z Polską była powściągliwa. Przyjmowano do wiadomości, że prezydentem i rządem kierowały nadrzędne racje. Jednakże w trosce o zachowanie politycznej tożsamości, litewska prawica nadal manifestowała niezadowolnienie. Chodziło przy tym nie tyle o fakt zawarcia traktatu, co pominięcie jednoznacznej oceny przeszłości. Prezydent Brazauskas przynajmniej częściowo usiłował zadośćuczynić tym oczekiwaniom. Przemawiając w Sejmie w dniu podpisania układu z Polską zaznaczył, że zawarty kompromis „niezupełnie zaspokaja litewskie pragnienie sprawiedliwości, ale lepszy jest kompromis niż jego brak”¹³.

Niemal do końca 1994 roku ugrupowania prawicowe jeszcze kilkakrotnie domagały się podjęcia rozliczeń historycznych w stosunkach z Polską, przy czym zwykle czyniły to w kontekście wytykania nieudolności aktualnej lewicowej władzy. Na szerszą skalę sprawę poruszono 13 października 1994 roku, podczas sejmowej debaty ratyfikacyjnej. Zgodnie z ustaleniami ze stroną pol-

¹⁰ A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 309.

¹¹ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 10 lutego 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=237221#zyma_3s69pobraz [8.12.2012].

¹² A. Degutis, *Parafluota Lietuvos ir Lenkijos sutartis*, „Lietuvos Aidas” 19 marca 1994; *Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis „Dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo”*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111548&p_query=&p_tr2= [8.12.2012]; por. polski tekst traktatu: <http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-1995-15-71> [8.12.2012]; analiza prawna tekstu [w:] J. Sobczak, *Potomkowie Lecha i Giedymina*, s. 147–157.

¹³ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 26 kwietnia 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238714#zyma_4s21polietprez [10.12.2012].

ską oba parlamenty miały debatować i głosować w sprawie TRAKTATU w tym samym czasie. O ile jednak ratyfikacja w polskim Sejmie przebiegła bez głosu sprzeciwu, to w Sejmie litewskim rozgorzała gorąca dyskusja. Ostatecznie zaakceptowano TRAKTAT przy 19 głosach przeciwnych i 8 wstrzymujących się. Liderzy ugrupowań opozycyjnych nie wzięli udziału w posiedzeniu, pragnąc uniknąć konieczności podejmowania decyzji niewygodnej politycznie i wizerunkowo¹⁴. Stanowisko prawicy zostało najpełniej zaprezentowane w późniejszym o dwa dni wystąpieniu sejmowym Vytautasa Landsbergisa. Przemówienie zawierało między innymi przypomnienie litewskiej wizji historii relacji z Polską. Mówca wytknął Warszawie także opieszałość w uznaniu litewskiej niepodległości w latach 1989–1991 oraz późniejsze protekcyjne traktowanie Litwy. Zaznaczył, że w obecnej chwili potrzeba zawarcia TRAKTATU nie budziła już wątpliwości. Wyraził jednak żal, że Polska „nie zdołała przekroczyć tej psychologicznej bariery, aby choć słówkiem przeprosić za krzywdy wyrządzone słabszemu sąsiadowi, jak to na przykład uczyniły Niemcy wobec Polski”. Winą za owe niedociągnięcia obarczył nie tylko stronę polską, ale także litewskich postkomunistów, którzy nie dość zadbali o narodowe interesy. W konkluzji opowiedział się wszakże za TRAKTATEM jako porozumieniem, które osłabiało „wpływy strony trzeciej” [tj. Rosji – K.B.], a także odpowiadało zapotrzebowaniu nowoczesnej Europy¹⁵.

Od momentu zawarcia umowy z Polską wyraźnie opadły emocje wokół wzajemnych stosunków¹⁶. Po stronie litewskiej porozumienie było wszelako częścią szerszej koncepcji, która miała zaowocować otwarciem drzwi do struktur zachodnich. W Wilnie definitywnie odchodzono od idei drogi do Europy

¹⁴ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 13 października 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238907#zyma_5s17ponutdeldraugsant [10.12.2012].

¹⁵ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 15 października 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238895#zyma_5s5polenk [10.12.2012]; por. V. Landsbergis, *Przemówienie wygłoszone w Sejmie Litewskim 15 września 1994 o traktacie polsko-litewskim*, [w:] *Pozostawione historii. Litwini o Polsce i Polakach*, (red.) K. Korzeniewska, V. Sirutavičius, Kraków 1999, s. 168–171.

¹⁶ Jak po latach wspominał ówczesny polski ambasador w Wilnie, Jan Widacki, wśród ogółu Litwinów interpretacja Traktatu była wręcz zaskakująca: „Oni po nim wyraźnie odetchnęli, nie spodziewaliśmy się takiej reakcji. (...) Stało się coś niesamowitego. Nastąpił przełom. To nawet było zabawne, jako ambasador miałem kontakt z osobistościami życia kulturalnego i naukowego Litwy. Przed podpisaniem Traktatu umawialiśmy się na spotkania, ale nie w ambasadzie, tylko na mieście. Po traktacie nikt z tym nie miał oporów. Przychodzili do ambasady. Dziś Litwini nie boją się już, że ich spolonizujemy”, *Skąd Litwini wracali? Jan Widacki w rozmowie z Jarosławem Kurskim*, „Gazeta Wyborcza” 1 lutego 1998.

przez Skandynawię na rzecz wariantu środkowoeuropejskiego. Polska była największym sąsiadem Litwy na zachodzie i największym państwem regionu. Reprezentowała tę samą orientację w polityce międzynarodowej i dążyła do tych samych celów: członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Warszawa miała stosunkowo silną pozycję w kontaktach z Brukselą. Pomyślnie rozwijały się relacje Polski ze wszystkimi sąsiadami oraz państwami europejskimi, zwłaszcza z Niemcami, ale także z USA. Polska, podobnie jak Litwa, była żywo zainteresowana rozwojem sytuacji w Obwodzie Kaliningradzkim i współpracą z Białorusią. Warszawa podobnie jak Wilno definiowała zagrożenie ze strony Rosji. Sygnalizowane przesłanki sprawiły, że zarówno litewska lewica, jak prawica zaczęły dostrzegać w Polsce naturalnego kooperanta¹⁷. Układu z 1994 roku nie traktowano na Litwie wyłącznie w kategoriach historycznego przełomu w stosunkach z Polską. W litewskiej interpretacji był to przede wszystkim środek prowadzący do znacznie ważniejszego, strategicznego celu, czyli integracji z Zachodem. Dopiero sukces na tym polu mógł zmienić geopolityczną sytuację kraju. Warunkiem była jednak nie tylko normalizacja, ale wyraźne zbliżenie z Polską, określane jako strategiczne partnerstwo. Relacje z Warszawą miały odegrać rolę wehikułu w drodze na Zachód. W kolejnych latach Litwa podjęła zatem energiczne starania o pozyskanie polskiej przychylności. Rubikon przekroczyła zwłaszcza litewska prawica, do niedawna przeciwna nawet kompromisowi z polskim sąsiadem.

Zapowiedzią nowych tendencji stała się pierwsza w historii wizyta prezydenta Litwy w Polsce 17–18 lutego 1995 roku. Przemawiając z trybuny polskiego Sejmu Brazauskas zaproponował wówczas między innymi daleko idącą intensyfikację współpracy handlowej i wojskowej, utworzenie wspólnego batalionu sił pokojowych, a także wprowadzenie wspólnej kontroli przestrzeni powietrznej i granic morskich. Prezydenci Wałęsa i Brazauskas podpisali deklarację, w której zapowiadali współdziałanie w dążeniu do integracji ze strukturami zachodnimi¹⁸. Po polskiej stronie zmiana nastawienia Litwy spotkała się z zadowoleniem i zachętami do pogłębiania kooperacji. Niebawem wszystkie

¹⁷ R. Lopata, V. Žalys, *Lietuvos geopolitinis kodas*, s. 20–21; V. Plečkaitis, *Lietuvos užsienio politika: nuostatų suderinimo problemos*, „Politologija” 1996, nr 8, s. 129; Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, s. 306–308; E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas, *Global Geopolitical Developments And Opportunities for Lithuania's Foreign Policy*, s. 64–66.

¹⁸ *Przemówienie Prezydenta Republiki Litewskiej Pana Algirdasa Brazauskasa w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej*, 17 lutego 1995, <http://www.lietuva.pl/getfile.php?id=243> [10.12.2012]; A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 314.

propozycje Brazauskasa zostały zrealizowane. Podpisano szereg porozumień regulujących różne aspekty współpracy. We wzajemnych stosunkach rozpoczął się okres wyraźnego ocieplenia, ożywionej współpracy i częstych kontaktów na najwyższych szczeblach¹⁹.

W marcu 1996 roku do Wilna przyjechał Aleksander Kwaśniewski, nowy polski prezydent wywodzący się z postkomunistycznej lewicy. Z Brazauskasem łączyła go podobna polityczna biografia oraz zbliżona wizja relacji dwustronnych. Bezpośredni styl bycia Kwaśniewskiego oraz zaprezentowana oferta współpracy sprawiły, że litewska prasa wypowiadała się o polskim prezydencie w samych superlatywach. W oczach Litwinów wiele znaczyło, że była to pierwsza zagraniczna podróż Kwaśniewskiego jako głowy państwa. Ciepło przyjęto fakt, że przemówienie w litewskim Sejmie polski przywódca zakończył słowami w języku litewskim: „Już nikt nigdy nie skłóci Litwy i Polski”. Zapewnił także o pełnym i bezwarunkowym poparciu Polski w litewskich staraniach o integrację z Zachodem. Prezydenci podpisali deklaracje o zacieśnieniu stosunków międzypaństwowych. Zawarto także kolejne umowy na szczeblach ministerialnych, a także porozumienie o delimitacji granicy²⁰. Na Litwie pozytywnie przyjęto zapowiedź odrzucenia przez Polskę rosyjskiego pomysłu o stworzeniu korytarza transportowego z Białorusi do Kaliningradu. Nowa droga, która miała prowadzić przez polskie terytorium, omijałaby Litwę, co było niekorzystne dla tego kraju ze względów finansowych. Kwaśniewski i szef polskiego MSZ kategorycznie odcięli się od takiego rozwiązania²¹. O ożywieniu współpracy w wymiarze roboczym, a także wsparciu Litwy w drodze do NATO dyskutowali premierzy Litwy i Polski podczas serii trzech spotkań między marcem a sierpniem, a następnie ponownie prezydenci przy okazji krótkiej wizyty Brazauskasa w Gdańsku 20 września 1996 roku²².

¹⁹ Szerzej zob. A. Valionis, E. Ignatavičius, I. Bričkovskienė, *From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988–1998*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, B. Janowski, *W dziesięciolecie traktatu polsko-litewskiego*, Suchy Las 2004, s. 41–42.

²⁰ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 6 marca 1996, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=240261#zmya_7s84polenkprezkalb [10.12.2012]; A. Bačiulis, *Dzień dobry, panowie!*, „Respublika” 6 marca 1996; M. Vitkus, V. Butkus, *Bendradarbiavimas neturėtų būti pagrįstas konkurencine kova*, „Diena” 7 marca 1996; A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 320–322.

²¹ *V. Landsbergis džiaugstusi...*, „Respublika” 5 marca 1996.

²² *Premjerai susitiko Augustave*, „Diena” 20 kwietnia 1996; J. Skėrytė, *Parama Lietuvai pažadėjo ir Lenkija*, „Respublika” 20 marca 1996; *Prezidentas vizitų Lenkijoje patenkintas*, „Diena” 21 września 1996.

Powrót do władzy litewskiej prawicy po październikowych wyborach w 1996 roku był przyjmowany w Warszawie z obawą. Szybko okazało się jednak, że konserwatywno-chadecka koalicja nie zamierza zmieniać kierunku polityki wobec Polski. Absolutnym priorytetem działań dyplomacji ogłoszono starania o integrację z NATO. Poparcie ze strony Polski, która praktycznie była już jedną nogą w NATO (zaproszenie do członkostwa ostatecznie nastąpiło podczas madryckiego szczytu w lipcu 1997 r.) wydawało się w tym kontekście bezcenne. Już na początku stycznia 1997 roku do Warszawy przyjechał minister spraw zagranicznych Algirdas Saudargas. Zadeklarował wówczas, że Litwa zamierza oprzeć swe prozachodnie aspiracje na strategicznym partnerstwie z Polską i ostatecznie zdystansował się od opcji skandynawskiej²³. W dorocznym orędziu wygłoszonym 18 lutego 1997 roku prezydent Brazauskas nazwał Polskę wzorowym sąsiadem i strategicznym partnerem, a wzajemne stosunki określił jako najlepsze w historii²⁴. Podobny wydźwięk miało wystąpienie przewodniczącego litewskiego parlamentu wygłoszone w polskim Sejmie 21 lutego 1997 roku. Podczas starannie przygotowanego przemówienia, częściowo odśpiewanego (!) i wygłoszonego po polsku, Landsbergis przekonywał o korzyściach ze współpracy między Litwą a Polską. Zaproponował również stworzenie forum międzyparlamentarnego, instytucji umożliwiającej stałe polityczne kontakty²⁵.

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych relacje z Polską powszechnie określano terminem strategiczne partnerstwo, zaproponowanym po raz pierwszy przez Saudargasa²⁶. Pierwszorzędne znaczenie dla Wilna miał fakt, że Warszawa przyjęła na siebie funkcję adwokata w sprawie akcesji Litwy do NATO. Wspólnym przedsięwzięciem prezydentów Litwy i Polski była organizacja w Wilnie szczytu jedenastu głów państw i szefów rządów we wrześniu 1997 roku. Spotkanie było poświęcone między innymi problemom bezpieczeństwa

²³ *Szybciej z Polską niż Skandynawią. Rozmowa z Algirdasem Saudargasem, ministrem spraw zagranicznych Litwy*, „Rzeczpospolita” 6 stycznia 1997; *Lietuva ir Lenkija, eidomos į Europą, ne varžysis, o bendradarbiaus*, „Lietuvos Aidas” 8 stycznia 1997.

²⁴ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 18 lutego 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=234723 [11.12.2012].

²⁵ Stenogramy Sejmu RP, posiedzenie 21 lutego 1997, <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata2.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/f8d52e33ee7c16ddc12574f000383391?OpenDocument> [10.12.2012].

²⁶ V. Sirutavičius, *Lithuanian-Polish Strategic Partnership: Genesis and Prospect*, „Lithuanian Political Science Yearbook” 2000, Vilnius 2001, s. 211–216; K. Balon, *Co to jest partnerstwo strategiczne?*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2001, nr 34, s. 411–419.

państw Europy Środkowej. Udział w obradach wziął między innymi rosyjski premier, nie doprowadziło to jednak do zmiany negatywnego nastawienia Rosji do rozszerzenia NATO o państwa bałtyckie²⁷.

W celu rozwijania współpracy litewsko-polskiej powołano do życia szereg dwustronnych gremiów: Zgromadzenie Parlamentarne, Komitet Konsultacyjny Prezydentów, międzyrządową Radę Współpracy. Na różnych szczeblach władz centralnych tylko między marcem 1998 a styczniem 1999 roku doszło do ponad osiemdziesięciu oficjalnych wizyt i spotkań. Powstał wspólny polsko-litewski batalion pokojowych LITPOLBAT. Żołnierze litewskich sił zbrojnych weszli w skład Polskiej Jednostki Wojskowej KFOR w Kosowie. Pojawiły się nowe pomysły gospodarcze, na przykład projekt trasy drogowej i kolejowej łączącej państwa bałtyckie (przez Litwę i Polskę) z Europą Zachodnią, a także budowy połączenia systemów energetycznych. Rozwijała się współpraca kulturalna. Utrwalił się niepisany, ale skrupulatnie przestrzegany zwyczaj składania pierwszej wizyty u sąsiada przez każdego nowego prezydenta i szefa rządu²⁸.

Ożywione współdziałanie z Polską kontynuowano po przystąpieniu tego kraju do NATO w 1999 roku. Promotorami współpracy na początku pierwszej dekady XXI wieku byli zwłaszcza prezydent Valdas Adamkus oraz szef dyplomacji Antanas Valionis (doktorant Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 1994–2000 ambasador w Polsce). Podczas sejmowego orędzia 19 kwietnia 2001 roku prezydent Adamkus, oceniając dekadę stosunków polsko-litewskich podkreślił, że zacieśnienie współpracy między obydwojma krajami należy do największych osiągnięć litewskiej polityki zagranicznej. Polska nadal silnie angażowała się w ideę dalszego rozszerzenia Sojuszu Północnoatlantyckiego na Wschód, szczególnie o państwa bałtyckie. Na początku lutego 2001 roku podpisano nową UMOWĘ O LITEWSKO-POLSKIEJ WSPÓŁPRACY W DZIEDZINIE OBRONNOŚCI. Oba państwa zajęły jednoznaczne proamerykańskie stanowisko po wydarzeniach 11 września 2001 roku, a następnie solidarnie wsparły amerykańską interwencję w Afganistanie i Iraku. W latach 2000–2004 Warszawa i Wilno prezentowały zbliżone opinie w trakcie debaty o przyszłym kształcie Unii Europejskiej. W imię jak najlepszych relacji z litewskim sąsiadem Polska

²⁷ A. Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, s. 482-510.

²⁸ J. Skerytė, *Lietuva ir Lenkija unijos nebenori*, „Respublika” 15 września 1997; *Lietuva ir Lenkija stiprina strategini bendradarbiavimą*, „Lietuvos Aidas” 18 grudnia 1998; V. Bruveris, *Lenkija ir Lietuva: strateginė partnerystė ir tautinės mažumos*, „Lietuvos Aidas” 19 czerwca 1999.

nie przyłączyła się nawet do międzynarodowego bojkotu prezydenta Paksasa na przełomie 2003 i 2004 roku²⁹.

Oparcie się na Polsce w polityce zagranicznej ułatwiało Litwie kontakty z innymi państwami Europy Środkowej. Wilno było zainteresowane między innymi współpracą w ramach Środkowoeuropejskiej Umowy o Wolnym Handlu (CEFTA) i także pod tym względem otrzymało pomoc z Warszawy. Tradycyjnie dobrze rozwijały się stosunki z pozostałymi krajami Grupy Wyszehradzkiej, Czechami, Słowacją i Węgarami.

Strategiczne partnerstwo z Polską było dla Litwy priorytetowe zwłaszcza w kontekście starań o członkostwo w NATO i UE. Kolejne ekipy rządzące konstruowały politykę zagraniczną na fundamencie ścisłego współdziałania z polskim sąsiadem. Jednak manewr taki był możliwy między innymi na skutek zaprzestania przez Warszawę energiczniejszej interwencji w sprawie polskiej mniejszości na Wileńszczyźnie. W Polsce uznano, że w imię znakomitych relacji z Litwą nie należy stawiać sprawy mniejszości na ostrzu noża. Problem miał zostać rozwiązany wraz z wejściem obu krajów do Unii Europejskiej. W perspektywie szerszego projektu geopolitycznego, polegającej na próbie odegrania przez Polskę roli regionalnego lidera, Warszawa doraźnie nie zamierzała psuć stosunków ze wschodnimi sąsiadami. Takie stanowisko odpowiadało stronie litewskiej, która zresztą nigdy nie postrzegała spraw litewskich Polaków w kategoriach składnika polityki zagranicznej, a jako kwestię ściśle wewnętrzną. W TRAKTACIE z 1994 roku, co prawda, zagwarantowano przestrzeganie podstawowych praw mniejszości, jednak ani kolejne ekipy rządzące na Litwie, ani opinia publiczna nie traktowały owych zapisów w sposób literalny, a zobowiązań nie uznawały za wiążące. Priorytetem pozostawało umacnianie narodowej litewskości na Litwie Wschodniej. Jednocześnie z najwyższą uwagą wsłuchiwano się we wszelkie sygnały mogące świadczyć o kłopotach litewskiej społeczności po polskiej stronie granicy³⁰. Jednak zaniechanie systemowych rozwiązań w sprawie sytuacji na Wileńszczyźnie skutkowało nawarstwianiem problemów.

²⁹ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 18 kwietnia 2001, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130358 [11.12.2012]; K. Korzeniewska-Wolek, *Stosunki polsko-litewskie w roku 2001*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 51, s. 499–502; A. Bielawska, J. Wiśniewski, *Stosunki polsko-litewskie w trakcie prac nad Traktatem Konstytucyjnym UE w latach 2002–2004*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce. Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, (red.) M. Kosman, Poznań 2006, s. 287–298; A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2003, nr 13, Warszawa 2006, s. 322.

³⁰ *Lietuvos ambasados Lenkijoje nota*, „Respublika 12 marca 1996.

W stosunkach z Polską kłopoty powróciły pod koniec pierwszej dekady XXI wieku.

3. Stosunki ze światem zachodnim

Na przełomie 1993 i 1994 roku wydarzenia za wschodnimi granicami definitywnie uświadomiły reprezentantom wszystkich liczących się litewskich sił politycznych, że Rosja będzie dążyła do odzyskania kontroli nad Litwą i pozostałymi państwami bałtyckimi. W celu zachowania niepodległości konieczne było zapewnienie krajowi bezpieczeństwa, a także rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego. Nie wchodziła w grę żadna forma neutralności, ani ograniczenia się do kooperacji ściśle regionalnej. Nawet połączone potencjały Litwy, Łotwy i Estonii nie miały szansy przeciwstawienia się ewentualnemu zagrożeniu ze Wschodu. W tym kontekście nie brano pod uwagę także utrwalania powiązań z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw. Potrzebne było rozwiązanie na trwałe reorientujące politykę i gospodarkę Litwy. Absolutnym priorytetem stała się integracja z Zachodem, a precyzyjnie wstąpienie do NATO i Unii Europejskiej³¹.

Do końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku wysiłki koncentrowały się przede wszystkim na zabiegach o przyjęcie do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Już 4 stycznia 1994 roku prezydent Algirdas Brazauskas wystosował w tej sprawie list do Sekretarza Generalnego NATO Manfreda Wörnera. Dzień później w imieniu parlamentarnej opozycji Vytautas Landsbergis wysłał pismo wspierające wniosek głowy państwa³².

Jeszcze jesienią 1993 roku z amerykańskiej inicjatywy narodził się pomysł zaofiarowania przez NATO współpracy obronnej państwom Europy Śród-

³¹ *Lietuvos Respublikos Nacionalinio Saugumo Pagrindų Įstatymas*, 19 grudnia 1996, http://www.istatymas.lt/istatymai/nacionalinio_saugumo_pagrindu_istatymas.htm [11.12.2012]; K. Korzeniewska, *Polityka obronna Litwy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 72, s. 582–586; też, *Strategia bezpieczeństwa Narodowego Litwy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 91, s. 659–662; szerzej zob.: G. Rdzanek, *NATO, Unia Europejska i Rosja a polityka bezpieczeństwa republik bałtyckich*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji europejskiej*, (red.) J. Albin, J. Kupczak, Wrocław 2001, s. 88–111.

³² *Respubliko Prezidento Algirdo Brazausko pareiškimas dėl Lietuvos narystės NATO*, https://www.urm.lt/get_file.php?file=L2RhdGEvaHR0cGQvaHRtbC91bXIvbS9tX2ZpbGVzL3dmaWxlcY9maWxlNTI5LmpwZztwYXJlaXNraW1hcy5KUeC7Ow== [12.12.2012]; V. Landsbergis, *Lietuvos kelias į NATO*, s. 98.

kowo-Wschodniej. Była to odpowiedź na zgłaszaną przez te kraje chęć wstąpienia do Sojuszu. Waszyngton pragnął zadośćuczynić oczekiwaniom, a jednocześnie uspokoić Rosję, negatywnie nastawioną do aspiracji dawnych satelitów. Program PARTNERSTWO DLA POKOJU (Partnership for Peace) został oficjalnie przyjęty 10 stycznia 1994 roku podczas brukselskiego szczytu NATO. Zaproszenie do udziału wystosowano do wszystkich państw zainteresowanych współpracą. Podkreślano, że uczestnictwo w programie nie było równoznaczne z udzieleniem gwarancji bezpieczeństwa, ani nie stwarzało formalnych przesłanek członkostwa w NATO. Jednakże udział w Partnerstwie dla Pokoju stanowił w danym momencie jedyną możliwość podjęcia wojskowej kooperacji z Sojuszem. W zainteresowanych państwach chciano wierzyć, że program będzie także stanowił rodzaj przygotowania do przyszłej akcesji.

Dzień po decyzji brukselskiego szczytu, 11 stycznia 1994 roku prezydenci państw bałtyckich ustalili, że ich kraje przystąpią do programu. Algirdas Brazauskas formalnie zgłosił uczestnictwo Litwy 27 stycznia w trakcie specjalnej wizyty w Brukseli. Podczas konferencji prasowej w siedzibie NATO jasno zadeklarował, że Litwa wiąże swe bezpieczeństwo z Sojuszem, a PARTNERSTWO DLA POKOJU traktuje jako początek drogi do pełnego członkostwa³³.

Jednocześnie nie zamierzano ograniczać dwustronnych relacji z państwami NATO. W marcu 1993 roku ministrowie obrony Litwy i Danii podpisali umowę o współpracy wojskowej. Było to pierwsze tego typu porozumienie zawarte z państwem członkowskim Sojuszu. Postanowiono między innymi o objęciu grupylitewskich żołnierzy systemem duńskiego szkolenia i włączeniu ich do batalionu przygotowywanego do udziału w misji pokojowej w Chorwacji. Misja rozpoczęła się już w sierpniu, a Litwa była pierwszym krajem bałtyckim wysyłającym żołnierzy poza granice państwa. W listopadzie 1994 roku litewski rząd zatwierdził indywidualny plan współpracy z NATO w ramach programu PARTNERSTWO DLA POKOJU. Zobowiązano się między innymi do uwzględnienia w budżecie państwa kosztów dostosowania armii do natowskich standardów. Projekt został zaakceptowany przez Brukselę³⁴.

W następnych latach Litwa brała aktywny udział w programie. W jego ramach rozwijano zwłaszcza współdziałanie wojskowe z Danią, USA, Niemcami, Holandią, a spoza państw Sojuszu także Polską, Czechami oraz z pozo-

³³ R. Sakalauskaitė, *Lietuvos Prezidentas Briuselyje pasirašė NATO programos dokumentą „Partnerystė vardan taikos”*, „Lietuvos Rytas” 28 stycznia 1994.

³⁴ G. Damušytė, A. Žulys, *Kelias į NATO – nuo šaltojo karo pabaigos iki lietuvos narystis aljanse*, s. 41.

stałymi krajami bałtyckimi. W tym ostatnim przypadku porozumiano się na przykład w sprawie powołania wspólnego bałtyckiego batalionu (BALTBAT) będącego wizytówką starań Litwy, Estonii i Łotwy. Litewscy żołnierze brali udział w natowskich manewrach i szkoleniach, weszli także w skład sił pokojowych stacjonujących w państwach byłej Jugosławii³⁵. W ten sposób, zgodnie z wymogami PARTNERSTWA DLA POKOJU, manifestowano przydatność i gotowość do podejmowania wyzwań stojących przed członkami demokratycznego, zachodniego świata.

Mimo że w połowie lat dziewięćdziesiątych wizja członkostwa w NATO, między innymi na skutek sprzeciwu Rosji, wydawała się jeszcze daleka, litewskie władze nie ustawały w staraniach. Na uwagę zasługuje zwłaszcza ewolucja postawy prezydenta Brazauskasa, który przeistoczył się w głównego orędownika przystąpienia swego kraju do Sojuszu. Zarówno na potrzeby krajowe jak w wystąpieniach na forach międzynarodowych prezydent niestrudzenie przekonywał, że Litwa nawet nie rozważa alternatywy i konsekwentnie będzie dążyła do celu. Niekiedy z tego powodu spotykały Brazauskasa afrody. Przykładowo w kwietniu 1996 roku jego przemówienie w bułgarskim parlamencie zostało zbojkotowane przez rządzących postkomunistów. W ten sposób protestowano przeciw pronatowskiej i antyrosyjskiej polityce Litwy³⁶.

Litewskie dążenie do członkostwa w Sojuszu od początku było koordynowane z pozostałymi państwami bałtyckimi. Jednakże nawet wspólne starania nie przynosiły szybkich efektów, co skutkowało narastaniem rozgoryczenia. Wątpliwości nie rozwiewały pełne kurtuazji wyrazy poparcia ze strony zachodnich liderów oraz zapewnienia o docenianiu nakładów i determinacji Wilna, Rygi i Tallina. W kwietniu 1996 roku wizytę w nadbałtyckich stolicach złożył Javier Solana, kolejny sekretarz generalny NATO. Chwalił Litwinów za zaangażowanie w PARTNERSTWO DLA POKOJU, ale ponownie uchylił się od podania konkretów. Zapewnił jedynie, że drzwi do Sojuszu pozostają otwarte. Litewski minister obrony, Linas Linkevičius, nie ukrywając rozczarowania spuentował,

³⁵ *Lietuviai išvyko į Bosniją*, „Respublika” 21 lutego 1996; szerzej zob. L. Linkevičius, *Participation of Lithuanian Troops in International Peace Support Operations*, „Baltic Defence Review” 1999, nr 1, <https://www.bdcoll.ec/files/docs/bdreview/10bdr199.pdf> [13.02.2013]; D. Mereckis, *Lithuania as a NATO Partner*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Mereckis.pdf> [14.02.2013].

³⁶ *Prezidentas: Alternatyvos NATO narystei nėra*, „Diena” 2 listopada 1995; *Bulgarij Vyriausybė ignoravo A. Brazauską*, „Respublika” 12 kwietnia 1996.

że drzwi są raczej tylko lekko uchylone i na dodatek zabezpieczone solidnym, rosyjskim łańcuchem³⁷.

O ile w połowie lat dziewięćdziesiątych Moskwa powoli oswajała się z wizją przyjęcia do NATO krajów środkowoeuropejskich, to sprzeciw wobec perspektywy członkostwa państw bałtyckich pozostawał wyjątkowo stanowczy. Dodatkowo niepokoiły wieści o rosyjsko-amerykańskim porozumieniu w sprawie zbrojeń konwencjonalnych, na mocy którego Rosja mogła utrzymywać większe siły w bezpośredniej bliskości regionu nadbałtyckiego. W czerwcu 1996 roku prezydenci Litwy, Łotwy i Estonii wystosowali w tej sprawie wspólny list do prezydenta USA Billa Clintona. Kolejny raz wyrazili opinię, że Rosja nie ma prawa narzucać zachodniemu światu swoich warunków. Zdaniem nadbałtyckich przywódców członkostwo ich państw, byłych radzieckich republik, w NATO jedynie zwiększy bezpieczeństwo regionu oraz posłuży umacnianiu demokracji. Niebawem Clinton spotkał się z autorami listu. Wyraził zrozumienie dla ich argumentów i zapewnił, że wspiera prozachodnie aspiracje. Jednakże przesłanie, które prezydenci Litwy, Łotwy i Estonii usłyszeli od amerykańskiego prezydenta było jasne: na razie nie było mowy o rozszerzeniu Sojuszu o ich kraje³⁸.

Niepowodzenia w staraniach o integrację z Zachodem stały się przedmiotem krytyki ze strony litewskiej prawicy w kampanii wyborczej jesienią 1996 roku. Rządowi i prezydentowi zarzucano nieskuteczność wynikającą z braku determinacji. Od pewnego czasu publicyści, eksperci, a teraz także niektórzy politycy zaczęli rozważać możliwość oddzielenia starań Litwy o wstąpienie do NATO od wysiłków pozostałych państw bałtyckich. Konserwatyści zaczęli forsować pomysł szybkiej ścieżki dla Litwy. Przekonywali przy tym, że ich kraj był zdecydowanie najlepiej przygotowany do akcesji, natomiast gotowość Łotwy i Estonii pozostawiała jeszcze sporo do życzenia. Ryga i Tallin mogą zatem pełnić dla Wilna rolę balastu. Estonia skoncentrowała się bowiem przede wszystkim na staraniach o członkostwo w UE, natomiast Łotwę zbyt silnie absorbują kłopoty wewnętrzne. W odróżnieniu od pozostałych państw bałtyckich Litwa nie była skonfliktowana z Rosją. I wreszcie – Litwa mogła liczyć

³⁷ T. Ignatavičius, *Durys į NATO aitvaras visiems*, „Respublika” 17 kwietnia 1996; *Narystės NATO galima siekti ir atskirai*, „Diena” 27 maja 1996; szerzej zob. L. Linkevičius, *What is blocking entry through a open door?*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 1, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-1/Linkevicius.pdf> [14.02.2013].

³⁸ *Baltijos šalių Prezidentų laiškas B. Clintonui*, „Diena” 1 czerwca 1996; J. Alšėnaitė, *Amerika su pranta Baltijos šalių norą gyventi saugiai*, „Diena” 2 lipca 1996.

na wszechstronne poparcie ze strony Polski państwa, które lada chwila miało stać się członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego. Kurtuazyjne pochwały ze strony odwiedzających Wilno zachodnich dyplomatów tylko wzmacniały przekonanie o wyjątkowych litewskich atutach³⁹.

Po wygranych wyborach prawica przystąpiła do wcielania pomysłu w życie. Zwolennikiem był zwłaszcza minister Algirdas Saudargas, który zdołał przekonać do swojej wizji Landsbergisa i grono pravicowych liderów. Litewska dyplomacja rozpoczęła intensywne starania o pozyskanie międzynarodowego poparcia. Najwięcej zrozumienia znaleziono w Warszawie, przewidzianej do roli promotora. W kwietniu 1997 roku, litewski Sejm uchwalił rezolucję, w której zwrócił się z apelem do NATO o umożliwienie członkostwa przynajmniej jednemu państwu bałtyckiemu. Miało się to stać wraz z akcesją Polski, Czech i Węgier. Jak argumentowano, realizacja postulatu wzmocni poczucie bezpieczeństwa pozostałych krajów, a jednocześnie przyniesie kompromisowe rozwiązanie wobec sprzeciwu Rosji⁴⁰. Państwem, które miało zostać przyjęte do Sojuszu była oczywiście Litwa.

Zamierzenie nie skończyło się jednak powodzeniem. W lipcu 1997 roku podczas szczytu NATO w Madrycie zaproszenie uzyskały jedynie trzy kraje środkowoeuropejskie. Niewielkie pocieszenie przynosiły zapewnienia ze strony zachodnich polityków o pozostawieniu „otwartych drzwi” dla nowych członków⁴¹. Przełknąwszy prestiżowe porażki (w tym samym czasie także UE nie zdecydowała się jeszcze na rozpoczęcie negocjacji z Litwą – zob. poniżej) Saudargas kontynuował wysiłki. O potrzebie przyjęcia państw bałtyckich do Sojuszu Północnoatlantyckiego przekonywał między innymi podczas wystąpienia na sesji ONZ we wrześniu 1997 roku. Skrytykował wówczas także nową koncepcję polityki rosyjskiej (tzw. doktrynę Primakowa), w której dostrzegał zagrożenie dla suwerenności byłych republik radzieckich. Jednocześnie za niemożliwe do zaakceptowania uznał przyjęcie przez Litwę rosyjskich gwarancji bezpieczeństwa w zamian za rezygnację z ubiegania się o udział w NATO. Przyszłość kraju Saudargas widział jedynie w postaci członkostwa w Sojuszu.

³⁹ J. Gečas, *I NATO – be Latvijos ir Estijos*, „Respublika” 14 marca 1995; S. Jansonaitė, *Britanija nemano, kad Lietuva greitai taps NATO nare*, „Diena” 9 listopada 1996.

⁴⁰ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 24 kwietnia 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49213 [13.12.2012].

⁴¹ A. Bačiulis, *M. Olbrajt ragina Baltijos valstybės siekti narystės NATO*, „Respublika” 14 lipca 1997.

Po madryckim szczycie z Waszyngtonu napłynęły sygnały wskazujące, że kraje bałtyckie pozostają w kręgu zainteresowania USA. Sugerowano jednak, że region jest postrzegany jako geostrategiczna całość, dlatego nie mają szans na realizację inicjatywy w rodzaju forsowanej niedawno koncepcji szybkiej ścieżki dla jednego państwa. W zamian zaoferowano specjalne porozumienie z USA. Prezydenci trzech krajów bałtyckich zostali zaproszeni do Waszyngtonu, gdzie 16 stycznia 1998 roku podpisano KARTĘ PARTNERSTWA między tymi państwami a Stanami Zjednoczonymi. KARTA nie zawierała gwarancji bezpieczeństwa, ani nie określała terminów przystąpienia do NATO. Zostało w niej ogólnie wyrażone jedynie poparcie USA dla starań Litwy, Łotwy i Estonii o członkostwo Sojuszu. W Wilnie, ale także w Rydze i Tallinie wierzono, że podpisanie dokumentu jest rzeczywistą zachętą do dalszych starań, a nie pustym gestem, który miał jedynie przykryć brak woli spełnienia nadbałtyckich postulatów⁴².

W kwietniu 1999 roku prezydent Valdas Adamkus wziął udział w szczycie NATO w Waszyngtonie na zaproszenie prezydenta Polski Aleksandra Kwaśniewskiego (nieco wcześniej Polska oficjalnie stała się członkiem Sojuszu). Z punktu widzenia Litwy kluczowe znaczenie miała przyjęta wówczas DEKLARACJA WASZYNGTOŃSKA, w której sformułowano zasadę otwartych drzwi dla przyszłych państw członkowskich, a dokładniej dla „europejskich demokracji, gotowych do przyjęcia na siebie odpowiedzialności związanych z członkostwem”⁴³. Duże nadzieje wiązano także z decyzją o wdrożeniu PLANU DZIAŁAŃ NA RZECZ CZŁONKOSTWA (Membership Action Plan – MAP). Program miał na celu wsparcie wysiłków państw deklarujących wolę integracji z Sojuszem. Wskazano konkretny mechanizm współpracy i oczekiwania ze strony NATO, a także zapowiedziano systematyczną ocenę postępu przygotowań. Litwa nie zwlekała także z poparciem NATO w sprawie rozpoczęcia operacji w Kosowie, a także zadeklarowała wysłanie tam swoich żołnierzy w ramach sił pokojowych. Zdaniem wpływowego amerykańskiego politologa, Zbigniewa Brzezińskiego, wiosną 1999 roku Litwa znalazła się na czele państw aspirują-

⁴² *A Charter of Partnership Among the United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania*, 16 stycznia 1998, http://www.state.gov/www/regions/eur/ch_9801_baltic_charter.html [13.12.2012]; *A. Brazauskas sveikina JAV ir Baltijos šalių chartiją*, „Respublika” 15 stycznia 1998; R. Norkus, *The USA Role in Lithuania's Foreign and Security Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Norkus.pdf> [14.02.2013].

⁴³ *The Washington Declaration*, 23 kwietnia 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-063e.htm> [13.12.2012].

cych do członkostwa w Sojuszu⁴⁴. W tym okresie ponownie odżyły spekulacje na temat możliwości akcesji Litwy przed Estonią i Łotwą, gdyż litewskie zaangażowanie było wysoko oceniane także przez innych ekspertów. Liderzy konserwatystów nie ukrywali, że finalizację transakcji sprzedaży pakietu akcji przedsiębiorstwa Mažeikių Nafta amerykańskiemu koncernowi traktują jako inwestycję polityczną, której celem było zdobycie tak potrzebnej przychylności USA. Jednakże reakcja pozostałych państw bałtyckich na pomysł przyspieszenia członkostwa Litwy w NATO była zdecydowanie niechętna. Koncepcja ponownie nie znalazła także pozytywnego odzewu w Waszyngtonie i Brukseli⁴⁵.

Litewska dyplomacja kontynuowała starania o przyjęcie do Sojuszu. W maju 2000 roku w Wilnie odbyło się spotkanie szefów ministerstw spraw zagranicznych państw aspirujących do NATO: Albanii, Bułgarii, Estonii, Łotwy, Litwy, Macedonii, Rumunii, Słowacji i Słowenii. Zjazd dał początek tzw. Grupie Wileńskiej, czyli porozumieniu, którego celem była wymiana doświadczeń i wzajemne wsparcie na drodze do Sojuszu. W następnym roku do tego grona dołączyła Chorwacja. W maju 2001 roku, także z litewskiej inicjatywy, zorganizowano w Wilnie posiedzenie Zgromadzenia Parlamentarnego NATO, na które przybyło ponad 200 parlamentarzystów z 19 państw należących do Sojuszu i kilkudziesięciu krajów z nim współpracujących. Rosyjska Duma nie przysłała do Wilna swojej reprezentacji w proteście przeciw organizacji spotkania po raz pierwszy na terenie byłej republiki radzieckiej⁴⁶.

Poważnym impulsem do dalszych starań Litwy była wypowiedź nowego amerykańskiego prezydenta, George'a W. Busha podczas wizyty w Polsce w czerwcu 2001 roku. Bush zadeklarował wówczas, że każde państwo ma prawo wstąpienia do NATO pod warunkiem spełnienia określonych kryteriów członkowskich. Myszac o Rosji dodał, że nikt w tej sprawie nie ma prawa weta. Dobitnie zabrzmiało zapewnienie, że Stany Zjednoczone nie zgodzą się na jakiegokolwiek próby odbudowy postsowieckiego imperium. Bush powiedział wyraźnie, że nigdy więcej nie może powtórzyć się Monachium i Jałta, gdy Europa Środkowa została przez Zachód oddana najpierw nazistom, a później komunistom. Na Litwie, ale także w pozostałych państwach bałtyckich, słowa amerykańskiego przywódcy przyjęto z entuzjazmem, traktując jako zapowiedź

⁴⁴ A. Bačiulis, *Lietuva – pirmoji prie NATO slekščio*, „Respublika”, 27 kwietnia 1999.

⁴⁵ G. Gardauskienė, *Latvija ir Estija supranto negalinčios diktuoti pletros sąlygų Aljansui*, „Lietuvos Aidas” 20 grudnia 2000; V. Kašauskienė, *Lietuvos Respublikos vyriausybės*, s. 560.

⁴⁶ A. Žiliukas, *Prieš NATO proutestota su šunimi*, „Respublika” 28 maja 2001.

przełomu w sprawie członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Powszechnie zaczęto oczekiwać, że kluczowe decyzje zapadną podczas szczytu NATO w Pradze, planowanego na listopad 2002 roku⁴⁷.

Niebawem światem wstrząsnęła wiadomość o ataku terrorystycznym na Nowy Jork i Waszyngton 11 września 2001 roku. Jedną z konsekwencji było zacieśnienie współpracy między USA i Rosją. W Wilnie obserwowano ten proces z mieszanymi uczuciami. Z jednej strony obawiano się, że Rosja wykorzysta sytuację do zablokowania planowanego rozszerzenia NATO. Z drugiej strony rysowała się nadzieja na coś wręcz przeciwnego: że prezydent Władimir Putin, nowa twarz na Kremlu, szukając zbliżenia z Waszyngtonem, będzie bardziej elastyczny w sprawie akcesji państw bałtyckich. Prezydent Adamkus, który w chwili wrześniowego zamachu był z oficjalną wizytą w USA, natychmiast zapewnił o pełnym poparciu swego kraju dla idei wojny z terroryzmem, ogłoszonej przez prezydenta Busha. W styczniu 2002 roku Adamkus ponownie rozmawiał z Bushem w Waszyngtonie. Zadeklarował chęć uczestnictwa Litwy w operacji militarnej w Afganistanie, a także udostępnienie przestrzeni powietrznej na potrzeby Sojuszu. Litewski Sejm zgodził się na wysłanie kilkudziesięciosobowego kontyngentu, który ostatecznie znalazł się w Afganistanie w listopadzie 2002 roku. Udział był symboliczny, jednak ukazywał determinację Wilna w zabiegach o przychyłność Waszyngtonu na finiszu zmagania o rozszerzenie NATO. Gest spotkał się z przychylnym przyjęciem amerykańskiej administracji, dla której liczył się przede wszystkim propagandowy efekt poparcia wojny z terroryzmem przez kolejne państwo⁴⁸.

Podczas szczytu Sojuszu Północnoatlantyckiego w Pradze 21–22 listopada 2002 roku podjęto decyzję o zaproszeniu siedmiu państw: Bułgarii, Estonii, Łotwy, Litwy, Rumunii, Słowacji i Słowenii do członkostwa w NATO. Przedwidziano podpisanie protokołów akcesyjnych z tymi państwami do końca marca 2003 i ich oficjalne przystąpienie do Sojuszu w 2004 roku. W drodze powrotnej z praskiego szczytu 22 listopada 2002 roku prezydent Bush zatrzymał się w Wilnie, gdzie spotkał się z prezydentami państw bałtyckich. Uczestniczył w spotkaniu z mieszkańcami stolicy, w uznaniu zasług został także odznaczony najwyższym litewskim odznaczeniem⁴⁹.

⁴⁷ E. Degutienė, G. W. Bushos „*Ne vena iš NATO narystės siekiančių šalių neturi tapti kitų valstybių planų objektu*”, „Lietuvos Aidas” 18 czerwca 2001.

⁴⁸ E. Račius, *The 'Cultural Awareness' Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan*, „Baltic Security Defence Review” 2007, nr 9, s. 62.

⁴⁹ V. Adamkus, *Be nutylėjimų*, s. 268.

W końcu stycznia 2003 roku przywódcy ośmiu państw Unii Europejskiej i krajów kandydujących (Czech, Danii, Hiszpanii, Polski, Portugalii, Węgier, Wielkiej Brytanii i Włoch) ogłosili list z wyrazami poparcia dla amerykańskiej polityki zagranicznej w kontekście irackiego kryzysu rozbrojeniowego. W praktyce chodziło o poparcie przygotowywanej przez Waszyngton inwazji na Irak. Na początku lutego 2003 roku w tym samym duchu wypowiedziała się również Grupa Wileńska, wystosowując tzw. list dziesięciu (zwany też listem wileńskim), podpisanym w imieniu Litwy przez szefa dyplomacji Antanasa Valionisa. W marcu 2003 roku Litwa formalnie potwierdziła gotowość przystąpienia do NATO. W dowód solidarności z USA zadeklarowała także chęć uczestnictwa w operacji irackiej. Sejm 25 marca przyjął odpowiednią ustawę. W następnym roku w Iraku znalazło się około 100 litewskich żołnierzy i cywilnych pracowników wojska⁵⁰. W maju 2003 roku amerykański Senat zatwierdził umowę rozszerzającą NATO.

Po uprzednim otrzymaniu oficjalnego zaproszenia, litewski Sejm ratyfikował TRAKTAT PÓŁNOCNOATLANTYCKI podczas posiedzenia 10 marca 2004 roku. Następnego dnia ustawa została podpisana przez prezydenta Paksa. Litwa stała się członkiem sojuszu po przekazaniu dokumentu w siedzibie NATO i sygnowaniu aktu akcesyjnego przez premiera Brazauskasa w Waszyngtonie 29 marca 2004 roku⁵¹.

Podobnie jak w przypadku stosunków z USA, relacje Litwy z pozostałymi państwami Zachodu w omawianym okresie były wypadkową dążenia Wilna do członkostwa w Sojuszu. Nie w każdym przypadku poparcie dla litewskich starań wydawało się jednoznaczne. Mimo że współpraca z Niemcami na niemal wszystkich płaszczyznach była bardzo ożywiona, to stanowisko Berlina w sprawie rozszerzenia NATO o kraje bałtyckie pozostawało wstrzemięźliwe głównie z powodu obawy o reakcję Moskwy. W 1995 roku zapoczątkowano coroczne wspólne konsultacje na szczepie ministrów spraw zagranicznych Niemiec oraz Litwy, Łotwy i Estonii. Niemiecki kapitał stał się największym zagranicznym inwestorem na Litwie. Kwitła wymiana kulturalna i kontakty handlowe. Jednak kierunek litewski, podobnie jak na początku lat dziewięćdziesiątych, nadal

⁵⁰ *Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos karių dalyvavimo Jungtinių Amerikos Valstijų vadovaujamoje tarptautinėje operacijoje Persijos įlankos regione”*, 25 marca 2003, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=207101 [14.12.2012]; J. Danielewska-Socha, *Udział wojsk litewskich w misji stabilizacyjnej w Iraku*, „Europa Orientalis” 2010, nr 2, s. 242–243.

⁵¹ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 10 marca 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=228397 [14.12.2012].

nie był priorytetem niemieckiej polityki zagranicznej. Niemcy nie utrzymywały w Wilnie nawet attaché wojskowego, a stanowisko ambasadora na Litwie powierzano z reguły dyplomatom tuż przed zasłużoną emeryturą⁵².

Litewska dyplomacja nadal starała się rozwijać współpracę z państwami skandynawskimi, chociaż nie przywiązywano już do niej takiej wagi jak na początku lat dziewięćdziesiątych. Coraz rzadsze stawały się kontakty regionalne w formule 5+3. Wilno traktowało nordycko-baltyckie szczyty przede wszystkim jako okazję do szukania poparcia w sprawie członkostwa w NATO i UE. Najbardziej ożywione stosunki łączyły Litwę z Danią. Kopenhaga udzielała Wilnu stałego i jednoznacznego wsparcia w drodze do Sojuszu. Rozwijała się zwłaszcza współpraca wojskowa. Litewscy żołnierze byli szkoleni przez duńskich specjalistów, brali udział we wspólnych ćwiczeniach i uczestniczyli w misjach pokojowych w ramach duńskich kontyngentów. W mniejszym zakresie można było liczyć na podobne wsparcie ze strony innego członka Sojuszu – Norwegii. Z kolei pomoc Finlandii i Szwecji sprowadzała się raczej do inwestycji gospodarczych oraz czynnego popierania budowy społeczeństwa obywatelskiego. Państwa te za to chętnie dzieliły się swoimi doświadczeniami w negocjacjach z Unią Europejską⁵³.

Przystąpienie do Unii było kolejnym strategicznym celem litewskiej polityki zagranicznej. Przywiązywano do niego dużą wagę, mimo że priorytetem pozostawało członkostwo w NATO. O ile w integracji z Sojuszem postrzegano jedyną możliwość zapewnienia krajowi bezpieczeństwa, to akces do UE kojarzył się z perspektywą rozwoju cywilizacyjnego i dobrobytu. W Wilnie uznawano, że poważnymi atutami Litwy są położenie geograficzne oraz infrastruktura (port kłajpedzki, połączenia kolejowe), pozwalające odegrać rolę handlowego przyczółka Europy Zachodniej w kontaktach z poradzieckim Wchodem. Porozumienie o współpracy handlowej z UE zawarto już w 1992 roku. W lipcu 1994 roku podpisano umowę o wolnym handlu. Jednak poważniejszym krokiem w kierunku członkostwa była umowa stowarzyszeniowa paraflowana w kwietniu 1995, a w maju zaakceptowana przez Sejm⁵⁴. Rozpoczęto również

⁵² V. Mickevičiūtė, *Vokiečių laisvalaikis ir pinigai – Lietuvai*, „Respublika” 11 marca 1996; M. Rāntsch, *The German Interests Towards Lithuania*, s. 46.

⁵³ *Baltijos integracija į ES – ir skandinavų tikslas*, „Lietuvos Aidas” 5 lipca 1995; A. Bačiulis, *Kuriasi bendras Baltijos regionas*, „Respublika” 17 kwietnia 1996; D. Szacawa, *Zaangażowanie państw bałtyckich w działalność Rady Państw Morza Bałtyckiego*, [w:] *Państwa Bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) J. Gołębiowski, Warszawa 2011, s. 106.

⁵⁴ *Lietuvos Respublikos Seimas pareiškimas dėl rengiamos Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos asociacijos sutarties*, 4 maja 1995, <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=2>

prace nad niezbędną nowelizacją konstytucji. W grudniu 1995 roku Litwa złożyła oficjalny wniosek o przyjęcie do Unii.

Warunki przyjęcia nowych krajów Unia skonkretyzowała jeszcze w czerwcu 1993 roku w tzw. kryteriach kopenhaskich. Obejmowały one funkcjonowanie instytucji gwarantujących stabilną demokrację i rządy prawa, poszanowanie praw człowieka i praw mniejszości narodowych, istnienie gospodarki rynkowej oraz gotowość przyjęcia wspólnotowych zasad prawno-ekonomicznych. Jeszcze jedną przesłanką, wysuwaną także przez NATO, był brak konfliktów w stosunkach z innymi państwami, zwłaszcza sąsiednimi. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych litewskie władze przekonywały, że ich kraj spełnia wszystkie warunki, dlatego powinien znaleźć się w pierwszej grupie państw zaproszonych do negocjacji członkowskich. Ze zdziwieniem spotykały się zastrzeżenia do stanu przygotowań. Litewska opinia publiczna w zasadzie przyjmowała do wiadomości, że dzięki skandynawskim powiązaniom wyjściowa pozycja Tallina w zabiegach o akcesję do Unii Europejskiej jest lepsza niż sytuacja pozostałych państw bałtyckich. Jednakże decyzję Komisji Europejskiej z lipca 1997 roku o rozpoczęciu rozmów z Estonią (wraz z Czechami, Polską, Węgrami i Słowenią) z pominięciem Litwy i Łotwy, przyjęto w Wilnie z uczuciem zawodu. Rozstrzygnięcie zinterpretowano jako bolesną porażkę litewskiej dyplomacji. Sprawa stała się przedmiotem sejmowej debaty, w toku której posłowie skrytykowali działania rządu i zalecili intensyfikację starań⁵⁵. Do zabiegów o integrację energiczniej przyłączył się prezydent. Ostatecznie Litwa została zaproszona do negocjacji w grudniu 1999 roku, wraz z Łotwą, Słowacją, Rumunią i Bułgarią.

Rozmowy z Komisją Europejską rozpoczęły się w lutym 2000 roku, na pierwsze posiedzenie do Brukseli udał się osobiście minister Saudargas. Głównym negocjatorem w randze ambasadora został Vygaudas Ušackas. Do listopada 2000 roku udało się zamknąć 21 z 29 rozdziałów negocjacyjnych, co w połączeniu z korzystnymi rezultatami unijnych audytów stanu litewskich

A40370C-EE89-4059-AA6C-ED484F7604E1 [14.12.2012]; K. Maniakas, *Lietuvos Europos Sąjungos asociacija*, „Politologija” 1997, nr 9, s. 32–54.

⁵⁵ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 4 listopada 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=47185 [14.12.2012]; *Lietuva pasirengusi tapti Europos Sąjungos nare*, „Diena” 18 października 1996; E. Vilkas, *Lietuva ir Europos Sąjunga*, „Respublika” 25 sierpnia 1997; R. Vilpišauskas, *Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: dažnai nesėkmingai*, „Respublika” 21 lutego 1998; szerzej zob. G. Vitkus, *The „Democracy Deficit” and Prospects for EU Enlargement*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Vitkus.pdf> [14.02.2013].

przygotowań mogło zapowiadać szybki finał. Rząd planował zakończenie pertraktacji do 2002 roku, aby umożliwić akcesję do UE w 2004 roku. Na horyzoncie pojawiły się jednak problemy. Najpoważniejsze dotyczyły kwestii umożliwienia zakupu ziemi przez cudzoziemców oraz przyszłości ignalińskiej elektrowni atomowej, zapewniającej 90% energii zużywanej na Litwie. Zwłaszcza ta druga sprawa powodowała gorące spory. Unia domagała się zamknięcia przestarzałej siłowni najpóźniej w 2005 roku, oferowała także niezbędną pomoc w działaniach likwidacyjnych. Strona litewska wskazywała, że oprócz obciążenia finansowego, będzie to oznaczało konieczność rekonstrukcji całych sektorów gospodarki, kłopoty socjalne (zagrożenie przyszłości mieszkańców dwudziestotysięcznego miasta Visaginas, pracujących na rzecz przedsiębiorstwa) oraz perspektywę uzależnienia energetycznego od sąsiadów, zwłaszcza Rosji. Problem był przedmiotem dyskusji w Sejmie, licznych narad rządowych, opracowań eksperckich i wypowiedzi publicystycznych⁵⁶. Jeszcze jednym przedmiotem uzgodnień z UE stała się kwestia regulacji rosyjskiego tranzytu kaliningradzkiego.

Z powodu wspomnianych kontrowersji pertraktacje akcesyjne niebezpiecznie przedłużały się. Wydawało się, że kompromis osiągnięto wreszcie w końcu listopada 2002 roku, tuż przed grudniowym szczytem UE w Kopenhadze, podczas którego miała zapaść decyzja w sprawie rozszerzenia. Jednak na początku grudnia litewska delegacja powróciła do stołu obrad z powodu ponownego otwarcia dwóch rozdziałów negocjacyjnych. Rzutem na taśmę ustalono warunki tranzytu kaliningradzkiego oraz zdecydowano, że ignalińska siłownia zostanie zamknięta do końca 2009 roku. W zasadzie nic już nie stało na przeszkodzie pomyślnego zakończenia starań o akcesję.

Niespodziewane zwycięstwo Rolandas Paksasa w wyborach prezydenckich w styczniu 2003 roku ponownie, na krótko, zachwiało optymizmem litewskich euroentuzjastów. W kampanii Paksas krytykował swego konkurenta Valdas Adamkusa oraz rząd za ustępstwa w negocjacjach z UE. Tuż po zwycięstwie złagodził jednak retorykę i zapowiedział podróż do Brukseli w celu wyjaśnienia kontrowersji. Okazało się, że antyunijne hasła były tylko elementem

⁵⁶ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 19 grudnia 2001, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=156952 [14.12.2012]; K. Maniokas, R. Stanionis, *Der ybos del Ignalinos atominės uždarymo*, [w:] *Lietuvos kalias į Europos Sąjungą. Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*, (red.) K. Maniokas, R. Vilpišauskas, D. Žerulis, Vilnius 2004, s. 399–401; M. Budrytė, *Lithuanian Foreign Policy & Dual Enlargement*, <http://www.da.mod.uk/colleges/csrc/documents/CEE/G81.chap12> [12.06.2012].

populistycznej przedwyborczej propagandy. Podpisanie traktatu akcesyjnego Litwy i dziewięciu innych krajów nastąpiło podczas szczytu Unii w Atenach 16 kwietnia 2003 roku. Litewskie władze zgodnie reprezentowali prezydent Pakšas i premier Brazauskas. W maju 2003 roku odbyło się referendum w sprawie członkostwa Litwy w UE. Nowy prezydent aktywnie włączył się w kampanię informacyjną i namawiał rodaków do pozytywnego głosowania. Podobne stanowisko zajmowały wszystkie czołowe siły polityczne. Ostatecznie przy 63% frekwencji za członkostwem opowiedziało się ponad 91% głosujących⁵⁷. Formalna akcesja nastąpiła 1 maja 2004 roku, co zostało uczczone między innymi uroczystym posiedzeniem Sejmu⁵⁸.

4. Relacje z Łotwą i Estonią

W okresie starań o integrację ze światem zachodnim idea ścisłej współpracy regionalnej niezmiennie cieszyła się dużą popularnością w społeczeństwach państw bałtyckich. Wydawało się, że wybór podobnej drogi rozwoju i kierunku polityki zagranicznej, a także racje geopolityczne powinny spowodować zbliżenie i rozwój kooperacji. Rzeczywistość odbiegała jednak od oczekiwań. Wśród reprezentantów politycznych elit we wszystkich trzech państwach próżno było szukać entuzjazmu towarzyszącemu rozwojowi trójstronnych stosunków na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Co nie oznacza, że współdziałanie zarzucono. Jego przejawom towarzyszyły wszakże narastające zniechęcenie, a nawet konflikty. Poszczególne państwa coraz wyraźniej wybierały indywidualną drogę prowadzącą do integracji z Zachodem⁵⁹. Czynnikiem podtrzymującymi solidarność było jeszcze poczucie zagrożenia ze strony Rosji, a zwłaszcza dążenie do zablokowania przyjęcia Litwy, Łotwy i Estonii do NATO. Niepoślednią rolę odgrywały oczekiwania ze strony Sojuszu.

W połowie lat dziewięćdziesiątych, mimo pierwszych symptomów rozluźnienia wzajemnych relacji, kontynuowano projekty zapoczątkowane jeszcze

⁵⁷ *Europos Sąjungos žėima įsileido į savo namus*, „Lietuvos Rytas” 17 kwietnia 2003; V. Bruveris, *Referendumo sėkmė – penki milijonai*, „Respublika” 16 maja 2003.

⁵⁸ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 1 maja 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232482 [14.12.2012].

⁵⁹ *Baltijos šalyų turi būti kartu*, „Respublika” 7 lutego 1996; szerzej zob. E. Vareikis, J. Žygelitė, *The Eastern Baltic subregion. Conflict and Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Vareikis.pdf> [16.02.2013].

w poprzednim okresie. Jednolite stanowisko manifestowano w sprawie wycofania rosyjskich wojsk z Łotwy i Estonii, zakończonego ostatecznie w sierpniu 1994 roku. Regularnie odbywały się spotkania prezydentów oraz posiedzenia Rady Bałtyckiej. Rozwijano plany współpracy gospodarczej, transgranicznej i kulturalnej, a także w dziedzinie polityki społecznej. W 1994 roku powołano do życia kolejne gremia konsultacyjne w postaci Bałtyckiej Rady Ministrów (szefowie rządów) i Bałtyckiej Rady Współpracy (szefowie dyplomacji). Nadzrędnym celem, któremu miały służyć te instytucje było koordynowanie polityki zagranicznej państw bałtyckich. Chodziło przede wszystkim o solidarność w relacjach z Rosją, ale także wspieranie się w staraniach o przystąpienie do UE i NATO.

Dyplomacja litewska, łotewska i estońska nadal dążyły do zachowania jednolitego stanowiska w kluczowych sprawach na forach międzynarodowych. Regułą były wspólne spotkania delegacji państw bałtyckich z przedstawicielami Komisji Europejskiej (dochodziło do nich zwykle dzięki pośrednictwu Szwecji). Jeszcze w maju 1996 roku prezydenci uroczystie deklarowali, że ich kraje nie zamierzają konkurować na drodze do integracji euroatlantyckiej. Kiedy w 1997 roku Rosja wystąpiła z propozycją jednostronnych gwarancji bezpieczeństwa dla regionu w zamian za rezygnację ze starań o przystąpienie do NATO (zob. poniżej), przywódcy państw bałtyckich po konsultacjach jednogłośnie odrzucili ofertę⁶⁰.

Jednak na jedności zaczęły pogłębiać się rysy. Zwycięstwo lewicy w wyborach na Litwie pod koniec 1993 roku, groźba spowolnienia tempa przemian gospodarczych w tym kraju, a także problemy ekonomiczne i polityczne Łotwy spowodowały, że Estonia zaczęła coraz wyraźniej dystansować się od ściślejszej współpracy regionalnej. W Tallinie zwyciężyła idea szybkich i radykalnych reform oraz orientacji na państwa skandynawskie, zwłaszcza cywilizacyjnego oparcia się na Finlandii. Estońskim priorytetem stało się szybkie przystąpienie do Unii Europejskiej, a kłopoty i postawa nadbałtyckich partnerów mogły spowolnić deklarowaną wspólną akcesję całej trójki. Litewska prasa oskarżała estońskie władze nawet o prowadzenie na Zachodzie kampanii dyskredytującej Litwę i Łotwę. Najdotkliwszym ciosem było zaproszenie w pierwszej turze jedynie Estonii do negocjacji z UE. W tym samym czasie, jak była mowa, Litwa także zintensyfikowała indywidualne starania o członkostwo w NATO w opar-

⁶⁰ J. Skėrytė, *Baltijos šalys įveikė „nesantykios obuoli“*, „Respublika“ 29 maja 1996; też, *Baltijos šalys nesutomia dėl kelio į Europą*, „Respublika“ 11 listopada 1997.

ciu o Polskę, co również podważyło dotychczasowy jednolity front. Mimo że podczas oficjalnych spotkań nadal manifestowano jedność i urzędowy optymizm, to dalsze współdziałanie państw bałtyckich, szczególnie w wymiarze politycznym i gospodarczym, zaczęło wyraźnie tracić na intensywności⁶¹.

Wyjątkiem była współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności. Przyczyna leżała zarówno w świadomości nikłego potencjału każdego państwa z osobna, jak również w jednoznacznych sugestiach Waszyngtonu odnośnie do potrzeby ścisłej kooperacji krajów bałtyckich. W Wilnie, Tallinie i Rydze ze sceptycyzmem przyjmowano pomysły budowy europejskiego systemu bezpieczeństwa, który nie uwzględniałby czynnika amerykańskiego. Członkostwo w NATO i oparcie się na Stanach Zjednoczonych traktowano jak jedyną pewną polisę. Nawet w estońskim przypadku zwrócenie się w kierunku neutralnej Finlandii i zabiegi o przyspieszenie członkostwa w UE nie oznaczały osłabienia determinacji starań o akcesję do Sojuszu Północnoatlantyckiego we współpracy z pozostałymi państwami bałtyckimi.

Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych rządzący Litwą Sajudis forsował ideę zawarcia ścisłego sojuszu obronnego państw bałtyckich. W 1994 roku pomysł stał się przedmiotem dyskusji na forum Rady Bałtyckiej, która rezolucją zaleciła rządowi prace nad jego urzeczywistnieniem. Jednak niespodziewaną przeszkodą stało się stanowisko prezydenta Brazauskasa. Według litewskiego przywódcy, budowa porozumienia obronnego, w istocie alternatywnego wobec NATO, mogła utrudnić starania o członkostwo w Sojuszu. Komentatorzy przypuszczali, że nie bez znaczenia była w tym wypadku jednoznacznie niechętna reakcja Moskwy, uznającej stanowisko Zgromadzenia Bałtyckiego za próbę stworzenia bloku antyrosyjskiego. Mimo protestów części litewskiej prawicy (na przykład działaczy skupionych wokół Romualdasa Ozolasa), lewicowe władze nie były zainteresowane dalszym rozwijaniem koncepcji trójstronnego porozumienia obronnego. W istocie pomysł nie znalazł wielu zwolenników także we władzach Estonii i Łotwy⁶².

⁶¹ *NATO dilemma Baltijos Valstybėse*, „Respublika” 16 kwietnia 1996; K. Girnius, *Baltijos šalio bendradarbiavimas*, „Atgimimas” 1996, nr 5; *Lietuva ir Estija grimsta į nesutarimus*, „Respublika” 16 czerwca 1997; *Rygos pilyje aiškiantasi, kas sustiprintų tris šalis*, „Lietuvos Rytas” 13 maja 1998; szerzej zob. R. Vilpišauskas, *The Impact of the European Union on Intra-Baltic Economic Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Vilpisauskas.pdf> [14.02.2013].

⁶² *Kai karinė sąjunga – žalia idėja*, „Respublika” 11 marca 1995; *Nepritariama Baltijos pakto idėjai*, „Respublika” 17 sierpnia 1996; A. Molis, *Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2009, nr 22, s. 29.

Inaczej postrzegano podjęcie współpracy wojskowej w wymiarze praktycznym, a także propagandowym. Pierwotnie częścią planów trójstronnego sojuszu był pomysł stworzenia wspólnej bałtyckiej jednostki wojskowej w sile batalionu. Wstępne uzgodnienia zapadły na szczepku ministrów obrony we wrześniu 1993 roku. Jednak dopiero przystąpienie Litwy, Łotwy i Estonii do programu PARTNERSTWO DLA POKOJU stworzyło szerokie możliwości realizacji projektu. Przedsięwzięcie zostało objęte patronatem najwyższych władz państw bałtyckich, a zapowiedź wsparcia finansowego i organizacyjnego przyszła ze strony krajów NATO. Od lutego do września 1994 roku zawarto kilka szczegółowych umów, na mocy których powołano wspólny batalion, tzw. BALTBAT. Powstanie jednostki miało przede wszystkim polityczne znaczenie, zamierzano udowodnić, że państwa bałtyckie są zdolne do współdziałania między sobą i wspólnej kooperacji z Sojuszem Północnoatlantyckim. Żołnierze wzięli następnie udział w misjach pokojowych na Bałkanach. Z czasem BALTBAT stał się pierwszym nowoczesnym oddziałem, na szczepku operacyjnym w pełni zdolnym do współdziałania z siłami NATO. Doświadczenia wyniesione z eksperymentu przyczyniły się do rozwoju armii państw bałtyckich i zachęcały do kolejnych inicjatyw⁶³.

Zachęczone sukcesem i dalszymi obietnicami natowskiego wsparcia, Litwa, Łotwa i Estonia zawarły umowę o rozszerzeniu współpracy w dziedzinie obronności. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych powstały wspólne projekty: BALTRON (eskadra morską), BALTNET (ochrona przestrzeni powietrznej) i BALTDEFCOL (akademia wojskowa).

Współpracę między państwami bałtyckimi komplikowały spory graniczne: estońsko-łotewski i łotewsko-litewski. O ile ten pierwszy udało się w 1996 roku zakończyć podpisaniem porozumienia, wynegocjowanego dzięki szwedzkiej mediacji, drugi zatruł relacje litewsko-łotewskie na długie lata. Problem dotyczył granicy morskiej, gdyż rozgraniczenie lądowe zostało uregulowane układem z 1993 roku. Litewski Sejm ratyfikował traktat graniczny z Łotwą w styczniu 1995 roku⁶⁴. Parlament opowiedział się wówczas także za linią podziału na

⁶³ *Baltijos Priemjerai kuria Baltbatą*, „Diena” 15 września 1994; R. Sapronas, *BALTBAT and Development of Baltic Defence Forces*, „Baltic Defence Review” 1999, nr 2, <https://www.bdcoll.ee/files/docs/bdreview/06bdr299.pdf> [14.02.2013]; szerzej zob. G. Rdzanek, *Ewolucja koncepcji bałtyckiego batalionu BALTBAT w świetle wymagań stojących przed wojskami przyszłości*, Warszawa 2004.

⁶⁴ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 26 stycznia 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=239049 [20.12.2012].

morzu przebiegającą w przybliżeniu wzdłuż 56 równoleżnika. Zdaniem Litwinów, propozycja była zgodna z rozwiązaniami przyjmowanymi w takich przypadkach w prawie międzynarodowym. Jednak w interpretacji strony łotewskiej sprawa nie wydawała się tak oczywista. Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych międzynarodowe korporacje zaczęły interesować się poszukiwaniem ropy naftowej pod dnem wschodniej części Morza Bałtyckiego. Duże szanse na eksploatację złóż istniały zwłaszcza na szelfie u łotewskich wybrzeży. Z tego powodu władze Łotwy usiłowały uzyskać jak najkorzystniejszy przebieg granicy morskiej z Litwą i jak najszerszy zasięg własnej strefy ekonomicznej. W maju 1995 roku podczas dwustronnego litewsko-łotewskiego szczytu w miejscowości Mejszagola (Maišiagala), łotewski prezydent Guntis Ulmanis przypomniał prezydentowi Brazauskasowi porozumienie zawarte jeszcze w 1958 roku między władzami radzieckich republik, potwierdzające przesunięcie granicy morskiej w przybliżeniu o 17 kilometrów na korzyść Łotwy. Brazauskas i premier Šleževičius nie widzieli poważniejszego problemu w zaakceptowaniu łotewskiej propozycji, która stała się podstawą tzw. MEMORANDUM MEJSZAGOLSKIEGO (Maišiagalos memorandumas), określającego postulowany przebieg granicy, podpisanego przez prezydentów 20 maja 1995 roku.

Podpis prezydenta pod memorandum stał się powodem awantury politycznej na Litwie. Zaprotestowała prawicowa opozycja oskarżając Brazauskasa o działanie niezgodne z interesem kraju. Ale ostro zareagował także szef dyplomacji, Povilas Gylys, zarzucając głowie państwa i szefowi rządu zawarcie niekorzystnego porozumienia, w dodatku bez uzgodnienia z jego resortem. Jeszcze w maju 1995 roku, Gylys pojechał do Rygi, gdzie w rozmowie z łotewskim prezydentem przekonywał, że memorandum mejszagolskie nie stanowi wiążącego Litwę porozumienia. Brazauskas w sejmowym przemówieniu 30 maja usiłował bagatelizować sprawę, zapewniając, że w Mejszagole dopiero zapoczątkowano dyskusję nad rzeczywistym przebiegiem granicy⁶⁵. Ku oburzeniu Wilna łotewskie władze, nie czekając na rozstrzygnięcie sporu, w końcu października 1995 roku podpisały ze szwedzko-amerykańskim konsorcjum umowę na poszukiwania i wydobycie ropy naftowej na szelfie morskim. Litwa zareagowała wezwaniem swego ambasadora w Rydze na konsultacje oraz wystosowaniem oficjalnego protestu. Zawiadamiano, że Wilno nadal uważa sprawę rozgrani-

⁶⁵ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 30 maja 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=239966#zyna_6s38poPrzc [20.12.1995]; A. Račas, *Maišiagalos memorandumas: apsigave Lietuvos išeities*, „Lietuvos Rytas” 27 maja 1995.

czenia za otwartą i zaproponowało powołanie dwustronnej komisji w celu rozstrzygnięcia problemu⁶⁶.

Z powodu przedłużającego się kryzysu rządowego na Łotwie, litewsko-łotewskie pertraktacje ruszyły dopiero wiosną 1996 roku, jednak kilka tur spotkań nie przyniosło rozstrzygnięcia. Tymczasem w sierpniu łotewski parlament rozpoczął procedurę zatwierdzania umowy na wydobywanie ropy pod dnem Bałtyku. Po protestacyjnym apelu litewskiego Sejmu ratyfikację zawieszono⁶⁷. Podczas kolejnych spotkań negocjatorów nadal nie udało się osiągnąć porozumienia, pojawiły się za to kolejne problemy, na przykład dotyczące zaliczenia Mierzei Kurońskiej jako terenu stanowiącego podstawę wytyczenia litewskiej strefy ekonomicznej na Bałtyku. W spór włączali się prezydenci i premierzy obu państw. Rozważano nawet zwrócenie się z prośbą o mediację do Danii lub Norwegii. Litewska prasa z uwagą śledziła rozmowy publikując coraz bardziej sensacyjne doniesienia i podgrzewając atmosferę niechęci do łotewskiego sąsiada.

Na początku października 1996 roku Litwini zaproponowali, aby łotewski parlament definitywnie odmówił zatwierdzenia umowy z zachodnimi koncernami. W zamian zaproponowali powołanie litewsko-łotewskiej spółki z udziałem zagranicznych inwestorów, która rozpocznie poszukiwania ropy. Łotewski Sejm (Saeima) 24 października 1996 roku ratyfikował jednak porozumienie o poszukiwaniu i wydobywaniu ropy, na co prezydent Brazauskas zareagował zapowiedzią jednostronnego wytyczenia granicy morskiej przez Litwę. Szybko wycofał się jednak z pomysłu na skutek protestów parlamentarnej opozycji. Po kolejnym bezowocnym spotkaniu z premierem Łotwy 13 listopada 1996 roku. Brazauskas ogłosił, że wycofuje swój podpis pod memorandum mejszagol-skim⁶⁸.

Strona łotewska nie ukrywała, że liczy na porozumienie z litewską prawicą, która w tym okresie właśnie powróciła do władzy. W kolejnych latach litewsko-łotewski spór pozostawał jednak nierozstrzygnięty. Nadzieja na przełom pojawiła się dopiero w połowie 1999 roku, kiedy premierzy, litewski Rolandas Paksas i łotewski Vilis Krištopans, uzgodnili kompromisowe rozwiązanie. Umowa

⁶⁶ *Kas ardo Baltijos vienybė?*, „Veidas” 1995, nr 44; *Maišiagalos memorandumas – ne sutartis, kurią reikėtų atšaukti*, „Diena” 1 grudnia 1995.

⁶⁷ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 20 sierpnia 1996, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=240827#zima_8ns7pokreip [20.12.2012].

⁶⁸ *Ministras jaučia opozicijos dvylypuma. Interviu su užsienio reikalų ministru P. Gyliu*, „Diena” 18 listopada 1996; szerzej zob. V. Kašauskienė, *Lietuvos Respublikos vyriausybės*, s. 296–299.

została, co prawda, zaakceptowana przez litewski Sejm, ale z powodu protestu łotewskich rybaków parlament tego kraju bezterminowo wstrzymał ratyfikację⁶⁹. Sprawa nie ruszyła z miejsca mimo interwencji kolejnych litewskich prezydentów, premierów i szefów dyplomacji.

Dodatkowo w stosunkach z Łotwą pojawiły się kolejne zadrażnienia. Sprawą wzbudzającą sporo emocji była organizacja i kontrola ruchu powietrznego nad terytorium państw bałtyckich. W czasach ZSRR na terytorium Łotwy zbudowano system kontroli radarowej obejmujący zasięgiem także obszar Estonii, Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego. Po rozpadzie Związku Radzieckiego i wycofaniu rosyjskich wojsk Łotwa przejęła zarządzanie systemem, a od pozostałych państw zażądała opłaty za usługi. Litewskie władze wyraziły oburzenie i w 1995 roku zaskarżyły łotewską decyzję w Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (International Civil Aviation Organization – ICAO)⁷⁰. Pretensje zgłosiły także Estonia i Rosja, w praktyce tworząc wspólny front przeciw Łotwie podczas posiedzenia ICAO w czerwcu 1997 roku. Ryga konsekwentnie odrzucała jednak finansowo niekorzystne dla siebie propozycje polubownego rozstrzygnięcia.

Jeszcze jedną płaszczyzną sporu była łotewska kampania protestu przeciw budowie morskiego terminalu naftowego w Butyndze. Inwestycja położona była bezpośrednio przy granicy z Łotwą. Już po rozpoczęciu budowy w 1996 roku po stronie łotewskiej zorganizowano serię happeningów, których celem było zwrócenie uwagi na zagrożenie ekologiczne. W sprawę angażowali się przedstawiciele łotewskiego rządu⁷¹. Jednak, zdaniem litewskich władz, rzeczywistym celem protestów było zagrożenie konkurencją dla łotewskiego naftoportu w Windawie (Ventspils). Łotwa bezskutecznie usiłowała zablokować litewskie przedsięwzięcie. W lipcu 1999 roku tuż przed otwarciem terminalu w Butyndze na jego teren wdarli się łotewscy ekolodzy, co spowodowało niewielkie opóźnienie uroczystości i dyplomatyczny skandal⁷². Protesty nasiliły się, kiedy w następnych miesiącach kilkakrotnie doszło do wycieków przy przeładunku ropy naftowej po litewskiej stronie.

⁶⁹ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 28 października 1999, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89160 [20.12.2012].

⁷⁰ R. Varnauskas, *Latvijos finansiniai interesai trukdo susitarti dėl skrydžių valdymo virš Baltijos jūros*, „Lietuvos Aidas“, 21 lipca 1995.

⁷¹ *Vilnius prašo, kad Ryga pasieškinto*, „Lietuvos Rytas“ 19 sierpnia 1996.

⁷² *Latvijos Žaliai šturmavo Butingės terminalą*, „Lietuvos Aidas“ 22 lipca 1999.

W tym samym 1999 roku Łotwa w proteście przeciw konkurencji tańszej żywności z Litwy zamknęła granice przed importem litewskiej wieprzowiny rozpoczynając tzw. wojnę świńską. Z kolei w 2001 roku doszło do nieporozumień o eksploatację morskich łowisk, natychmiast ochrzczone przez litewską prasę mianem wojny szprotowej. W 2003 roku łotewski minister rolnictwa wprost wezwał rodaków do bojkotu litewskich towarów i walki z nielegalną imigracją zarobkową z Litwy⁷³. Podobne problemy, z reguły wynikające z konkurencji ekonomicznej, pojawiły się także w stosunkach Łotwy z Estonią. U progu wstąpienia państw bałtyckich do NATO i Unii Europejskiej większość spornych kwestii w relacjach litewsko-łotewskich (a także łotewsko-estońskich) pozostała nierozwiązana. Mimo szumnych deklaracji, licznych spotkań na szczycie, a nawet niewątpliwych, choć nielicznych, wspólnych sukcesów, bałtycka jedność pozostawała niespełnionym życzeniem litewskich (i nie tylko litewskich) zwolenników ściślejszej wspólnoty.

5. Długi cień Rosji

Mimo że priorytetem polityki zagranicznej była integracja kraju ze światem zachodnim, stosunki z Rosją pozostały w centrum litewskiej aktywności dyplomatycznej. Podstawowy dylemat dotyczył sposobu ułożenia relacji sąsiedzkich, a także negatywnego stanowiska Moskwy wobec rozszerzenia NATO na Wschód. Powszechnie było wiadomo, że starania Litwy, a także pozostałych państw bałtyckich, o wstąpienie do Sojuszu miały na celu zneutralizowanie potencjalnego rosyjskiego zagrożenia. Z kolei jednym z wymogów stawianych przez NATO przyszłym członkom była zasada dobrego sąsiedztwa z Rosją. Stąd przyjęta przez Wilno formuła: „współpraca z Rosją na tyle, na ile to tylko możliwe; dystans do Rosji tylko na tyle, na ile to konieczne”. Jak wyjaśnia badacz zagadnienia, Raimundas Lopata, sens tego hasła był dość prosty: „Brak konfliktów w stosunkach z sąsiadami [Rosją] nie oznacza, iż zabiegając o ich brak Litwa [nie będzie] mieć tych problemów narzucanych z zewnątrz”⁷⁴. Należało zatem dążyć do zminimalizowania skutków rosyjskich nacisków.

⁷³ K. Liutkus, *Pasibaigus „kiaulių” karui – mušis dėl kiašnių*, „Respublika” 28 stycznia 1999; I. Krupavičius, K. Liutkus, *Latvija skelbia Lietuviai kikių kara*, „Respublika” 18 maja 2001; A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2003, nr 13, Warszawa 2006, s. 121.

⁷⁴ R. Lopata, *Znaczenie NATO dla wewnętrznej polityki Litwy*, s. 46.

Zadanie nie było proste zwłaszcza wobec konfrontacyjnej postawy Moskwy oraz uzależnienia od dostaw surowców energetycznych.

Wśród litewskich elit politycznych nie było jednolitego stanowiska w sprawie stosunku do Rosji. Brak wspólnej wizji nierzadko prowadził do wewnętrznych sporów. O ile strategię prezydenta, a następnie premiera Brazauskasa wobec Moskwy oceniano jako umiarkowaną, to nastawienie rządzącej prawicy w latach 1996–2000 bywało postrzegane jako konfrontacyjne. Stosunkowo dobre recenzje zbierały dyplomatyczne zdolności prezydenta Adamkusa. Podczas pierwszej prezydenckiej kadencji polityk ten na ogół w zrównoważony sposób godził pragmatyzm ze stanowczością. Nie zmieniało to jednak faktu, że w relacjach z Rosją Litwa pozostawała bez porównania słabszą stroną, a czasami wręcz jedynie przedmiotem ustaleń między Kremlm a Zachodem⁷⁵.

Rosja stosowała wobec państw bałtyckich taktkę kija i marchewki. Oprócz blokowania starań o członkostwo w NATO Moskwa chętnie wykorzystywała swą pozycję gospodarczą do nacisków politycznych. Na forum międzynarodowym nie szczędziła wysiłków w celu stworzenia wizerunku Estończyków i Łotyszy, ale także Litwinów, jako nacjonalistów, którzy nie rozliczyli się z „faszystowską” i antysemicką przeszłością oraz wojenną kolaboracją z nazistami. W celu dyskredytowania rządów w Tallinie, Rydze i Wilnie wykorzystywano problemy rosyjskiej mniejszości. Stałym elementem polityki stało się prowokowanie kryzysów we wzajemnych stosunkach, incydenty, wojny na oświadczenia i noty, publikacje propagandowe. Kreml nie szczędził jednak także zapewnień o tym, że zaspokojenie rosyjskich postulatów (na przykład rezygnacja ze starań o wstąpienie do NATO, a także podjęcie pogłębionej współpracy ze Wspólnotą Niepodległych Państw) zagwarantuje bezpieczeństwo byłej przybałtyce. Ważnym elementem rosyjskiej polityki było różnicowanie państw bałtyckich i próba rozbicia ich wspólnego frontu. Estonia i Łotwa były niemal stale traktowane gorzej niż Litwa. Pretekstu zwykle dostarczał status rosyjskiej mniejszości. Pod tym względem jedynie litewskie rozwiązania Moskwa uznawała za udane, niemal modelowe⁷⁶.

⁷⁵ G. Vitkus, *Diplomatinė aporiją. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 66 i 175; Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, s. 337–340; szerzej zob. J. Hyndle, M. Kutysz, *Dążenia Litwy, Łotwy i Estonii do integracji z NATO i UE a stosunki tych krajów z Rosją*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich” 2002, nr 4, s. 20–60.

⁷⁶ *Santykiai su Rusija. Lietuva: nepablogės, bet gali pasunkėti*, „Respublika” 11 stycznia 1996; L. Karabeshkin, *Russian-Lithuanian Relations: Between Negative Perception Stereotypes and Pragmatic Cooperation*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2006, Vilnius 2007, s. 71–72;

Rosja miała jednak cały zestaw dyżurnych argumentów, za pomocą których usiłowała wpłynąć na litewską politykę. Przykładowo, chętnie kwestionowano status Kłajpedy, podnoszono problem nieuregulowanej granicy oraz głośno domagano się spłaty zaległych zobowiązań finansowych. Najczęściej wykorzystywano przeciw Wilnu kwestię rzekomego ograniczania swobody kontaktów z Obwodem Kaliningradzkim. Z litewskiej perspektywy ten ostatni problem był nie tylko przedmiotem nieustannych politycznych przetargów z Rosją. Litwa stale wyrażała zainteresowanie rozwojem sąsiedzkiej i przygranicznej współpracy gospodarczej z Obwodem. Podobne potrzeby deklarowała regionalna kaliningradzka administracja, dla której Litwa była naturalnym partnerem. Sąsiedztwo stawało się atrakcyjne zwłaszcza w perspektywie wstąpienia Litwy do Unii Europejskiej. Litewski biznes jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX wieku został jednym z największych inwestorów w Obwodzie. Rozkwitła kooperacja handlowa między portami kaliningradzkim i kłajpedzkim. W końcu dekady podpisano porozumienie o długofalowej współpracy między Litwą a Obwodem, do którego trafiała znaczna część litewskiego eksportu na rynek rosyjski. Samodzielność kaliningradzkiego gubernatora i jego urzędników była jednak mocno ograniczona przez wytyczne Moskwy, nie zawsze zainteresowanej zacieśnianiem tego typu związków.

Z litewskiej perspektywy problem stanowił znaczny potencjał wojskowy zgromadzony w Obwodzie. Fakt ten nadal postrzegano jako jedno z najpoważniejszych źródeł zagrożenia dla bezpieczeństwa Litwy. Relacje z Obwodem były także przedmiotem ustaleń w kontekście starań o wstąpienie do NATO i UE. Stały niepokój, nie tylko w Wilnie i Brukseli, budził rosyjski tranzyt wojskowy przez litewskie terytorium. W 1993 roku sprawa została jedynie prowizorycznie uregulowana, a Moskwa nie szczędziła nacisków w celu uzyskania niczym nie skrepowanej lądowej komunikacji z Kaliningradem. Solą w oku Kremla były również opłaty tranzytowe, stanowiące dla Litwy znaczące źródło dochodów⁷⁷.

G. Vitkus, *Changing Security Regime of Baltic Sea Region*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2002, Vilnius 2003, s. 131; M. Kosienkowski, *Strategia adaptacyjna Federacji Rosyjskiej wobec państw bałtyckich*, Toruń 2006, s. 52–53.

⁷⁷ V. Gaizauskaitė, *Rusijos pozicija derybose griežtėja, tačiau Maskvoje kaito ne tik Lietuvos derybininkų galvos*, „Lietuvos Rytas” 24 marca 1994; P. Joenniemi, R. Lopata, V. Sirutavičius, R. Vilpišauskas, *Impact of Lithuania's Integration into EU on Relations Between Lithuania and Kaliningrad Oblast of Russian Federation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Joenniemi_Lopata.pdf [14.02.2013]; A. Andreev, *Russian-Lithuanian relations: An Overview*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Avdeev.pdf> [14.02.2013]; M. Chelminiak, *Obwód*

Na początku 1994 roku, niemal równocześnie ze zgłoszeniem przez Litwę chęci wstąpienia do NATO, Rosja zaczęła energicznie domagać się kolejnych ułatwień tranzytowych. Zapowiedzią problemów był incydent z lutego 1994 roku. Litewskie służby usiłowały wówczas zatrzymać na granicy niezgłoszony wcześniej transport wojskowy. Na protesty Moskwy Wilno odpowiedziało przywołując międzynarodowe ustalenia, regulujące proces wycofywania wojsk z terenu Niemiec. Incydent i ostra rosyjska reakcja przyspieszyły proces opracowania przez stronę litewską, z udziałem amerykańskich ekspertów, rygorystycznych procedur dotyczących przewożenia ładunków militarnych na terytorium kraju. Próba ich wdrożenia w stosunku do tranzytu kaliningradzkiego została oprotestowana przez Rosję. Sprawa ponownie stała się przedmiotem dwustronnych litewsko-rosyjskich negocjacji, prowadzonych w 1994 roku. Mimo nacisków Kremla, Litwini niezmiennie zapowiadali wprowadzenie nowych przepisów z początkiem kolejnego roku. W miarę upływu czasu konieczność przyjęcia jakichkolwiek regulacji stawała się coraz pilniejsza, gdyż 31 grudnia 1994 roku wygasło dotychczasowe porozumienie w sprawie tranzytu. Na Litwie prawicowa opozycja wyjątkowo uważnie śledziła kroki podejmowane w tej sprawie przez postkomunistów. Kolejne projekty umowy były szczegółowo omawiane przez prasę i stawały się przedmiotem ożywionej publicznej dyskusji. Z kolei do ugody z Rosją zachęcały Litwę USA i państwa Unii Europejskiej. Ostatecznie 18 stycznia 1995 roku minister Povilas Gylys podpisał w Moskwie porozumienie, na mocy którego w zasadzie przedłużono dotychczasowe warunki tranzytu wojskowego o kolejny rok, z możliwością dalszej corocznej prolongaty. Uzgodniono wówczas również zasady tranzytu cywilnego i towarowego. Zgodnie z ustaleniami, rosyjski transport miał odbywać się wyłącznie drogą kolejową, z poszanowaniem litewskich procedur. Choć rozwiązanie ponownie miało charakter kompromisowy, opozycja i tym razem oskarżyła lewicę o haniebną i tchórzliwą kapitulację przed rosyjskim naciskiem⁷⁸.

Kaliningradzki FR w polityce wybranych państw regionu Morza Bałtyckiego, [w:] *Kłęska demokracji? Obszar byłego ZSRR*, (red.) P. Grochmalski, Toruń 2010, s. 121–123.

⁷⁸ V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkienė, *Strategic Importance of Kaliningrad Oblast of the Russian Federation*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2002, Vilnius 2003, s. 192–195; R. Lopata, L. Bielinis, V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkienė, *Lietuvos užsienio politikos rityų kryptis. Santykių su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, Baltarusija ir Ukraina perspektyva*, Vilnius 2007, s. 28–31; Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Military Transit of The Russian Federation Through The Territory of The Republic of Lithuania*, s. 144–152.

Starania Litwy o członkostwo w NATO, a nawet udział w programie PARTNERSTWO DLA POKOJU od początku wywoływały stanowczy sprzeciw Moskwy. Jednym z argumentów był brak uregulowań w sprawie tranzytu kaliningradzkiego. Po osiągnięciu porozumienia w tej sprawie litewskie władze miały nadzieję, że stanowisko Rosji stanie się mniej zasadnicze. Jednak już 29 marca 1995 roku doszło do znamienego incydentu. Trzy rosyjskie śmigłowce bojowe przeleciały na niewielkiej wysokości nad litewskim terytorium. Według obowiązujących ustaleń każdy tego typu przelot powinien uzyskać zgodę litewskiej kontroli powietrznej i odbywać się na wysokości co najmniej 400 metrów. Tym razem lot nie został zgłoszony, a na żądanie zwiększenia pułapu śmigłowce jeszcze go obniżyły, a następnie ostentacyjnie przeleciały nad Wilnem. Rosja zademonstrowała własne możliwości i obnażyła bezsilność Litwy wobec podobnych prowokacji. Dała również do zrozumienia, że uważa kraj za swoją strefę wpływów i jest w stanie skutecznie wyegzekwować swoje oczekiwania, mimo pronatowskich ambicji byłej radzieckiej republiki. Incydent wywołał burzę w litewskich mediach, ale oficjalna reakcja władz była umiarkowana. Nie zamierzano prowadzić do eskalacji napięcia w stosunkach z wielkim i groźnym sąsiadem. W nocy protestacyjnej wystosowanej do Moskwy minister Gylis nazwał wydarzenie aktem powietrznego chuligaństwa oraz domagał się jedynie wyjaśnień i ukarania winnych⁷⁹.

Oprócz prób zastraszania Wilna, a także Rygi i Tallina, Kreml stale oferował możliwość nawiązania szerszej współpracy. W lutym 1995 roku zasugerowano państwom bałtyckim przystąpienie do jednolitego systemu obrony przeciwlotniczej obowiązującego na terenie Wspólnoty Niepodległych Państw (niewykluczone, że opisany powyżej marcowy incydent miał na celu uświadomienie konieczności przyjęcia tej propozycji). W maju 1996 roku Borys Jelcyń ponownie zaproponował przyjęcie Litwy, Łotwy i Estonii do WNP. W obu przypadkach stanowisko krajów bałtyckich było negatywne⁸⁰.

W 1997 roku finał procesu rozszerzenia NATO o Polskę, Czechy i Węgry zbiegł się z kolejnymi propozycjami Kremla pod adresem pribałtyki. Akceptując nową sytuację w Europie Środkowej Rosja kategorycznie zażądała jednak od Zachodu obietnicy, że poradzieckie kraje bałtyckie nie staną się członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego. W zamian zaoferowała Litwie, Łotwie i Esto-

⁷⁹ G. Vitkus, *Diplomatinė aporiją. Tarptautinė Lietuvas ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 46.

⁸⁰ *Prie NVS oro erdvės kontrolės nesijungsimė*, „Diena” 18 lutego 1995; *Baltijos šalys nenori į NVS, „Respublika”* 21 maja 1996.

nii własne gwarancje bezpieczeństwa, a także zaproponowała intensyfikację współpracy gospodarczej. Rosyjska dyplomacja wybrała Litwę jako pierwszego adresata tych propozycji. Głównym powodem były lepsze stosunki łączące Moskwę z Wilnem niż z Rygą i Tallinem. Kreml liczył także na wyłuskanie Litwy z bałtyckiej grupy, a następnie podjęcie współpracy w pozyskaniu Łotwy i Estonii. Zachętą wobec Litwy miało być podpisanie długo oczekiwanego traktatu granicznego. Od początku lat dziewięćdziesiątych Rosja odwlekała zawarcie podobnych porozumień z krajami bałtyckimi.

Litwa graniczyła z Rosją na zachodzie, wyłącznie przez Obwód Kaliningradzki. Negocjacje w sprawie umowy granicznej toczyły się od 1993 roku. Do końca 1996 roku ustalono większość szczegółów. Kontrowersje dotyczyły jedynie przebiegu granicy na jeziorze Wysztyńskim (Vištyčio ežeras) oraz w delcie Niemna. Dyskusyjny pozostawał także podział bałtyckiego szelfu w pobliżu Mierzei Kurońskiej. Jednak z powodów politycznych finał w postaci zawarcia umowy wydawał się jeszcze odległy. Niespodziewanie w 1997 roku, dążąc do pozyskania przychylności strony litewskiej w sprawie gwarancji bezpieczeństwa, Rosja zaoferowała ustępstwa w kwestiach granicznych. Traktat o rozgraniczeniu oraz umowa o podziale szelfu morskiego zostały podpisane 24 października 1997 roku podczas wizyty prezydenta Algirdasa Brazauskasa w Moskwie⁸¹. Borys Jelcyń powtórzył Brazauskasowi również ofertę rosyjskich gwarancji dla państw bałtyckich, sformułowaną oficjalnie kilka tygodni wcześniej przez premiera Wiktora Czernomyrdina. W zamian Rosja oczekiwała rezygnacji ze starań o wstąpienie do NATO. Jednak w listopadzie 1997 roku, podczas spotkania prezydentów państw bałtyckich w litewskiej Połudze (Palanga), zgodnie postanowiono nie przyjmować rosyjskiej propozycji. Celem pozostawała integracja z Sojuszem Północnoatlantyckim. W odpowiedzi rosyjska Duma Państwowa bezterminowo wstrzymała ratyfikację umów granicznych z Litwą, motywuując to między innymi rzekomo nierozstrzygniętym statusem Kłajpedy

⁸¹ *Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos”*, 24 października 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90743&p_query=&p_tr2= [28.12.2012]; *Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje”*, 24 października 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90745&p_query=&p_tr2= [28.12.2012]; R. Jurmalavičius, *A. Brazausko nuotykių Rusijoje*, „Respublika” 27 października 1997.

oraz brakiem korzystnego dla Rosji rozwiązania kwestii tranzytu kaliningradzkiego. Litewski Sejm ratyfikował obie umowy w październiku 1999 roku⁸².

Problemem, który u progu nowego tysiąclecia wywołał poważny kryzys w stosunkach litewsko-rosyjskich ponownie stały się rozrachunki historyczne. W perspektywie jesiennych wyborów do Sejmu w 2000 roku, rządząca Litwą prawica znajdowała się w trudnej sytuacji. Dramatycznie spadło społeczne poparcie dla konserwatystów oraz ich koalicjantów. W takich przypadkach niemal tradycyjnie stosowanymi przez prawicę sposobami pozyskania względów elektoratu były eskalowanie nastrojów nacjonalistycznych, radykalna antykomunistyczna retoryka oraz nawoływanie do zadośćuczynienia krzywdom wyrządzonym Litwinom w przeszłości. Stosunki z Rosją zwykle idealnie nadawały się do wykorzystania w kampanii wyborczej. Na początku 2000 roku Sejm przyjął serię rezolucji potępiających Rosję za naruszanie praw człowieka w Czeczeni. Następnie w kalendarzu, sponsorowanym przez MSZ, znalazła się mapa przedstawiająca część Obwodu Kaliningradzkiego jako tymczasowo okupowane ziemie litewskie. Po decyzji Brazauskasa o powrocie do czynnej polityki, prawica rozpoczęła bezpardonową kampanię, oskarżając go o służenie rosyjskim interesom. Wreszcie w czerwcu 2000 roku Sejm przyjął zaproponowaną przez Landsbergisa uchwałę domagającą się od Rosji wysokiego odszkodowania za czterdzieści lat radzieckiej okupacji⁸³.

Rosyjska Duma Państwowa zareagowała na tę uchwałę odwołaniem zaplanowanej wizyty w Wilnie swego przewodniczącego, Jegora Strojewa. Przyjęto także kontrrezolucję przekonującą, że przyłączenie Litwy do ZSRR w 1940 roku było całkowicie dobrowolne i legalne. Kilka dni po uchwale litewskiego Sejmu nowy rosyjski prezydent, Władimir Putin, podczas spotkania z niemieckim kanclerzem w Berlinie zagroził poważnymi konsekwencjami w przypadku rozszerzenia NATO o państwa bałtyckie. W emocjonalnym wystąpieniu wiceprzewodnicząca sejmowej frakcji konserwatystów, Rasa Juknevičienė, przyrównała wówczas postępowanie Putina do polityki Stalina, a berlińską

⁸² *Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos ratifikavimo įstatymas*, 19 października 1999, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=83899 [28.12.2012]; *Sienos sutartis Dūmoje „įstings“*, „Respublika“ 6 listopada 1997; R. Krickus, *The Kaliningrad Question*, Lanham 2002, s. 63; R. Lopata, *Anatomy of Hostage: Kaliningrad Anniversary Case*, Tartu 2006, s. 98; szerzej: D. Žiugžda, *Baltic States in the Perspective of Russia's Security Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Ziugzda.pdf> [14.02.2013].

⁸³ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 13 czerwca 2000, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=102961 [29.12.2012].

mowę do paktu Ribbentrop-Mołotow. W rosyjsko-litewskich stosunkach powiało chłodem. W rosyjskich mediach rozkręcono kampanię propagandową, dyskredytującą Litwę jako kraj chroniący faszystowskich zbrodniarzy odpowiedzialnych za ludobójstwo Żydów (nawiązywano w ten sposób do głosnej wówczas tzw. sprawy Lilejkisa – zob. niżej). Poinformowano także o aresztowaniu w Kaliningradzie oficera rosyjskiej armii oskarżonego o szpiegostwo na rzecz Litwy. Na życzenie Kremla odwołano zaplanowaną na lato 2000 roku wizytę prezydenta Adamkusa w Moskwie.

Escalacja napięcia zmusiła prezydenta Adamkusa do reakcji. W telewizyjnym wystąpieniu potępił taktykę konserwatystów, polegającą na prowokowaniu antyrosyjskich emocji, a Vytautas Landsbergisa oskarżył wprost o działanie przeciw interesom państwa. Przypomniiał, że Litwie zależy na akcesji do NATO, ale też na dobrych stosunkach z Rosją. Balansując między racjami dyplomacji a wymogami polityki wewnętrznej prezydent nie odciął się jednak całkowicie od stanowiska Sejmu w sprawie żądania odszkodowań. W październiku 2000 roku specjalna komisja oszacowała ich wysokość na 20 miliardów dolarów⁸⁴.

Po wyborach i stopniowym uspokojeniu nastrojów, kancelaria głowy państwa i resort spraw zagranicznych podjęły próbę naprawienia stosunków z Rosją. W marcu 2001 roku wizytę w Moskwie złożył najpierw szef MSZ, Antanas Valionis, a następnie Valdas Adamkus. Litewski prezydent spotkał się z Władimirem Putinem. We wspólnej deklaracji prezydenci między innymi zapowiedzieli zabiegi o przyspieszenie ratyfikacji umowy granicznej przez rosyjską Dumę oraz dążenie do ułatwienia ruchu osobowego między Kaliningradem a Rosją po wstąpieniu Litwy do Unii Europejskiej. Adamkus uspokajał, że ewentualne członkostwo Litwy w NATO nie skomplikuje wojskowego tranzytu do Obwodu Kaliningradzkiego oraz przekonywał, że litewskie starania o integrację ze strukturami euroatlantyckimi nie są wymierzone w Rosję. Wizyta nie zakończyła się spektakularnym przełomem w żadnej omawianej sprawie, przyniosła jednak wyraźne odprężenie w relacjach Wilna z Moskwą⁸⁵.

⁸⁴ *Sovietų okupacijos padaryka žala – 20 milijardų dolerių*, „Lietuvos Rytas” 7 października 2000; G. Vitkus, *Diplomatinė aporija. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, s. 60–61.

⁸⁵ *Сообщение пресс-службы Президента Российской Федерации*, 30 marca 2001, <http://archive.kremlin.ru/text/psmes/2001/03/32255.shtml> [29.12.2012]; *Lietuvos ir Rusijos vadovų pasiraštas pareiškimas – pozitivus derybininkų kompromisas*, „Lietuvos Aidas” 31 marca 2001; V. Adamkus, *Be nutylėjimų*, s. 212–214.

O ile na przełomie XX i XXI wieku stosunek Rosji wobec starań państw bałtyckich o członkostwo w NATO pozostawał negatywny, to w zupełnie innym tonie wypowiedziano się o perspektywie ich akcesji do Unii Europejskiej. Z rosyjskiego punktu widzenia rozwiązanie było korzystne, gdyż dzięki nadal silnym powiązaniom gospodarczym z regionem nadbałtyckim Moskwa mogła myśleć o zdobyciu szerszych przyczółków do dalszej ekspansji ekonomicznej i politycznej w Europie. Bolesne skutki kryzysu finansowego w 1998 roku unaocznily potrzebę podjęcia tego typu działań. Inwestycjami był zainteresowany także wielki rosyjski kapitał (tzw. oligarchowie), cieszący się poważnymi wpływami w otoczeniu prezydenta Jelcyna. Firmy cieszące się względami Kremla planowały zdobycie dominującej pozycji zwłaszcza w sektorze paliwowo-energetycznym i transporcie, co w praktyce mogło zapewnić wpływy także w pozostałych dziedzinach gospodarki. W przypadku Litwy plany rosyjskich koncernów początkowo dotyczyły między innymi udziału w prywatyzacji kluczowych firm energetycznych Lietuvos Dujos i Mažeikių Nafta. Jednakże w tym ostatnim przypadku litewskie władze ze względów politycznych wołały amerykańskiego inwestora⁸⁶. Nie oznaczało to rezygnacji Rosjan z próby wejścia na litewski rynek. Na początku pierwszej dekady XXI wieku, w pierwszych latach prezydentury Władimira Putina, nacisk ekonomiczny rosyjskich firm jeszcze wzrósł, a narzędziem stało się między innymi manipulowanie dostawami i cenami surowców energetycznych. Rosyjski kapitał coraz agresywniej zaczął zabiegać o przejęcie kontroli nad strategicznymi przedsiębiorstwami. Przykładowo w 2002 roku hołubiony przez Kreml koncern Gazprom wygrał przetarg na gazyfikację Kowna, a następnie wykupił 100% udziałów w miejskiej elektrociepłowni. Do swoich dalekosiężnych planów Rosja próbowała przekonać litewskich polityków, między innymi premiera Algirdasa Brazauskasa, tradycyjnie cieszącego się w Moskwie opinią pragmatyka przychylnie nastawionego do współpracy. Wśród wpływowych litewskich przedsiębiorców prywatnych wyrosło grono forsujące potrzebę szerszej kooperacji z rosyjskimi firmami⁸⁷.

U progu wstąpienia Litwy do Unii Europejskiej powróciła sprawa cywilnego tranzytu kaliningradzkiego. Od końca lat dziewięćdziesiątych na osta-

⁸⁶ Szerzej zob.: R. Vilpišauskas, *Lithuanian-Russian economic relations in the Context of Lithuania's EU-Membership process*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 5, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-5/Vilpisauskas.pdf> [13.02.2013]; G. Miškinis, *Economic and Commercial Relations Between Lithuania and Russia*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Miskinis.pdf> [15.02.2013].

⁸⁷ A. Proценка, *Maskvoje pynėsi ateitis ir praeitis*, „Lietuvos Rytas” 22 października 2003.

teczne uregulowanie tej kwestii naciskały na Wilno zarówno Moskwa, jak Bruksela. W rozmowach z UE Rosja domagała się nakłonienia Litwy do przyjęcia daleko idących ułatwień, utrzymania ruchu bezwizowego, a nawet wytyczenia eksterytorialnego korytarza tranzytowego. Od spełnienia tych warunków Duma Państwowa uzależniała ratyfikację układu granicznego z Litwą. W 2002 roku w negocjacjach członkowskich z Unią, litewskie władze zobowiązały się do wprowadzenia od 1 stycznia 2003 roku reżimu wizowego dla obywateli rosyjskich spoza Obwodu Kaliningradzkiego, a od 1 lipca 2003 roku dla mieszkańców Obwodu. W końcu grudnia 2002 roku Litwa i Rosja zawarły układ, na mocy którego rosyjscy obywatele mogli podróżować przez litewskie terytorium z dokumentami uproszczonego tranzytu, tańszymi i łatwiejszymi do uzyskania niż standardowa wiza⁸⁸. Moskwa nie była do końca usatysfakcjonowana porozumieniem, uznała jednak, że przyjęcie Litwy do Unii Europejskiej będzie korzystne również dla Rosjan. Wobec perspektywy przystąpienia do układu z Schengen Litwie zależało jeszcze na zawarciu z Rosją układu o readmisji, co nastąpiło w maju 2003 roku. Ostatecznie, po rekomendacji ze strony prezydenta Putina, również w maju Duma Państwowa, mimo protestu części deputowanych, ratyfikowała traktat graniczny z Litwą⁸⁹. W ten sposób Litwa stała się jedynym państwem bałtyckim posiadającym tego typu uregulowanie w stosunkach z Rosją.

Mimo że w latach 2002–2004 Kreml faktycznie pogodził się z perspektywą rychłego członkostwa Litwy i pozostałych państw bałtyckich w NATO, to nadal demonstrował niezadowolenie. W czerwcu 2002 deputowani Dumy w proteście przeciw litewskim aspiracjom odmówili udziału w międzynarodowym forum parlamentarnym zorganizowanym w Wilnie. Podczas lipcowego spotkania ministrów obrony Litwy i Rosji, Linasa Linkevičiusa i Siergieja Iwanowa, rosyjski polityk powiedział, że jego kraj, co prawda, szanuje decyzję Litwy, ale nadal uważa ją za błędną i prowadzącą do destabilizacji regionu. Prezydent Putin odmówił udziału w szczycie NATO w Pradze, podobnie jak

⁸⁸ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl abiejų valstybių piliečių kelionių*, 30 grudnia 2002, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=198053&p_query=&p_tr2= [29.12.2012].

⁸⁹ *Rusijos vadovas advokatavo Lietuvai*, „Respublika” 15 maja 2003; *Rusijoje – Lietuvos pergale*, „Lietuvos Rytas” 2003; Б. Сапожников, М. Цветкова, *Москва Литве не отдалась*, <http://www.gazeta.ru/parliament/articles/33959.shtml> [30.12.2012]; szerzej zob. J. Daniliauskas, I. Stanytė-Tolockienė, *Derybos dėl Kaliningrado tranzito*, [w:] *Lietuvos kalias į Europos Sąjungą. Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*, (red.) K. Maniokas, R. Vilpišauskas, D. Žeruolis, Vilnius 2004, s. 309–349.

w pierwszym szczycie po rozszerzeniu w 2004 roku. Moskwa stale podkreślała, że udział państw bałtyckich w NATO narusza jej interesy, w związku z czym rezerwuje sobie prawo do kontroli przyszłych poczynań Sojuszu w tych krajach⁹⁰.

U progu wstąpienia Litwy do NATO i UE w kraju zaczęła narastać obawa przed dalszymi rosyjskimi krokami. W 2003 roku na polecenie prezydenta Putina aresztowano Michaiła Chodorkowskiego, szefa Jukosu, do którego należał kontrolny pakiet akcji Mažeikių Nafta. Decyzja o nacjonalizacji rosyjskiego koncernu stawiała pod znakiem zapytania przyszłość największego przedsiębiorstwa na Litwie. W oczy rzucała się coraz poważniejsza obecność rosyjskiego kapitału w litewskiej gospodarce. Kreml z nieukrywaniem zadowoleniem przywitał zwycięstwo Rolandasa Paksasa w wyborach prezydenckich. Rosyjskie media podkreślały, że Paksas studiował w Leningradzie, z którego wywodził się także Putin. Informowano o telefonicznych gratulacjach, jakie Putin złożył Paksasowi tuż po elekcji oraz o zapowiedziach intensyfikacji współpracy rosyjsko-litewskiej.

Jeszcze latem 2003 roku, po ratyfikacji układu granicznego, wydawało się, że nic nie stoi na przeszkodzie realizacji tych ostatnich zamierzeń. Jesienią wybuchła jednak afera wokół Paksasa. W jej trakcie wyszły na jaw niejasne powiązania otoczenia prezydenta i jego samego z rosyjskim biznesem, a nawet światem przestępczym. Jak twierdził minister Antanas Valionis, prezydent Paksas obiecał Kremlowi usunięcie szefa dyplomacji ze stanowiska i zastąpienie go kimś bardziej spolegliwym wobec Rosji. W tym samym czasie sondażowy, a wkrótce także wyborczy, sukces partii Viktora Uspaskicha pokazał, że rosyjskie wpływy na Litwie są głębsze i rozleglejsze niż mogło się wcześniej wydawać. Dziennik „Lietuvos Rytas” w atmosferze sensacji ujawnił, że pracownicy litewskich placówek dyplomatycznych w Rosji byli niemal nagminnie werbowani przez tajne służby rosyjskie. W lutym 2004 roku trzech rosyjskich dyplomatów zostało wydalonych z Wilna pod zarzutem szpiegostwa, a także za próbę wpływania na komisję śledczą badającą zarzuty wobec głowy państwa⁹¹. Opisane wyda-

⁹⁰ A. Pačkauskaitė, *Rusijos deputatas ignoravo diskusiją Seime*, „Respublika” 29 czerwca 2002; D. Čiužauskas, *Rusijos gymybos ministras demonstravo draugiškumą*, „Respublika” 31 lipca 2002; M. Kosienkowski, *Strategia adaptacyjna Federacji Rosyjskiej wobec państw bałtyckich*, s. 49–51 i 127.

⁹¹ Wikileaks: *A. Valionis JAV ambasadoriui dkundė R. Paksą*, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=49365750> [31.12.2012]; L. Karabeshkin, *Russian-Lithuanian Relations: Between Negative Perception Stereotypes and Pragmatic Cooperation*, s. 74–75; A. Gubryniewicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, nr 14, Warszawa 2007, s. 150.

zenia oraz towarzysząca im atmosfera wywołały wzrost poczucia zagrożenia ze strony Kremla oraz przekonanie o konieczności przeciwdziałania. W tym kontekście akcesja do NATO i UE wydawała się nie tylko spełnieniem oczekiwania odnośnie bezpieczeństwa i rozwoju cywilizacyjnego, ale także nowym wyzwaniem. Jak konstатовano, Litwa stawiała się bowiem niemal państwem frontowym w nowej, postzimnowojennej konfrontacji Zachodu ze Wschodem.

6. Stosunki z pozostałymi państwami

W okresie starań o integrację ze światem zachodnim stosunki z pozostałymi państwami siłą rzeczy znalazły się na dalszym planie. Stosunkowo najintensywniej rozwijały się kontakty z sąsiednią Białorusią. Jednak polityka Wilna wobec Mińska szybko stanęła przed wyzwaniem w postaci zacieśniającego się związku białorusko-rosyjskiego, a także autorytarnych zapędów prezydenta Aleksandra Łukaszenki. Poważny dylemat stanowiła także konieczność ustosunkowania się do polityki izolacji Mińska, prowadzonej przez Unię Europejską i USA. Litewska dyplomacja tradycyjnie starała się balansować między potrzebą utrzymywania co najmniej poprawnych sąsiedzkich relacji z Białorusią a powinnością przyłączenia się do wspólnego frontu państw Zachodu.

W 1994 roku rozwój stosunków z Litwą pośrednio przyczynił się do przewartościowania całej białoruskiej polityki. Na początku roku litewskie służby specjalne aresztowały na terenie Białorusi byłego sekretarza KC Komunistycznej Partii Litwy oraz sekretarza do spraw propagandy, odpowiedzialnych za wydarzenia styczniowe z 1991 roku. Do akcji, a następnie ekstradycji na Litwę doszło w porozumieniu ze służbami i władzami białoruskimi. Z powodu podjęcia tego rodzaju współdziałania z Litwinami, przewodniczący Rady Najwyższej, Stanisław Szuszkiewicz oraz jego współpracownicy stali się obiektem bezpardonowych ataków komunistów, zarzucających władzom zdradę i działanie na szkodę państwa. Sprawa dała pretekst odwołania Szuszkiewicza z zajmowanego stanowiska. W lipcu 1994 roku rozpisano wybory prezydenckie, które wygrał operujący populistycznymi hasłami Aleksander Łukaszenko.

Zmiana władzy na Białorusi początkowo nie miała jednak poważniejszego wpływu na rozwój dwustronnych stosunków. Pod tym względem Mińsk kontynuował kierunek zapoczątkowany przez poprzednią ekipę, co spotykało się z zadowoleniem w Wilnie. W październiku 1994 roku najpierw premierzy obu krajów, a następnie eksperci osiągnęli długo oczekiwany kompromis w sprawie

przebiegu granicy. Stacja kolejowa w Hoduciszkach pozostała przy Litwie. Na początku 1995 roku ministrowie spraw zagranicznych parałowali stosowny układ, tym samym otwierając możliwość szerszego porozumienia. W lutym 1995 roku do Wilna przyjechał prezydent Łukaszenko. Wspólnie z prezydentem Brazauskasem podpisali TRAKTAT O DOBROSĄSIEDZKICH STOSUNKACH I WSPÓŁPRACY. Zobowiązywano się w nim między innymi do starań, aby terytorium obu państw nie stało się miejscem działania wrogiego wobec drugiej strony, a także do poszanowania praw i zapewnienia nieskrępowanego rozwoju mniejszości narodowych. W trakcie wizyty zawarto także TRAKTAT GRANICZNY oraz porozumienie o dzierżawie przez Litwę części białoruskiego terytorium, wykorzystywanego przez ignalińską elektrownię atomową i umowę o użyciu wody z jeziora Dryświaty⁹². Wszystkie porozumienia zostały następnie bez przeszkód ratyfikowane przez parlamenty. Powołano także wspólną komisję w celu wytyczenia i oznakowania granicy w terenie.

W sierpniu 1995 roku, podczas wizyty premiera Šleževičiusa w Mińsku, podjęto rozmowy na temat wykorzystania kłajpedzkiego portu przez Białoruś. Następnie szef białoruskiego rządu, Michaił Czyhir, złożył wizytę w Kłajpedzie⁹³. W październiku 1996 roku miało miejsce kolejne spotkanie premierów w celu ustalenia szczegółów umowy. Podczas konferencji nad przygranicznym jeziorem Narocz omawiano także szczegóły pracy zespołu delimitacyjnego oraz projekt układu o readmisji i dalszych porozumień gospodarczych. Białoruś była żywo zainteresowana rozwojem współpracy ekonomicznej z Litwą, a wzajemne stosunki wydawały się jak najlepsze⁹⁴.

Pojawiało się jednak coraz więcej problemów. Prezydent Łukaszenko obrał kurs zdecydowanie prorosyjski zarówno w polityce wewnętrznej, jak zagranicznej. Ogłoszono, że w drodze referendum ludność opowiedziała się za ścisłą integracją gospodarczą i polityczną z Rosją. Zniesiono niepodległośćową sym-

⁹² *Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl geros kaimynystės ir bendradarbiavimo*, 6 lutego 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27321&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]; *Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl Lietuvos ir Baltarusijos valstybės sienos*, 6 lutego 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27323&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]; *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Baltarusijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl „Objekto 500“ ir hidroelektrinės „Tautų draugystė“*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27324&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]; *Pirmasis Baltarusijos Prezidentas pirma kartą Lietuvoje*, „Diena“ 7 lutego 1995.

⁹³ R. Pangonienė, *Baltarusijos Premjero vizitas Klaipėdoje*, „Diena“ 19 sierpnia 1995.

⁹⁴ *Lietuvos ir Baltarusijos Derybos*, „Diena“ 14 października 1996.

bolikę Białorusi i zastąpiono godłem i flagą z czasów radzieckich. Dokonano również równouprawnienia języka białoruskiego i rosyjskiego. Przemianom towarzyszyło narastanie szykan wobec opozycji. Białoruskiego prezydenta coraz powszechniej zaczęto oskarżać o zapędy dyktatorskie. Na Litwie, gdzie jesienią 1996 roku do władzy powróciła prawica, rozwój sytuacji na Białorusi budził głębokie zaniepokojenie. Dodatkowo Łukaszenko niejednokrotnie wyrażał się z dezaprobatą o litewskich staraniach o członkostwo w NATO.

Mimo kontrowersji wokół jego osoby prezydent Białorusi został zaproszony na szczyt prezydentów i premierów Europy Środkowej do Wilna we wrześniu 1997 roku. W trakcie spotkania Łukaszenko przekonywał między innymi o negatywnych skutkach rozszerzenia NATO na Wschód. Litewskie władze obawiały się, że wizycie mogą towarzyszyć demonstracje białoruskiej opozycji. Na trasie przejazdu kolumny samochodów w centrum Wilna doszło jedynie do niegroźnego incydentu z udziałem członków litewskiej paramilitarnej organizacji SKAT (Savanoriškoji Krašto Apsaugos Tarnyba)⁹⁵.

W następnych latach litewskie stanowisko wobec coraz bardziej autorytarnych rządów Łukaszenki pozostawało zachowawcze, a stosunki z Białorusią rozwijały się na ogół poprawnie. Litwa nie przyłączyła się do międzynarodowych sankcji wobec Mińska, nadal zainteresowana była także rozwojem współpracy. Wilno cały czas wyrażało zainteresowanie kooperacją gospodarczą, zwłaszcza zyskami z tranzytu oraz sprzedaży energii elektrycznej. Stale obawiano się problemów na długiej (502 km) i słabo strzeżonej wspólnej granicy. Niepokoił znaczący białoruski potencjał militarny. Z geostrategicznego punktu widzenia Litwa wciśnięta między Obwód Kaliningradzki a ściśle współpracującą z Rosją Białoruś, miała prawo do lęku o własne bezpieczeństwo. Z powyższych przesłanek wynikało pragmatyczne dążenie litewskiej polityki do utrzymywania dobrych relacji z Mińskiem. W interesie Litwy leżała nie tylko niepodległość, ale również stabilność Białorusi. Przedstawiciele litewskich władz nie odmawiali kontaktów z Łukaszenką nawet, gdy stał się on *persona non grata* niemal na całym Zachodzie. Tuż po wygranych wyborach, 12 listopada 1998 roku, Valdas Adamkus spotkał się z białoruskim prezydentem. Adamkus zadeklarował wówczas litewskie pośrednictwo w kontaktach Mińska z Europą. Jednak Łukaszenko, pewien rosyjskiego wsparcia, nie był zainteresowany ofertą.

⁹⁵ SKAT pėdsakais, „Respublika” 9 września 1997.

We wspólnym komunikacie prezydenci ograniczyli się do uznania wzajemnego prawa do wyboru sojuszników i kierunków polityki zagranicznej⁹⁶.

Jednocześnie Wilno, obok Warszawy, stało się naturalną przystanią dla białoruskiej opozycji. Sytuacja czasami dawała Łukaszence pretekst do gniewnych reakcji słownych, które jednak zwykle nie kończyły się negatywnymi konsekwencjami w dwustronnych relacjach. Do poważniejszego kryzysu doszło w latach 1999–2001. Najpierw o azyl polityczny w Wilnie poprosił Siemion Szarecki, były przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi, a następnie z terenu Litwy rozpoczęła nadawanie stacja radiowa, której program w języku białoruskim przygotowywała antyłukszenkowska opozycja. W tym samym czasie litewskie władze zostały zaskoczone nominacją w białoruskim rządzie. Stanowisko wiceministra otrzymał jeden z generałów, oskarżanych o udział w pacyfikacji Wilna w styczniu 1991 roku. Litwa protestowała także przeciw białorusko-rosyjskim manewrom wojskowym, podczas których ćwiczone przebijanie się przez litewskie terytorium do Kaliningradu. Litewskie MSZ zareagowało wezwaniem ambasadora w Mińsku na konsultację. Przez białoruskie media przetoczyła się kampania dyskredytująca władze w Wilnie i zarzucająca im służalczość wobec Zachodu.

Kryzys został zażegnany dopiero jesienią 2001 roku. Po atakach terrorystycznych w USA 11 września tego roku nastąpił proces zbliżenia rosyjsko-amerykańskiego. W obawie przed izolacją od Wschodu i Zachodu Łukaszenko wyciszył antylitewską i w ogóle antyzachodnią propagandę. Na początku nowego tysiąclecia stosunki białorusko-litewskie stopniowo powróciły do poprzedniego stanu. Ambasada litewska w Mińsku nieoficjalnie pośredniczyła w kontaktach z NATO i UE, dobrą współpracę podtrzymywały także resorty obrony, kultury i gospodarki obu krajów⁹⁷.

Pomyślnie rozwijały się stosunki Litwy z Ukrainą. W latach 1995–1996 doszło do serii dwustronnych spotkań na szczęblu prezydentów i premierów. Podpisano kilkadziesiąt umów, z reguły regulujących współpracę gospodarczą,

⁹⁶ R. Lopata, *Authoritarianism in Belarus: Eventual Threats to Lithuania's Security*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2002, Vilnius 2003, s. 228–229; Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, s. 354; E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, s. 91.

⁹⁷ A. Gubryniewicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2000, nr 10, Warszawa 2002, s. 114; tenże, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2001–2002, nr 11–12, Warszawa 2004, s. 130–131; J. Siedlecka-Siwuda, *Współpraca między Litwą i Białorusią w okresie Partnerstwa Wschodniego*, <http://www.psz.pl/tekst-35927/Wspolpraca-miedzy-Litwa-i-Bialorusia-w-okresie-Partnerstwa-Wschodniego> [31.12.2012].

a także DEKLARACJĘ O PARTNERSTWIE⁹⁸. Ukraina stale podkreślała zainteresowanie Litwą jako krajem tranzytowym, ale bilans wymiany handlowej obu państw nie był imponujący, chociaż korzystniejszy dla Litwy. W 2001 roku eksport na rynek ukraiński stanowił zaledwie 3,38% litewskiego eksportu, import z Ukrainy zaś tylko 1,64%. Na początku dekady wzrosło jednak znaczenie kontaktów politycznych. Wyraźnie widać było, że stanowisko Wilna wobec Kijowa stało się pochodną stosunków polsko-ukraińskich. Polska intensywnie promowała wówczas prozachodni kurs na Ukrainie, zamierzając wyrwać to państwo z orbity wpływów rosyjskich. Na Litwie rzecznikiem przyjęcia roli kolejnego prozachodniego adwokata Ukrainy był zwłaszcza prezydent Valdas Adamkus. W porozumieniu z Polską zaczęto wówczas rozważać rozszerzenie strategicznego partnerstwa litewsko-polskiego o Ukrainę. W marcu 2002 roku Adamkus złożył wizytę w Kijowie, w październiku do Wilna przyjechał ukraiński prezydent Leonid Kuczma. We wspólnych deklaracjach postanowiono o utworzeniu litewsko-ukraińskiej Rady Prezydentów i Forum Międzyparlamentarnego. Instytucje były wzorowane na istniejących już w kontaktach między Litwą a Polską. Zadeklarowano także ożywienie współpracy kulturalnej. Krytycy kierunku rozwoju relacji z Ukrainą już wówczas wskazywali jednak, że różnice potencjałów, a także strategicznych interesów obu państw uniemożliwiały rzeczywiste partnerstwo. Prognozowano, że związek z Litwą nie będzie dla Ukrainy dostatecznie atrakcyjny. Zdaniem zwolenników zbliżenia, znaczenie Wilna dla Kijowa miało wzrosnąć wraz z akcesją Litwy do NATO i Unii Europejskiej⁹⁹.

Litewskie władze przywiązywały duże znaczenie do rozwoju stosunków z Watykanem i Izraelem. Powodem było znaczenie tradycji katolickiej w litewskim dziedzictwie kulturowym oraz spuścizna wielowiekowej obecności Żydów na ziemiach litewskich. Nie bez znaczenia pozostawało oczywiście znaczenie Stolicy Apostolskiej i Tel Awiwu na arenie międzynarodowej.

Po udanej wizycie papieża Jana Pawła II na Litwie w 1993 roku, Wilno i Watykan zabiegały o podtrzymywanie łączności. W grudniu 1994 roku kolejnym wizerunkowym sukcesem Litwy była podróż prezydenta Brazauskasa

⁹⁸ *Ukrainos Prezidento vizitas*, „Dicna 24 września 1996; szerzej zob. kalendarium kontaktów litewsko-ukraińskich: *Lietuvos Respublikos ryšiai su Ukraina*, <http://www.urm.lt/index.php?4219185889> [31.12.2012].

⁹⁹ R. Lopata, L. Bielinis, V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkienė, *Lietuvos užsienio politikos rityų kryptis. Santykių su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, Baltarusija ir Ukraina perspektyva*, s. 134–136.

do Rzymu i audiencja u papieża, który życzył Litwie sukcesów na drodze do Europy. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych rządząca prawica chętnie przypominała chrześcijańskie korzenie litewskiego społeczeństwa, jednak znaczenie instytucjonalnego Kościoła w bieżącym życiu politycznym nigdy nie było tak duże jak w sąsiedniej Polsce. W maju 2000 roku, w końcówce rządów prawicy, Litwa i Stolica Apostolska zawarły konkordat regulujący stosunki między państwem a Kościołem katolickim¹⁰⁰. Podpisano wówczas także szereg innych szczegółowych porozumień.

Inny charakter miały relacje z Izraelem. Na płaszczyźnie ekonomicznej i kulturalnej kontakty rozwijały się obiecująco. W 1994 roku zawarto umowy o wzajemnym wsparciu i ochronie inwestycji, a także o współpracy kulturalnej, edukacyjnej i naukowej¹⁰¹. Przełomowe znaczenie moralne i psychologiczne miało wystąpienie prezydenta Brazauskasa w izraelskim Knesecie 1 marca 1995 roku. Prezydent nie tylko przypomniał wówczas o wielowiekowych związkach litewsko-żydowskich, ale także przeprosił za udział niektórych Litwinów w eksterminacji Żydów podczas drugiej wojny światowej. Zapowiedział także współpracę z ekspertami izraelskimi w ściganiu zbrodniarzy wojennych¹⁰².

Potrzebę przyjęcia odpowiedzialności za ten niechlubny fragment litewskiej historii początkowo rozumiano w Wilnie jako warunek integracji państwa z Zachodem. Jednakże reakcje członków establishmentu były zróżnicowane, podobnie jak postawy litewskiego społeczeństwa. Pierwszym poważnym testem stała się tzw. sprawa Lilejkisa. Podczas nazistowskiej okupacji Aleksandras Lilejkis był szefem kolaboranckiej litewskiej służby bezpieczeństwa w Wilnie. Odpowiadał za szereg zbrodni popełnionych na wileńskich Żydach. Po wojnie uciekł z kraju, od 1955 roku przebywał w USA, uzyskał także amerykańskie obywatelstwo. W 1994 roku jego przeszłość wyszła na jaw dzięki staraniom Centrum Szymona Wiesenthala. Na skutek presji opinii publicznej

¹⁰⁰ *Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų*”, 5 maja 2000, [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=106811&p_query=&p_tr2= \[1.01.2013\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=106811&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]).

¹⁰¹ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Izraelio valstybės Vyriausybės sutartis „Dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos*”, 2 października 1994, [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=88132&p_query=&p_tr2= \[1.01.2013\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=88132&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]); *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Izraelio Valstybės Vyriausybės sutartis „Dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse*”, 2 października 1994, [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49156&p_query=&p_tr2= \[1.01.2013\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49156&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]).

¹⁰² *Speech by the President of the Republic of Lithuania mr. Algirdas Brazauskas, Delivered at the Knesset in Jerusalem, at 4 .pm., 1 March 1995*, [w:] *Selection of Documents on Jewish Heritage and Problems*, (red.) E. Zingeris, Vilnius 1997, s. 15–20.

i organizacji żydowskich Lilejkis został pozbawiony obywatelstwa, po czym przyjechał na Litwę. Izrael oraz USA wystąpiły z żądaniem jego ekstradycji i zorganizowania procesu.

Rozstrzygnięcie nie wydawało się Litwinom oczywiste. Narodowa prawica, a także wielu zwykłych obywateli uważało Lilejkisa za oddanego swemu krajowi patriotę, ofiarę komunistycznego reżimu, a jego wojenne zbrodnie za konsekwencję dramatycznych wyborów politycznych, których nie da się osądzić bez uwzględnienia złożonego kontekstu historycznego. Sprawę komplikowały jeszcze pogarszający się stan zdrowia i podeszły wiek Lilejkisa (ur. w 1908 r.). Uznano zatem, że ekstradycja nie jest możliwa.

Z powodu tej decyzji litewskie władze w latach 1996–2000 stały się obiektem wzmożonych nacisków Kongresu i Departamentu Stanu USA, polityków izraelskich oraz instytucji żydowskich z całego świata, domagających się postawienia Lilejkisa przed sądem na Litwie. W trakcie kampanii niedwuznacznie sugerowano nawet, że opieszałość może zaszkodzić natowskiemu aspiracjom Wilna oraz skutkować pogorszeniem relacji z USA. Proces sądowy był jednak odkładany, a po rozpoczęciu – kilkakrotnie odraczany. Międzynarodowa opinia interpretowała stanowisko litewskich władz i wymiaru sprawiedliwości jako grę na czas, podjętą w nadziei, że prawa biologii rozstrzygną dylemat bez konieczności podejmowania niewygodnej decyzji. Niektórzy narodowo nastawieni litewscy politycy, a także publicyści domagali się od Izraela podjęcia współpracy przy ściganiu zbrodniarzy komunistycznych, mieszkających na terenie tego kraju. W ten sposób usiłowano relatywizować czyny oskarżonego. Władze zaproponowały wreszcie powołanie międzynarodowej komisji, której zadaniem była ocena czy sędziwy Lilejkis będzie w stanie uczestniczyć w procesie. W trakcie proceduralnych przygotowań oskarżony zmarł we wrześniu 2000 roku¹⁰³. Sprawa rzeczywiście rozwiązała się sama, jednak pozostawiła cień na stosunkach z Izraelem i żydowską diasporą. Dopiero w następnym dziesięcioleciu, przy wsparciu organizacji pozarządowych, zorganizowano z dobrym skutkiem szeroką akcję edukacyjną, której celem było oswojenie społeczeństwa Litwy zarówno z niewygodną przeszłością, jak odkrycie żydowskiego dziedzictwa w kulturze kraju.

¹⁰³ A. Bačiulis, *JAV kongresmenai reikalauja atsisinti A. Lileikis*, „Respublika” 23 marca 1996; R. M. Tracevskis, *God will be a judge for Lileikis*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/2715/> [21.12.2012].

W latach dziewięćdziesiątych bardzo wzrosło znacznie Chin w relacjach międzynarodowych. Litwa w dalszym ciągu utrzymywała z tym państwem na ogół poprawne kontakty. W 1995 roku otwarto litewską ambasadę w Pekinie, a w 1997 roku mianowano pierwszego ambasadora, akredytowanego również w Korei Południowej, Mongolii i Wietnamie. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych strona chińska z rezerwą przyjęła powrót prawicy do władzy w Wilnie. Wątpliwości starał się rozwiązać przewodniczący Sejmu, Vytautas Landsbergis, podczas wizyty w Pekinie w 1999 roku. We wrześniu 2000 roku z krótką rewizytą przybył przewodniczący chińskiego parlamentu, Li Peng. Przyjazd gościa stał się przyczyną dyplomatycznego zamieszania. Równolegle w litewskim Sejmie odbywała się konferencja poświęcona zbrodniom komunistycznym. Przedsięwzięciu patronował Landsbergis. Kiedy po przylocie do Wilna Li Peng dowiedział się o tym fakcie postanowił od razu odlecieć na Białoruś. Dopiero po usilnych namowach został w Wilnie dwie godziny (zamiast planowanych dwóch dni) i kurtuazyjnie spotkał się jednak z przewodniczącym Sejmu. Opozycja natychmiast zarzuciła Landsbergisowi „polityczny daltonizm” i obwiniła o sprowokowanie kryzysu. Incydent nie przeszkodził następnie w organizacji w czerwcu 2002 roku wizyty na Litwie Jiang Zemina, chińskiego prezydenta. Gość spotkał się z prezydentem Adamkusem i premierem Brazauskasem. Zwieńczeniem rozmów stało się podpisanie UMOWY O EKSTRADYCCJI¹⁰⁴.

Litwa systematycznie zwiększała aktywność dyplomatyczną na całym świecie. Przedstawiciele państwa akredytowani byli na wszystkich kontynentach. Jeszcze w końcu 1992 roku Litwa miała 13 ambasadorów, pracujących w 36 państwach. W 2004 roku liczba przedstawicieli dyplomatycznych wzrosła do 50 (w tym 34 ambasadorów, 7 przedstawicieli przy organizacjach międzynarodowych, 7 konsułów generalnych i 2 konsułów). Ministerstwo Spraw Zagranicznych zatrudniało wówczas 394 dyplomatów, z których 204 stale przebywało za granicą. Wydatki MSZ stanowiły 1,17% budżetu państwa¹⁰⁵.

¹⁰⁴ *Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis*, 17 czerwca 2002, [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=196479&p_query=&p_tr2=\[9.01.2013\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=196479&p_query=&p_tr2=[9.01.2013]); *Kinijos parlamento vadovas viešėjo Vilniuje*, „Lietuvos Aidas” 6 września 2000; *Visit of the Leader of the Chinese Parliament*, „Parliamentary Mirror” 2000, nr 9, s. 9–11; M. Teofilski, *Stosunki Chin z państwami bałtyckimi (Litwa, Łotwa Estonia)*, s. 7–8.

¹⁰⁵ G. Ilgūnas, *Lietuvos Respublikos XII Vyrtausybė 2001–2004*, Vilnius 2004, s. 180.

Nowa polityka zagraniczna (2004–2009)

1. Nowe wyzwania w nowych czasach

W 2004 roku Litwa stała się członkiem NATO i Unii Europejskiej, zatem dotychczasowe strategiczne cele polityki zagranicznej zostały osiągnięte. W tym samym roku została opracowana kolejna koncepcja, nazwana *nową polityką zagraniczną (naujoji užsienio politika)*. Lata jej realizacji pokrywają się z drugą kadencją prezydencką Valdas Adamkusa (2004–2009). Jeszcze przed objęciem po raz drugi urzędu Adamkus odegrał rolę inspiratora zamyśłu. Projekt został następnie twórczo rozwinięty przez głowę państwa. Prezydent Adamkus stał się *spiritus movens* zamierzenia: symbolem, realizatorem i obrońcą *nowej polityki zagranicznej*. W drugiej połowie kadencji, gdy przyjęty kurs stał się przedmiotem coraz ostrzejszej krytyki, osoba prezydenta gwarantowała kontynuację, mimo zmieniających się ekip rządowych i koniunktur. Aktywność międzynarodowa przekładała się na wzrost nakładów. Znacznie zwiększono budżet MSZ, przybywało dyplomatów, inwestowano w nowe siedziby i rozbudowywano placówki, zwłaszcza w państwach uznawanych za partnerskie.

Geneza *nowej polityki zagranicznej* była związana z rozwojem sytuacji międzynarodowej na początku XXI wieku. Po atakach terrorystycznych z 11 września 2001 roku Stany Zjednoczone, kierowane przez republikańskiego prezydenta George'a W. Busha, rozpoczęły globalną wojnę z terroryzmem. W jej ramach zorganizowano interwencję w Afganistanie, a następnie przystąpiono do ataku na Irak. Szczególnie w tym drugim przypadku Waszyngton oczekiwał solidarności ze strony państw europejskich. Jednak część tradycyj-

nych sojuszników odmówiła poparcia. Reakcja amerykańskiej administracji była gniewna i sugerowała zmianę polityki wobec starego kontynentu. Sekretarz obrony, Donald Rumsfeld, stwierdził wręcz, że sprzeciwiające się irackiej wojnie Niemcy i Francja reprezentują „starą Europę”. Przeciwwstawił jej „nową”, reprezentowaną przez wchodzące do NATO państwa środkowoeuropejskie, przychylniejsze amerykańskiej wizji. Zdaniem Rumsfelda „środek ciężkości” zainteresowania Waszyngtonu na starym kontynencie wyraźnie przesunął się zatem na Wschód. Wkrótce Waszyngton podjął kroki, które w środkowoeuropejskich stolicach zostały zinterpretowane jako potwierdzenie strategicznego partnerstwa z USA.

Amerykańskie dowartościowanie dotyczyło zwłaszcza Polski, od początku niemal bezwarunkowo popierającej politykę Busha. Warszawa uznała, że znalazła się „wśród konstruktorów lepszego świata”, a więc powinna współuczestniczyć w procesie wprowadzania i utwierdzania „zachodnich wartości” wszędzie tam, gdzie występuje ich deficyt. Wierzone, że gwarantem powodzenia przyjętej strategii, a zarazem gwarantem regionalnego bezpieczeństwa, stało się „dojrzałe partnerstwo strategiczne” polsko-amerykańskie. Jak się później okazało Waszyngton traktował deklaracje wobec Polski czysto instrumentalnie, jednak oficjalnie nie szczędzono Warszawie ciepłych słów i zapewnień o solidarności. Polskie władze zinterpretowały amerykańskie stanowisko przede wszystkim jako zgodę na wzmożoną, niemal misyjną aktywność na obszarze poradzieckim. Rozpoczęto zatem serię działań na rzecz umacniania demokracji, przestrzegania praw człowieka oraz propagowanie idei społeczeństwa obywatelskiego. Celem była szeroko rozumiana trwała westernizacja regionu: wciągnięcie byłych radzieckich republik w krąg cywilizacyjnego i politycznego oddziaływania Zachodu. Niezadowolenie i ewentualne przeciwdziałanie ze strony Rosji miało być zrównoważone silnym amerykańskim poparciem.

Niektórzy litewscy eksperci oraz politycy uznali, że nowa strategia Waszyngtonu i amerykańsko-polski alians mogą oznaczać wyjątkową szansę dla ich kraju. W Wilnie nadal uważano Rosję za największe zagrożenie bezpieczeństwa. Za prezydentury Władimira Putina na Kremlu ponownie umacniały się tendencje imperialne. Wstąpienie Litwy do NATO i Unii Europejskiej dawało szansę na ustanowienie stabilnych stosunków z Rosją, opartych na poszanowaniu wzajemnych interesów. Jednakże dopiero trwałe zakorzenienie „zachodnich wartości” w takich państwach jak Białoruś, Ukraina, a także sama Rosja mogło definitywnie odsunąć widmo niebezpieczeństwa ze Wschodu. W określonej sytuacji jedynym gwarantem powodzenia takiego zamiaru było zaangażowa-

nie się USA w problemy Europy Środkowo-Wschodniej. Wnioskowano zatem, że Wilno powinno zacieśnić współpracę z Waszyngtonem w pożądanym przez Amerykanów kierunku. Kluczem do powodzenia była wzmożona kooperacja z Polską, posiadającą dobre notowania za Atlantykiem. Wedle przedstawionej kalkulacji należało ożywić litewsko-polskie partnerstwo, co uczyni Litwę jednym z regionalnych liderów zachodniej misji cywilizacyjnej. Wilno miało do zaoferowania przede wszystkim własne doświadczenia, zdobyte na drodze do demokracji i gospodarki wolnorynkowej. Zamierzano dzielić się nim z wszystkimi zainteresowanymi społeczeństwami pragnącymi odnieść podobny sukces. Sygnały płynące z Waszyngtonu i Warszawy były interpretowane jako poparcie dla litewskich aspiracji oraz gotowość ustanowienia „specjalnych relacji” z Wilnem¹.

Przygotowywanie nowej strategii litewskiej dyplomacji rozpoczęto jeszcze w 2003 roku. Jednak prace wyraźnie nabrały tempa dopiero po odsunięciu od władzy Rolandasa Paksasa. Litewskim elitom bardzo zależało, aby jak najszybciej zatrzeć złe wrażenie i wyprowadzić kraj z izolacji, w której znalazł się na skutek kryzysu prezydenckiego. Już 1 maja 2004 roku Sejm przyjął uchwałę w sprawie kierunków polityki zagranicznej po wstąpieniu Litwy do NATO i Unii Europejskiej. Zadeklarowano między innymi gotowość odegrania aktywnej roli na arenie międzynarodowej dzięki wykorzystaniu możliwości stworzonych przez członkostwo kraju w strukturach euroatlantyckich (tzw. polityka aktywnego członkostwa). Zapowiadano kontynuację uczestnictwa w wojnie z terroryzmem. Wspomniano także o chęci rozwijania współpracy z państwami leżącymi na wschód od granicy UE. Wśród krajów, które

¹ V. Ušackas, *Strengthening the US-Lithuania Partnership: Lithuanian Perspective*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2003, nr 11–12; E. Nekrašas, R. Bružilas, *Transatlantic Relations: Lithuanian Perspective*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2003, nr 11–12; E. Nekrašas, *Lithuanian Foreign Policy: Concepts, Achievements and Predicaments*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 29–35; G. Miniotaitė, *Search for Identity in Modern Foreign Policy of Lithuania: between the Northern and Eastern Dimensions?*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2004, Vilnius 2005, s. 79–81; też, „*Europos normatinė galia*” ir Lietuvos užsienio politika, „Politologija” 2006, nr 3, s. 3–19; L. Jonavičius, *Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 17, s. 17–23 i 28; D. Budryte, *Back in the USSR, or New Initiatives in Lithuania's Foreign Policy after the Dual Enlargement*, <http://www.norface.org/files/sl-budryte.pdf> [4.02.2013]; G. Vaščenkaitė, *The Discrepancy of Lithuanian Foreign Policy: "Normative" Deeds for the "Realpolitik" Needs?*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2011, nr 25, s. 35–37.

powinny zostać objęte aktywną polityką sąsiedztwa, wymieniono Armenię, Azerbejdżan i Gruzję².

Koncepcja *nowej polityki zagranicznej* została ostatecznie opracowana w maju 2004 roku. Głównymi autorami byli minister spraw zagranicznych Antanas Valionis oraz Artūras Paulauskas, przewodniczący Sejmu, pełniący w tym czasie także obowiązki głowy państwa. Ten ostatni najpełniej zaprezentował rezultat podczas wystąpienia na Uniwersytecie Wileńskim 24 maja 2004 roku³. Zdaniem Paulauskasa, jego ojczyzna w obecnych warunkach nie może sobie pozwolić na bierną politykę zagraniczną. Jedynie dzięki aktywnej postawie uzyska bowiem wpływ na wydarzenia na świecie kształtujące przyszłość Litwy. Paulauskas zapowiedział, że Wilno będzie prowadziło politykę aktywnego członkostwa w NATO i Unii Europejskiej, pragnie także w pełni partycypować w przywilejach oraz obowiązkach wynikających z akcesji. Zadeklarował współuczestnictwo w działaniach NATO o charakterze antyterrorystycznym, a także chęć umacniania związków euroatlantyckich. Przewodniczący Sejmu roztoczył wizję Litwy jako państwa, które „poprzez jakość członkostwa w UE i NATO”, a także politykę dobrosąsiedztwa stanie się regionalnym liderem. We współpracy z innymi państwami regionu, w oparciu o strategiczne partnerstwo z Polską, wileńskie centrum odegra rolę generatora nowych inicjatyw politycznych. Głównym zadaniem Litwy będzie zdobycie wpływu na politykę Unii Europejskiej wobec poradzieckiego Wschodu. Paulauskas wyraził szczególne zainteresowanie Litwy rozwojem europejskiej kooperacji z Obwodem Kaliningradzkim. Wilno chętnie będzie pośredniczyło nie tylko w relacjach z rosyjskim Kaliningradem, ale również w kontaktach z Białorusią. Następnym celem ma być pomoc w uczynieniu z Białorusi „przewidywalnego, demokratycznego i niezależnego państwa europejskiego”. Zdaniem Paulauskasa, Ukraina powinna stanowić „nieodłączną część regionu, Unii Europejskiej i NATO”. Mówca zadeklarował wsparcie wysiłków reformatorskich podjętych przez Kijów na drodze ku integracji euroatlantyckiej. Działaniem w dobrym kierunku było zapoczątkowane już wcześniej przyłączenie Ukrainy do partnerstwa litewsko-polskiego. W wystąpieniu przewodniczącego litew-

² *Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare*, 1 maja 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232592 [4.02.2013].

³ *Laikinojo Prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika”*, 24 maja 2004, <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4994> [4.02.2013]; tekst przemówienia w wersji angielskiej: http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=8496 [4.02.2013].

skiego Sejmu nie zabrakło także miejsca na deklarację zacieśniania współpracy z pozostałymi państwami bałtyckimi. Wobec Łotwy i Estonii, a także państw nordyckich, Litwa zamierzała odegrać rolę pomostu, ułatwiającego kontakty z krajami środkowoeuropejskimi i czarnomorskimi.

Zanim zdążyły jeszcze wybrzmieć echa wystąpienia Paulauskasa, w czerwcu 2004 roku odbyły się na Litwie wybory prezydenckie, których wynik teoretycznie mógł przecież postawić pod znakiem zapytania koncepcję *nowej polityki zagranicznej*⁴. Ostatecznie w drugiej turze zwyciężył były prezydent, Valdas Adamkus, pokonując Kazimirę Prunskienę stosunkiem 52,6 do 47,4%. Wynik wyborów został pozytywnie przyjęty w świecie i definitywnie zakończył krótki okres międzynarodowej izolacji Litwy. O ile Prunskienė nie ukrywała sceptycyzmu wobec wizji zaprezentowanej przez Paulauskasa, to Adamkus od początku otwarcie opowiadał się za koncepcją, której powstawaniu patronował. W połowie lipca 2004 roku, tuż po ponownym objęciu urzędu, prezydent w przemówieniu do szefów misji dyplomatycznych akredytowanych w Wilnie potwierdził wolę prowadzenia aktywnej polityki międzynarodowej w oparciu o struktury euroatlantyckie i strategiczne partnerstwo z Polską oraz bliską kooperację z Ukrainą. Litwa miała dążyć do rozszerzania demokracji na Wschodzie i odgrywać rolę „środka ciężkości” korzystając z centralnego położenia geograficznego i własnych doświadczeń. Głównymi adresatami starań miały być Białoruś, Mołdawia oraz państwa Kaukazu. Adamkus wspominał także o konieczności zachowania dobrosąsiedzkich stosunków z Rosją. Jednak jak wynikało z kontekstu, Litwa nie była zainteresowana utrzymywaniem ich za wszelką cenę⁵.

Głos zabrał także jeden z głównych architektów koncepcji *nowej polityki zagranicznej*, minister Antanas Valionis. Jeszcze w kwietniu 2004 roku podczas uroczystych obchodów dziesiątej rocznicy podpisania traktatu z Polską, uchodzący za polonofila, szef dyplomacji, chwalał rezultaty partnerstwa między Wilnem a Warszawą. Zdaniem Valionisa współdziałanie i solidarność obu państw sprawia, że stały się one naturalnym centrum „dynamicznej przestrzeni” między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Tezy, będące podstawą nowej

⁴ Pierwsza tura wyborów prezydenckich 13 czerwca 2004 r. odbyła się jednocześnie z pierwszymi na Litwie wyborami do Parlamentu Europejskiego.

⁵ V. Adamkus, *Lithuania as a Centre of Regional Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 17–20; tenże, *Paskutinė kadencija*, Vilnius 2011, s. 89–90.

strategii, szef MSZ powtórzył następnie w lipcu 2004 roku podczas spotkania z korpusem dyplomatycznym⁶.

Jesienią 2004 roku czekały Litwę jeszcze wybory parlamentarne. Tuż przed nimi, 5 października partie polityczne zdecydowały się na zawarcie porozumienia w sprawie głównych celów polityki zagranicznej państwa w latach 2004–2008. Zadeklarowano realizację celów nakreślonych w koncepcji *nowej polityki zagranicznej* bez względu na ewentualne zmiany układu sił politycznych po wyborach⁷.

W wyborach do Sejmu w październiku 2004 roku dosyć niespodziewane zwycięstwo odniosła populistyczna Partia Pracy (Darbo Partija), kierowana przez Viktora Uspaskicha, zdobywając 39 mandatów (28,4%). Nieco mniej głosów padło na centrolewicową Koalicję Pracujących Litwy, stworzoną przez LSDP Algirdasa Brazauskasa (20 mandatów) oraz Nowy Związek Artūrasa Paulauskasa (11). Konserwatyści tym razem zdobyli 25 mandatów, a powołany w 2003 roku Związek Liberalów i Centrum (lit. Liberalų ir Centro Sąjunga) – 18. W Sejmie zasiedli jeszcze zwolennicy byłego prezydenta Rolandas Paksasa z ugrupowania Porządek i Sprawiedliwość (Tvarka ir Teisingumas) oraz kierowana przez Kazimirę Prunskienę partia, która wkrótce przyjęła nazwę Litewski Związek Rolników i Zielonych (Lietuvos Valstiečių ir Žaliųjų Sąjunga).

Nowy Sejm już 16 listopada 2004 roku specjalną rezolucją potwierdził wolę kontynuowania polityki zagranicznej, której ramy określono w uchwale z 1 maja i umowie między partiami z 5 października⁸.

Po wyborach stosunkowo szybko wyłoniła się centrolewicowa rządowa koalicja LSDP, Partii Pracy i Nowego Związku oraz ugrupowania Kazimiry Prunskienę. Brazauskas zachował tekę premiera, do rządu weszli także Uspaskich i Prunskienę. Szefem dyplomacji pozostał Valionis, a Paulauskasa ponownie wybrano na stanowisko przewodniczącego Sejmu. W porównaniu z okresem sprzed wyborów układ sił politycznych zmienił się zatem nieznacz-

⁶ A. Valionis, *Lithuania, a Meeting Place of Europe*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 21–27; tenże, *Lithuania's Foreign Policy Agenda*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 17; *Rozmowa z Antanasem Valionisem, litewskim ministrem spraw zagranicznych. Rozmawiał Jacek Komar*, „Gazeta Wyborcza” 1 lipca 2004.

⁷ *Agreement Between Political Parties of the Republic of Lithuania of the Main Foreign Goals and Objectives of Lithuania for 2004–2008*, 5 października 2004, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14, s. 106–112.

⁸ *Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl valstybės užsienio politikos krypties tęstinumo”*, 16 listopada 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245450 [7.02.2013].

nie. Nowością było zwłaszcza wejście do rządu ministrów z partii Uspaskicha, wokół której gęstniały podejrzenia o dwuznaczne związki polityczno-biznesowe i kontakty z Moskwą.

W ostatnich miesiącach 2004 roku *nowa polityka zagraniczna* przeszła pierwszy poważny test. Prezydent Adamkus z sukcesem uczestniczył w rozwiązywaniu kryzysu podczas „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie, co znacząco wpłynęło na wzrost autorytetu głowy litewskiego państwa.

Od początku rosnącego litewskiego zaangażowania na Wschodzie dobrze układała się współpraca między prezydentem a Antanasem Valionisem. Adamkus wysoko cenił kompetencje szefa dyplomacji i uznawał go za najlepszego ministra, z którym współpracował⁹. Premier Brazauskas ostentacyjnie zachowywał znacznie większy dystans do nowego kierunku polityki zagranicznej. Zarówno premier, jak niektórzy przedstawiciele centrolewicowej koalicji rządzącej, niejednokrotnie dawali do zrozumienia, że nie podoba im się zarówno zbyt konfrontacyjny charakter stosunków z Rosją, jak stale rosnąca aktywność prezydenta¹⁰. Nieoczekiwanie na początku 2005 roku prawicowy tygodnik „Atgimimas” ujawnił, że minister Valionis jeszcze w czasach radzieckich był oficerem rezerwy KGB. Skandal lustracyjny, który dotyczył także wielu innych prominentnych funkcjonariuszy państwowych, mocno podważył autorytet szefa dyplomacji. W tym kontekście spekulowano nawet, że afera była rosyjską prowokacją, gdyż Moskwa była zainteresowana skompromitowaniem niewygodnego ministra litewskiego rządu. Na początku 2006 roku Valionis zrezygnował ze stanowiska.

Zamieszanie wokół szefa MSZ zbiegło się z początkiem poważnego kryzysu w koalicji rządowej. Jeszcze wiosną 2005 roku minister Uspaskich podał się do dymisji i złożył mandat poselski po ujawnieniu, że wykorzystywał stanowisko do promowania firmy powiązanej z jego rodziną. W kwietniu 2006 roku odwołano przewodniczącego Sejmu. Paulauskas został oskarżony o niezgodne z prawem wykorzystywanie samochodów służbowych. Po tym wydarzeniu Nowy Związek wycofał swych ministrów z rządu. Zarzuty o nieetyczne powiązania z biznesem wysunięto również wobec premiera Brazauskasa. Na przełomie maja i czerwca 2006 roku Partia Pracy opuściła koalicję w następstwie

⁹ V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 145 i 318.

¹⁰ A. Bačiulis, *Prezidentas tapo „didžiūju stabilizatoriumi”*, „Veidas” 2006, nr 30; J. Kučinskaitė, *Netekę pasitikėjimo pareigūnai skiriami ambasadoriais*, „Veidas” 2006, nr 39.

oskarżeń jej kierownictwa o korupcję. Rząd podał się do dymisji w atmosferze skandalu, a Brazauskas ogłosił definitywny koniec kariery politycznej.

W lipcu 2006 roku prezydent Adamkus desygnował na stanowisko premiera Gediminasa Kirkilasa, dotychczasowego wiceprzewodniczącego LSDP i ministra obrony narodowej. Z trudem udało się stworzyć w Sejmie kolejną centrolewicową koalicję. Mimo że gabinet Kirkilasa miał charakter mniejszościowy, część posłów opozycji, zwłaszcza konserwatywnej, opowiedziało się za jego utworzeniem. W obliczu przejawów utraty społecznego zaufania do establishmentu, liderzy czołowych partii nie byli zainteresowani rozpisanem przedterminowych wyborów i kolejną wyniszczającą kampanią. Sondaże zapowiadały bowiem tryumf populistów. W takich okolicznościach nowy gabinet miał ograniczone pole działania i słabą pozycję w wewnętrznych rozgrywkach politycznych. Sytuacja sprzyjała natomiast wzrostowi znaczenia prezydenta. Valdas Adamkus coraz bardziej koncentrował się jednak na polityce zagranicznej, wyraźnie mniej aktywności poświęcając sprawom krajowym. Ministrem spraw zagranicznych został mianowany Petras Vaitiekūnas, zawodowy dyplomata, dotychczas ambasador na Białorusi. Szefowie rządu i dyplomacji od początku zgodnie deklarowali ścisłą współpracę z prezydentem i kontynuację polityki zagranicznej. Gabinet Kirkilasa nie zamierzał kwestionować dotychczasowych priorytetów¹¹.

Od jesieni 2004 roku ponownie pogorszyły się stosunki litewsko-rosyjskie. Litewscy komentatorzy dopatrywali się winy po obu stronach. Piętnowali odrodzenie neoimperialnych tendencji na Kremlu, ale wskazywali również niebezpieczeństwa wynikające z litewskiej *nowej polityki zagranicznej*. Złe relacje z Moskwą stały się pretekstem do krytycznego spojrzenia na dorobek litewskiej dyplomacji. Na łamach czasopism oraz w mediach elektronicznych rozpoczęła się na ten temat szeroko zakrojona dyskusja. Jeszcze na przełomie 2004 i 2005 roku zainicjował ją głos filozofa i politologa Evaldas Nekrašas. Autor określił mianem megalomanii pomysł odegrania przez Litwę roli regionalnego lidera. Próba realizacji utopijnego zamierzenia nie mogła bowiem przysporzyć spodziewanych korzyści, natomiast dystansowała Litwę od Europy Zachodniej i komplikowała relacje z Moskwą¹².

¹¹ A. Bačiulis, *Tylus darbininkas*, „Veidas” 2006, nr 21; V. Stasytė, *Premjero postas Kirkilui augina sparnus*, „Lietuvos Žinios” 31 lipca 2006.

¹² E. Nekrašas, *Lithuanian Foreign Policy: Concepts, Achievements and Predicaments*, s. 31–33; tenże, *Kritiniai pamąstai apie Lietuvos užsienio politiką*, s. 141.

Podobnych wypowiedzi przybywało. W 2006 roku ukazał się szeroko komentowany artykuł historyka i politologa, Česlovasa Laurinavičiusa, poświęcony bilansowi *nowej polityki zagranicznej*¹³. Autor za największą porażkę uznał pogarszające się relacje z Rosją. Również, jego zdaniem, działania polegające na „eksportie demokracji” do krajów poradzieckich w ogólnym rozrachunku nie wzmocniły pozycji Wilna, a spowodowały jedynie wrogość Moskwy. Z kolei destrukcyjna postawa Litwy w Unii Europejskiej, polegająca na stałej groźbie użycia weta oraz jawnym kontestowaniu wspólnej polityki bezpieczeństwa, w istocie służyła jedynie Rosji i neokonserwatywnym kręgom w USA. Nie było tajemnicą, że za koncepcją „eksportu demokracji” stała amerykańska administracja. Czy jednak rzeczywiście można mówić o zbieżnych celach polityki litewskiej i amerykańskiej na obszarze poradzieckim? Czy może – zapytywał Laurinavičius – tak naprawdę Wilno realizowało raczej wytyczne Waszyngtonu, zaniedbując własne interesy o charakterze strategicznym? W konkluzji autor apelował do kierowników litewskiej dyplomacji o większą asertywność wobec USA i ostrożność w polityce wobec Rosji. Nie wolno bowiem drażnić Kremla jedynie z chęci udowodnienia własnej wyższości moralnej. Zdaniem Laurinavičiusa, decydenci litewskiej polityki zagranicznej powinni wreszcie zacząć odróżniać taktykę od strategii.

Zbliżone oceny pojawiały się odtąd nieprzerwanie. Eksperci, publicyści, a coraz częściej także politycy zazwyczaj punktowali litewskie „sny o potęgę”, wykazując że nikły potencjał gospodarczy i demograficzny, zapóźnienie cywilizacyjne, uzależnienie surowcowe, a nawet banalne problemy z komunikacją nie pozwalają na odegranie roli regionalnego centrum. Przypominano, że Litwa z najbardziej oczywistych względów nie może liczyć na rzeczywiste partnerstwo z USA, ani nawet z Polską. Szansy na dodatnie zbilansowanie polityki zagranicznej upatrywano raczej w rozwijaniu współpracy w regionie nadbałtyckim, szukaniu oparcia w państwach skandynawskich oraz w głębszej integracji w ramach Unii Europejskiej. Twierdzono, że na skutek dotychczasowych praktyk Litwa nadal pozostawała bowiem poza głównym nurtem polityki europejskiej i skazywała się na izolację¹⁴.

¹³ Č. Laurinavičius, *Naujoji Lietuvos užsienio politikos vizija*, „Akiračiai” 2006, nr 10; w wersji anglojęzycznej: *New Vision of Lithuania's Foreign Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 18.

¹⁴ R. Lopata, *Apie Lietuvos užsienio politikos viziją*, „Akiračiai” 2006, nr 11; M. Jurkynas, *Ar priimsime Lenkiją į bandrę Šiaurės kelią?*, „Lietuvos Rytas” 21 marca 2006; N. Statkus, K. Paulauskas, *Lietuvos užsienio politika tarptautinių santykių teorij ir praktikos kryžkelėje*, „Politologija” 2006,

Mimo narastającej krytyki, prezydent oraz kolejni szefowie dyplomacji niezmiennie bronili zwłaszcza moralnych fundamentów *nowej polityki zagranicznej*. Najczęściej przywoływano przy tym argumenty o potrzebie zapewnienia krajowi należytej mu pozycji międzynarodowej, konieczności rozszerzania demokracji i „wartości zachodnich”. W obronę brano nawet najczęściej wyszydzaną ideę regionalnego centrum. Prezydent Adamkus nie szczędził cierpkich uwag pod adresem Dalii Grybauskaitė, ówczesnej litewskiej komisarz UE do spraw budżetu, gdy w jednej z wypowiedzi skrytykowała władze swego kraju za wspieranie europejskich „żebraków” zamiast dbałości o dobre relacje z najważniejszymi państwami kontynentu¹⁵. W oczach zwolenników utrzymania dotychczasowego kursu eskalacja konfliktu gruzińskiego w 2008 roku jedynie dowodziła zasadności obaw przed Rosją. Litwa skazana była zatem na poszukiwanie oparcia w Waszyngtonie, gdyż Europa Zachodnia okazała się wobec Moskwy faktycznie bezradna.

Jesienią 2008 roku dobiegła końca kadencja Sejmu. Sondaże, wyniki poprzedzających wyborów samorządowych, a także *odium* spadające na ugrupowania centrolewicowe w wyniku afer oraz pogarszająca się sytuacja gospodarcza wróżyły tym razem sukces prawicy. Konserwatyści, najważniejsze ugrupowanie tego nurtu, przyjęli pod swoje skrzydła kilka mniejszych prawicowych partii, w tym radykalnie nacjonalistyczny Związek Litewskich Narodowców (tautininków). Przed wyborami oficjalna nazwa konserwatystów brzmiała: Związek Ojczyzny – Litewscy Chryścijańscy Demokraci (Konserwatyści, Polityczni Więźniowie i Zesłańcy, Narodowcy) [Tėvynės Sąjunga – Lietuvos Krikščionys demokratai (Konservatoriai, Politiniai Kaliniai ir Tremtiniai, Tautininkai)].

nr 2; R. Kilijus, *Kelios mintys apie Lietuvos užsienio politiką*, „Naujasis Židinys – Aidai” 2007, nr 4; K. Girnius, *Iššūkiai Lietuvos užsienio politikai*, 2 czerwca 2008, <http://www.geopolitika.lt/?artc=2165> [8.02.2013]; tenże, *Donkichotiška užsienio ir saugumo politika*, http://www.alfa.lt/straipsnis/10236844/Donkichotiška.uzsienio.ir.saugumo.politika=2008-11-17_08-14/ [8.02.2013]; Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?*, „Politologija” 2009, nr 2; zob. pełniejsze omówienie ówczesnej debaty: R. Lopata, *Recent Debate on Lithuania's Foreign Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2009, nr 22, s. 160–171; K. Paulauskas, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, s. 125.

¹⁵ L. Talat-Kelpša, *Ar tikrai metas laidoti regiono centro idėją?*, 19 listopada 2007, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ltalat-kelpsa-ar-tikrai-metas-laidoti-regiono-centro-ideja.d?id=15049673> [11.02.2013]; P. Vaitiekūnas, *Diplomatijoje nebūna nei amžinos pergalės, nei amžino pralaimėjimo*, 18 maja 2008, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/pvaitiekunas-diplomatijoje-nebuna-nei-amzinos-pergalės-nei-amzino-pralaimejimo.d?id=17013317> [11.02.2013]; A. Lukšas, *Lietuvos diplomatija ieško kelio*, „Veidas” 2008, nr 4.

Zgodnie z przewidywaniami w głosowaniu w październiku 2008 roku Związek Ojczyzny zwyciężył zdobywając 45 miejsc (19,7%) w Sejmie. Socjaldemokraci z wynikiem 25 mandatów (11,7%) zajęli drugą pozycję. Pozostałe mandaty zostały rozdzielone następująco: Partia Wskrzeszenia Narodowego (Tautos Prisikėlimo Partija, inicjatywa stworzona doraźnie przed wyborami przez ludzi show biznesu) – 16 miejsc, Porządek i Sprawiedliwość – 15, Ruch Liberalny Republiki Litewskiej (Lietuvos Respublikos Liberalų Sąjūdis) – 11, Partia Pracy – 10, Związek Liberalów i Centrum – 8. W Sejmie zasiadło jeszcze kilka mniejszych ugrupowań. W końcu października 2008 roku Związek Ojczyzny zawarł umowę koalicyjną z Partią Odrodzenia Narodowego, Ruchem Liberalnym oraz Związkiem Liberalów i Centrum. Na czele centroprawicowego gabinetu stanął lider konserwatystów, Andrius Kubilius. Ewenementem litewskiego życia politycznego było to, że kierowany przez Kubiliusa rząd, mimo wielu politycznych zawirowań, przetrwał całą czteroletnią kadencję.

Konserwatyści nie zamierzali dokonywać rewolucji w polityce zagranicznej. Przed wyborami krytykowali raczej sposób jej prowadzenia niż kierunek. Dotychczasowe priorytety w zasadzie były zbieżne z założeniami programowymi prawicy. Na straży wyznaczonego kursu stał prezydent Adamkus, który również nie przewidywał żadnej poważniejszej korekty. Z aprobatą prezydenta spotkała się decyzja o powierzeniu stanowiska szefa MSZ kolejnemu zawodowemu dyplomacie. Został nim Vygaudas Ušackas, były ambasador w USA i Wielkiej Brytanii. Jak wspomina Adamkus, jedyną przeszkodą przy nominacji były obawy przed nadmiernie ugodowym stosunkiem nowego ministra do Rosji. Jednak w bezpośredniej rozmowie z prezydentem Ušackas rozproszył wątpliwości. Nic nie zapowiadało zatem przesilenia¹⁶.

Prezydent Adamkus kończył drugą kadencję w lipcu 2009 roku. Jednak już od przełomu 2008 i 2009 roku Litwa coraz boleśniej zaczęła odczuwać skutki światowego kryzysu finansowego. Coraz wyraźniejsze stały się także rezultaty zmiany priorytetów w polityce dotychczasowych sojuszników i patronów: USA i Polski. W ostatecznym rozrachunku kwestie te dodatkowo negatywnie zaciążyły na bilansie litewskiej *nowej polityki zagranicznej* z lat 2004–2009.

¹⁶ V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 474; *Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės programos*, 9 grudnia 2008, http://www.lrvk.lt/bylos/vyriausybes/15-vyr-dok/15_vyr_programa.pdf [11.02.2013]; A. Bačiulis, *Politinis triemtins grįžte į URM, „Veidas“* 2008, nr 46.

2. W oparciu o Polskę

W założeniach *nowej polityki zagranicznej* stosunkom z Warszawą nadano kluczowe znaczenie. Wnioskowano, że polski sąsiad został protegowanym USA. Oznaczało to również uznanie w Polsce naturalnego lidera Europy Środkowo-Wschodniej, a więc również promotora regionu nadbałtyckiego. W takim układzie Wilno rezerwowało sobie funkcję najważniejszego współpracownika Warszawy. Zakładano, że będzie to skutkowało możliwością szerszego oddziaływania na Łotwę i Estonię. Zwolennicy *nowej polityki zagranicznej* przypisywali Litwie rolę regionalnego centrum politycznego, Estonii – lidera reform ekonomicznych, a Łotwie – ośrodka nadbałtyckiego biznesu¹⁷.

Jednak jak wspomniano, w relacjach między państwami bałtyckimi już wcześniej dały się obserwować tendencje do rozluźniania współpracy. W perspektywie akcesji do Unii Europejskiej, z inicjatywy Estonii przeprowadzono nawet instytucjonalną reformę Rady Bałtyckiej, odchudzając struktury, a w istocie umniejszając i tak niewielkie znaczenie organizacji. Z litewskiego punktu widzenia podobne kroki prowadziły do niekorzystnych rezultatów. W Wilnie idea bałtyckiej jedności nadal miała wielu zwolenników we wszystkich opcjach politycznych. Czynnikiem, który po 2004 roku wymusił ponowne zbliżenie państw bałtyckich stały się obawy przed Rosją. Dążenie do rewitalizacji aliansu skutkowało także przyjęciem litewskiej koncepcji szerszego oparcia się regionu nadbałtyckiego o Polskę.

Początek drugiej kadencji rosyjskiego prezydenta Władimira Putina w 2004 roku zbiegł się z wyraźną intensyfikacją starań reintegracyjnych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw. Pretekstu dostarczyły między innymi „rewolucja róż” w Gruzji (2003 r.), a zwłaszcza „pomarańczowa rewolucja” na Ukrainie z przełomu 2004 i 2005 roku. Wydawało się wówczas, że korzystając ze wsparcia USA, Gruzja oraz Ukraina przyjmą wyraźną opcję prozachodnią. Podobne tendencje objawiły się wówczas także w niektórych poradzieckich państwach Azji Środkowej. W opinii Kremla wszystkie byłe republiki ZSRR powinny pozostać w orbicie rosyjskich wpływów. W celu odzyskania niezbędnej kontroli posłużono się między innymi metodą bezwzględnej presji gospodarczej. Zwyżkujące ceny surowców energetycznych oraz pozycja monopolisty w dostawach sprzyjały taktyce Moskwy. Skutki wkrótce zaczęły odczuwać także niektóre państwa Europy Środkowej.

¹⁷ G. Miniointaitė, *Search for Identity in Modern Foreign Policy of Lithuania*, s. 83.

Rosja uznawała państwa bałtyckie za część obszaru poradzieckiego. Nie zmieniło tego nawet przystąpienie Litwy, Łotwy i Estonii do NATO oraz UE. Moskwa żądała prawa do decydowania o wojskowej aktywności Sojuszu w regionie, domagała się specjalnych uprawnień tranzytowych i koncesji ekonomicznych. Po 2004 roku w Tallinie, Rydze i Wilnie z niepokojem konstataowano, że Moskwa wyraźnie zmierza do izolacji i marginalizacji krajów bałtyckich w świecie zachodnim. W kontaktach z UE Rosja demonstracyjnie ignorowała Bałtów, starając się uzgadniać większość kluczowych kwestii wyłącznie z największymi krajami „starej” Unii. Nastąpiło wyraźne polityczne zaktywizowanie rosyjskiej mniejszości nad Bałtykiem oraz ponowne zaostreżenie retoryki w sporach o interpretację historii najnowszej. Nie wahano się przed prowokowaniem, a następnie propagandowym wykorzystywaniem kryzysów w stosunkach z Łotwą, Estonią i Litwą¹⁸.

Państwa bałtyckie nadal były niemal całkowicie zależne zwłaszcza od rosyjskich surowców energetycznych. Manipulowanie dostawami oraz cenami ropy naftowej i gazu ziemnego niekorzystnie odbijało się na sytuacji gospodarczej, groziło także destabilizacją polityczną. Rosja dążyła do pogłębienia zależności poprzez eliminowanie ewentualnej konkurencji, a także przejęcie kontroli nad rurociągami i strategicznymi przedsiębiorstwami w przybałtyczu. W opinii wielu nadbałtyckich polityków i ekspertów, jedyną możliwą do zaakceptowania alternatywą było pozyskanie innych dostawców oraz sposobów przesyłania ropy naftowej i gazu, a także promowanie inwestorów spoza Rosji.

W przypadku Litwy groźnie zapowiadała się także perspektywa uzależnienia od importu energii elektrycznej z Rosji. Jedynym poważniejszym producentem i eksporterem energii w całym regionie była litewska siłownia atomowa w Ignalinie, do której zamknięcia Wilno zobowiązało się w traktacie akcesyjnym z UE. Litwa stanęła zatem przed koniecznością zwiększonych zakupów

¹⁸ Najbardziej spektakularnym przykładem był spór między Estonią a Rosją w 2007 r. z powodu demontażu i przeniesienia pomnika żołnierzy radzieckich z centrum Tallina na cmentarz wojskowy. W Tallinie doszło wówczas do zamieszek wywołanych głównie przez ludność rosyjskojęzyczną. Następnie z terenu Rosji nastąpił cyberatak, w wyniku którego zablokowano serwery i strony internetowe kancelarii estońskiego prezydenta, rządu, MSZ i kilku innych resortów oraz licznych banków; szerzej zob. I. Traynor, *Russia accused of unleashing cyberwar to disable Estonia*, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/may/17/topstories3.russia> [14.02.2013]; E. Jakilaitis, *Slapti Maskvos čiuptu vai nepeleidžia Lietuvai*, „Lietuvos Rytas” 13 stycznia 2005; R. Janužytė, *Baltijos šalys su Rusija kalbasi skirtingu tonu*, „Veidas” 2008, nr 12; J. Bugajski, *Isolation and Marginalization: Russia's Offensive in The Baltic Region*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2007, nr 19, s. 162–166.

energii z zewnątrz, głównie z Obwodu Kaliningradzkiego. Ze względów politycznych pożądane było szukanie dostawców z Zachodu. Jednak państwa bałtyckie nadal należały do wspólnego systemu elektroenergetycznego obejmującego kraje byłego ZSRR i nie posiadały połączenia z systemem UCTE (Union for the Coordination of the Transmission of Electricity) funkcjonującym na terenie Unii Europejskiej. Rozwiązaniem była budowa tzw. mostów energetycznych. Z racji warunków geograficznych najkorzystniejsze było uzyskanie połączenia Litwy z Polską, która swój system zsynchronizowała z UCTE już w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Pod uwagę brano także budowę podmorskich łączy z państwami skandynawskimi¹⁹. Wysokie koszty powodowały jednak, że niezbędna była partycypacja UE w przedsięwzięciu. W opisanych okolicznościach zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego stało się priorytetem Wilna, wspieranego przez dyplomację pozostałych państw bałtyckich. Niezmiernie ważna była przy tym koordynacja wysiłków oraz pozyskanie przychylności Polski, a także skandynawskich sąsiadów oraz Brukseli.

W 2005 roku znowu nastąpiło poważne zaostrzenie stosunków z Kremlem. Prezydenci Litwy i Estonii odmówili przyjazdu do Moskwy z okazji szeroko celebrowanej majowej rocznicy zakończenia drugiej wojny światowej. Decyzję argumentowali fałszowaniem obrazu historii przez Rosję oraz próbami dyskredytowania państw bałtyckich przed opinią międzynarodową²⁰. Rosja rozpoczęła wówczas także bez pardonów naciski na Litwę w sprawie przyszłości rafinerii w Możejkach. Od jesieni Wilno, Ryga i Tallin prowadziły ożywione konsultacje w sprawie wspólnych działań na rzecz bezpieczeństwa energetycznego. Rozmowy i ofensywne poszukiwania sprzymierzeńców kontynuowano w następnych latach. Rozważano wówczas alternatywne koncepcje, dzięki którym można było zmniejszyć zależność od rosyjskich dostaw. Planowano zwiększenie wydobycia łupków bitumicznych w Estonii oraz rozwój hydroenergetyki na Łotwie. Ogromnym sukcesem było podpisanie porozumienia o budowie mostu energetycznego między Estonią a Finlandią oraz zapowiedź podobnych połączeń Litwy i Łotwy ze Szwecją oraz Litwy z Polską. Litewskim pomysłem

¹⁹ J. Neverovic, *Bezpieczeństwo energetyczne Litwy w świetle współpracy litewsko-polskiej w dziedzinie elektroenergetyki*, [w:] *Państwa bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*, (red.) K. Falkowski, E. Teichmann, Warszawa 2010, s. 257.

²⁰ V. Putinas *ėme viešai plūsti Baltijos šalis*, „Lietuvos Rytas” 11 maja 2005.

była budowa nowej elektrowni atomowej. Ta ostatnia inwestycja miała powstać przy zaangażowaniu wszystkich państw bałtyckich oraz Polski²¹.

Litewski postulat ożywienia strategicznego partnerstwa z Polską został jasno wyrażony już w 2004 roku przez twórców koncepcji *nowej polityki zagranicznej*. Od początku drugiej kadencji prezydenckiej o litewsko-polskie zbliżenie zabiegał zwłaszcza Valdas Adamkus. Dobrze rokowała współpraca prezydentów Adamkusa i Aleksandra Kwaśniewskiego podczas ukraińskiej „pomarańczowej rewolucji” oraz znakomite osobiste kontakty obu polityków. Jednak wbrew litewskim nadziejom niemal do końca 2005 roku strona polska zachowywała pewną rezerwę wobec idei jeszcze szerszej kooperacji z Litwą. Przyczynami były między innymi bardzo ostra reakcja Rosji na zaangażowanie Polski na Ukrainie oraz opór polskich kół biznesowych przed budową połączenia energetycznego ze Wschodem. Według obserwacji Adamkusa prezydent Kwaśniewski bardzo liczył się ze zdaniem rodzimych potentatów finansowych, zaniepokojonych perspektywą utraty zysków²².

W sukurs litewskim oczekiwaniom przyszły zmiany polityczne w Polsce. We wrześniu 2005 roku wybory parlamentarne wygrały tam stronnictwa prawicowe. Najsilniejszą partią stało się ugrupowanie pod nazwą Prawo i Sprawiedliwość (PiS), kierowane przez braci Jarosława i Lecha Kaczyńskich. W późniejszych, o kilka tygodni, wyborach prezydenckich zwyciężył Lech Kaczyński. Początkowo na czele rządu stanął polityk wysunięty przez PiS, w lipcu 2006 roku zastąpiony przez Jarosława Kaczyńskiego. Sukcesy PiS zrazu przyjmowano w Wilnie z mieszanymi uczuciami. Bracia Kaczyńscy znani byli z eurosceptycyzmu, nieobca była im także retoryka nacjonalistyczna i populistyczna. W tym kontekście niepewna wydawała się przyszłość strategicznego partnerstwa. Obawiano się wznowienia nacisków w sprawie polskiej mniejszości. Jednak polska strona szybko dała do zrozumienia, że nie tylko nie zamierza korygować dotychczasowego kursu, ale jest zainteresowana znacznie poważniejszym zacieśnieniem stosunków²³.

Warszawa miała na uwadze własne cele. Korzystając z domniemanego błogostawieństwa Waszyngtonu, w latach 2005–2007 Polska coraz śmielej rzucała

²¹ *Lietuvos ir Latvijos premjerai pasikalbėjo atvirai*, „Respublika” 1 sierpnia 2006; V. Gudas, *Tiesimas elektros tiltas su Švedija*, „Respublika” 26 sierpnia 2006; Ž. Damauskas, *Lietuviška elektra pasiekė ir Skandinavijos šalis*, „Lietuvos Rytas” 5 stycznia 2007.

²² V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 379.

²³ B. Vyšniauskaitė, *Svečias jautėsi kaip name*, „Lietuvos Rytas” 15 marca 2006; *Lietuvos viešėjo L. Kaczyński*, „Veidas” 2006, nr 11.

wyzwanie Moskwy, zamierzając wyprzeć rosyjskie wpływy ze wschodniej Europy. Relacje z Litwą znalazły się zatem wśród priorytetów polskiej polityki wschodniej. Kierunek ten odpowiadał litewskim oczekiwaniom. Rozpoczął się okres wyjątkowo intensywnych oficjalnych kontaktów, mierzonych częstością wizyt na najwyższych szczeblach, deklaracji i rozmiarami projektów współpracy. Wzrosło zaangażowanie Polski także w całym regionie nadbałtyckim. Warszawa zaczęła otwarcie przyjmować rolę patrona Litwy, Łotwy i Estonii. Coraz częściej, zwykle z litewskiej lub polskiej inicjatywy, dochodziło do czterostronnych konsultacji i powstawania wspólnych projektów. Wspólnie protestowano między innymi przeciwko budowie tzw. Gazociągu Północnego z Rosji do Niemiec i państw Europy Zachodniej. Gazociąg prowadzony był po dnie Morza Bałtyckiego, co zdaniem Polski i państw bałtyckich naruszało ich interesy jako państw tranzytowych oraz mogło służyć za instrument rosyjskiego nacisku politycznego lub ekonomicznego. Jeden z polskich ministrów posłużył się nawet czytelnym w nadbałtyckich stolicach porównaniem niemiecko-rosyjskiego przedsięwzięcia do paktu Ribbentrop-Mołotow.

Wyrazem zbliżenia Polski z państwami bałtyckimi stało się spotkanie prezydentów czterech państw, zorganizowane w listopadzie 2006 roku w Wilnie, w celu uzgodnienia wspólnego stanowiska przed szczytem UE i Rosji w Helsinkach. Zadeklarowano wówczas chęć zacieśniania więzi politycznych, wojskowych i ekonomicznych²⁴. Jednak, kiedy w tym samym miesiącu Polska zablokowała negocjacje nowej umowy UE z Rosją, jedynie Litwa bezwzględnie poparła polskie stanowisko. Estonia i Łotwa w efekcie zachowały większą ostrożność. Koniec końców tylko Wilno było poważnie zainteresowane szukaniem strategicznego oparcia w Warszawie.

Zbyt ścisły związek z Warszawą był krytykowany przez część litewskich ekspertów i publicystów. Zwracano uwagę, że chociażby ze względu na różnicę potencjałów, Polska nie może być dla Litwy rzeczywistym partnerem. Nieuchronnie będzie zatem dążyła do dominacji. Źle wróżyło nagromadzenie nierozwiązanych, a jedynie „zamięzionych pod dywan” problemów we wzajemnych relacjach, na przykład w sprawie mniejszości narodowych. Wątpliwości

²⁴ *Joint Communiqué of the Meeting of the Presidents of Estonia, Latvia, Lithuania and Poland, Vilnius 6 November 2006*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 18, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2006-18/Joint%20Communique%20of%20the%20meeting%20of%20the%20Presidents.pdf> [14.02.2013]; R. Vaičiulytė, *Keturi Prezidentai žada kalbėti vienu balsu*, „Respublika” 7 listopada 2006; *Keturi prezidentai brėžė ateities graires*, „Lietuvos Rytas” 7 listopada 2006.

budził fasadowy charakter oficjalnych kontaktów. Specjaliści prognozowali zagrożenie izolacją Litwy w przypadku zmiany układu sił politycznych w Polsce lub przewartościowania szerszej koniunktury międzynarodowej²⁵.

W odpowiedzi zwolennicy *nowej polityki zagranicznej* wskazywali, że w obliczu rosyjskiego zagrożenia Litwa miała ograniczone możliwości wyboru strategicznego partnera. Postawienie na Polskę w tych warunkach było najbardziej racjonalne. Oba kraje miały bowiem zbliżone cele polityki zagranicznej. Litwę i Polskę łączył podobny stosunek do Rosji i Obwodu Kaliningradzkiego. Podobnie jak Wilno, Warszawa była zainteresowana rozwojem stosunków z Mińskiem i Kijowem. Polska pozostawała bliskim sojusznikiem USA i znajdowała się w gronie dużych państw UE. Dzięki tym koneksjom Litwa również mogła nabrać znaczenia w stosunkach międzynarodowych. Wymierną korzyść przynosiły wspólne projekty w dziedzinie energetyki, prowadzące do umocnienia bezpieczeństwa energetycznego. Z litewskiej perspektywy gwarantem jak najlepszych relacji z Litwą był prezydent, Lech Kaczyński, promujący jak najściślejszą współpracę państw Europy Środkowej i Wschodniej pod polskim przywództwem. Z tego powodu Warszawa wręcz zabiegała o poparcie Wilna, traktując Litwę jak okno na poradziecki Wschód. Obawy malkontentów wydawały się zatem nieuzasadnione, a stosunki z Polską najlepsze w historii²⁶.

Probieżem i najważniejszym przejawem (a w opinii zwolenników prawdziwym klejnotem) kooperacji litewsko-polskiej stała się sprawa zakupu rafinerii w Możejkach przez Polski Koncern Naftowy ORLEN (PKN Orlen).

Po aresztowaniu i skazaniu Michaiła Chodorkowskiego, Jukos, główny udziałowiec rafinerii w Możejkach, znalazł się w poważnych tarapatkach. Na początku 2005 roku skutkowały one ograniczeniami, a nawet przejściowym wstrzymaniem dostaw ropy naftowej na Litwę. W wyniku konfliktu z Kremlem, rosyjski koncern został zmuszony do sprzedaży akcji litewskiego przedsiębiorstwa. Litewski rząd dysponował prawem pierwokupu, z którego w tych okolicznościach zamierzał skorzystać, wystawiając jednocześnie rafinerię ponownie na sprzedaż. Władze w Wilnie kolejny raz stanęły przed dylematem

²⁵ E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas, *Global Geopolitical Developments And Opportunities for Lithuania's Foreign Policy*, s. 66; K. Puleikytė, *Lietuvos-Lenkijos strateginė partnerystė: tikrovė ar iliuzija?*, 28 kwietnia 2006, <http://www.geopolitika.lt/?artc=443> [20.02.2013].

²⁶ T. Janeliūnas, K. Baubinaйтė, *In Search for the Optimal Regional Alliance: Strategic Partnership between Lithuania and Poland*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2005, Vilnius 2006, s. 76–89; A. Bačiulis, *Naujos geopolitinės architektūros pradžia*, „Veidas” 2006, nr 19; tenże, *Nuo karo padėties iki strateginės partnerystės*, „Vaidas” 2006, nr 36.

wyboru inwestora. Z ofertą zgłosiło się kilka firm, w tym PKN Orlen, ale polski koncern początkowo nie był poważnie brany pod uwagę, gdyż nie dysponował własnymi złożami ropy naftowej. Rosyjskie władze nie szczędziły wysiłków w celu przekonania Litwinów do sprzedaży Możejek koncernowi Łukoil. Pomysłowi sprzyjał premier Litwy, Algirdas Brazauskas, oskarżany przez opozycję o powiązania z litewską filią Łukoilu (Łukoil Baltija). Znajdujący się wówczas w opozycji konserwatyści, a także prezydent Valdas Adamkus, dawali do zrozumienia, że z powodów politycznych rosyjska oferta nie jest możliwa do zaakceptowania. Znalazszy się w niewygodnej sytuacji Brazauskas ostatecznie jesienią 2005 roku zrezygnował z faworyzowania Łukoilu. Decyzji towarzyszyło jawne niezadowolenie Kremla, który nie zaprzestał nacisków, licząc jeszcze na zmianę stanowiska Wilna.

Na przełomie 2005 i 2006 roku kupnem Możejek przez PKN Orlen zaczęły interesować się nowe polskie władze. Sprawa stała się materiałem rozmów między innymi podczas wizyty prezydenta Lecha Kaczyńskiego w Wilnie w marcu 2006 roku. Polska strona dawała do zrozumienia, że ewentualna transakcja będzie miała nie tylko biznesowy charakter²⁷. Chodziło przede wszystkim o pokrzyżowanie planów zdominowania nadbałtyckiego rynku paliwowego przez Rosję. Wejście PKN Orlen na Litwę było elementem strategii wypierania rosyjskich wpływów z Europy Wschodniej. Forsowany przez Kaczyńskiego pomysł zyskał uznanie prezydenta Adamkusa i części litewskich polityków konserwatywnych. Sceptyczny pozostawał premier Brazauskas. Jego zdaniem, w przypadku zakupu Możejek przez polskie przedsiębiorstwo należało liczyć się z rosyjskimi retorsjami, wstrzymaniem dostaw ropy, a nawet unieruchomieniem rafinerii, co oznaczałoby katastrofę dla Litwy²⁸. Problem stał się przedmiotem ożywionej dyskusji. Na argumenty o szansie na osiągnięcie niezależności energetycznej od Rosji odpowiadano kontrargumentami o wyłącznie

²⁷ W. Gadomski, *Biznes i „jagiellońska polityka”*, „Gazeta Wyborcza” 31 maja 2010. Na temat kulis transakcji i stanowiska polskiej strony szerzej zob. m.in.: I. Chalupec, C. Filipowicz, *Rosja, ropa, polityka czyli o największej inwestycji PKN ORLEN*, Warszawa 2009.

²⁸ W marcu 2006 r. w jednym z wywiadów Brazauskas powiedział: „Orlen jest mało nam znany. Najwięcej wątpliwości wzbudza możliwość zapewnienia przez to przedsiębiorstwo dostawy ropy do Możejek. Niektóre rosyjskie spółki naftowe powiedziały bardzo konkretnie, że w tym kierunku więcej nic poplynie żadna kropla ropy”, cyt. za: *Litwini nie chcą Orlenu*, <http://www.parkiet.com/artykul/435457.html> [18.02.2013].

propagandowym charakterze polskiej propozycji i wynikających z niej zagrożeń²⁹.

Twarde negocjacje między Jukosem, litewskim rządem a wspieranym przez polskie władze PKN Orlen trwały przez kilka miesięcy. Jak wspomina ówczesny prezes polskiego koncernu, duże znaczenie w przełamaniu oporu premiera Brazauskasa miała interwencja Richarda Cheney'a, wiceprezidenta USA. Doszło do niej przy okazji udziału Cheney'a w międzynarodowej konferencji w Wilnie na początku maja 2006 roku³⁰. Wydaje się jednak, że ostatecznie zaważyło nie tyle amerykańskie wsparcie, co przede wszystkim dorzucona przez polskie władze obietnica zbudowania mostu energetycznego, na czym od lat bardzo zależało stronie litewskiej. W połowie maja podpisano wstępne porozumienie o sprzedaży większości udziałów rafinerii w Możejках PKN Orlen. Nowy, powołany w lipcu 2006 roku, litewski rząd Gediminasa Kirkiłasa, był już znacznie przychylniej usposobiony do transakcji niż poprzedni gabinet. Została ona formalnie sfinalizowana do końca roku³¹.

Reakcja litewskiej opinii publicznej na zakup Możejek przez Polaków była ambiwalentna, wyrażająca od dawna powtarzane nadzieje i obawy. Pod tym względem symptomatyczne wydają się publikacje czołowego opiniotwórczego litewskiego tygodnika „Veidas”, nawiązujące wprost do litewsko-polskiej historii. Przykładowo: w jednym z numerów zamieszczono artykuł przychylnie oświetlający finał polskich starań, opatrując go tytułem NOWA UNIA LITEWSKO-POLSKA. W tym samym wydaniu wydrukowano jednak także karykaturę wyrażającą ciągle żywe uprzedzenia. Na rysunku wąsaty szlachcic dzierżący polską flagę wdrapywał się na komin rafinerii, mówiąc: „Pewnego dnia do nas, Polaków, będzie należało Wilno, na razie należą Możejki”³².

Już w końcu lipca 2006 roku zimny prysznic spotkał zarówno litewskich, jak i polskich entuzjastów transakcji. Rosjanie poinformowali o awarii północnego odcinka rurociągu „Przyjaźń”, który transportował ropę do rafinerii.

²⁹ E. Grižibauskienė, *Mainais už „Mažeikių naftą” lenkai siūlo energetinį sągumą*, „Veidas” 2006, nr 2; Z. V. Rekašius, *Primitivioji rusofobija Mažeikių problemą neišsprend*, „Aikračiai” 2006, nr 6.

³⁰ I. Chalupiec, C. Filipowicz, *Rosja, ropa, polityka*, s. 239.

³¹ Ž. Damauskas, *„PKN Orlen” liko paskutini bariera*, „Lietuvos Rytas” 10 czerwca 2006; *Tarp dviejų šalių – nauji tiltai*, „Lietuvos Rytas” 30 września 2006; Š. Černiauskas, *„Mažeikių naftą” lenkams – tarpinis finišas*, „Respublika” 16 grudnia 2006; A. Bačiulis, *„Mažeikių naftą”: trečias kartas nemeluos?*, „Veidas” 2006, nr 51.

³² E. Grižibauskienė, *Naujoji Lietuva ir Lenkijos unija*, „Veidas” 2006, nr 23; w numerze tygodnika także karykatura *Lenkai ima Mažeikius*.

Oznaczało to bezterminową przerwę w dostawach. Co prawda, polski koncern zapewnił surowiec, dostarczany poprzez morski terminal w Butyndze, ale koszt transportu tankowcami był znacznie wyższy. Powszechnie podejrzewano, że awaria była jedynie wymówką Kremla, by zemścić się za niekorzystny finał starań o zakup Możejek. Domysły zostały po latach potwierdzone w depeszach ujawnionych przez portal Wikileaks³³. Wkrótce kłopoty Orlenu zostały dodatkowo powiększone przez pożar w litewskiej rafinerii.

W 2007 roku relacje Litwy z Polską i pozostałymi państwami bałtyckimi w dalszym ciągu były zdominowane przez problem bezpieczeństwa energetycznego. Wbrew litewskim oczekiwaniom współpraca z Polską nie układała się bez kłopotów. Na początku roku z inicjatywy Warszawy odłożono podpisanie umowy o utworzeniu mostu energetycznego. Wstępnie uzgodniono za to warunki budowy wspólnej elektrowni atomowej. Według ustaleń, w przedsięwzięciu, powstającym na terenie Litwy, partycypowały także Łotwa, Estonia i Polska. Kluczowe decyzje miały zostać przypieczętowane podczas lipcowego szczytu szefów rządów. Polski premier, Jarosław Kaczyński, nie dotarł jednak na spotkanie z powodu kryzysu politycznego w kraju. Jesienią 2007 roku niespodziewanie Polska zażądała zwiększenia swoich udziałów w planowanej siłowni, co wywołało na Litwie fale nieprzychylnych komentarzy i postawiło pod znakiem zapytania przyszłość inwestycji. Litewskie media spekulowały, że postawa partnerów była spowodowana głównie narastaniem wewnętrznych konfliktów w polskim życiu politycznym³⁴.

W Wilnie ze względu na znaczenie wzajemnych stosunków z uwagą śledzono rozwój sytuacji w sąsiednim państwie. Jesienią 2007 roku, w Polsce doszło do kolejnego przesilenia, w wyniku którego rozpisano przedterminowe wybory parlamentarne. W październikowym głosowaniu zwyciężyło centrowe ugrupowanie Platforma Obywatelska (PO), które zapowiadało zerwanie z praktykami PiS w polityce wewnętrznej. W polityce zagranicznej nie zanosilo się raczej na radykalną zmianę, chociaż sygnalizowano złagodzenie dotychczasowego twardego kursu wobec Rosji i korektę nieustępliwego stanowiska w sprawach europejskich. Mimo litewskiej sympatii do prezydenta

³³ A. Kublik, *Jak Kreml zemścił się za przejście Możejek przez Orlen*, „Gazeta Wyborcza” 19 stycznia 2011; *Wikileaks: to Steczin wstrzymał dostawy do Możejek*, 19 stycznia 2011, <http://www.forbes.pl/artykuly/sekcje/wydarzenia/wikileaks--to-sieczin-wstrzymal-dostawy-do-mozejek,10307,1> [18.02.2013].

³⁴ A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, nr 17, Warszawa 2009, s. 190–194.

Kaczyńskiego, powyższe zapowiedzi zostały raczej dobrze przywitane w Wilnie, gdyż polityka braci Kaczyńskich wpędzała Polskę w izolację. Ze względu na obecny charakter stosunków litewsko-polskich, negatywne skutki kłopotów Warszawy w relacjach z Brukselą oraz Moskwą odczuwano także w Wilnie. Nowy polski premier, Donald Tusk, już w listopadzie 2007 roku z pierwszą zagraniczną wizytą tradycyjnie przyjechał do litewskiej stolicy, gdzie zadeklarował, że Litwa pozostanie strategicznym partnerem jego kraju³⁵.

Z litewskiego punktu widzenia ważne było przełamanie chwilowego, spowodowanego napiętą sytuacją w Polsce, impasu w sprawach energetyki. Na początku lutego 2008 roku w Wilnie ministrowie gospodarki państw bałtyckich i Polski podpisali deklarację o zamiarze budowy siłowni jądrowej. Kilka dni później w Warszawie, w obecności prezydentów Lecha Kaczyńskiego i Valdas Adamkusa, zawarto umowę o budowie mostu energetycznego. Realizacją projektu miało zająć się powołane w maju specjalne konsorcjum LitPol Link³⁶.

W sierpniu 2008 roku spektakularnym przejawem politycznej jedności Litwy, Polski, Łotwy i Estonii było współdziałanie czterech prezydentów podczas kryzysu w Osetii Południowej i konfliktu rosyjsko-gruzińskiego. Z inicjatywy polskiego i litewskiego prezydenta najpierw doszło do wydania wspólnego oświadczenia potępiającego rosyjskie zaangażowanie w Osetii. Następnie Valdas Adamkus, obok prezydentów Polski i Estonii oraz premiera Łotwy, a także prezydenta Ukrainy, wziął udział w antyrosyjskim wiecu w Tbilisi. Wreszcie prezydenci Kaczyński i Adamkus wspólnie, choć bezskutecznie, zaapelowali o pilne objęcie Gruzji i Ukrainy natowskim Planem Działania na rzecz Członkostwa (MAP).

Jednak coraz więcej sygnałów wskazywało na pogarszanie się relacji Warszawy z Wilnem. Pierwsze sygnały pojawiły się już w 2006 roku, a wyraźniejsze stały się szczególnie od zmiany układu sił politycznych w Polsce w 2007 roku. Początkowo u źródeł leżały emocje dotyczące problemów zadawnionych, a nigdy do końca nierozstrzygniętych: sporów o historię i sytuację polskiej mniejszości. Z czasem doszły nieporozumienia na tle gospodarczym, a coraz częściej także politycznym. Mimo to przed 2009 roku nie można było jeszcze mówić o kryzysie, a raczej o jego pierwszych symptomach. Przy czym strona litewska

³⁵ L. Kasčiūnas, *Lenkiškas galvošukis Lietuvai*, „Veidas” 2007, nr 37; J. Komaras, *Lenkijos premjero D. Tusko diplomacija: Vilnius sostinė Nr. 1*, „Lietuvos Rytas” 30 listopada 2007.

³⁶ V. Jankauskas, *Lietuvos ir Lenkijos įmonei „LitPol Link” vadovaus*, „Lietuvos Rytas” 19 maja 2008; L. Kaczyński: „Elektros tiltas Lietuvą ir Lenkiją turėtų sujungti 2013 metais”, „Lietuvos Rytas” 22 maja 2008; V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 408–409.

uznawała, że to Polacy ponoszą winę za pogarszającą się atmosferę wzajemnych stosunków.

Na Litwie negatywnie interpretowano każdą próbę upomnienia się przez Warszawę o sprawy polskiej mniejszości. Przykładowo, podczas negocjacji gospodarczych w latach 2006–2007 roku prezydent Kaczyński oraz inni przedstawiciele polskich władz próbowali uzależniać niektóre inwestycje od spełnienia oczekiwań Polaków na Wileńszczyźnie. Chodziło między innymi o umożliwienie używania w dokumentach oryginalnej pisowni imion i nazwisk. Mimo że w litewskiej przestrzeni publicznej nadal zauważalne były postawy skrajnie nacjonalistyczne, to wielu przedstawicieli litewskiego społeczeństwa wyrażało autentyczne przekonanie o konieczności przyjęcia stosownych regulacji prawnych, zgodnych z europejskimi normami. Jednak stanowisko polskiej strony w sprawie Wileńszczyzny Litwini dosyć powszechnie interpretowali jako próbę szantażu. Jednocześnie, dla dobra negocjacji i przyszłości stosunków ze strategicznym partnerem, litewskie władze nie szczędziły zapewnień o możliwości uwzględnienia niektórych postulatów w przyszłości.

Naciski Warszawy oraz postawa liderów polskiej mniejszości, uznawana za nadmiernie roszczeniową, przyczyniły się do uaktywnienia litewskich fobii. Już nie tylko w niszowych, nacjonalistycznych wydawnictwach, ale także w najważniejszych czasopismach, zaczęły pojawiać się publikacje krytyczne wobec polskiej mniejszości. Alarmowano przykładowo, że zdominowane przez nią samorządy oraz organizacje, dzięki finansowemu wsparciu z Polski, dyskryminowały litewskie szkoły i język państwowy na Wileńszczyźnie. Autorzy podobnych wypowiedzi byli przekonani, że opisane działania utrudniają młodym ludziom uzyskanie litewskiej identyfikacji narodowej, a samą Wileńszczyznę przekształcają niemal w polski rezerwat³⁷. Użyta wówczas retoryka pokazywała jak głęboko sięgały urazy i jak łatwo było sięgnąć po antypolskie argumenty.

Litewskie obawy spotęgowały się wraz z uchwaleniem przez polski Sejm ustawy o Karcie Polaka we wrześniu 2007 roku. Dokument, potwierdzający przynależność do narodu polskiego, mogli otrzymać jedynie Polacy będący obywatelami państw wchodzących niegdyś w skład byłego ZSRR. W praktyce Karta Polaka miała jedynie symboliczny charakter, a jej uchwalenie w przedwyborczej atmosferze sugerowało propagandowy wydźwięk przedsięwzięcia. Jednak na Litwie polska ustawa została przyjęta z niechęcią. Krytycy wskazywali, że Warszawa zaliczyła Litwę, członka UE, do strefy posowieckiej. Karta,

³⁷ G. Petkevičiūtė, A. Bačiulis, *Vilnia virsta rezervatu*, „Veidas” 2007, nr 19.

a także liczne wypowiedzi w polskich mediach dowodziły, że Polacy nigdy nie przestali traktować Litwy jak tzw. Kresów Wschodnich, co mogło oznaczać nie tylko historyczno-sentymentalną manifestację, ale realne pretensje terytorialne. Przestrzegano wreszcie, że polskie rozwiązanie zostanie potraktowane w sposób precedensowy przez Rosję, poszukującą każdego pretekstu do ingerencji w państwach bałtyckich³⁸.

Oliwy do ognia dołąła wypowiedź polskiego ministra spraw zagranicznych, Radosława Sikorskiego, który w maju 2008 roku w parlamentarnym *exposé* zapowiedział starania o zapewnienie realizacji zobowiązań traktatowych wobec Polaków na Litwie i Białorusi. Litwinów zabolalo zwłaszcza owe zestawienie z Białorusią, gdzie sytuacja polskiej mniejszości rzeczywiście przedstawiała się wówczas nie najlepiej. W odpowiedzi rzeczniczka litewskiego MSZ uznała porównanie za bezpodstawne, ponieważ, jej zdaniem, Polacy mieszkający na Litwie cieszyli się pełnią praw gwarantowanych przez konstytucję oraz mieli możliwość edukacji w języku ojczystym³⁹.

Z kolei w Polsce narastała irytacja na postawę Litwy wobec sytuacji PKN Orlen w Możejkach. Na kłopoty spowodowane odcięciem rosyjskich dostaw nałożyły się inne problemy. W transporcie produktów rafinerii posługiwano się połączeniami kolejowymi. Jednak przedsiębiorstwo Koleje Litewskie (Lietuvos Geležinkeliai) zażądało od Orlenu najwyższych stawek za usługi oraz utrudniało wykorzystywanie alternatywnej komunikacji. Litewskie władze, obawiając się utraty zysków, niechętnie widziały także starania polskiego koncernu o zakup udziałów w kłajpedzkim porcie i morskim terminalu naftowym. Mimo wspartych z Warszawy starań nie udało się przekonać Wilna do zmiany stanowiska. Inwestycja Orlenu, która miała być ukoronowaniem litewsko-polskiego partnerstwa, zaczęła przynosić finansowe straty.

Latem 2008 roku Warszawa w kategoriach politycznego *faux pas* zinterpretowała spekulacje o możliwości umieszczenia na Litwie elementów amerykańskiej tarczy antyrakietowej. Zdaniem przedstawicieli Waszyngtonu, do instalacji na litewskim terytorium miało dojść w wypadku, gdy nie powiodą się prowadzone właśnie rozmowy USA z Polską. Podanie tej informacji było formą nacisku amerykańskiej administracji na Warszawę, która usiłowała wynegocjować korzystniejsze warunki. Co prawda, litewski prezydent i mini-

³⁸ E. Degutienė, *Ar Lietuva – Lenkijos pakraštys?*, „Vcidas” 2007, nr 40; V. Landsbergis, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm?*, s. 81–85 i 140–141.

³⁹ M. Żukowska, D. Materniak, *Litwini oburzeni expose Sikorskiego*, 9 maja 2008, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=10885 [21.02.2013].

ster spraw zagranicznych odcięli się od pogłosek, ale nie wykluczyli pozytywnego rozpatrzenia ewentualnej oferty w przyszłości. Niektórzy litewscy komentatorzy określili takie stanowisko jako co najmniej niezręczność w stosunkach z Warszawą. Półżartem sugerowano wówczas, że litewskiej dyplomacji trudno zdecydować, które z państw uznaje za rzeczywistego strategicznego partnera⁴⁰.

Mimo że w pierwszych miesiącach 2009 roku oficjalne stosunki Litwy z Polską pozostawały bardzo dobre trudno było nie dostrzec niepokojących oznak. Sytuację usiłowali ratować obaj prezydenci, Adamkus i Kaczyński, przy okazji licznych spotkań niezmiennie podkreślający wspólnotę politycznych i ekonomicznych interesów Litwy i Polski. Kontynuowano większość wspólnych projektów, chociaż po polskiej stronie widać było rosnące zniecierpliwienie sytuacją Możejek. Pojawiły się nawet pogłoski o możliwości wystawienia rafinerii na sprzedaż. Nie ukrywano rozdrażnienia opieszałością litewskich przygotowań do budowy elektrowni atomowej, a coraz częściej także brakiem dobrej woli w spełnieniu postulatów uznawanych przez Warszawę za kluczowe dla polskiej mniejszości na Wileńszczyźnie. Z litewskiej perspektywy większość pretensji wydawała się nieuzasadniona, dlatego gubiono się w domysłach na temat rzeczywistych przyczyn polskiego stanowiska.

3. Kierunek wschodni

Głównym zadaniem *nowej polityki zagranicznej* było zaangażowanie na obszarze poradzieckim. W praktyce zamierzano wspierać siły prozachodnie i reformatorskie przede wszystkim na Ukrainie, w Gruzji, Mołdawii oraz na Białorusi. Uznano, że kluczem do sukcesu będzie zmniejszenie wpływów Rosji w tych krajach. Przyjęto zasadę ścisłego koordynowania podjętych inicjatyw z Polską. Warszawa i Wilno wspólnie usiływały także wpływać na wymiar wschodni polityki sąsiedztwa Unii Europejskiej oraz stanowisko NATO wobec Rosji i Europy Wschodniej.

Pierwszym akordem *nowej polityki zagranicznej* stał się wzmiankowany udział prezydenta Valdas Adamkusa w przewyżnianiu kryzysu na Ukrainie na przełomie 2004 i 2005 roku, określanego jako „pomarańczowa rewolucja”. Bezpośrednim powodem wydarzeń stały się nadużycia podczas drugiej tury wyborów prezydenckich, w których zwyciężył prorosyjski kandydat, Wik-

⁴⁰ A. Bačiulis, *Lietuva įsivėlė į slidų žaidimą*, „Veidas” 2008, nr 30.

tor Janukowycz. Liderzy opozycji skupieni wokół jego konkurenta, Wiktora Juszczenki, zażądali powtórzenia głosowania. W grudniu 2004 roku w Kijowie rozpoczęły się wielotysięczne manifestacje, na które władza zareagowała wprowadzeniem stanu wyjątkowego. Gwałtownie wzrosło napięcie. Rosja manifestowała poparcie dla Janukowycza, natomiast większość państw Zachodu apelowało o powtórzenie głosowania. Ustępujący prezydent Ukrainy, Leonid Kuczma, poprosił prezydentów Aleksandra Kwaśniewskiego i Valdas Adamkusa o mediację między zwaśnionymi stronami ukraińskiego konfliktu. Ostatecznie osiągnięto kompromis. Sąd konstytucyjny podjął decyzję o powtórzeniu wyborów 26 grudnia 2004 roku. Wygrał je Wiktor Juszczenko, który w styczniu 2005 złożył przysięgę prezydencką.

Zaangażowanie Adamkusa oraz sukces mediacji były dużym prestiżowym zwycięstwem litewskiej dyplomacji osiągniętym, mimo przeciwdziałania Moskwy. Inicjatywę Adamkusa krytycznie oceniał premier Brazauskas. Szef rządu przepowiadał daleko idące negatywne konsekwencje dla Litwy. Na polecenie Kremla Białoruś odmówiła udostępnienia swojej przestrzeni powietrznej dla lotów litewskiego prezydenta do Kijowa. W kategoriach rosyjskiej zemsty zinterpretowano nawet upowszechnienie na początku stycznia 2005 roku informacji o agenturalnej przeszłości szefa MSZ⁴¹.

W grudniu 2004 roku, jeszcze w czasie trwania ukraińskiego kryzysu, odbyła się w Wilnie międzynarodowa konferencja ekspertów, którzy jednoznacznie opowiedzieli się za wciągnięciem Ukrainy oraz innych państw posowieckich w orbitę cywilizacyjnych i politycznych wpływów Zachodu. Uczestniczący w obradach Valdas Adamkus wyraził wówczas przekonanie, że „pomarańczowa rewolucja” będzie miała reperkusje w całym regionie. Powinna być kluczem do procesu demokratyzacji Rosji i prowadzić do zwycięstwa podobnych tendencji również w Mołdawii, Gruzji i na Białorusi. Stworzenie warunków niezbędnych do tego zwycięstwa stało się odtąd głównym przesłaniem litewskiej polityki wschodniej⁴².

W następnych latach litewska dyplomacja wykazywała się dużą aktywnością w Europie Wschodniej, a prezydent jeszcze kilkakrotnie formułował

⁴¹ V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 127–145.

⁴² Adamkus: „oranżinė revoliucija” palies visą Rytų Europą, 30 grudnia 2004, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/adamkus-oranzine-revoliucija-palies-visa-rytu-europa.d?id=5739942> [25.02.2013]; R. Lopata, L. Bielinis, V. Sirutavičius, I. Stanytė-Toločkinė, *Lietuvos užsienio politikos rytų kryptis. Santykių su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, Baltarusija ir Ukraina perspektyva*, s. 138–139.

podobne deklaracje programowe. Valdas Adamkus i kolejni szefowie dyplomacji inicjowali liczne dwu- i wielostronne spotkania międzynarodowe poświęcone promowaniu wartości demokratycznych oraz roztaczali wizję kooperacji regionu z NATO i Unią Europejską. W przypadku niektórych państw, zwykle Ukrainy i Gruzji, ale także Mołdawii, mówiono wprost o perspektywie ich uczestnictwa w strukturach euroatlantyckich. Litwa wręcz brała na siebie rolę adwokata tych krajów w ewentualnych staraniach o akcesję. Wilno zwykle zapewniało o chęci rozwijania szerszej współpracy regionalnej na gruncie strategicznej wspólnoty celów⁴³.

W kwietniu 2005 roku prezydent Adamkus aktywnie uczestniczył w kiszyniowskim szczycie państw GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia, przejściowo także Uzbekistan), podczas którego zachęcał do zacieśnienia więzów z Unią Europejską, Stanami Zjednoczonymi i NATO. W sierpniu tego roku Adamkus z Kwaśniewskim brali udział w spotkaniu z prezydentami Ukrainy i Gruzji na Krymie. Z polsko-litewskiej inspiracji przywódcy Gruzji i Ukrainy zainicjowali nieformalne stowarzyszenie państw pod nazwą Wspólnota Demokratycznego Wyboru (The Community of Democratic Choice – CDC). Jeszcze w grudniu 2005 roku, przy współudziale Litwy, zorganizowano w Kijowie szczyt nowej organizacji, do udziału w której zaproszono kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Oprócz założycieli, akces zgłosiły państwa bałtyckie, Macedonia, Mołdawia, Rumunia i Słowenia. Status obserwatora przyjęły Azerbejdżan, Bułgaria, Czechy, Węgry, Polska, USA, a także Unia Europejska i OBWE. Zgodnie z deklaracją, głównym zadaniem CDC było promowanie demokracji, praw człowieka i rządów prawa⁴⁴.

Na początku maja 2006 roku w Wilnie zorganizowano konferencję Wspólna Wizja Wspólnego Sąsiedztwa, połączoną ze szczytem państw CDC. Obok Valdas Adamkus współgospodarzem spotkania był nowy prezydent Polski, Lech Kaczyński. W obradach uczestniczył wiceprezydent USA, Richard Cheney, który w przemówieniu ostro skrytykował politykę Rosji, zarzucając jej między innymi wykorzystywanie surowców energetycznych do szantażowania państw wschodnioeuropejskich. Amerykański polityk chwalił kraje tego

⁴³ V. Adamkus, *Black Sea Vision*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2005, nr 15–16, s. 7–11; *Joint Statement by the Heads of State of Azerbaijan, Georgia, Lithuania, Moldova, Romania and Ukraine – Building Democracy from the Baltic to the Black Sea*, 22 kwietnia 2005, tamże, s. 189–191; V. Cieminytė, *Lithuania: Policy of active membership*, „Baltic Security & Defence Review” 2005, nr 8, s. 209–213.

⁴⁴ *Lietuvos vadovas kviečia suvienyti Europą*, „Lietuvos Žinios” 3 grudnia 2005.

regionu za podjęte działania integracyjne i postępy w umacnianiu demokracji. W szeregu dwustronnych rozmów zapewniał także o poparciu USA dla prozachodniego kierunku polityki Ukrainy i Gruzji. Zdaniem Cheney'a, powstanie CDC przyniosło poważną alternatywę dla Wspólnoty Niepodległych Państw. Na konferencji Valdas Adamkus przedstawił pomysł stworzenia także Europejskiego Funduszu Demokracji, promującego kolejne nowe inicjatywy⁴⁵.

W 2007 roku litewska dyplomacja zaangażowała się w organizację kolejnych międzynarodowych szczytów poświęconych bezpieczeństwu energetycznemu. W szczególności usiłowano doprowadzić do znalezienia nowych dostawców ropy naftowej i gazu ziemnego oraz możliwości ich transportu z ominięciem Rosji. W maju w Polsce spotkali się prezydenci Polski, Litwy, Gruzji, Ukrainy i Azerbejdżanu. Głównym tematem był projekt budowy rurociągu Odessa–Brody–Gdańsk, bezpośredniego szlaku przesyłowego kaspiskiej ropy do Polski oraz dalej na Zachód. Na szczycie zabrakło prezydenta Kazachstanu, mimo że jego przyjazd wcześniej zapowiadano, a Kazachstan był brany pod uwagę jako jeden z głównych dostawców. Mimo oficjalnego optymizmu towarzyszącego obradom, obserwatorzy wyrażali opinię, że absencja kazachskiego przywódcy w istocie oznaczała dyplomatyczne zwycięstwo Moskwy. Nursułtan Nazarbajew, w tym samym czasie wybrał bowiem spotkanie z Władimirem Putinem⁴⁶.

W październiku 2007 roku w Wilnie zorganizowano kolejny szczyt energetyczny poświęcony projektowi budowy rurociągu omijającego Rosję. Również tym razem z powodu równoległego zaproszenia do Moskwy w spotkaniu nie wzięli udziału między innymi prezydent Francji i sekretarz stanu USA. Kazachstan przysłał jedynie obserwatorów. Jedynym sukcesem, osiągniętym przy znaczącym udziale dyplomacji litewskiej, było doprowadzenie do zawarcia porozumienia o współpracy w sektorze energetycznym między Azerbejdżanem, Litwą, Polską i Ukrainą⁴⁷. Wbrew nadziejom, umowa nie wpłynęła jednak na przyspieszenie budowy rurociągu Odessa–Brody–Gdańsk, a tym samym reali-

⁴⁵ M. Drunga, *Vilniaus konferencijos atgarsiai pasaulio žiniasklaidoje*, „Aikračiai” 2006, nr 6; P. Świeczak, *Cheney ostro skrytykował Rosję*, 5 maja 2006, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2789 [25.02.2013].

⁴⁶ E. Grižibauskienė, *Naujasis naftos koridorius aplenks Rusiją*, „Veidas” 2007, nr 20.

⁴⁷ P. Žielys, *Lietuvos Rytų politika: 2007 metų laimėjimai (II)*, <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=2314> [26.02.2013]; A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, nr 17, s. 195–196.

zaczę strategicznych planów uniezależnienia Europy Środkowo-Wschodniej od dostaw rosyjskich surowców.

Niezależnie od wspólnego uczestnictwa w wyżej opisanych inicjatywach, Litwa starała się utrzymywać jak najlepsze dwustronne stosunki z Ukrainą. Mimo że w 2006 roku w Kijowie na stanowisko premiera powrócił prorosyjsko nastawiony Wiktor Janukowycz, a liderzy niedawnej „pomarańczowej rewolucji” pogrążyli się w swarach, litewska dyplomacja nadal uznawała prezydenta Wiktora Juszczenkę za gwaranta prozachodniego kursu. Prezydent Adamkus kilkakrotnie odwiedził Kijów. W listopadzie 2006 roku podpisano deklarację, w której Litwa zobowiązała się popierać Ukrainę w staraniach o członkostwo w UE i w zabiegach o zbliżenie z NATO⁴⁸. W sierpniu 2006 i kwietniu 2007 roku do ukraińskiej stolicy przyjechał także litewski premier, Gediminas Kirkilas. Pretekstem było podpisanie umów o współpracy ministerstw obrony i spraw wewnętrznych, a także o zwalczaniu terroryzmu. Nieoficjalnie chodziło jednak między innymi o pozyskanie Kijowa dla projektu budowy siłowni atomowej. Kirkilas, tym razem bezskutecznie, oferował także litewską mediację w konflikcie między Juszczenką a Janukowyczem⁴⁹.

W maju 2008 roku w trakcie wizyty Wiktora Juszczunki na Litwie, obaj prezydenci zadeklarowali podtrzymanie litewsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego. Valdas Adamkus powtórzył zapewnienie o pełnym poparciu dla starań Ukrainy o integrację euroatlantycką. W grudniu tego samego roku Juszczenko ponownie przebywał w Wilnie. Podpisano wówczas umowę o dwustronnej współpracy obejmującą lata 2009–2010. Ukraiński prezydent spotkał się także z nowym litewskim premierem Andriusem Kubiliusem i nowym szefem dyplomacji Vygaudasem Ušackasem⁵⁰.

Ważnym adresatem litewskiej *nowej polityki zagranicznej* była Białoruś. Litwie, podobnie jak Polsce, zależało na pozyskaniu Białorusi do współpracy z Unią Europejską. Oficjalne stosunki między Wilnem a Mińskiem tradycyjnie pozostawały na ogół poprawne. W 2005 roku nie zepsuła ich nawet prze-

⁴⁸ B. Vyšniauskaitė, *Kalbėjo ir apie politiką, ir apie bites*, „Lietuvos Rytas” 13 marca 2006; też, *V. Adamkus kelionė po Ukrainą kontrasty keliu*, „Lietuvos Rytas” 17 listopada 2006.

⁴⁹ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Ministrų Kabineto susitarimas dėl bendradarbiavimo kovojant su nusikalstamumu ir tarptautiniu terorizmu*, 12 kwietnia 2007, [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=314721&p_query=&p_tr2=\[26.02.2013\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=314721&p_query=&p_tr2=[26.02.2013]); G. Kirkilas – pas V. Janukovičių, „Respublika” 11 sierpnia 2006; A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, nr 17, s. 190.

⁵⁰ *Lietuvos Respublikos ryšiai su Ukraina (kalendarijums oficialiųjų santykių litewsko-ukraińskių)*, <https://www.urm.lt/index.php?4219185889> [26.02.2013].

prowadzka siedziby Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego z białoruskiej do litewskiej stolicy. Finansowana ze środków UE uczelnia postanowiła przenieść się do Wilna z powodu ograniczeń działalności dydaktycznej i naukowej, nałożonych przez białoruskie władze⁵¹. Pomyślnie rozwijała się litewsko-białoruska wymiana gospodarcza. Poważnym źródłem dochodów Litwy pozostawały opłaty za białoruski tranzyt i wykorzystanie portu w Kłajpedzie. W maju 2005 roku w tym mieście zorganizowano litewsko-białoruskie forum ekonomiczne, w lipcu oba kraje znacznie obniżyły koszty wiz⁵².

Przed wyborami prezydenckimi na Białorusi w 2006 roku Valdas Adamkus otwarcie poparł Aleksandra Milinkiewicza, kandydata antyłukaszenkowskiej opozycji. Mimo że według oficjalnych danych wybory wygrał Łukaszenko, UE uznała je za sfałszowane i obłożyła Mińsk sankcjami ekonomicznymi. Litwa, Polska i Łotwa sprzeciwiły się jednak embargu w obawie, że izolacja jeszcze wzmocni związki Białorusi z Rosją. Reakcja Litwy na europejskie propozycje była wyjątkowo powściągliwa, zwłaszcza jak na praktyki stosowane w ramach *nowej polityki zagranicznej*. Litewski Sejm przyjął, co prawda, rezolucję przeciw nadużyciom wyborczym na Białorusi, ale blisko połowa posłów nie przyszła na głosowanie. Przeciw ingerencji w wewnętrzne sprawy sąsiedniego państwa wypowiadał się także premier Brazauskas. W rezultacie znaleziono kompromisowe rozwiązanie. Po konsultacji z prezydentem Adamkusem minister Valionis ogłosił, że choć białoruskie wybory nie spełniały demokratycznych standardów, to stosunki między Wilnem a Mińskiem pozostaną pragmatyczne. Zapowiedział jednak, że Litwa nadal będzie wspierała proces budowy społeczeństwa obywatelskiego w sąsiednim państwie⁵³. Litewska stolica rzeczywiście pozostała ważnym centrum działalności białoruskiej opozycji, a oficjalnym celem litewskiej polityki zagranicznej wciąż była budowa Białorusi niezależnej, demokratycznej i otwartej ekonomicznie⁵⁴.

⁵¹ E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, s. 204.

⁵² D. Melyantsou, A. Kazakevich, *Belarus Relations with Ukraine and Lithuania before and after the 2006 Presidential Elections*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2008, nr 20, s. 54.

⁵³ *Lietuvos Respublikos Sejmas. Rezolucija „Dėl Baltarusijos Prezidento rinkimų”*, 21 marca 2006; http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=272182 [27.02.2013]; *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 23 marca 2006, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=272674 [27.02.2013]; A. Akińczo, *Stosunki litewsko-białoruskie pozostaną pragmatyczne*, 29 marca 2006, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Stosunki-litewsko-bialoruskie-pozostana-pragmatyczne,wid,8247172,wiadomosc.html> [27.02.2013].

⁵⁴ N. Statkus, K. Paulauskas, *Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai?*, Vilnius 2008, s. 60.

Współpraca ekonomiczna z Litwą była korzystna także dla strony białoruskiej, dlatego Mińsk nie był zainteresowany zaognianiem stosunków z Wilnem. Na przełomie 2006 i 2007 roku rozpoczęły się nieporozumienia białorusko-rosyjskie. Wykorzystując pozycję monopolisty w dostawach surowców energetycznych Moskwa nie oszczędzała nawet swego najbliższego sojusznika. W odpowiedzi Białoruś zaczęła wysyłać sygnały świadczące o chęci zbliżenia z Zachodem. Rozpoczęto także poszukiwania alternatywnych dostawców ropy naftowej. W tych okolicznościach wzrastała rola Litwy jako naturalnego pośrednika w kontaktach z UE, a także państwa tranzytowego dla surowca dostarczanego drogą morską. Jako wyraz dobrej woli Mińsk przyspieszył decyzje, na których zależało stronie litewskiej: zakończenia procesu oznaczania granicy państwowej oraz intensyfikacji śledztwa w sprawie tajemniczej śmierci litewskiego dyplomaty w Brześciu latem 2006 roku. W Wilnie natychmiast podchwyciono okazję. Już w lutym 2007 roku prezydent Adamkus zadeklarował, że kłajpedzki port jest gotowy do przeładunku i ekspedycji ropy, a Litwa chętnie przyjmie rolę adwokata Białorusi w UE⁵⁵.

W następnych latach Białoruś skwapliwie korzystała z litewskiego pośrednictwa. Wyraźnie wzrosła wymiana handlowa, intensyfikowały się kontakty z Zachodem. Pod koniec 2008 roku, po ogłoszonej przez Łukaszenkę amnestii dla więźniów politycznych, Litwa wezwała państwa UE do zaprzestania polityki izolowania Białorusi. W grudniu 2008 roku do Mińska z pierwszą wizytą zagraniczną przyjechał nowy szef litewskiej dyplomacji, Vygaudas Ušackas, który z zadowoleniem powitał białoruską deklarację przystąpienia do unijnej inicjatywy PARTNERSTWO WSCHODNIE. Przypomniawszy przy tym, że ważnym wymogiem programu jest podjęcie demokratyzacji życia społeczno-politycznego. Miesiąc później w Brukseli Ušackas przekonywał europejskich partnerów, że dobre stosunki bilateralne poszczególnych państw z Białorusią mogą mieć pozytywny wpływ na rozwój społeczeństwa otwartego i poszanowanie zasad demokratycznych przez władze w Mińsku. W 2009 roku Litwa była drugim krajem UE (po Włoszech), które po długiej nieobecności odwiedził białoruski prezydent, Aleksander Łukaszenko⁵⁶.

⁵⁵ D. Melyantsov, A. Kazakevich, *Belarus Relations with Ukraine and Lithuania before and after the 2006 Presidential Elections*, s. 58–61; R. Muraškina, *Saugumo karininkui – mirties nuosprendis*, „Lietuvos Rytas” 24 sierpnia 2006.

⁵⁶ J. Siedlecka-Siwuda, *Stosunki między Litwą i Białorusią w okresie Partnerstwa Wschodniego 2008–2010*, 14 stycznia 2011, <http://www.psz.pl/index.php?option=content&task=view&id=35957>

Punktem odniesienia, a także probierzem skuteczności litewskiej *nowej polityki zagranicznej* były relacje z Rosją. Podstawowym celem stało się trwałe wzmocnienie pozycji wobec Moskwy. Podporządkowano temu zadaniu wszelkie środki, a ustępstwa nie wchodziły w rachubę. Według Nekraśasa, w krajach zachodnich nieco złośliwie nazywano wówczas litewską politykę zagraniczną „polityką jednej kwestii” – oczywiście rosyjskiej⁵⁷. W Wilnie negatywnie interpretowano ówczesną politykę Kremla. Dostrzegano w niej niemal wyłącznie agresywne zamiary wobec całej Europy Środkowo-Wschodniej. Permanentnie napięta atmosfera dwustronnych relacji z Rosją sprawiała, że na Litwie narastało poczucie zagrożenia, podtrzymywane przez polityków i niektóre media⁵⁸.

Z kolei w opinii Moskwy dyplomatyczne inicjatywy Wilna na obszarze poradzieckim były o tyle istotne, o ile miały realne wsparcie USA i państw UE. Kreml skrajnie negatywnie odnosił się do *nowej polityki zagranicznej* i energicznie przeciwdziałal jej skutkom. Jednocześnie Rosja dawała do zrozumienia, że nie traktuje żadnego z krajów bałtyckich jako równorzędnego partnera w swoich stosunkach z Zachodem. W dłuższej perspektywie Moskwa widziała pribałtykę jako własny przyczółek w NATO i UE. W bieżących relacjach z Litwą nadal ważna była jednak kwestia tranzytu kaliningradzkiego⁵⁹.

W lipcu i sierpniu 2004 roku, tuż po wstąpieniu Litwy do NATO i UE, doszło do poważnego kryzysu dyplomatycznego w stosunkach litewsko-rosyjskich. Najpierw litewskie władze wycofały akredytację rosyjskiemu attaché wojskowemu oraz jego zastępcy. Nieoficjalnie zarzucano im działania wywiadowcze. W ramach retorsji Moskwa zażądała odwołania wojskowego attaché litewskiego i nie wyraziła zgody na akredytację jego następcy. W końcu sierpnia ostrą reakcję rosyjskiego MSZ wywołał prasowy wywiad Valdasa Adamkusa. Litewski prezydent przypomniał o krzywdach, doznanych przez jego

[27.02.2013]; Ł. Kobeszko, *Litwa chce dalszego zbliżenia Białorusi i UE*, 27 stycznia 2009; http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=16659 [27.02.2013].

⁵⁷ E. Nekraśas, *Refleksje nad litewską polityką zagraniczną*, s. 85.

⁵⁸ Zob. np. wybrane ówczesne publikacje tygodnika „Veidas”: *Ivanas prie vamzdžio – Gediminsas prie bėgo* (karykatura, 2006, nr 34); A. Bačiulis, *Konservatorių siūlo Lietuvai tapti „rusorealistu”* (2007, nr 20); tenże, *Energetika – Rusijos Trojos arklys Lietuvoje* (2007, nr 48); A. Lukšas, *Litwa ir Rusija: nuo užkeikimų prie realizmo?* (2007, nr 44); por. Szef MSZ Litwy: *Rosja chce nam dyktować warunki*, „Gazeta Wyborcza” 21 marca 2005; *Litwa i Polska: Nie dajmy się Moskwie. Rozmowa z Audroniušem Ažubalisem*, „Gazeta Wyborcza” 2 listopada 2006.

⁵⁹ I. Kempe, *Russia, the EU and the Baltic States. Filling in a Strategic white spot on the European Map*, [w:] *Russia, the EU and the Baltic States. Enhancing the Potential Cooperation*, (red.) M. Buhbe, I. Kempe, Moscow 2005, s. 4; H. Bukowiecka, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego*, Toruń 2012, s. 202–303.

kraj pod radziecką okupacją. Napomknął także o potrzebie zadośćuczynienia, czego domagała się między innymi rezolucja Sejmu z 2000 roku. W odpowiedzi, w rocznicę paktu Ribbentrop-Mołotow, rosyjska telewizja ORT wyemitowała program, który dowodził legalności radziecko-niemieckiej umowy z 1939 roku, a Litwinom zarzucił zbrodnie popełnione u boku nazistów. W oficjalnych rosyjskich enuncjacjach zażądano od Litwy także udziału w spłacie długu ZSRR. Litewskie zobowiązania wyceniono na 3 miliardy dolarów.

Na początku września 2004 roku doszło do ataku terrorystycznego czeczeńskich bojowników na szkołę w Biesłanie, miejscowości położonej w należącej do Rosji Północnej Osetii. Na terenie Litwy zlokalizowana była czeczeńska strona internetowa Kavkaz-Center, na której w tym czasie można było znaleźć między innymi ogłoszenie o nagrodzie za głowę prezydenta Władimira Putina. Po tragedii w Biesłanie Rosja zarzuciła Litwie wspieranie terroryzmu i zażądała zamknięcia strony. Rosyjska telewizja wezwała do bojkotu litewskich towarów. Na skutek interwencji litewskiej policji stronę wkrótce usunięto z litewskiego serwera⁶⁰.

Zaangażowanie prezydenta Adamkusa w ukraińskiej „pomarańczowej rewolucji” wywołało irytację Kremla. Podobny skutek miały inne inicjatywy litewskiego prezydenta, na przykład decyzja o odmowie uczestnictwa w moskiewskich obchodach rocznicy zakończenia drugiej wojny światowej. Rosji nie podobala się także preforsowana przez Vytautasa Landsbergisa w Parlamencie Europejskim rezolucja, zrównująca symbolikę nazistowską i komunistyczną. Przedstawiciele Litwy ponadto zainicjowali uchwałę Rady Europy stwierdzającą, że do lat dziewięćdziesiątych XX wieku państwa bałtyckie były okupowane przez ZSRR.

W 2005 roku z rosyjskiej strony demonstracyjny wymiar miało pominiecie prezydentów Litwy i Polski w zaproszeniach na uroczyste lipcowe obchody 750 rocznicy założenia Kaliningradu. Moskwa okazywała w ten sposób lekceważenie nowych państw Unii Europejskiej, gdyż zaproszono między innymi przywódców Niemiec i Francji. Ale Kreml demonstracyjnie faworyzował niektórych litewskich polityków, których postawę uznawał za bardziej konstruktywną niż stanowisko prezydenta. Z zaproszenia do Kaliningradu, bez konsultacji z MSZ, skorzystała Kazimira Prunskienė, była premier, nie tak

⁶⁰ M. Rutkowski, *Stosunki rosyjsko-litewskie w okresie po wejściu Republiki Litewskiej do Unii Europejskiej w świetle oficjalnych stanowisk strony rosyjskiej (MSZ oraz prezydenta Federacji)*, [w:] *Relacje nowych krajów Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską (w Basenie Morza Bałtyckiego)*, (red.) M. Rutkowski, Białystok 2009, s. 251–252 i 262.

dawno poważna kandydatka w wyborach prezydenckich, aktualnie minister rolnictwa w rządzie Brazauskasa. Postawa pani minister, od dawna oskarżanej o prorosyjskie sympatie, wywołała w Wilnie falę oskarżeń o niedopuszczalną próbę uprawiania dyplomacji na własną rękę⁶¹.

We wrześniu i październiku 2005 roku litewską opinię publiczną zelektryzował kolejny incydent. W pobliżu Kowna 15 września rozbił się rosyjski samolot wojskowy Su-27, lecący z Petersburga do Kaliningradu. Pilot katapultował się przed katastrofą i został zatrzymany przez litewską służbę bezpieczeństwa. Uzbrojona w rakiety maszyna naruszyła litewską przestrzeń powietrzną, przy okazji wykazując ułomność natowskiego systemu obrony państw bałtyckich. Rosyjskie media natychmiast oskarżyły Litwę o zestrzelenie samolotu, na co litewskie odpowiedziały zarzutami o wykonywanie przez pilota misji szpiegowskiej. Wilno zażądało stanowczej reakcji NATO⁶². Jak wynikało z późniejszych ustaleń, myśliwiec zboczył z trasy i znalazł się nad Litwą najprawdopodobniej na skutek awarii, która ostatecznie doprowadziła do katastrofy. Tuż po wypadku Rosjanie natychmiast zażądali wydania wraku oraz zwolnienia pilota i zamierzali wysłać na Litwę swoje helikoptery ratunkowe. Litewski rząd nie wyraził jednak zgody, gdyż chciano, by szczątki zbadali najpierw natowscy specjaliści. Wilno nie ugięło się mimo nacisków Moskwy. Ostatecznie informacje z czarnych skrzynek udało się odczytać dopiero dzięki pomocy fachowców ukraińskich. Po zakończeniu śledztwa pilot został zwolniony, a szczątki samolotu przekazane Rosji, która nie tylko wystosowała oficjalne przeprosiny za incydent, ale wypłaciła Litwie 19 tys. euro tytułem odszkodowania⁶³.

Mimo polubownego rozstrzygnięcia, incydent wywołał duży wstrząs na Litwie, kolejny raz boleśnie obnażył bowiem bezradność kraju wobec potencjalnego rosyjskiego zagrożenia. Pod wrażeniem wydarzeń 13 października 2005 roku litewski Sejm przyjął uchwałę, w której zażądano demilitaryzacji

⁶¹ V. Adamkus, *Paskutinė kadencija*, s. 193.

⁶² T. Valčius, *Naikintuvo Su-27 pilotui pritruko 25 laipsnių*, „Respublika” 1 października 2005; V. Trojanovas *imituodavo oro erdvės pažeidėją*, 20 września 2005, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/vtrojanovas-imituodavo-oro-erdves-pazeideja.d?id=7521492> [1.03.2013].

⁶³ D. Jurgelevičiūtė, *Information Security in Lithuania: the Problem of May 9th and the Crash of Russian Fighter*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2006, Vilnius 2007, s. 269–271; P. Kościński, K. Zuchowicz, *Spór o rosyjski wrak. Akta WikiLeaks*, „Rzeczpospolita” 9 września 2011.

Obwodu Kaliningradzkiego⁶⁴. Rosja oczywiście kategorycznie odmówiła jakiegokolwiek dyskusji na ten temat.

Moskwa coraz bezwzględniej wykorzystywała pozycję hegemonu na rynku surowców energetycznych, co fatalnie odbijało się na położeniu gospodarczym Litwy. Jak była mowa, w 2006 roku nie po myśli Kremla sfinalizowano sprzedaż rafinerii w Możejkach, co spowodowało zakręcenie kurka z rosyjską ropą. W odwecie Litwa ogłosiła zamiar remontu linii kolejowej, którą odbywał się tranzyt do Obwodu Kaliningradzkiego. Prezydent Adamkus oraz szef dyplomacji nie szczędzili ostrych słów pod adresem rosyjskiej polityki wobec Ukrainy i Gruzji, co zwykle kończyło się stosownymi reakcjami rosyjskiego MSZ. W tym samym 2006 roku ponownie miały miejsce incydenty w postaci naruszania litewskiej przestrzeni powietrznej, a także wzajemne wydalenia dyplomatów. Z litewskiej strony stale podtrzymywano żądania rekompensaty za radziecką okupację. Sprawa została nawet poruszona w trakcie spotkania prezydenta Adamkusa z Siergiejem Jastrzembskim, wysłannikiem prezydenta Putina. Jastrzembski kolejny raz rozwiał wszelkie wątpliwości – Moskwa nie zamierzała nawet rozmawiać o odszkodowaniach, domagała się natomiast od Litwy ustępstw w sprawie kontaktów z Obwodem Kaliningradzkim⁶⁵.

Sprawa odszkodowań była podnoszona także w latach 2007–2008. Opozycyjna prawica chętnie wykorzystywała tę kwestię przeciw centrolewicowej władzy, punktując domniemane zaniechania i brak dbałości o litewski interes narodowy. Przy okazji wytaczano najcięższe oskarżenia przeciw Rosji. Po patriotyczną retorykę z licznymi antyrosyjskimi akcentami chętnie sięgał prezydent Valdas Adamkus. Ale w opisaney atmosferze od oskarżeń pod adresem Kremla nie stronili również ministrowie, z socjaldemokratycznym premierem Kirkilasem na czele. Litewskie elity polityczne krytykowały między innymi niskie standardy rosyjskiej demokracji i lekceważenie praw człowieka. Władze w Wilnie sięgały nawet po groźbę podjęcia konkretnych działań przeciw Moskwie na forum Unii Europejskiej i NATO. W lipcu 2007 roku, w odpowiedzi na plany budowy elementów amerykańskiej tarczy antyrakietowej w Polsce i Czechach, Rosja zawiesiła przestrzeganie traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (ang. Treaty on Conventional Armed Forces in

⁶⁴ *Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl incidento su Rusijos kariniu orlaiviu SU-27”*, 13 października 2005, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=263491 [1.03.2013].

⁶⁵ *Maskvos repertuare – tie patys žodžiai*, „Lietuvos Rytas” 24 marca 2006; A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2006, nr 16, Warszawa 2009, s. 150–155.

Europe). Litwa zarzuciła wówczas Kremlowi złą wolę i brak chęci porozumienia. Gniewne rosyjskie reakcje Litwini interpretowali jako przejawy arogancji. Komentatorzy mówili wręcz o litewsko-rosyjskiej zimnej wojnie na słowa⁶⁶.

W pierwszej połowie 2008 roku litewska dyplomacja zaangażowała się na forum Unii Europejskiej w spór dotyczący Rosji. Jak wspomniano, dwa lata wcześniej Litwa poparła stanowisko Polski w sprawie zablokowania umowy UE z Rosją. Do postulatów Warszawy w sprawie zniesienia embarga na polskie mięso, Wilno dołączyło własne żądanie, dotyczące wznowienia dostaw ropy naftowej rurociągiem „Przyjaźń”. Na początku 2008 roku, po osiągnięciu kompromisu, Polska wycofała swoje weto. Litwa w swym stanowisku pozostała zatem osamotniona. Prezydent Adamkus, podtrzymując wcześniejsze zarzuty przeciw Moskwie i sugerując, że Unia prowadzi zbyt ustępliwą politykę, zaczął być postrzegany w Europie wręcz jako ostatni szermierz zimnej wojny. Adamkus postulował wówczas między innymi uzależnienie porozumienia UE z Rosją od zmiany nastawienia Moskwy wobec Gruzji i Mołdawii. Domagał się także podjęcia przez Brukselę działań na rzecz bezpieczeństwa energetycznego nowych państw członkowskich. Dodatkowo żądał wywarcia nacisku na Rosję w celu wyjaśnienia zbrodni radzieckiego OMON-u na Litwie w 1991 roku. Wiosną 2008 roku unijna dyplomacja włożyła wiele wysiłku w przełamanie litewskiego oporu. Litwie udało się nawet przeforsować włączenie niektórych swoich dezyderatów do pakietu negocyjacyjnego UE z Rosją. W rzeczywistości coraz bardziej izolowane Wilno szukało raczej sposobu wyjścia z twarzą z niewygodnej sytuacji. Pod koniec maja, bez rozgłosu, wycofano sprzeciw, umożliwiając tym samym rozmowy Brukseli z Moskwą⁶⁷.

Nowa fala antyrosyjskich nastrojów wezbrała w następstwie konfliktu gruzińskiego w drugiej połowie 2008 roku. Już wcześniej Wilno wielokrotnie występowało w roli adwokata gruzińskich interesów. Przykładowo w 2005

⁶⁶ G. Vitkus, *Tarp Lietuvos ir Rusijos – šaltasis karas*, 6 października 2007, <http://www.geopolitika.lt/?artc=1236> [2.03.2013]; A. Bačiulis, *Lietuva su Rusija kovoja ne darbai, o žodžiais*, „Veidas”, 2008, nr 39; *Napiccia w stosunkach litewsko-rosyjskich*, 9 lipca 2008, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-07-09/napiccia-w-stosunkach-litewsko-rosyjskich> [2.03.2013].

⁶⁷ L. Kasčiūnas, *Ar Lietuva plaukus prieš stovę?*, „Veidas” 2008, nr 5; R. Januzytė, *Lietuva įsiterpė tarp Rusijos ir ES*, „Veidas” 2008, nr 18; Ž. Pavilionis, *Lithuanian Position Regarding the EU Mandate on Negotiations with Russia: Seeking a New Quality of EU-Russian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2008, nr 21, s. 174–181; H. Bukowiecka, *Stanowisko Litwy wobec negocjacji porozumienia ramowego UE-Rosja*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2008, nr 21, http://www.pism.pl/files/?id_plik=653 [14.02.2013].

roku Litwa współzałożyła tzw. Nową Grupę Przyjaciół Gruzji, skupiającą także Polskę, Rumunię, Bułgarię, Estonię, Łotwę oraz Czechy. Celem porozumienia na szczepie szefów dyplomacji było wspieranie starań Tbilisi o integrację euroatlantycką. We wrześniu 2007 roku coroczne posiedzenie grupy odbyło się w Wilnie. Na szczycie NATO w Bukareszcie w kwietniu 2008 roku Litwa, wspólnie z pozostałymi państwami bałtyckimi, próbowała przeforsować decyzję o rozpoczęciu negocjacji członkowskich z Gruzją i Ukrainą. Wilno w pełni popierało także stanowisko Tbilisi w sprawie konieczności ponownego przyłączenia zbuntowanej Osetii Południowej do Gruzji⁶⁸.

Na początku sierpnia 2008 roku wojska gruzińskie wkroczyły do Osetii Południowej. Oddziały rosyjskie nie tylko wsparły Osetyńczyków, ale także przeniosły działania zbrojne w głąb gruzińskiego terytorium. Litwa, podobnie jak wiele innych krajów, uznała rosyjskie kroki za akt agresji. Na polecenie prezydenta Adamkusa do Tbilisi udał się szef MSZ, następnie w gruzińskiej stolicy zjawiał się także sam prezydent. Adamkus wezwał NATO do działania argumentując, że bezczynność może dać Kremlowi zielone światło także do agresji na państwa bałtyckie. Na forum UE Litwa nawoływała do zamrożenia niedawno wznowionych negocjacji nowej umowy z Rosją, a nawet postulowała sankcje. Jesienią 2008 roku, kiedy po porażce Gruzji w konflikcie i zawieszeniu broni, sytuacja na Kaukazie nieco się uspokoiła, centrolewicowe litewskie władze wyraźnie złagodziły antyrosyjski ton. Zdaniem komentatorów, za tą decyzją stały problemy ekonomiczne. W obliczu postępów kryzysu gospodarczego, litewskie władze szukały wówczas możliwości intensyfikacji wymiany handlowej z Rosją. Rosyjscy dyplomaci napomykali wówczas o możliwości wznowienia dostaw rurociągiem „Przyjaźń”. Jak jednak zaznaczali, decyzje w tej sprawie zależały od stopnia pragmatyzmu w polityce Wilna wobec Moskwy.

Kryzys gruziński zbiegł się w czasie z kampanią przed wyborami do litewskiego Sejmu. W przedwyborczej agitacji, zwłaszcza konserwatyści, nie szczędzili twardej retoryki, oskarżając Kreml o nieczne zamiary nie tylko wobec Gruzji, ale także Litwy i całej Europy Środkowo-Wschodniej. Eskalacja poczucia niepewności i budowanie atmosfery strachu przed agresją wydatnie przyczyniła się do wyborczego zwycięstwa prawicy. Nominacja Vygaudasa Ušackasa na szefa dyplomacji w nowym rządzie, zdominowanym przez konserwatystów, zapowiadała raczej kontynuację nieprzejednanego stanowiska. Ostatecznie

⁶⁸ R. Kazlauskas, *Gruzijos euroatlantinė perspektyva nubrėžta Vilniuje*, „Veidas” 2007, nr 38; R. Janužytė, *Lietuvos parama Ukrainai ir Gruzijai: nuda ar rizika?*, „Veidas” 2008, nr 15.

ani Litwa, ani inne państwa zaangażowane we wspieraniu Gruzji, nie zdecydowały się na użycie weta w sprawie wznowienia rozmów UE z Rosją. Negocjacje ponownie ruszyły już w listopadzie 2008 roku⁶⁹.

Nowy szef MSZ rzeczywiście dał się poznać jako zwolennik stanowczej polityki wobec Moskwy. Deklarował jednak, że nie zamierza niepotrzebnie eskalować napięcia. W lutym 2009 roku, uczestnicząc w posiedzeniu komisji spraw zagranicznych Sejmu, Ušackas krytycznie ocenił skuteczność dyplomacji poprzedniej, lewicowej ekipy i określił aktualne stosunki z Rosją jako znajdujące się „poniżej poziomu dna”. Zapowiedział poszukiwanie nowych możliwości współpracy gospodarczej, zwłaszcza z Obwodem Kaliningradzkim. Zaznaczył wszelako, że Litwa nie zrezygnuje z pryncypiów, zwłaszcza w sprawie odszkodowań za radziecką okupację i będzie starała się pozyskać w tej sprawie wsparcie UE. Marcową decyzję NATO o wznowieniu dialogu z Moskwą, zawieszonego w następstwie kryzysu gruzińskiego, szef litewskiej dyplomacji nazwał przedwczesną. Nadal deklarował solidarność swego kraju z – jego zdaniem – zaatakowaną Gruzją⁷⁰. Stanowisko prezydenta, otwarcie niechętnego polityce Kremla, także pozostawało niezmiennie. Jeszcze w kwietniu 2009 roku, po spotkaniu szefów państw z okazji sześćdziesięciolecia NATO, Valdas Adamkus w wystąpieniu telewizyjnym zapowiadał, że w zasadniczych kwestiach jakiegokolwiek ustępstwa wobec Rosji wciąż nie są możliwe⁷¹.

Litwa tradycyjnie dużą wagę przywiązywała do problemów sąsiedztwa z Obwodem Kaliningradzkim. Po wejściu Litwy do Unii Europejskiej Rosja nie zaprzestała starań o szczególne traktowanie tranzytu kaliningradzkiego. Jeszcze we wrześniu 2004 roku litewski Sejm definitywnie opowiedział się przeciw rosyjskim naciskom w sprawie ustanowienia eksterytorialnego korytarza przez Litwę oraz przeciw memorandum wizowemu. Propozycje Moskwy zostały uznane za sprzeczne z interesami litewskiego państwa⁷².

W atmosferze pogarszających się relacji z Moskwą, Wilno stanęło przed dylematem. Rozważano, czy ze względów bezpieczeństwa dążyć do izolowania

⁶⁹ A. Gubrynowicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2008, nr 18, Warszawa 2010, s. 219–223.

⁷⁰ Tenże, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2009, nr 19, Warszawa 2012, s. 175; *Szef litewskiej dyplomacji: Stosunki z Rosją „poniżej poziomu dna”*, 4 lutego 2009, <http://www.psz.pl/tekst-16956/Szef-litewskiej-dyplomacji-Stosunki-z-Rosja-ponizej-poziomu-dna> [2.03.2013].

⁷¹ E. Nekrašas, *Refleksje nad litewską polityką zagraniczną*, s. 85.

⁷² *Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl bendradarbiavimo su Rusijos Federacijos Kaliningrado”*, 9 września 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=241100 [27.02.2013].

Obwodu Kaliningradzkiego, czy też przeciwnie – dążyć do rozwoju kontaktów, zwłaszcza ekonomicznych, mimo problemów w wielkiej polityce? Ostatecznie zwyciężyła druga opcja. Zwolennicy współpracy chętnie wskazywali przy tym na dobro 18-tysięcznej litewskiej mniejszości żyjącej w rosyjskiej enklawie. Litewskie firmy nadal chętnie inwestowały na terenie Obwodu, rosły obroty handlowe, a dochody z tranzytu były istotnym wsparciem dla litewskiego budżetu. Do 2007 roku stale zwiększał się zakres tranzytu oraz związane z nim opłaty. Ku niezadowoleniu Moskwy, w związku z wejściem Litwy do strefy Schengen z końcem 2007 roku, wprowadzono dla obywateli rosyjskich jednolitą wizę, za którą musieli zapłacić 35 euro. Po kryzysie gruzińskim 2008 roku. Rosja zrealizowała groźbę ograniczenia najbardziej dla Litwy opłacalnego tranzytu kolejowego. Mimo zawirowań politycznych Rosja, a zwłaszcza jej Obwód Kaliningradzki, nadal pozostawała kluczowym partnerem gospodarczym Litwy, z czym musiała liczyć się każda ekipa rządząca w Wilnie⁷³.

Interesy ekonomiczne determinowały także stosunek Litwy do Chin. Dynamika rozwoju ekonomicznego Państwa Środka sprawiała, że Litwa chętnie widziała się w roli chińskiej bramy do Europy. W 2008 roku Wilno poparło, co prawda, krytyczne stanowisko UE w sprawie sytuacji w Tybecie, ale jednocześnie, wzorem innych państw, nie zamierzało przyłączyć się do bojkotu olimpiady w Pekinie. W maju 2009 roku, w związku z wizytą szefa chińskiej dyplomacji na Litwie, grupa posłów z Emanuelisem Zingerisem na czele zgłosiła projekt rezolucji w sprawie uznania niepodległości Tybetu. Projekt odrzucono, co z nieukrywaną ulgą przyjęła większość kół gospodarczych i establishmentu politycznego, w tym minister Ušackas⁷⁴.

⁷³ A. Vernickaitė, *Rusijos anklavas Lietuvos verslininkams atsuka nugarą*, „Veidas” 2006, nr 33; R. Januzytė, *Rusijos posūnis kelia vis didesnę gresmę Lietuvai*, „Veidas” 2008, nr 7; A. Bačiulis, *Rusijos tranzitas per Lietuvą*, „Veidas” 2008, nr 40; tenże, *Lietuvos santykių su Rusija dvilipumas*, „Veidas” 2009, nr 8; szerzej na temat zagadnienia tranzytu zob.: M. Rutkowski, *Kwestia tranzytu w stosunkach rosyjsko-litewskich po wejściu Republiki Litewskiej do Unii Europejskiej w świetle oficjalnych stanowisk strony rosyjskiej*, [w:] *Relacje nowych krajów UE z Federacją Rosyjską (w aspekcie infrastrukturalnym: transport, energetyka, ekologia)*, (red.) M. Rutkowski, M. Proniewski, Białystok 2010, s. 257–270; *Rosyjski tranzyt przez Litwę*, <http://lubczasopismo.salon24.pl/glosogospodarce/post/331675,rosyjski-tranzyt-przez-litwe> [3.03.2013].

⁷⁴ A. Gubryniewicz, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2008, s. 225; tenże, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2009, s. 181.

4. Relacje z Zachodem

Przystąpieniu Litwy do NATO i Unii Europejskiej towarzyszył entuzjazm. Zdecydowana większość elit politycznych oraz większość społeczeństwa uważała, że kraj stał się już integralną częścią świata zachodniego. Nadzieję na szybką i skuteczną modernizację wiązano zwłaszcza z udziałem w strukturach europejskich. Uznawano, że w interesie Litwy leży pogłębianie procesów integracyjnych i wzmacnianie instytucji wspólnotowych. Niemal oczywista wydawała się rychła perspektywa wejścia do strefy euro. Litewski Sejm jako pierwszy europejski parlament 11 listopada 2004 roku ratyfikował TRAKTAT KONSTYTUCYJNY UE, podpisany ledwie dwa tygodnie wcześniej w Rzymie⁷⁵. W oczu rzucały się wymierne korzyści z akcesji, na przykład partycypacja w unijnym budżecie i otwarcie rynków pracy niektórych państw wspólnoty dla litewskich obywateli. W ciągu następnych lat wielu z nich skorzystało z możliwości wyjazdu, co doraźnie skutkowało wyraźnym spadkiem bezrobocia. W końcu 2006 roku zapadła decyzja o przystąpieniu Litwy do strefy Schengen. Mimo wielu związanych z tym obaw rodziła się perspektywa jeszcze szerszego otwarcia kraju na kontakty z Europą⁷⁶.

Początkowy entuzjazm w sprawie przyjęcia wspólnej waluty został w 2006 roku ostudzony negatywnym stanowiskiem Komisji Europejskiej. Bruksela uznała, że Litwa nie spełnia kryteriów ekonomicznych. Decyzja spotkała się z krytyką zwłaszcza ze strony prezydenta Adamkusa, który demonstrował rozczarowanie i zarzucił europejskim biurokratom brak szerszej wizji politycznej.

W 2007 roku litewska dyplomacja aktywnie zaangażowała się w negocjacje nowego traktatu reformującego UE. Wilno w ograniczonym stopniu wspierało jednak wysiłki Polski o wprowadzenie tzw. systemu pierwiastkowego podczas głosowań w przyszłej Radzie Unii Europejskiej. Uznawano, że przeforsowanie propozycji Warszawy będzie korzystne raczej dla średnich państw (takich jak Polska) natomiast małe (jak Litwa) w istocie niewiele zyskają. Antagonizowanie unijnych mocarstw nie leżało zatem w litewskim interesie. Czołowe siły politycznych były zdania, że należało raczej dążyć do wzmocnienia prerogatyw instytucji wspólnotowych, zwłaszcza Komisji Europejskiej oraz pogłę-

⁷⁵ *Istatymo dėl Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo*, 11 listopada 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245599 [3.03.2013]; Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy (Wspólnoty Europejskiej) ostatecznie nie wszedł w życie z powodu odrzucenia go w referendum przez Francję i Holandię w 2005 r.

⁷⁶ E. Urmonaitė, *Senoji Europa atveria vartus ES naujokėms*, „Lietuvos Rytas” 6 grudnia 2006.

biać procesy integracyjne⁷⁷. W Wilnie nie znajdowało zrozumienia stanowisko przeciwników reformy Unii. W maju 2008 roku litewski Sejm zdecydowaną większością głosów ratyfikował TRAKTAT LIZBOŃSKI, a prezydent niezwłocznie podpisał stosowną ustawę⁷⁸.

W niektórych kwestiach Litwa od początku demonstrowała inne stanowisko niż główne państwa europejskie, zwłaszcza Francja i Niemcy. Różnice zdań obejmowały zwłaszcza problemy bezpieczeństwa energetycznego oraz europejskiej polityki wobec USA i Rosji. Łącznie z pozostałymi państwami bałtyckimi Litwa usilnie zabiegała o ustanowienie wspólnych elementów strategii energetycznej UE. Bruksela długo sceptycznie odnosiła się do pomysłów budowy nowej elektrowni jądrowej na Litwie oraz utworzenia mostów energetycznych. Wilno miało instytucjom unijnym za złe także opieszłą reakcję w sprawie odcięcia dostaw ropy naftowej do rafinerii w Możejkach.

W 2008 roku Litwa zaczęła jawnie wyrażać zniecierpliwienie z powodu braku pozytywnych wyników starań o wsparcie projektów zwiększających bezpieczeństwo energetyczne. W tych okolicznościach Wilno postanowiło domagać się od Brukseli zgody na przedłużenie działalności siłowni w Ignalinie. Próbą wywarcia presji była sejmowa uchwała, a następnie referendum konsultacyjne w sprawie przyszłości elektrowni. Wyniki głosowania, przeprowadzonego łącznie z wyborami parlamentarnymi w październiku 2008 roku, formalnie miały niewiążący charakter z powodu niedostatecznej frekwencji (48%, z czego ponad 90% opowiedziało się przeciw likwidacji siłowni). Mimo to litewski rząd, wspierany przez prezydenta, zażądał od Unii wdrożenia specjalnego planu złagodzenia skutków zamknięcia Ignaliny. W przeciwnym razie Wilno zapowiedziało, że zamknie elektrownię dopiero w 2012 roku. Co prawda, taka postawa źle świadczyła o wiarygodności Litwy, jednak w rezultacie nacisków, a także pod silnym negatywnym wrażeniem działań rosyjskich na Kaukazie, Komisja Europejska zdecydowała o finansowaniu z budżetu unii

⁷⁷ L. Koščiušas, A. Lukšas, *Lenkai nepajuto kajmyno peties*, „Veidas” 2007, nr 26; V. Laučius, A. Ažubalis: „*Aš uš tai, kad Briuselis turėtų daugiau valdžios*”, „Veidas” 2007, nr 32. System pierwiastkowy polegał na tym, że siła głosów poszczególnych państw członkowskich byłaby obliczana za pomocą pierwiastka z liczby ludności danego kraju. Zdaniem polskich władz było to rozwiązanie korzystniejsze dla małych i średnich krajów niż proponowany tzw. system podwójnej większości, faworyzujący duże państwa.

⁷⁸ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 8 maja 2008, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaicska.showdoc_l?p_id=319547 [3.03.2013].

infrastruktury mostów energetycznych łączących państwa bałtyckie z Polską i Szwecją⁷⁹.

Litewska *nowa polityka zagraniczna* nie spotykała się ze zrozumieniem w większości krajów zachodnioeuropejskich. Raziło niemal bezwarunkowe poparcie Wilna dla kontrowersyjnej, unilateralnej polityki amerykańskiej administracji prezydenta George'a W. Busha. Nie przysparzały Wilnu sympatii oskarżenia o brak zdecydowanej wizji polityki wschodniej, wysuwane pod adresem zachodnich partnerów. Również wspomniane wyżej negatywne oddziaływanie na unijne inicjatywy w sprawie Rosji spowodowało, że litewskie stanowisko zaczęto w Europie postrzegać jako niekonstruktywne, a wręcz konfrontacyjne.

W relacjach z państwami zachodnioeuropejskimi najbardziej skomplikowały się stosunki Litwy z Niemcami. Wilno demonstrowało wyjątkowo negatywne nastawienie do niemiecko-rosyjskiego porozumienia o budowie gazuociągu po dnie Bałtyku. Prezydent Adamkus wielokrotnie krytykował kanclerza federalnego, Gerharda Schrödera, za zbliżenie z Moskwą, osiągnięte kosztem nowych państw Unii, a także piętnował za chłodny stosunek do polityki Busha. Nie ukrywał nawet, że w wyborach do Bundestagu w 2005 roku liczył na porażkę kanclerza i jego partii socjaldemokratycznej.

Litewscy analitycy nadal ubolewali, że w niemieckiej polityce Litwa pojawia się niemal wyłącznie w kontekście rosyjskim. Niektórzy eksperci wskazywali jednak hipotetyczne sposoby, dzięki którym Wilno mogło nabrać znaczenia w opinii Berlina. Przewidywano, że w przyszłości Niemcy mogą potrzebować litewskiego wsparcia jeśli zechcą ograniczyć ambicje Polski, pragnącej odgrywać rolę regionalnego mocarstwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Wierzone również, że Litwa mogła służyć jako ewentualny niemiecki przyczółek do politycznej i gospodarczej eksploracji Białorusi po odejściu prezydenta Łukaszenki. Tradycyjnie zakładano zainteresowanie Niemiec odzyskaniem terytorium Obwodu Kaliningradzkiego. W tym wypadku kooperacja Berlina z Wilnem również wydawała się niezbędna. Autorzy omawianych spekulacji zaznaczali

⁷⁹ *Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas „Dėl referendumo dėl Ignalinos atominės elektrinės darbo pratęsimo paskelbimo”*, 14 lipca 2008, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_p_id=324562&cp_query=&cp_tr2= [4.03.2013]; A. Lukaitė, P. Auštrevičius, *Referendumu dėl IAE valdžia nusivėlė rankas*, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-10-23-p-austrevicius-referendumu-del-iae-valdzia-nusivale-rankas/26910> [4.03.2013]; A. Gubrynowicz, *Litwa, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2008*, s. 267-268; R. Vilpišauskas, *Ekonomia polityczna członkostwa Litwy w Unii Europejskiej: oczekiwania i doświadczenia pięciu lat*, „Politeja” 2011, nr 16, s. 75.

jednak, że realizacja któregokolwiek scenariusza całkowicie zmieniałaby sytuację geopolityczną i doprowadziła do silnego zantagonizowania Polski. Litwa w żadnym przypadku nie mogła sobie na to pozwolić. Dlatego w relacjach z Berlinem Wilno było raczej skazane na kontynuację dotychczasowych zachowawczych praktyk⁸⁰.

Zgoła inna atmosfera panowała w stosunkach z USA. Po 2004 roku Litwa uznawała Stany Zjednoczone za jedyne gwaranta bezpieczeństwa. Wierzone, że zaangażowanie w amerykańskie inicjatywy przyniesie litewskiemu państwu wymierne korzyści. Rzecznikiem takiej postawy był przede wszystkim prezydent Adamkus, przez zagorzałych krytyków nazywany wprost amerykańskim agentem. W trakcie drugiej kadencji Adamkusa Waszyngton mógł liczyć na niemal bezwarunkową lojalność Wilna. W zamian rewanżował się zapewnieniami o solidarności i kurtuazyjnymi gestami. We wrześniu 2008 roku amerykański Senat przegłosował rezolucję, w której uznawał aneksję państw bałtyckich w 1940 roku za pozbawioną podstaw prawnych. W tym samym roku zniesiono obowiązek wizowy dla litewskich obywateli, o co litewska dyplomacja zabiegała od wielu lat. Podobne umowy zawarto także z pozostałymi państwami bałtyckimi, podczas gdy teoretycznie najważniejszy sojusznik USA w Europie Środkowej, czyli Polska, nadal bezskutecznie domagała się takiego rozwiązania.

Litewskie oddziały nadal wspierały Amerykanów w Afganistanie i Iraku. Wiosną 2005 roku zaproponowano Litwie uczestnictwo w tzw. Regionalnych Zespołach Odbudowy (Provincial Reconstruction Team) w afgańskiej prowincji Ghor. Zaczerpnięta z doświadczeń wojny wietnamskiej inicjatywa (tworzona przez specjalistów wojskowych, dyplomatów i ekspertów cywilnych) miała na celu wspieranie wysiłków na rzecz odbudowy życia społeczno-politycznego i gospodarczego w zniszczonym konfliktem kraju. Początkowo Waszyngton życzył sobie choćby symbolicznego udziału wszystkich państw bałtyckich w misji, jednak Estonia i Łotwa nie były zainteresowane taką formą współpracy. W programie uczestniczyła zatem jedynie Litwa. W 2008 roku litewskie władze, podobnie jak polskie, zdecydowały, że nie przedłużą obec-

⁸⁰ E. Moticka, L. Kasčiūnas, *Lithuanian-German Relations in the Context of Global Challenges at the Beginning of 21st Century*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2005, Vilnius 2006, s. 62–71.

ności swoich żołnierzy w Iraku. W Afganistanie pozostał kontyngent liczący około 200 osób⁸¹.

Od początku członkostwa w NATO Litwa zabiegała o rozlokowanie na swym terytorium instalacji wojskowych Sojuszu. Natomiast Moskwa energicznie sprzeciwiała się, twierdząc że godzi to w żywotne interesy Rosji. Najbardziej palący był problem kontroli powietrznej, gdyż Litwa oraz pozostałe państwa bałtyckie praktycznie były pozbawione lotnictwa wojskowego⁸². Na skutek rosyjskiego oporu, ale także z powodu przyjętej przez Sojusz strategii, jedyną poważniejszą oznaką stałej obecności parasola obronnego NATO w państwach bałtyckich stała się operacja Baltic Air Policing. W jej ramach od marca 2004 roku w litewskiej bazie pod Szawlami (Šiauliai) stacjonowały samoloty myśliwskie Sojuszu. Pierwszy kontyngent dwóch maszyn wystawiły siły zbrojne Belgii. Co trzy, a następnie cztery miesiące kolejne państwo przejmowało sprawowanie misji.

Co prawda, już w 2005 roku incydent z rosyjskim samolotem Su-27 boleśnie obnażył zawodność przyjętego rozwiązania, jednak w okresie *nowej polityki zagranicznej* głosy krytyczne wobec NATO i Stanów Zjednoczonych były odosobnione. Dominował entuzjazm z powodu dotychczasowych korzyści oraz wiara, że Wilno może skutecznie wpływać na stanowisko zachodniego świata wobec Rosji⁸³. Zgodnie z domniemanymi oczekiwaniami Waszyngtonu, Litwa aktywnie włączyła się w prace nad reformą Sojuszu, brała udział w misjach wojskowych, a także zaczęła energicznie zabiegać o rozszerzenie o Ukrainę i Gruzję, rzucając w ten sposób kolejną rękawicę Moskwie.

■

⁸¹ E. Račius, *The 'Cultural Awareness' Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan*, „Baltic security & Defence Review”, s. 63; tenże, *Lithuania in the NATO Mission in Afghanistan. Between Idealism and Pragmatism*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2009–2010, Vilnius 2010, s. 187–207; J. Danielewska-Socha, *Udział wojsk litewskich w misji stabilizacyjnej w Iraku*, s. 346.

⁸² A. Mickevičiūtė, *Baltijos šalių apsauga – dar neguarantota*, „Lietuvos Rytas” 30 września 2004.

⁸³ A. Bačiulis, *NATO: vieno siekmė, kita pasiekėmė*, „Veidas” 2009, nr 13.

5.

Polityka zrównoważona i pragmatyczna (2009–2012)

1. Okoliczności wewnętrzne i zewnętrzne

Od 2009 roku na litewską politykę zagraniczną zaczęły oddziaływać nowe czynniki, które w następnych latach wywołały jej stopniową, ale zasadniczą ewolucję. W generowaniu przemian duże znaczenie miał rozwój uwarunkowań wewnętrznych. Pogarszała się sytuacja gospodarcza i nastroje społeczne. Jednak najpoważniejsze zmiany zostały spowodowane przez zachwianie koniunktury zewnętrznej, na którą litewska dyplomacja mogła wpływać w bardzo ograniczonym zakresie. Na skutek działania nowych bodźców ujawniły się słabości dotychczasowych założeń. Presja zewnętrzna, ale także odżywające pod jej wpływem uprzedzenia, zwłaszcza wobec polskiego sąsiada, skutkowały wymuszonym przewartościowaniem polityki zagranicznej.

Już w 2008 roku Litwa boleśnie odczuła skutki światowego kryzysu ekonomicznego, który w następnym roku uderzył w cały nadbałtycki region ze zdwojoną siłą. Litewska gospodarka znalazła się w głębokiej recesji, w 2009 roku skurczyła się o blisko 15%. Dodatkowo w końcu tego samego roku Litwa zmuszona była zamknąć elektrownię w Ignalinie, co skutkowało podwyżką cen prądu i koniecznością importu energii. Gwałtownie wzrosły koszty utrzymania, skoczyło bezrobocie, co wywołało falę niepokoju społecznych. Ratując sytuację gospodarczą rząd Andriusa Kubiliusa wprowadził szereg niepopularnych reform i cięć budżetowych. Ograniczenia dotknęły także MSZ, którego budżet w ciągu dwóch lat obcięto o jedną czwartą, co skutkowało wycofywa-

niem dyplomatów z zagranicy i zamknięciem niektórych placówek¹. Zmaganiom z recesją towarzyszył narastający kryzys zaufania obywateli do instytucji państwowych².

Trudna sytuacja sprzyjała radykalizacji nastrojów i tryumfowi populizmu. Wystąpienia polityków zostały zdominowane przez kwestie socjalne, ale publiczność chętnie nadstawiała ucha także na hasła nacjonalistyczne, często wymierzone w przedstawicieli mniejszości narodowych. Od podobnych akcentów nie stronili reprezentanci niemal wszystkich czołowych sił politycznych. Ogromną negatywną rolę odegrały żadne sensacji media. Wiatru w żagle nabrało radykalne skrzydło rządzących konserwatystów. W tym środowisku odżyły zwłaszcza resentymenty antypolskie, do czego pretekstu dostarczyło uchwalenie Karty Polaka oraz coraz energiczniejsze interwencje Warszawy na rzecz polskiej mniejszości na Wileńszczyźnie. Pogarszająca się atmosfera w relacjach z Polską sprzyjała uproszczonym historycznym analogiom. Skutkiem było przeczulenie na punkcie rzekomego zagrożenia litewskości na Wileńszczyźnie, niekiedy przeradzające się wręcz w narodową histerię. Radykałowie zainicjowali nagłośnioną medialnie, chwytliwą kampanię przeciwdziałania polskim zakusom³.

W relacjach międzynarodowych najbardziej dotkliwa była zmiana dotychczasowych priorytetów polityki amerykańskiej. W listopadzie 2008 roku wybory prezydenckie w USA wygrał kandydat partii demokratycznej, Barack Obama. Nowy amerykański prezydent od początku dystansował się od polityki zagranicznej swego poprzednika i ogłosił zamiar naprawy stosunków z Rosją. Wkrótce zaczęto używać popularnego sformułowania o ich „zreseto-

¹ A. Bačiulis, *Diplomatai lieka be kelnių*, „Veidas” 2009, nr 46; szerzej zob. E. Tejchmann, *Państwa bałtyckie – reakcja na światowy kryzys gospodarczy 2008–2009*, [w:] *Państwa bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*, Warszawa 2010.

² W latach 2009–2010 litewska opinia społeczna emocjonowała się zwłaszcza sprawą oskarżeń wobec Drąsiusa Kedysa. W następstwie serii tragicznych wydarzeń wyszły na jaw powiązania świata lokalnej polityki i wymiaru sprawiedliwości z tzw. mafią pedofilską. Szerzej zob. *Pedofilijos bylos chronologija*, <http://www.balsas.lt/naujienu/385579/pedofilijos-bylos-chronologija> [21.04.2013].

³ S. Tarasiewicz, *W Sejmie kateryczny sprzeciw wobec pisowni polskich nazwisk po polsku*, „Kurier Wileński” 23 stycznia 2009; K. Dudzińska, *Dyskurs narodowościowy na Litwie a polityka władz litewskich wobec mniejszości narodowych*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2011, nr 68, http://www.pism.pl/files/?id_plik=7740 [13.03.2013]; T. Otocki, *Mantas Adomėnas o Białorusi, stosunkach polsko-litewskich i regionie Bałtyku*, 15 stycznia 2012, <http://politykawschodnia.pl/index.php/2012/01/15/otocki-mantas-adomėnas-o-białorusi-stosunkach-polsko-litewskich-i-regionie-bałtyku/> [13.03.2013].

waniu”. W Moskwie dobrze przyjęto zwłaszcza zapowiedź rezygnacji z budowy elementów tarczy antyrakietowej w Europie Środkowo-Wschodniej oraz mniejsze zainteresowanie Waszyngtonu tym regionem. Nowa amerykańska administracja wycofała się z dotychczasowej praktyki wspierania prozachodnich tendencji na obszarze poradzieckim, zamierzała także odbudować dobre relacje z Niemcami i Francją.

Z litewskiej perspektywy równie zaskakująca była zmiana, do której doszło w Polsce. Niepokojące tendencje dostrzegano co najmniej od 2007 roku, ale w 2009 roku, Warszawa, ustami szefa dyplomacji, otwarcie zadeklarowała chęć wzmocnienia pozycji w Unii Europejskiej oraz zamiar szerszego uczestnictwa we wspólnej polityce bezpieczeństwa. Oznaczało to między innymi szersze otwarcie się Polski na polityczne partnerstwo z czołowymi państwami zachodniej Europy, kosztem rezygnacji z roli proamerykańskiego lidera na wschodzie kontynentu. Polski rząd odchodził od uzależniania bezpieczeństwa państwa i regionu niemal wyłącznie od stanowiska Waszyngtonu. W relacjach Warszawy z Moskwą także nastąpił swego rodzaju „reset”, widoczny chociażby w intensyfikacji wzajemnych kontaktów i rezygnacji z dotychczasowej konfrontacyjnej retoryki.

Stanowisko Waszyngtonu i sygnały z Polski podważyły założenia litewskiej *nowej polityki zagranicznej*. Spełnił się czarny scenariusz przewidywany przez krytyków tej koncepcji. Na Litwie rozpoczęła się publiczna dyskusja na temat nowych wyzwań i potrzeby zmiany priorytetów dyplomacji⁴.

Przesunięcia na arenie międzynarodowej w 2009 roku zbiegły się z końcem drugiej kadencji prezydenta Valdas Adamkusa. W jej trakcie głowa litewskiego państwa najwięcej, bo trzynastcie razy, odwiedziła Polskę. Tyle samo razy prezydent bawił z wizytami w instytucjach Unii Europejskiej i NATO w Brukseli. Aż dwanaście razy był na Ukrainie. W Estonii złożył sześć wizyt, niewiele mniej, bo pięć, na Łotwie i w USA, a cztery w Gruzji. Powyższe zestawienie dosyć dobrze odzwierciedlało najważniejsze kierunki dotychczasowej polityki zagranicznej. W nowej sytuacji międzynarodowej niemal wszyscy potencjalni kandydaci na następcę Adamkusa podkreślali konieczność korekty. Przed zaplanowanymi na maj 2009 roku wyborami długo nie było zdecydowanego faworyta. Dopiero w lutym chęć startu ogłosiła Dalia Grybauskaitė, z wy-

⁴ Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius, *Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?*, s. 92; V. Sirijos Gira, *Keturi klausimai būsimam prezidentui apie Lietuvos užsienio politiką*, 1 kwietnia 2009, <http://www.delfi.lt/article.php?id=21265070> [13.03.2013].

kształcenia ekonomistka, politycznie związana z Algirdasem Brazauskasem. Grybauskaitė w latach 2001–2004 była ministrem finansów. W 2004 roku została komisarzem do spraw budżetu i programowania finansowego w Komisji Europejskiej. Na przełomie 2008 i 2009 roku pani komisarz zyskała dużą popularność w litewskim społeczeństwie dzięki krytyce ekonomicznych pomysłów rządu Kubiliusa, a także na skutek znakomitej opinii z Brukseli. Kandydatura wzbudziła nadzieję na wyprowadzenie kraju zarówno z gospodarczej, jak i politycznej zapaści. Brutalne ataki nacjonalistów w kampanii wyborczej tylko utwierdzały pozytywny wizerunek Grybauskaitė w oczach większości mieszkańców. Mimo że startowała jako kandydatka niezależna, uzyskała poparcie ugrupowań rządzących: konserwatystów i liberałów. W wyborach przeprowadzonych 17 maja 2009 roku zwyciężyła już w pierwszej turze, zdobywając ponad 69% głosów. W lipcu nową pani prezydent objęła urząd.

Wcześniej z perspektywy Brukseli, a następnie w kampanii wyborczej Grybauskaitė nie szczędziła krytyki *nowej polityce zagranicznej*, postulując zwłaszcza odejście od misyjnego zaangażowania na Wschodzie⁵. Zgodnie z ogłoszonymi wkrótce priorytetami prezydentury, dyplomacja od tej pory miała być *zrównoważona i pragmatyczna*, nastawiona na realizowanie litewskich interesów narodowych. Z innych wypowiedzi wynikało, że nowa prezydent, rezygnując ze wzmożonej aktywności na Wschodzie, będzie zamierzała dążyć do umacniania pozycji kraju w Unii Europejskiej. Co prawda, partnerstwo z USA oraz członkostwo w NATO nadal miały odgrywać rolę kluczowych składników polityki bezpieczeństwa, jednak zdaniem nowej gospodyni pałacu prezydenckiego, Litwa powinna prowadzić politykę wielowektorową, a nie ograniczoną wyłącznie amerykańskimi wytycznymi. Grybauskaitė zapowiadała dążenie do poprawy stosunków sąsiedzkich z Białorusią oraz wznowienie dialogu z Rosją. Wśród państw, z którymi należało zacieśniać współpracę prezydent najczęściej wymieniała kraje bałtyckie i skandynawskie. Oszczędnie i z dystansem wypowiadała się na temat perspektyw strategicznego partnerstwa z Polską, które w nowej sytuacji wyraźnie traciło pierwszoplanowe znaczenie⁶.

⁵ V. Volovoj, *D. Grybauskaitė ir naujoji Lietuvos užsienio politika*, 17 marca 2009, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3230> [13.03.2013].

⁶ *Lietuvos Respublikos Prezidentė. Prezidento Institucija, Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Prioritetai*, http://www.president.lt/lt/prezidento_institucija/prezidente_dalia_grybauskaite/prioritetai.html [13.03.2013]; L. Bielinis, *Prezidentė*, Kaunas 2011, s. 137-141; A. Bačiulis, *D. Grybauskaitės žadėtas perversmas užsienio politikoje neįvyko*, „Vaidas“ 2009, nr 52.

Funkcję głównego prezydenckiego doradcy do spraw polityki zagranicznej otrzymał zawodowy dyplomata, Darius Semaška, na początku dekady doradzający także premierowi Brazauskasowi. Wkrótce po wyborach zapowiedziano powołanie prezydencko-rządowo-parlamentarnego zespołu eksperckiego, którego celem miało być opracowanie nowej strategii polityki zagranicznej, jednakże pomysł nie został zrealizowany. W następnych latach Semaška często musiał tłumaczyć się z tego zaniechania, ale także coraz bardziej zawile uzasadniać kolejne kontrowersyjne posunięcia pani prezydent na arenie międzynarodowej⁷. Jednak zastrzeżenia pojawiły się dopiero po pewnym czasie. W pierwszych miesiącach prezydentury Grybauskaitė cieszyła się dużym kredytem społecznego zaufania. Jej pomysły na odnowienie polityki zagranicznej podobały się także niektórym ekspertom. Chodziło zwłaszcza o zapowiedź zerwania z nierealistyczną wizją Litwy jako regionalnego lidera⁸.

Oznaką nowych preferencji były kierunki podróży zagranicznych. Tuż po zaprzysiężeniu pani prezydent zapowiedziała, że z pierwszą wizytą uda się niekoniecznie zgodnie z tradycją, lecz tam gdzie nakazują litewskie interesy. Zrobiła w ten sposób aluzję do praktykowanego od lat zwyczaju, zgodnie z którym każdy nowy prezydent i premier w pierwszej kolejności odwiedzał Polskę. Grybauskaitė jako cel podróży wybrała przewodniczącą UE Szwecję, następnie Łotwę i brukselską siedzibę Unii. Wszędzie przekonywała rozmówców zwłaszcza do intensyfikacji współpracy bałtycko-skandynawskiej na forum europejskim. Z inicjatywy litewskiej prezydent doszło również do telefonicznej rozmowy z prezydentem Rosji, Dmitrijem Miedwiediewem. Dopiero później pani prezydent z krótką, kurtuazyjną wizytą przyjechała do Warszawy.

Wkrótce pojawiły się pierwsze nieporozumienia w relacjach z rządem. Nowa gospodyni pałacu prezydenckiego była bardzo krytyczna wobec gabinetu Kubiliusa. Zamierzała aktywnie uczestniczyć w życiu politycznym, dekla-

⁷ *Lithuania's president foreign policy; „can't be labelled as pro-Russian”*, 18 maja 2010, <http://www.lithuaniatribune.com/1823/lithuanias-president-foreign-policy-cant-be-labelled-as-pro-russian-20101823/> [13.03.2013]; *Lithuania's foreign policy without ambitions – interview*, 20 lipca 2010, <http://www.lithuaniatribune.com/2694/lithuanias-foreign-policy-without-ambitions-interview-20102694/> [13.03.2013]; *D. Semaška: „A lot has been done”*, 23 września 2011, <http://www.lithuaniatribune.com/8312/d-semaska-a-lot-has-been-done-20118312/> [13.03.2013]; A. Bačiulis, *Užsienio politika prezidentei mažai rūpi*, „Veidas” 2011, nr 26. W 2012 r. Darius Semaška otrzymał nominację na ambasadora Litwy w Holandii.

⁸ K. Girnius, *Lithuania's Foreign Policy; forwards into the past*, 20 czerwca 2010, <http://www.lithuaniatribune.com/2207/lithuanias-foreign-policy-forwards-into-the-past-by-kestutis-girnius-20102207/> [13.03.2013].

rowała wykorzystanie w tym celu wszelkich konstytucyjnych uprawnień. Po zaprzysiężeniu głowy państwa, premier, zgodnie z ustawą zasadniczą, złożył dymisję gabinetu. Mimo że jeszcze w lipcu 2009 roku Kubilius został ponownie powołany na szefa rządu, to prezydent wymusiła wymianę dwóch ministrów. Następnie usiłowała także wpłynąć na decyzje premiera, zwłaszcza w kwestiach gospodarczych i socjalnych. W następnych latach Kubilius, którego gabinet stracił większość w Sejmie, najczęściej próbował unikać konfliktów z pałacem prezydenckim i gotów był na daleko idące kompromisy. Utrzymujące się wysokie społeczne poparcie dla Grybauskaitė jeszcze wzmacniało jej wolę odegrania czołowej roli w polityce. Pani prezydent w dyskursie politycznym chętnie sięgała po argument o swym silnym mandacie do władzy, pochodzącym z powszechnych wyborów. Nie stroniła przy tym od zabiegów o popularność. Publicyści mówili wręcz o niepokahamowanych ambicjach, a nawet „pełzającym autorytaryzmie” głowy państwa⁹.

Dalia Grybauskaitė od początku jasno dawała do zrozumienia, że nie zamierza tolerować pozostałości *nowej polityki zagranicznej*. Podczas rekonstrukcji rządu minister Vygaudas Ušackas zachował stanowisko tylko dzięki interwencji premiera. Zdaniem pani prezydent, szef MSZ był osobą zbyt mocno związaną z Valdasem Adamkusem oraz miał opinię zwolennika wzmożonej aktywności na obszarze poradzieckim. Do wad ministra zaliczały się również otwarcie deklarowana proamerykańskość oraz nadmierna samodzielność. Konflikt między głową państwa a szefem dyplomacji wisiał w powietrzu.

Katalizatorem stała się sprawa tajnych więzień CIA na Litwie. W listopadzie 2009 roku amerykańska telewizja ABC ujawniła, że w pierwszej połowie dekady w kilku krajach Europy stworzono tajne amerykańskie ośrodki, w których przetrzymywano domniemanych muzułmańskich terrorystów. Wśród wymienionych państw znalazła się również Litwa, gdzie – twierdzono – więzienie funkcjonowało od września 2004 do listopada 2005 roku. W atmosferze coraz głośniejszej międzynarodowej krytyki litewski Sejm zdecydował o powołaniu specjalnej komisji w celu wyjaśnienia sprawy. Do klarownego rozstrzygnięcia zmierzała także pani prezydent. Pod koniec grudnia 2009 roku sejmowa komisja potwierdziła, że tajne więzienie rzeczywiście funkcjonowało na terytorium Litwy. Zgodę wydało ówczesne kierownictwo litewskich służ specjalnych, które jednak ukryło inicjatywę przed najwyższymi władzami. W następstwie ustaleń komisji Sejm oraz pani prezydent natychmiast zażądali pociągnięcia

⁹ A. Lėka, *Ar prezidentė per metus bent kiek pakaitė Lietuva*, „Veidas” 2010, nr 26.

do odpowiedzialności zwłaszcza Mečysa Laurinkusa, w latach 1998-2004 szefa Departamentu Bezpieczeństwa Państwa (Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamentas). W chwili publikacji raportu Laurinkus zajmował stanowisko ambasadora w Gruzji.

Reakcja szefa dyplomacji oburzyła głowę państwa. Minister Ušackas nie tylko długo bronił swego podwładnego, ale także publicznie podał w wątpliwość fakt istnienia ośrodka CIA na Litwie. W styczniu 2010 roku minister dodatkowo wyraził krytyczną opinię na temat zasadności intensyfikacji bezpośrednich kontaktów Grybauskaitė z białoruskim przywódcą Aleksandrem Łukaszenką. Pani prezydent straciła wówczas cierpliwość. Zażądała dymisji Ušackasa pod zarzutem uprawiania przez niego autoreklamy i prowadzenia autorskiej polityki zagranicznej, bez konsultacji z najwyższymi konstytucyjnymi władzami, tj. przede wszystkim prezydentem. W mediach ogłoszono, że minister utracił zaufanie głowy państwa. W końcu stycznia 2010 roku premier Kubilius, pragnąc uniknąć otwartego konfliktu, nakłonił szefa MSZ do złożenia rezygnacji¹⁰. Już w lutym Catherine Ashton, wysoki przedstawiciel Unii Europejskiej do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa, powołała byłego litewskiego ministra na specjalnego wysłannika w Afganistanie.

Na wakujące stanowisko konserwatyści wysunęli Audroniusa Ažubalisa, dotychczasowego przewodniczącego komisji spraw zagranicznych Sejmu. Mimo że Ažubalis określał się jako „zdrowy nacjonalista”, za swego mentora zawsze uważał Vytautasa Landsbergisa, a także znany był z antyrosyjskich wypowiedzi, kandydatura nie wzbudziła zastrzeżeń pałacu prezydenckiego. Nowy minister obejmując urząd zapowiedział zmianę stylu uprawiania dyplomacji: miała być odtąd mniej widowiskowa, ale za to skuteczniejsza niż dotąd. Z ostrożnym optymizmem wypowiadał się o perspektywach normalizacji stosunków z Rosją. Widział dla Litwy rolę pomostu między Białorusią a Unią Europejską. Znaczenie relacji z Warszawą Ažubalis określał jako równie ważne dla Wilna jak kontakty z Rygą i Tallinem. W praktyce oznaczało to, że Litwa nie zamierza przywiązywać tak dużej wagi do partnerstwa z Polską jak w poprzednich latach. Minister kategorycznie odrzucał zwłaszcza jakiegokolwiek

¹⁰ *Ambassador to Georgia fired by Lithuanian President over CIA prison scandal*, 15 grudnia 2009, http://www.alfa.lt/straipsnis/10304745/?Ambassador.to.Georgia.fired.by.Lithuanian.President.over.CIA.prison.scandal..update.=2009-12-15_23-11 [14.03.2013]; A. Bačiulis, *Kiek Lietuva pajęgi imtis savarankiškas užsienio politikos*, „Veidas” 2010, nr 4; T. Čyvas, *Kokia Lietuvos užsienio politika?*, 20 września 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/556420/kokia-lietuvos-uzsienio-politika> [14.03.2013].

próby nacisków w sprawie polskiej mniejszości. Podkreślał jednak nadal priorytetowy charakter stosunków z USA¹¹.

W rządzie Kubiliusa minister Ažubalis pozostał aż do wyborów parlamentarnych w 2012 roku, w wyniku których konserwatyści stracili władzę. Przez cały ten czas, pomny losów poprzednika, starannie unikał konfrontacji z prezydentem Dalią Grybauskaitė. Na poziomie profesjonalnych relacji między głową państwa a szefem dyplomacji można było zresztą mówić o swego rodzaju efekcie synergii. Promowana przez Grybauskaitė koncepcja ożywienia współpracy z państwami bałtyckimi i skandynawskimi, kosztem mniejszej aktywności na płaszczyźnie środkowo- i wschodnioeuropejskiej, była zgodna z przekonaniami szefa MSZ. Pomysł podobał się także dużej grupie polityków konserwatywnych, przypominał bowiem nieco opcję skandynawską (północną), lansowaną przez liderów Sajudisu na początku lat dziewięćdziesiątych. Wielu przedstawicieli litewskich elit politycznych, zwłaszcza prawicowych, ale także znaczna część opinii społecznej traktowała niedawne zbliżenie z Polską w kategoriach koniunkturalnych. Trwale porozumienie wydawało się w tych kręgach niemożliwe z powodu zbyt bolesnych zasłóci historycznych. Nie do przyjęcia były zwłaszcza ustępstwa narodowościowe na Wileńszczyźnie, na które naciskała Warszawa. W tym kontekście odkurzona opcja skandynawska wydawała się optymalnym rozwiązaniem. Jeden z najbardziej wpływowych litewskich publicystów skomentował, że po wyborczym zwycięstwie Grybauskaitė i nominacji Ažubalisa, polityka zagraniczna jego ojczyzny z „adamkusowej” znowu stała się bardziej „landsbergisowa”¹².

Kierunek polityki zagranicznej forsowany przez pałac prezydencki, podtrzymywany przez nowego szefa MSZ, nie spotykał się z przychylnymi ocenami zwolenników koncepcji realizowanych w czasach Adamkusa. Jednak krytycy różnie rozkładali akcenty, zwykle w zależności od reprezentowanej opcji poli-

¹¹ A. Ažubalis, *Pasikeitė politikos atlikimo stilius*, 28 kwietnia 2010, <http://www.veidas.lt/pasikeite-politikos-atlikimo-stilius> [14.03.2013]; por. tenże, *Išmokime puoselėti vizijas*, 23 lutego 2011, <http://iq.lt/komentarai/a-azubalis-ismokime-puoseliti-vizijas/> [14.03.2013]; *Ažubalis: Lithuania's Foreign Policy Without Heroism*, 27 stycznia 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/5218/azubalis-lithuanias-foreign-policy-without-heroism-20115218/> [14.03.2013]; S.T., „Zdrowy nacjonalista” szefem litewskiej dyplomacji, „Kurier Wileński” 1 lutego 2010.

¹² A. Bačiulis, *Lietuva adamkinę užsienio politiką keičia į landsberginę*, „Veidas” 2010, nr 12; tenże, *Atgal į Baltoscandiją?*, „Veidas” 2010, nr 6; *Baltoscandia is awakening, by Ažubalis*, 11 września 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/8205/baltoscandia-is-awakening-20118205/> [14.03.2013]; R. Vilpišauskas, *Užsienio politika: principai – tie patys, sprendimai – skirtingi*, 21 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rvilpisauskas-uzsienio-politika-principai-tie-patys-sprendimai-skirtingi.d?id=58749339> [14.03.2013].

tycznej lub ideowej. Zdaniem recenzentów centrolewicowych i liberalnych błędem było przede wszystkim zbyt łatwe odejście od strategicznego partnerstwa z Polską. Z kolei prawica krytykowała między innymi rezygnację ze stanowczości w stosunkach z Rosją. O tym ostatnim przekonani byli zwłaszcza politycy rządzącej partii konserwatywnej. Niektórzy działacze prawicy przestrzegali przed stale czyhającym na kraj rosyjskim niebezpieczeństwem. Przykładowo: odwołany ze stanowiska ambasadora Mečys Laurinkus, powołując się na swoje doświadczenie, klarował, że na Litwie aktualnie działało co najmniej trzy tysiące rosyjskich agentów. Dążyli oni do zdominowania mediów i sektora energetycznego. Celem było uczynienie z Litwy konia trojańskiego Rosji w UE. Zdaniem zwolenników podobnego myślenia, jedynym ratunkiem był powrót do strategii aktywnego powstrzymywania zagrożenia ze Wschodu, opracowanej przez konserwatystów w formie dokumentu programowego przed ostatnimi wyborami parlamentarnymi. Przypominano, że głównym autorem tamtej koncepcji był Audronius Ažubalis. Również były prezydent, Valdas Adamkus, ubolewał, że na skutek realizacji nowych pomysłów Litwa straciła na znaczeniu w relacjach międzynarodowych¹³.

W miarę upływu czasu eksperci coraz bardziej krytycznie wypowiadali się o polityce zagranicznej. Przedmiotem cierpkich uwag stał się nie tylko kierunek, ale również sposób jej uprawiania. Źle oceniano niektóre decyzje prezydent Grybauskaitė, zwłaszcza kilkakrotną demonstracyjną odmowę udziału w spotkaniach z głowami innych państw lub odrzucenie rocznicowych zaproszeń zza granicy. Zdaniem politologów, gesty tego rodzaju miały charakter populistyczny, skierowane były raczej do krajowych odbiorców. Jednak niepotrzebnie szkodziły międzynarodowemu wizerunkowi Litwy, powodując izolację kraju. Kontrowersje budziły niektóre impulsywne, mało dyplomatyczne medialne wypowiedzi głowy państwa. Potknięcia tłumaczono zwykle brakiem doświadczenia pani prezydent lub niekompetencją zespołu doradców. W obu przypadkach sytuacja wydawała się co najmniej niepokojąca. W 2012 roku, a więc pod koniec kadencji Sejmu i w drugiej połowie kadencji prezydenckiej,

¹³ A. Bagdonas, *Konservatorių tiesmukumas namie trukdo užsienio politikos tikslams*, 28 lipca 2009, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/abagdonas-konservatorių-tiesmukumas-namie-trukdo-uzsienio-politikos-tikslams.d?id=23307542> [15.03.2013]; S. Tarasiewicz, *Polityka zagraniczna Litwy na rozdrożu*, „Kurier Wileński” 3 marca 2010; T. Bielecki, *Litwa spiera się o to, jak rozmawiać z Rosją*, „Gazeta Wyborcza” 12 marca 2010; D. Wilczewski, *Litwa: były prezydent krytykuje politykę zagraniczną*, 4 stycznia 2011, <http://www.psz.pl/tekst-35824/Litwa-byly-prezydent-krytykuje-polityke-zagraniczna> [15.03.2013]

w dalszym ciągu jasno nie sformułowano nowej koncepcji polityki zagranicznej. W ocenie analityków, litewska dyplomacja skazana była zatem na doraźność oraz improwizację, które nie służyły interesom państwa¹⁴.

Mimo narastającej krytyki, prezydent i szef MSZ do końca 2012 roku brnili przyjętej linii postępowania, tłumacząc, że trudna sytuacja ekonomiczna wymusiła na elitach politycznych skupienie większej uwagi na sprawach krajowych. Stwierdzali, że strategia okazała się słuszną, gdyż zaowocowała ostatecznym przezwyciężeniem kryzysu. Nie oznaczało to jednak zaniedbania polityki zagranicznej, a jedynie przeformułowanie priorytetów. W tej dziedzinie akcentowano sukcesy w postaci uspokojenia stosunków z Rosją, rozwijania dobrych relacji sąsiedzkich, ożywienia północnego kierunku współpracy, stabilnej pozycji w UE, a także sfinalizowania inwestycji w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego¹⁵.

2. Załamanie strategicznego partnerstwa z Polską

Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku polityka zagraniczna Litwy była oparta o polski fundament, dlatego w odczuciu Wilna załamanie partner-

¹⁴ K. Girnius, *Prezidentės užsienio politika – važiuoti ar nevažiuoti?*, 23 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kgirnius-prezidentes-uzsienio-politika-vaziuoti-ar-nevaziuoti.d?id=58735513> [15.03.2013]; M. Garbačiauskaitė, *Extravagant Lithuania's Foreign Policy*, 9 kwietnia 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/1373/extravagant-lithuanias-foreign-policy-by-monika-garbačiauskaitė-20101373/> [15.03.2013]; E. Samoškaitė, *R. Lopata pasigenda partnerystės su Lenkija, transatlantizmo ir dėmesio ceremoniniams susitikimams*, 7 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rlopata-pasigenda-partnerystes-su-lenkija-transatlantizmo-ir-demesio-ceremoniniams-susitikimams.d?id=58873381> [15.03.2013]; A. Kasparavičius, *Lietuvos užsienio politika turi per didelį istorijos antsvorį*, 28 maja 2012, <http://www.lrytas.lt/-13381947631336329091-a-kasparavi%C4%8Dius-lietuvos-u%C5%BEsienio-politika-turi-per-didel%C4%AF-istorijos-antsvor%C4%AF.htm> [15.03.2013]; R. Vilpišauskas, *Foreign policy: same principles, different decisions*, <http://www.lithuaniantribune.com/12941/foreign-policy-same-principles-different-decisions-201212941/> [15.03.2013]; *Politologai: daug dėmesio darbų tęstinumui, bet mažai – užsienio politikai*, 7 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politologai-daug-demesio-darbu-testinumui-bet-mazai-uzsienio-politikai.d?id=58874335> [15.03.2013]; por. roczny raport prezydent Dali Grybauskaitė z 2012 r., ostro skrytykowany przez ekspertów: *Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas*, 7 czerwca 2012, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/kalbos/lietuvos_respublikos_prezidentes_dalios_grybauskaites_metinis_pranesimas_12525.html [15.03.2013].

¹⁵ G. Degutis, *Lietuvos užsienio politikos kontūruose – ir dėmesys šalies verslui*, 18 lipca 2012, <http://vz.lt/Default.aspx?PublicationId=0c80650b-1669-4275-b3a9-0714d9cb1850> [15.03.2013].

stwa było poważnym wstrząsem. Pogorszenie politycznych stosunków z Polską powszechnie zaliczano do największych niepowodzeń litewskiej dyplomacji. Winą za ten stan z reguły obarczano Warszawę. Jednak w miarę rozwoju sytuacji, wśród ekspertów przybierało opinii o zaniedbaniach także ze strony litewskiej, szczególnie w sprawie sytuacji polskiej mniejszości narodowej¹⁶.

Kryzys strategicznego partnerstwa zaczął być wyraźniej odczuwalny od przełomu 2008 i 2009 roku. Wejście w życie polskiej ustawy o Karcie Polaka oraz enuncjacje szefa polskiej dyplomacji wyraźnie zaktywizowały wpływowe środowiska nacjonalistyczne na Litwie. Narodowcy zaczęli głośno domagać się stanowczej interwencji w Warszawie. Postulowano nawet, aby litewskie władze wysunęły żądanie zmiany zapisów niefortunnej ustawy. Premier Kubilius rzeczywiście sugerował polskiemu rządowi istnienie kontrowersji. Druga strona zareagowała jednak wyłącznie przypomnieniem postulatów polskiej mniejszości, wynikających z niezrealizowanych postanowień traktatu z 1994 roku. Co prawda podczas wizyty w Wilnie w lutym 2009 roku prezydent Lech Kaczyński zapewniał, że Karta Polaka nie stanowi niebezpieczeństwa dla Litwy, ale w atmosferze rosnącego nacjonalistycznego napięcia jego słowom nie dawano wiary. W mediach, a także coraz częściej na politycznych salonach, coraz wyraźniej brzmiały opinie o potencjalnym zagrożeniu bezpieczeństwa i integralności państwa oraz postulaty ograniczenia praw obywatelskich posiadaczy Karty¹⁷.

W kwietniu 2009 roku Litwę po raz pierwszy zmroziły pogłoski o możliwości sprzedaży rafinerii w Możejkach rosyjskim inwestorom. Polski Koncern Naftowy Orlen od dłuższego czasu skarżył się na wyjątkowo złą współpracę z litewskimi władzami. Przedstawiciele polskiego rządu dali do zrozumienia, że wobec obstrukcji Wilna, Warszawa może przestać podtrzymywać nieopłacalną inwestycję. Chociaż plotka o sprzedaży została szybko zdementowana, litewska opinia publiczna zinterpretowała sygnał jako zapowiedź końca dominacji politycznego idealizmu w polskiej polityce wobec Litwy. Konstatowano, że za cenę naprawy własnych stosunków z Rosją, Polska może rzeczywiście

¹⁶ Szerzej zob. Ž. Dambrauskaitė, T. Janeliūnas, V. Jurkonis, V. Sirijos Gira, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: užstrigusi dvišalių santykių darbotvarkė ar tuščia strateginė partnerystė?*, http://www.eesc.lt/public_files/file_1304522873.pdf [13.03.2013]; por. *Politolog o zmianie retoryki Warszawy względem Wilna*, „Kurier Wileński” 2 listopada 2010; *Litwa szuka nowych sojuszy. Z Audriušem Bacziulisem, litewskim politologiem i publicystą, rozmawia Mariusz Bober*, „Nasz Dziennik” 18 lutego 2011; A. Nikžentaitis, *Węzeł na języku*, „Gazeta Wyborcza” 12 maja 2011.

¹⁷ M. Konarski, *Kaczyński uspokajał w sprawie Karty Polaka*, 17 lutego 2009, <http://www.psz.pl/tekst-17501/Kaczynski-uspokajal-w-sprawie-Karty-Polaka> (16 marca 2013); P. Kościński, R. Mickiewicz, *Znów burza wokół Karty Polaka*, „Rzeczpospolita” 17 października 2009.

wycofać się z aktywnego wspierania dotychczasowego partnera, na czym straci tylko strona litewska¹⁸.

W maju 2009 roku kolejnym niepokojącym sygnałem zmiany polskiego nastawienia wobec Litwy był przebieg 19. sesji polsko-litewskiego Zgromadzenia Parlamentarnego. Polscy posłowie stanowczością zaskoczyli litewskich kolegów. Zdecydowanie domagali się bowiem konkretnych rozwiązań w sprawie polskiej mniejszości: umożliwienia zapisu w dokumentach imion i nazwisk w oryginalnym, polskim brzmieniu oraz rozwiązania problemu zwrotu ziemi zagrabionej w czasach radzieckich. Warszawa od lat bezskutecznie domagała się spełnienia tych postulatów. Jednak obecnie, jak oświadczył wicemarszałek polskiego Sejmu, „cierpliwość po naszej stronie się skończyła”. Żądania wywołały ostrą odpowiedź oburzonych litewskich parlamentarzystów. Obrady Zgromadzenia po raz pierwszy w historii zakończyły się brakiem wspólnego komunikatu¹⁹.

Po litewskiej stronie negatywnie oceniano przejawy zmiany priorytetów polskiej dyplomacji, kierowanej przez ministra Radosława Sikorskiego. Szefa dyplomacji oraz premiera Tuska zaczęto postrzegać jako skrajnych pragmatyków, pozbawionych szerszej wizji polityki wschodniej, a także jakichkolwiek sentymentów wobec Litwy. Przecistawiano ich prezydentowi Kaczyńskiemu, uznawanemu za orędownika polsko-litewskiego zbliżenia realizowanego w imię szerszych planów strategicznych.

Zwycięstwo Dalii Grybauskaitė w wyborach prezydenckich na Litwie zostało w Polsce na ogół dobrze przyjęte. Duże nadzieje wiązano z pragmatyzmem i europejskim obyciem nowej pani prezydent. Jak się jednak szybko okazało, nie zamierzała ona kontynuować jednoznacznie propolskiej polityki swego poprzednika. W końcu sierpnia 2009 roku, tuż przed pierwszą wizytą w Warszawie, nowa prezydent zapowiedziała, że od tej pory zmniejszy się częstotliwość spotkań z polskimi przywódcami. Z ust głowy litewskiego państwa padła deklaracja o chęci umacniania partnerstwa z Polską, ale nie kosztem litewskich ustępstw. Wilno bowiem oczekuje od Warszawy dialogu i partnerskiej oferty, a nie nacisków i pouczenia²⁰. Podczas wizyty w Polsce Grybauskaitė zabiegała przede wszystkim o kontynuowanie wspólnych projektów w dziedzi-

¹⁸ A. Bačiulis, *Ar lenkai pardous Lietuvą rusams?*, „Veidas” 2009, nr 15.

¹⁹ S. Tarasiewicz, *„Cierpliwość po naszej stronie się skończyła”*, „Kurier Wileński” 8 maja 2009; tenże, *Partnerstwo strategiczne „poszło w szwach”?*, „Kurier Wileński” 12 maja 2009.

²⁰ Tenże, *Dalia Grybauskaitė chce rozmawiać w Warszawie o konkretach*, „Kurier Wileński” 28 sierpnia 2009.

nie energetyki, zasygnalizowała jednak także otwartość w sprawie postulatów polskiej mniejszości.

We wrześniu 2009 roku przedstawiciel Litwy nie został zaproszony na zorganizowane w Gdańsku uroczyste obchody rocznicy wybuchu drugiej wojny światowej. W Wilnie zinterpretowano ten fakt jako potwierdzenie zbliżenia Polski z Niemcami i Rosją za plecami Litwy.

Na przełomie 2009 i 2010 roku gabinet Kubiliusa wykonał znaczący gest pod adresem Polski. W Sejmie podjęto prace nad rządowym projektem ustawy umożliwiającej zapis polskich imion i nazwisk w dokumentach. Polityczna atmosfera w kraju nie sprzyjała jednak tego typu inicjatywie, przez skrajnych nacjonalistów uznanej za cios w pozycję języka litewskiego na Wileńszczyźnie. Premier stał się celem zaciekłych ataków nawet ze strony członków własnej partii. Nacjoniści usiłowali zablokować przygotowanie ustawy wykorzystując procedury prawne, a także odwołując się do opinii społecznej, którą przekonywali o ciągle aktualnym zagrożeniu polonizacją. Głosowanie w Sejmie było kilkakrotnie przekładane, nie udało się bowiem uzyskać gwarancji zdobycia niezbędnej większości. Wreszcie na początku kwietnia 2010 roku opozycyjna socjaldemokracja zadeklarowała poparcie rządowego projektu. Przyjęcie ustawy 8 kwietnia 2010 roku miało być gestem dobrej woli pod adresem Warszawy, a także swego rodzaju podarunkiem dla polskiego prezydenta, który w tym czasie przybył do Wilna. Ostatecznie projekt został jednak odrzucony przez Sejm, gdyż zawiodły nadzieje na pozyskanie głosów lewicy. Inicjatywa padła ofiarą słabości rządu i wewnętrznych gier politycznych. Na tym samym posiedzeniu przyjęto kontrprojekt ustawy o języku, zgłoszony przez lidera nacjonalistów, dopuszczający używanie oryginalnej pisowni w dokumentach tożsamości, ale jedynie jako informacji dodatkowej²¹.

Polski prezydent, Lech Kaczyński, opuszczając Litwę był wyraźnie zawiedziony. Dwa dni później, 10 kwietnia 2010 roku zginął w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem w Rosji. Tragedia wywarła duże wrażenie na litewskiej opinii publicznej. Jednak współczuciu towarzyszyło przekonanie, że śmierć prezydenta może oznaczać przełom w relacjach polsko-litewskich. Kaczyński cieszył się opinią wypróbowanego przyjaciela Litwy. Przypominano, że to dzięki jego inicjatywie nastąpił rozwój strategicznego partnerstwa i sfinalizowano zakup rafinerii w Możejkach przez PKN Orlen. Obawiano się, że w nowych okolicz-

²¹ *Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 8 kwietnia 2009, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=369141 [17.03.2013].

nościach zniknie ostatni hamulec powstrzymujący Polskę przed zaostreniem kursu wobec Wilna²².

W 2010 roku ton wypowiedzi polskiej strony rzeczywiście stał się jeszcze bardziej stanowczy, zwłaszcza w sprawie sytuacji narodowościowej na Wileńszczyźnie. Wydaje się jednak, że nie był to wyraz zasadniczej zmiany kursu, a raczej rosnącego zniecierpliwienia brakiem satysfakcjonujących efektów dotychczasowej taktyki. Warszawa zwiększyła presję, ale skutkowało to jedynie usztywnieniem stanowiska Wilna. Wyraźnie pogorszyła się atmosfera wzajemnych relacji. Litewskie media, a także klasa polityczna, coraz bardziej nieżyczliwie traktowały polskie władze i litewskich Polaków. Aprobata opinii społecznej zyskiwały inicjatywy nacjonalistycznych posłów rządzącej Litwą koalicji. Nacjoniści oficjalnie zmierzali do umocnienia „języka państwowego” oraz reformy skostniałego systemu szkolnictwa mniejszości narodowych. W tym celu przygotowano projekty odpowiednich ustaw. Jednak liderzy mniejszości uznawali nowe propozycje za przejawy dyskryminacji, a Polska wręcz za prowokację.

W kolejnych latach politycy w Polsce nie szczędzili Litwie ostrych słów. Powtarzały się frazy typu: „jesteśmy zmęczeni litewskimi błędami”, „Polska jest zawiedziona działaniami Litwy”, „Litwa nie dotrzymuje swoich obietnic” itp. Były polski prezydent, Lech Wałęsa, demonstracyjnie odmówił przyjęcia litewskiego odznaczenia. Również w mediach przeważały nawoływania do odrzucenia sentymentów i podjęcia twardej obrony polskiego stanu posiadania na Wileńszczyźnie. Zapewnienia litewskich polityków, że polskiej mniejszości nie dzieje się krzywda, wywoływały w Polsce jedynie kolejne fale złośliwych komentarzy.

Na Litwie również umacniał się negatywny wizerunek polskich władz. W mediach w roli negatywnego bohatera obsadzano zwłaszcza ministra Radosława Sikorskiego. Szef polskiej dyplomacji był powszechnie nie lubiany także przez litewski establishment. Jeszcze wiosną 2009 roku Litwini odmówili poparcia kandydatury Sikorskiego w nieoficjalnych staraniach o stanowisko Sekretarza Generalnego NATO. Uzasadniano wówczas, że realizowana przez Warszawę polityka zbliżenia z najważniejszymi państwami Unii Europejskiej oraz z Rosją, sprowadzała znaczenie Litwy dla Polski do roli posłusznego satelity. Oskarżano szefa polskiego MSZ o celowe blokowanie współpracy i redu-

²² A. Bačiulis, *Istorinė netektis*, „Veidas” 2010, nr 16; S. Tarasiewicz, *Śmierć prezydenta Polski może zweryfikować relacje z Litwą*, „Kurier Wileński” 15 kwietnia 2010.

kowanie wzajemnych stosunków wyłącznie do kwestii sytuacji polskiej mniejszości. Oliwy do ognia w czerwcu 2009 roku dołąła telewizyjna wypowiedź Sikorskiego, polemizująca z litewską wizją historii Wileńszczyzny w latach międzywojennych. W litewskiej opinii, komentarz ministra potwierdzał zasadność obaw o nieczne intencje Warszawy. Również w późniejszym okresie Sikorski prezentował kontrowersyjne dla Litwinów poglądy na historię²³.

Zdaniem wielu litewskich komentarzy z lat 2010–2012, głównym polskim grzechem było odejście od polityki, opartej na przesłaniu Jerzego Giedroycia, a polegającej między innymi na strategicznej konieczności utrzymywania dobrych relacji ze wschodnimi sąsiadami. Wyjątkowo złe skojarzenia wzbudziły deklaracje Sikorskiego na przykład o tym, że dopóki Litwa nie rozwiąże problemów polskiej mniejszości, dopóty on nie przyjedzie do Wilna albo o zakończeniu polityki narzucania się z przyjaźnią wobec Litwy. Litewska prasa opisywała ministra jako zajadłego litwinofoba, chętnie wypominała rzekomą osobistą niechęć do Ażubalisa, a na rysunkach satyrycznych złośliwie portretowała Sikorskiego w stroju Supermana. W jednej z nacjonalistycznych broszur fotografia szefa polskiego MSZ znalazła się nawet obok portretów takich „odwiecznych wrogów” Litwy, jak Piłsudski, Żeligowski, Hitler i Stalin²⁴.

Latem 2010 roku na Litwie ambiwalentne uczucia wzbudził wynik przedterminowych wyborów prezydenckich w Polsce, wygranych przez Bronisława Komorowskiego. Obawy wywoływała polityczna proveniencja nowego prezydenta. Wywodził się bowiem z tego samego ugrupowania co Tusk i Sikorski. Z drugiej strony przypomniano jednak, że rodzina Komorowskiego pochodziła z litewskiej szlachty, a on sam nie ukrywał sympatii do kraju przodków.

²³ A. Bačiulis, *Lenkija neišmandoją progos tapti regiono lydere*, „Veidas” 2009, nr 36; „Braterstwo z Polską to miłość nieodwzajemniona”, 16 marca 2009, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Braterstwo-z-Polska-to-milosc-nieodwzajemniona,wid,10946899,wiadomosc.html> [17.03.2013]; W. Janczys, *Litwini oburzeni słowami szefa polskiego MSZ*, „Kurier Wileński” 2 czerwca 2009.

²⁴ A. Bačiulis, *Lietuva dar prisikentės nuo R. Sikorskio*, „Veidas” 2011, nr 7; *Savaitės nuotrauka*, „Veidas” 2011, nr 33; A. Liekis, *Lenkų skriaudų Lietuviams istorijos apžvalga. Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai I-II (iki 1939 m.)*, Vilnius 2011, s. 71; por. *Litwa. MSZ zarzuca polskim urzędnikom szerzenie błędnej informacji*, „Gazeta Wyborcza” 21 października 2010; M. Narbutt, *Po braterstwie nie został ślad*, „Rzeczpospolita” 26 października 2010; P. Wroński, *Gdzie jesteście bracia Polacy?*, „Gazeta Wyborcza” 11 stycznia 2011; Ł. Adamski, *Z Litwą bez złudzeń*, „Rzeczpospolita” 17 lutego 2011; *Sikorski: Polska jest zawiedziona działaniami Litwy*, 22 lipca 2011, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9990290,Sikorski_Polska_jest_zawiedziona_dzialaniami_Litwy.html [20.03.2013]; P. Skwieciński, *Ze słabym nie liczy się nikt*, „Rzeczpospolita” 22 marca 2012.

Jednakże szybko okazało się, że mimo werbalnych zapewnień o chęci kontynuowania partnerstwa, serii kurtuazyjnych gestów oraz kolejnych spotkań z Dalią Grybauskaitė, polski prezydent nie zamierzał kwestionować taktyki narzuconej przez szefa MSZ.

Na Litwie nie ustawały komentarze na temat rzeczywistych przyczyn domniemanego antylitewskiego nastawienia polskich władz. Jedną z interpretacji głosiła, że za eskalacją napięcia stoją interesy PKN Orlen, który nakłonił polskie władze do interwencji w sprawie utrudnień stwarzanych koncernowi przez litewski rząd. Polityczne naciski Warszawy, podobnie jak rozpuszczanie pogłosek na temat sprzedaży Rosjanom rafinerii w Możejkach, miały skłonić Wilno do ustępstw czysto biznesowych. We wszystkich wariantach powtarzał się jednak wniosek, że w „mocarstwowej” koncepcji Sikorskiego nie było już miejsca na wspieranie Litwy, wobec której Polska demonstrowała hegemonistyczne ambicje. Podnoszenie problemów mniejszości stanowiło w tym wypadku jedynie pretekst, wykorzystywany w celu zmuszenia Litwy do ustępstw. Podobne opinie głosiła większość litewskich polityków z byłym prezydentem Valdasem Adamkusem na czele²⁵.

Na początku 2011 roku kolejną oznaką zaostrożenia stanowiska Warszawy był skład polskiej delegacji na obchodach Dnia Obrońców Wolności, upamiętniającego dwudziestą rocznicę tragicznych wydarzeń ze stycznia 1991 roku. Litewskie władze starannie przygotowywały się do uroczystości, na którą miały przybyć liczne delegacje zagraniczne. Polska długo zwlekała z informacją o przyjęciu zaproszenia, następnie przysłała reprezentację na stosunkowo niskim szczeblu. Ten gest miał wymiar demonstracji niezadowolenia, tak też został w Wilnie zinterpretowany.

W 2011 roku kryzys w stosunkach litewsko-polskich pogłębił się. Główną przyczyną ponownie była kwestia mniejszości. W marcu prezydent Grybauskaitė podpisała kontrowersyjną nowelizację ustawy oświatowej. Nowe prawo, które weszło w życie na początku lipca, przewidywało rozszerzenie

²⁵ A. Bačiulis, *Strateginė partnerystė virsta strateginiu šaltiniu*, „Veidas” 2010, nr 33; A. Molis, *Ar bus parduota „Orlen Lietuva”?*, „Veidas” 2010, nr 36; V. Adamkus: *križė – ne ekonominė, o politinė*, 17 listopada 2010; <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vadamkus-krize-ne-ekonomine-o-politine.d?id=38657123> [20.03.2013]; W. Wojniłło, *„Napięcie eskalują politycy i PKN Orlen”*, 5 listopada 2010; <http://www.wilnoteka.lt/lt/artykul/quotnapięcie-eskalują-politycy-i-pkn-orlenquot> [20.03.2013]; P. Gylis, *Ar Lenkija turi slapną antilietewską strategiją?*, 29 czerwca 2011, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/pgylis-ar-lenkija-turi-slapra-antilietuviska-strategija.d?id=47029687> [20.03.2013]; A. Akińczo, *Politolog: Litwa na marginesie polskiej polityki zagranicznej*, „Gazeta Wyborcza” 9 lutego 2011.

nauczania języka litewskiego w szkołach mniejszości narodowych oraz dawało władzom większą swobodę przy podejmowaniu decyzji o likwidacji tych placówek. Mimo zapewnień władz, że celem zmian było przede wszystkim podniesienie poziomu nauczania oraz zapewnienie lepszego startu młodzieży, przedstawiciele polskiej mniejszości głośno wyrażali niezadowolenie. Wiosną i latem 2011 roku przez Litwę przetoczyła się fala protestów zainicjowanych przez organizacje mniejszościowe, na początku września ogłoszono nawet strajk szkolny. Oburzenia nie kryła także Warszawa. Polski premier Donald Tusk 4 września 2011 roku niespodziewanie przyjechał do Wilna. W rozmowach z szefem litewskiego rządu ustalono powołanie komisji, która miała rozpatrzyć skutki wejścia w życie ustawy i zaproponować kompromisowe rozwiązanie²⁶. Jednak mimo kilku spotkań zespołu nie udało się uzgodnić wspólnego stanowiska.

W tym okresie na Litwie umocniła się tendencja do skrajnie negatywnych ocen liderów polskiej mniejszości. Litewskich Polaków zaczęto oskarżać wręcz o nieojalność. Pomówieniom niejednokrotnie towarzyszyły złe emocje. W jednym z programów telewizyjnych młodzi Litwini dawali świadectwo swojego patriotyzmu zrywając tabliczki z dwujęzycznymi, polsko-litewskimi napisami i zastępując je litewskimi. W opisaney atmosferze niemal niezauważane pozostawały głosy intelektualistów, wzywających rodaków do umiaru, a władze do przestrzegania europejskich standardów wobec mniejszości²⁷.

Pod koniec 2011 roku Warszawa poinformowała o wycofaniu się z międzynarodowego projektu budowy siłowni jądrowej na Litwie. Decyzję uzasadniano względami ekonomicznymi, ale w Wilnie dominowało przekonanie o politycznym motywie. Prezydent Grybauskaitė zarzuciła wówczas Polsce „komercjalizację polityki zagranicznej” i przedłożenie partnerstwa z Rosją nad dobre relacje z Litwą. Oficjalnie bagatelizowano znaczenie polskiej decyzji, ale

²⁶ A. Lichnerowicz, *Komisja obojga narodów*, „Gazeta Wyborcza” 5 września 2011; A. Bačiulis, *Protestas Lietuvoje, bet subalansuotas Varšuvai*, „Veidas” 2011, nr 37.

²⁷ A. Kulakauskas, *Lietuvos valdžia netapo sava lenkų tautinei mažumai*, 14 maja 2011, <http://www.veidas.lt/lietuvos-valdžia-netapo-sava-lenku-tautinci-mazumai> [20.03.2013]; por. fragment programu TV pt. *As myliu Lietuvą* z czerwca 2011, <http://www.youtube.com/watch?v=yj4x-bPKu3Y> [20.03.2013]; w sierpniu 2011 r. również w Polsce, na Suwalszczyźnie, doszło do zamazania litewskich napisów informacyjnych i zniszczenia pomnika ustawionego przez litewską mniejszość, *Litewskie napisy zamazane, obelisk poety uszkodzony*, 28 sierpnia 2011, <http://www.rp.pl/artykul/705066.html> [20.03.2013].

zapanowało przekonanie, że zagroziła ona koncepcji bezpieczeństwa energetycznego Litwy²⁸.

W lutym 2012 roku prezydent, Bronisław Komorowski, jak nakazywała tradycja, przyjął zaproszenie na uroczyste obchody święta niepodległości Litwy. Strona litewska nie była jednak zadowolona z faktu, że głowa polskiego państwa wołała rozpocząć wizytę od spotkania z polską mniejszością. Bawiąc wówczas na Wileńszczyźnie Komorowski oznajmił, że szkolnictwo mniejszościowe jest niezbędne, by w tym rejonie przetrwała narodowa polskość. Zapewnił także o gotowości Warszawy na każdy scenariusz działań litewskich władz wobec polskich szkół, także konfrontacyjny. Po spotkaniu z Dalią Grybauskaitė polski prezydent złożył kwiaty w podwileńskich Ponarach, gdzie w 1944 roku został rozstrzelany jego stryj. Problem polegał jednak na tym, że Ponary to miejsce upamiętniające także między innymi wstydlivy epizod udziału litewskich formacji w eksterminacji ludności żydowskiej i polskiej podczas drugiej wojny światowej. W liberalnych polskich mediach obie inicjatywy prezydenta oceniano zatem jako mało dyplomatyczne, obliczone raczej na potrzeby polityki krajowej, niż pojednawcze w stosunku do Litwinów²⁹.

Na początku kwietnia 2012 roku rozgorzał kolejny spór. Do mediów przedostały się wypowiedzi polskich dyplomatów na temat zaniedbywania przez Litwę finansowych zobowiązań wobec stacjonujących pod Szawłami ekip NATO, strzegących przestrzeni powietrznej państw bałtyckich. Sugerowano nawet, że Polska rozważa wycofanie się z udziału w misji. W odpowiedzi strona litewska z oburzeniem zaprzeczyła i przedstawiła własne wyliczenia, z których wynikało, że pokrywa wszelkie koszty.

Wspomniane afronty, a także ogólnie niezadowolający stan stosunków z Polską skłonił Dalię Grybauskaitė do demonstracyjnego odwołania wizyty w Warszawie. W polskiej stolicy 16 i 17 kwietnia 2012 roku zaplanowano spotkanie prezydentów państw bałtyckich i Polski, poświęcone wypracowaniu wspólnego stanowiska przed szczytem NATO w Chicago. Eksperci zgodnie

²⁸ M. Laurinavičius, *On Lithuanian foreign policy to its closest neighbours*, 11 stycznia 2012, <http://www.lithuaniantribune.com/10076/on-lithuanian-foreign-policy-to-its-closest-neighbours-by-laurinavicius-201210076/> [21.03.2013]; Grybauskaitė: *Polska komercjalizuje politykę zagraniczną*, „Rzeczpospolita”, 19 grudnia 2011.

²⁹ M. Wojciechowski, *Nie ma kryzysu po wizycie prezydenta Komorowskiego na Litwie*, 17 lutego 2012, http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105226,11171980,Nie_ma_kryzysu_po_wizycie_prezydenta_Komorowskiego.html [21.03.2013]; P. Maciążek, *Komorowski wymierza policzek Litwinom*, 20 lutego 2012, <http://opinie.newsweek.pl/maciazek-komorowski-wymierza-policzek-litwinom,88535,1,1.html> [21.03.2013].

uznali decyzję pani prezydent za strategiczny błąd, który odsunie Litwę jeszcze dalej na margines relacji międzynarodowych w basenie Morza Bałtyckiego. Stwierdzono, że Grybauskaitė wymierzyła policzek Łotwie i Estonii oraz zaszkodziła współpracy regionalnej. Jednak wielu litewskich polityków odniosło się do gestu głowy państwa ze zrozumieniem. Według jednego z liderów socjaldemokratów, Česlovasa Juršėnasa, pani prezydent „po prostu pokazała charakter”. Jak przedstawiały sondaże, jej postawa podobała się również dużej części społeczeństwa³⁰.

W maju 2012 roku Grybauskaitė, korzystając z obecności na szczycie NATO w Chicago, spotkała się z przedstawicielami litewskiej emigracji. Podczas mityngu z ust głowy litewskiego państwa padły słowa o Polsce, która wybrała sobie Rosję za przyjaciela, a z Litwy zrobiła kozła ofiarnego. Wypowiedź ponownie wywołała dyplomatyczną konsternację i ostre polskie reakcje. Litewscy publicyści kolejny raz zarzucili pani prezydent brak politycznego wyczucia, a nawet oglądy, prowadzący do niepotrzebnego zaogniania i tak trudnych relacji z Polską³¹. Grybauskaitė tłumaczyła, że jej słowa nie miały oficjalnego charakteru i zostały wyrwane z kontekstu. Kilka tygodni później stwierdziła, że „na poziomie roboczym”, czyli w gospodarce, kontakty litewsko-polskie układają się bardzo dobrze. Natomiast w relacjach politycznych „potrzebna jest pauza”. Zepsutych stosunków nie sposób bowiem obecnie naprawić, a żadna ze stron nie zamierza pójść na ustępstwa³².

W lipcu 2012 roku z roboczą wizytą w Warszawie przyjechał premier Andrius Kubilius, który między innymi usiłował nakłonić polskie władze do wznowienia udziału w budowie elektrowni jądrowej. Jednak litewska pani pre-

³⁰ D. Grybauskaitė nevyks į Varšuvą rengiamą Lenkijos ir Baltijos šalių viršūnių susitikimą, 10 kwietnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-nevyks-i-varšuvą-rengiamą-lenkijos-ir-baltijos-salių-viršūnių-susitikimą.d?id=57919850> [21.03.2013]; *Politologai: D. Grybauskaitės sprendimas ignoruoti susitikimą Lenkijoje kenkia regioniniam bendradarbiavimui*, 10 kwietnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politologai-dgrybauskaite-sprendimas-ignoruoti-susitikimą-lenkijoje-kenkia-regioniniam-bendradarbiavimui.d?id=57942808> [21.03.2013]; A. Bačiulis, *D. Grybauskaitė tampa regiono problema*, „Veidas” 2012, nr 16.

³¹ L. Virelūnaitė, *Užsienio politikos ekspertai: Daliai Grybauskaitei nederejo užsipulti Lenkijos*, 21 maja 2012, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/uzsienio-politikos-ekspertai-daliai-grybauskaitei-nederejo-kritikuoti-lenku-56-220305> [21.03.2013].

³² „Kai kuriuose dvišaliuose santykiuose geriau dar yti tam tikrą pauzę, nei bandyti taisyti, kas šiuo metu ne pataliosma”, – teigia prezidentė D. Grybauskaitė, „Veidas” 2012, nr 23; D. Grybauskaitė: *dalykinis bendradarbiavimas su Lenkija – labai geras, politinis gali ir palaukti*, 28 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-dalykinis-bendradarbiavimas-su-lenkija-labai-geras-politinis-gali-ir-palaukti.d?id=59020733> [21.03.2013].

zydent w dalszym ciągu nie przekraczała wyznaczonej przez siebie granicy. Na początku października 2012 roku nowa doradczyni głowy państwa do spraw międzynarodowych, Jovita Pranevičiūtė-Neliupšienė, oświadczyła że jej chlebodawczyni popiera kontakty poświęcone konkretnym sprawom gospodarczym. Nadal jednak sądzi, że w litewsko-polskich relacjach potrzebna jest przerwą w spotkaniach fasadowych. Zgodnie z tym stanowiskiem Grybauskaitė nie przyjechała do Polski na obchody listopadowego Święta Niepodległości, tłumacząc się ważnymi sprawami krajowymi (rzeczywiście trwał wówczas proces formowania rządu po kolejnych wyborach parlamentarnych)³³.

Postawiona przez panią prezydent teza o dobrym stanie „roboczych” relacji z Polską znajdowała potwierdzenie w rzeczywistości. W omawianym okresie między 2009 a 2012 rokiem, mimo wyraźnego kryzysu politycznego, kontynuowano większość wspólnych przedsięwzięć, zainicjowanych w poprzednich latach, stale pojawiały się nowe projekty. Rozpoczęto budowę mostu energetycznego między polskim Ełkiem, a litewską Olitą (Alytus), a także zainicjowano plany utworzenia połączenia gazowego. Podpisano nową umowę o współpracy wojskowej. Mimo nieporozumień w sprawie misji Baltic Air Policing, w kwietniu 2012 roku prezydent Komorowski zadeklarował, że polskie lotnictwo nadal będzie w niej uczestniczyło.

W drugiej połowie 2012 roku polska strona otwarcie oczekiwała na wynik jesiennych wyborów na Litwie. Warszawa liczyła, że nowe litewskie władze przyjmą bardziej ugodową strategię oraz będą bardziej stanowcze w relacjach z prezydent Grybauskaitė. Rząd Kubiliusa był postrzegany jako politycznie słaby, uwikłany w partyjne spory i ulegający presji skrajnych nacjonalistów. Według oświadczeń ministra Sikorskiego, Polska pozostawała gotowa do nowego otwarcia we wzajemnych stosunkach, pod warunkiem, że Litwa wypełni zobowiązania wobec polskiej mniejszości, wynikające z traktatu z 1994 roku.

³³ *Prezidentė nevyks į Lenkiją dalyvauti Nepriklausomybės dienos minėjime*, 5 listopada 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prezidente-nevyks-i-lenkija-dalyvauti-nepriklausomybes-dienos-minejime.d?id=59915927> [21.03.2013].

3. Polityka wschodnia

Odejście od założeń *nowej polityki zagranicznej* spowodowało zasadniczą korektę polityki wschodniej. Pozbawiona amerykańskiego i polskiego wsparcia Litwa stanęła przed trudnym zadaniem samodzielnego naprawienia stosunków z Rosją. Równolegle, z inicjatywy Wilna, nastąpiła znaczna intensyfikacja kontaktów z Białorusią. Zmianie, choć w przeciwnym kierunku, uległy także relacje z innymi państwami poradzieckimi, wspieranymi dotąd w ramach programu umacniania demokracji.

W perspektywie zamknięcia elektrowni w Ignalinie z końcem 2009 roku poważne obawy budziła konieczność zapewnienia dostaw energii elektrycznej. Brak połączeń z krajami UE sprawiał, że Litwa została skazana na zakup brakującej energii w Rosji. Szacowano, że od nowego roku z tego źródła będzie musiało być pokrywane nawet 70–80% zapotrzebowania. Z konieczności powiększało się uzależnienie kraju od sterowanych z Kremla przedsiębiorstw rosyjskich. Już od dawna Moskwa kontrolowała dostawy gazu ziemnego oraz dużej części ropy naftowej. Koncern Gazprom posiadał udziały w jednej z największych elektrociepłowni oraz spółce zajmującej się krajową dystrybucją gazu³⁴. Wizja pogłębienia energetycznej zależności była niepokojąca, zwłaszcza, że Moskwa manifestowała gotowość podjęcia konfrontacji na polu ekonomicznym. Wymienione przesłanki zmuszały Wilno do podjęcia działań na rzecz uspokojenia wzajemnych stosunków. Za taką koniecznością przemawiały także wspomniane wyżej przesunięcia na arenie międzynarodowej, w wyniku których Litwa stawała się wobec Rosji coraz bardziej osamotniona.

Jeszcze w połowie 2009 roku widoki na odwilż w relacjach z Rosją nie przedstawiały się najlepiej. Rząd Kubiliusa i centroprawicowa większość w Sejmie zdawały się podtrzymywać dotychczasowe bezkompromisowe stanowisko. Na początku lipca obradujące w Wilnie Zgromadzenie Parlamentarne OBWE, między innymi z litewskiej inicjatywy uchwaliło rezolucję, w której zrównano zbrodnicze reżimy nazistowski i stalinowski. Rosyjskie MSZ ostro skrytykowało uchwałę, do protestów przyłączyły się także partie komunistyczne działające w Europie Zachodniej. W sierpniu 2009 roku Moskwa nałożyła embargo na import produktów mlecznych z Litwy, pod pretekstem wykrycia w nich

³⁴ A. Lėka, *Lietuva ne priklausoma, jos energetika ne. Kodėl?*, „Veidas” 2009, nr 43; D. Niedziółka, O. Zimnicki, *Polityka energetyczna Litwy, Łotwy i Estonii*, [w:] *Państwa bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) J. Gołębiowski, Warszawa 2011, s. 198–202.

antybiotyków. Rosyjscy celnicy wprowadzili wzmocnioną kontrolę litewskich samochodów ciężarowych. W Wilnie przypuszczano, że te posunięcia były częścią szerszej kampanii, prowadzonej w celu zmuszenia nie dość spolegliwych sąsiadów do respektowania rosyjskich interesów politycznych. Kilka lat wcześniej podobne kroki podjęto bowiem przeciw Polsce, w czerwcu 2009 roku Moskwa zaczęła „mleczną wojnę” z Białorusią, a równolegle z Litwą sankcjami handlowymi objęto także Łotwę. Oficjalna reakcja Wilna była jednak ostrożna. Co prawda, odrzucano zarzuty o niezadawalającą jakość zakwestionowanych produktów rolnych, ale minister Ušackas oświadczył, że jest przekonany o konstruktywnym stanowisku Rosji i wierzy w szybkie osiągnięcie kompromisu³⁵.

Po litewskiej stronie zwolenniczką kompromisu, ale w znaczeniu szerszym znaczeniu, była zwłaszcza nowa prezydent, Dalia Grybauskaitė. W jej kampanii wyborczej wśród postulatów czołowe miejsce zajmowała konieczność podjęcia pragmatycznego dialogu z Moskwą. Dotychczasowe praktyki z czasów Adamkusa fatalnie odbiły się zwłaszcza na litewskiej gospodarce. Z inicjatywy Grybauskaitė 18 sierpnia 2009 roku doszło do pierwszego od ośmiu lat oficjalnego kontaktu prezydentów Litwy i Rosji. W prowadzonej w języku rosyjskim telefonicznej rozmowie z Dmitrijem Miedwiediewem litewska prezydent wyraziła przekonanie, że „nieporozumienia między naszymi rządami są zupełnie bezproduktywne i przynoszą tylko szkody, zarówno Litwie, jak Rosji”. Jak dodała, stosunki gospodarcze między sąsiadami są w dobie globalnego kryzysu absolutnie niezbędne. Rosyjski prezydent zgodził się, że oba kraje powinny zintensyfikować wymianę handlową oraz wznowić dialog polityczny. W kontekście ostatniej „wojny mlecznej” Miedwiediew obiecał, że Litwa będzie traktowana podobnie jak inne unijne państwa i że nie będą wobec niej stosowane wyjątkowe wymagania³⁶. Restrykcje dotyczące nabiału rzeczywiście niebawem zostały zniesione.

³⁵ *Vilnius Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and Resolutions Adopted at the Eighteenth Annual Session*, 29 czerwca–3 lipca 2009, http://www.oscepa.org/members/member-directory/doc_download/261-vilnius-declaration-english [24.03.2013], s. 49; *Russia attacks OSCE Vilnius resolution*, 9 lipca 2009, <http://www.baltictimes.com/news/articles/23179/> [24.03.2013]; A. Bačiulis, *Rusija kirto per jautrausias vietas – vežėjus ir pieninkus*, „Veidas” 2009, nr 33; *Poszukiwanie współpracy z Rosją nie jest łatwym procesem*, „Kurier Wileński” 28 sierpnia 2009.

³⁶ *Geros kaimynystės santykių svarbą šalies vadovė telefonu aptarė su Rusijos Prezidentu*, 18 sierpnia 2009, http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/geros_kai-

O ile Grybauskaitė liczyła na szybkie przełamanie lodów, to minister Ušackas pozostawał ostrożniejszy. Podkreślał, że w stosunkach z Rosją Litwa nie powinna rezygnować z wiązania swej polityki ze stanowiskiem Unii Europejskiej. Jego zdaniem nie należało również odchodzić od postulatu uznania okresu radzieckiej władzy za okupację³⁷.

W 2010 roku, po objęciu stanowiska szefa dyplomacji przez Ažubalisa, Wilno zaczęło energiczniej zabiegać o zbliżenie z Moskwą. Do intensyfikacji działań w tym kierunku skłaniała zwłaszcza fatalna sytuacja gospodarcza Litwy. W styczniu 2010 roku Grybauskaitė zaprosiła Miedwiediewa na marcowe obchody dwudziestolecia niepodległości. W lutym, przy okazji Szczytu na rzecz Morza Bałtyckiego (Baltic Sea Action Summit), doszło do spotkania litewskiej prezydent z ówczesnym rosyjskim premierem, Władimirem Putinem. Krótka rozmowa dotyczyła niemal wyłącznie kwestii gospodarczych, między innymi litewskiego postulatu obniżenia ceny gazu oraz rosyjskiej propozycji szerszego otwarcia się Litwy na kapitał ze wschodu. Do żadnych ustaleń nie doszło, gdyż oferta Putina nie spełniała litewskich oczekiwań. Wilno nie zrezygnowało jednak ze starań. Jeszcze w marcu premier Kubilius rozmawiał z Putinem w Moskwie z okazji uczestnictwa w festiwalu Mściława Rostropowicza (żona Kubiliusa jest zawodowym muzykiem). Było to pierwsze spotkanie szefów obu rządów po sześcioletniej przerwie. Jednak zabiegi o obniżenie ceny gazu oraz wznowienie dostaw ropy rurociągiem „Przyjaźń” również tym razem nie przyniosły rezultatu.

Litewski premier poinformował za to w Moskwie o planach budowy morskiego terminalu gazu skroplonego (LNG), dzięki któremu jego kraj zamierzał zmniejszyć zależność od dostaw z Rosji. Projekt uderzał w rosyjskie interesy, nie był zatem przychylnie widziany. Moskwa złożyła Wilnu ofertę udziału w budowie elektrowni atomowej w Obwodzie Kaliningradzkim. Taką propozycję usłyszała Grybauskaitė w rozmowie z Putinem. Jednak litewskie władze odrzuciły propozycję, bojąc się pogłębienia zależności energetycznej. Priorytetem pozostało wzniesienie siłowni na terytorium Litwy. Również w tym wypadku Kreml wyrażał niezadowolenie z litewskiego stanowiska.

Rosja niedwuznacznie dawała do zrozumienia, że co prawda jest zainteresowana współpracą, ale wyłącznie na własnych zasadach. Dmitrij Miedwiediew

mynystes_santykiu_svarba_salies_vadove_telefonu_apartare_su_rusijos_prezidentu.html [24.03.2013].

³⁷ Ł. Kobeszkowski, *Litwa chce pragmatycznego dialogu z Rosją*, 4 listopada 2009, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=24811 [24.03.2013].

wymówił się od udziału w wileńskich uroczystościach w marcu 2010 roku z powodu zaplanowanych wcześniej innych spotkań i zaprosił litewską prezydent z wizytą do Rosji w innym terminie. Grybauskaitė nie otrzymała także zaproszenia na moskiewskie obchody kolejnej rocznicy zakończenia drugiej wojny światowej. Pani prezydent robiła dobrą minę do złej gry, sugerując że zachowanie rosyjskiego prezydenta było „bardzo solidne”. Głowa litewskiego państwa musiałaby bowiem demonstracyjnie odmówić takiemu zaproszeniu. Nieoficjalnie spekulowano, że podczas moskiewskiej defilady zwycięstwa Rosja zaoferowała prezydentom państw bałtyckich miejsce pośród przywódców Wspólnoty Niepodległych Państw, a nie krajów Zachodu. Reakcja Wilna i Tallina na propozycję była negatywna. Pozytywnie odpowiedziała jedynie Ryga, dlatego prezydent Łotwy, Vaira Vīķe-Freiberga, pojechała na uroczystości. W drugiej połowie 2010 roku, Darius Semaška, poinformował o trwającym procesie uzgodnień terminu wizyty Grybauskaitė w Moskwie. Ostatecznie jednak, mimo litewskich starań, nie udało się doprowadzić do spotkania przywódców Litwy i Rosji³⁸.

Na początku 2011 roku Litwa objęła rotacyjne przywództwo OBWE. W lutym odwiedził Moskwę minister Audronius Ažubalis, pełniący obowiązki przewodniczącego Organizacji. W rozmowach z szefem rosyjskiego MSZ litewski minister poruszył także sprawy relacji dwustronnych. Przekonywał, że wzajemnym stosunkom potrzebna jest nowa dynamika, gdyż obecna „stabilność zawsze może przekształcić się w stagnację”. Zabiegając o względy Rosji Ažubalis nie wahał się zdystansować nawet od żądań odszkodowania za lata radzieckiej okupacji, który to postulat był sztandarowym hasłem litewskich konserwatystów. Szef litewskiej dyplomacji zobowiązał się także do pośrednictwa w rozwiązywaniu problemów rosyjskiej mniejszości na Łotwie i w Esto-

³⁸ A. Bačiulis, *D. Grybauskaitės kvietimas – išbandytas D. Miedvedevui*, „Veidas” 2010, nr 3; tenże, *Rusija netikėtai atsigręžė į Lietuvą*, „Veidas” 2010, nr 7; *Istorinis Grybauskaitės ir Putino susitikimas Helsinkyje*, http://www.alfa.lt/straipsnis/10314765/?Istorinis.Grybauskaites.ir.Putino.susitikimas.Helsinkyje=2010-02-11_07-12 [24.03.2013]; *Du buvę leningradiečiai V. Putinas ir D. Grybauskaitė susitiko Suomijoje*, <http://www.lrytas.lt/-12658213371265306526-p2-dubuv%C4%99-leningradie%C4%8Diai-v-putinas-ir-d-grybauskait%C4%97-susitiko-suomijoje-dar-papildyta.htm> [23.03.2013]; *Spotkanie premierów Litwy i Rosji*, „Kurier Wileński” 27 marca 2010; S. Tarasiewicz, *Prezydent Grybauskaitė wybiera się do Moskwy*, „Kurier Wileński” 11 sierpnia 2010; *Dėl D. Grybauskaitės vizito Maskvoje datos dar nekalbama*, „Lietuvos Rytas” 12 sierpnia 2010; *Rosja kusi Litwę atomem z Kaliningradu*, „Kurier Wileński” 8 kwietnia 2011.

nii³⁹. Kolejne starania o ożywienie kontaktów z Rosją nadal nie przynosiły jednak poważniejszych rezultatów.

Poprawa relacji była utrudniana między innymi na skutek litewskich obaw przed całkowitym otwarciem granicy z Obwodem Kaliningradzkim. Rosja zarzucała litewskim władzom wręcz blokowanie kontaktów Kaliningradu z Europą. W 2009 roku Litwa zaproponowała Rosji zawarcie umowy o małym ruchu granicznym, ale Moskwa domagała się zniesienia obowiązku wizowego dla mieszkańców całego Obwodu. Latem 2010 roku Polska i Rosja wystąpiły z projektem takiego rozwiązania. Litwa nadal nie była jednak zainteresowana pomysłem, bojąc się utraty kontroli nad tranzytem przez swoje terytorium. Litewska prasa oskarżyła wówczas Warszawę o chęć przypodobania się Kremlowi kosztem Wilna. Prezydent Grybauskaitė zapowiedziała, że jej kraj przyłączy się do polsko-rosyjskiej inicjatywy, jeśli zamierzenie zyska akceptację Komisji Europejskiej. Wobec pozytywnej opinii Brukseli jeszcze latem 2011 roku decyzja Litwy wydawała się przesądzona. Z porozumieniem jednak zwlekano. W końcu roku Wilno ostatecznie poinformowało, że jest gotowe jedynie na rozmowy w sprawie rozszerzenia strefy małego ruchu granicznego z 30 do 50 km. Według oficjalnego uzasadnienia kluczowe znaczenie w tym wypadku miały obawy o bezpieczeństwo państwa. Stanowisko pozostało niezmiennie mimo wyraźnego niezadowolenia Moskwy, a także protestów litewskich przedsiębiorców⁴⁰.

W lipcu 2011 roku wybuchł kolejny kryzys z historią w tle. Na podstawie wystawionego przez Litwę europejskiego nakazu na wiedeńskim lotnisku aresztowano byłego oficera KGB, Michaiła Gołowatowa, który w styczniu 1991 roku dowodził szturmem wieży telewizyjnej w Wilnie. Jednak po kilku-

³⁹ T. Vaisieta, *A. Ažubalis ir S. Lavrovas Maskvoje sutarė, kad Lietuvos ir Rusijos santykiams reikia naujos dinamikos*, „Lietuvos Rytas” 2 lutego 2011; *A. Ažubalis Maskvoje: „Kalbėti apie okupacijas žalos atlyginimą su Rusija neradus sutarimo dėl praeities yra juokinga”*, 3 lutego 2011, <http://www.lrytas.lt/-12967494581294631394-a-a%C5%BEubalis-maskvoje-kalb%C4%97ti-apie-okupacij%C5%BEalos-atlyginim%C4%85-su-rusija-neradus-sutarimo-d%C4%97l-praeities-yra-juokinga.htm> [25.03.2013].

⁴⁰ *Rusija kritikuoja Lietuvos poziciją leisti Karaliaučiaus gyventojams į Lietuvą be vizų įvažiuoti tik 50 kilometrų*, 17 stycznia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusija-kritikuoja-lietuvos-pozicija-leisti-karaliauciaus-gyventojams-i-lietuva-be-vizu-ivaziuoti-tik-50-kilometru.d?id=54298205> [25.03.2013]; *Lietuvos pajūrio verslininkai ir kaliningradiečiai nori supaprastinti vizų*, 12 grudnia 2012, <http://www.balsas.lt/naujiena/704546/lietuvos-pajurio-verslininkai-ir-kaliningradieciai-nori-supaprastintu-vizu> (25 marca 2012); K. Dudzińska, *Mały ruch graniczny z obwodem kaliningradzkim*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2010, nr 123, http://www.pism.pl/files/?id_plik=909 [25.03.2013].

nastu godzinach austriackie władze, mimo protestów Litwy, zwolniły go nie znajdując podstaw do zatrzymania. Rosyjski ambasador w Wiedniu pochwalił działania austriackiego wymiaru sprawiedliwości, sugerując, że Litwini prowadzą „brudne intrygi” przeciw rosyjskim obywatelom i próbują wciągać w to trzecie państwa. Litewskie MSZ zareagowało na tę wypowiedź notą protestacyjną skierowaną do Moskwy. Media na Litwie niedwuznacznie sugerowały, że Rosja wpłynęła na decyzję austriackich władz. Głos w sprawie Gołowatowa zabrał prezydent Miedwiediew, według którego Wilno działało „nieadekwatnie” chcąc zrzucić na obywatela Rosji winy popełnione przez nieistniejący już Związek Radziecki⁴¹.

Klimat rosyjsko-litewskich relacji nie poprawiał się także w wyniku narastania sporu Wilna z Gazpromem. Wiosną 2010 roku koncern, jako właściciel kowieńskiej elektrociepłowni, zagroził Litwie procesem o odszkodowanie za zaniżanie wewnętrznych cen za energię ciepłą. Litewskie władze odpowiedziały oskarżeniem o niewywiązanie się z umowy inwestycyjnej. Kolejnym wyzwaniem dla Gazpromu była lipcowa decyzja Wilna o budowie w Kłajpedzie terminalu gazu skroplonego. W tym czasie, zgodnie z dyrektywą UE, litewskie władze zadecydowały, że dostawca gazu nie może sprawować kontroli jednocześnie nad siecią gazociągową. Postanowiono także o utworzeniu mostu gazowego z Europą Zachodnią. Rozwiązania godziły bezpośrednio w monopolistyczną pozycję rosyjskiego koncernu. W styczniu 2011 roku Gazprom odpowiedział odmową obniżenia ceny surowca dostarczanego Litwie, podczas gdy Łotwie i Estonii zaoferował kilkunastoprocentową obniżkę. Litwa płaciła wówczas za gaz jedną z najwyższych stawek w Europie. Wilno nie poddawało się i zaskarżyło rosyjski koncern przed Komisją Europejską o praktyki monopolistyczne. Z kolei Gazprom oskarżył Litwę przed Międzynarodowym Trybunałem Arbitrażowym w Sztokholmie. Dopiero w maju 2012 roku litewskie władze doszły do porozumienia z rosyjskimi i niemieckimi udziałowcami w sprawie podziału gazowego operatora, firmy Lietuvos Dujos. Zadecydowano o podziale przedsiębiorstwa na część transportową i dostawczą. Komentatorzy uznali tę decyzję za zwycięstwo Wilna. W sierpniu 2012 roku zapadło także pozytywne dla Litwy rozstrzygnięcie arbitrażowe w sprawie zawyżania cen

⁴¹ *Lietuva įteikė notą Rusijai*, 21 lipca 2011, <http://www.veidas.lt/lietuva-iteike-nota-rusijai> [25.03.2013]; *Vilniaus požiūri į „Alfa” grupę D.Medvedevas laiko neadekvačiu*, 27 lipca 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniaus-poziri-i-alfa-grupe-dmedvedevas-laikoneadekvacu.d?id=48029425> [25.03.2013].

gazu. W październiku, korzystając z orzeczenia, Wilno zaskarżyło Gazprom o odszkodowanie, domagając się zwrotu nadpłaty prawie 1,5 miliarda euro⁴².

Równoległe z opisywanym sporem w 2012 roku toczyła się na Litwie kampania przed wyborami parlamentarnymi. Konserwatyści sięgnęli w jej trakcie po wypróbowaną metodę mobilizacji elektoratu za pomocą patriotycznej retoryki. Premier poinformował o powołaniu komisji, której zadaniem miało być opracowanie strategii negocjacyjnej wobec Rosji w sprawie odszkodowań za radziecką okupację. Moskwa jak zwykle zareagowała gniewnie, a rosyjskie media natychmiast przypominały okoliczności przejęcia Wileńszczyzny przez Litwę w 1939 roku oraz zakwestionowały obecną przynależność państwową Kłajpedy.

Jesienią 2012 roku, u schyłku istnienia rządu Kubiliusa, nadzieje na „reset” w stosunkach z Rosją wydawały się boleśnie niespełnione⁴³. Konserwatyści przekonywali, że winę ponosiła głównie druga strona, gdyż nie liczyła się ze zdaniem Wilna i usiłowała w imperialnym stylu zmusić Litwę do ustępstw zagrażających bezpieczeństwu państwa. Podobną diagnozę stawiała także prezydent Dalia Grybauskaitė, zwykle krytyczna wobec rządu. Mimo opisanych trudności, relacje z Moskwą nie przypominały już jednak „zimnej wojny” z okresu prezydentury Adamkusa. Zasługi na tym polu przypisywali sobie zarówno pałac prezydencki jak ustępujący gabinet.

Ochłodzenie stosunków z Polską, kłopoty gospodarcze oraz pogłębiająca się zależność energetyczna do Rosji skłoniły Litwę do poszukiwania zbliżenia z Białorusią. Mińsk również dostrzegł szansę w rozwoju współpracy z Wilnem. Białoruś od pewnego czasu borykała się bowiem z kłopotami energetycznymi, naciskami Moskwy, a także skutkami izolacji w Europie. Kluczowym przedmiotem kooperacji stały się interesy ekonomiczne. Litwa wyrażała zainteresowanie kupowaniem taniej, ukraińskiej energii elektrycznej, przesyłanej za białoruskim pośrednictwem. Przede wszystkim jednak zmierzano do pozy-

⁴² A. Bačiulis, „*Gazpromas*” pradejo karą prieš Lietuvą?, „Veidas” 2011, nr 5; L. Gvozditė, *Brangios dujos – kaina už praeities klaidas ir dabarties aroganciją*, „Veidas” 2011, nr 38; A. Sytas, „*Gazprom*”: „*Lietuvos dujas*” skaidyti sutikome tik Lietuvai, „*verčiant ir spaudžiant*”, 28 maja 2012, <http://www.lrytas.lt/-/13382022171337595985-gazprom-lietuvos-dujas-skaidyti-sutikome-tik-lietuvai-ver%C4%8Diant-ir-spaud%C5%BEiant-papildyta.htm> [26.03.2013]; U. Karaliūnaitė, *Lietuva inicijuoja iėškinį prieš „Gazprom”*, 3 października 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/lietuva-inicijuoja-ieskini-pries-gazprom.d?id=59642127> [26.03.2013]; *Kur nuves Lietuvos užmojai susiremti su „Gazprom”*, 11 października 2012, <http://www.veidas.lt/kur-nuves-lietuvos-uzmojai-susiremti-su-gazprom> [26.03.2013].

⁴³ A. Bačiulis, *Mitas apie blogus santykius su Rusija*, „Veidas” 2012, nr 50.

skania nowych zysków z tranzytu paliw przez litewskie terytorium. Białoruś zawarła kontrakt na dostawę ropy naftowej z Wenezueli. Surowiec można było sprowadzać przez port w Kłajpedzie. Mińsk wyrażał zainteresowanie także wykorzystaniem planowanego litewskiego terminalu gazu LNG. Jednocześnie w Wilnie zdawano sobie sprawę, że Białoruś mogła alternatywnie skorzystać z łotewskiego lub ukraińskiego pośrednictwa tranzytowego. Z tego powodu niezbędne wydawało się złożenie prezydentowi Łukaszence dodatkowej oferty politycznego wsparcia i pośrednictwa w zbliżeniu z Europą.

Rozszerzenie kontaktów z Białorusią, przedstawiane niemal jako remedium na kryzys, było jednym z najważniejszych elementów kampanii wyborczej Dali Grybauskaitė w 2009 roku. Już po wyborach pani prezydent podkreślała, że jej zdaniem dotychczasowe postępowanie Litwy wobec Białorusi było nieodpowiedzialne. *Nowa polityka zagraniczna* doprowadziła do izolowania tego państwa. W rezultacie pozycja Mińska w relacjach z Moskwą uległa osłabieniu, co nie służyło interesom Wilna. Konieczność zacieśnienia współpracy z Białorusią akcentowały także wpływowe litewskie koła biznesowe⁴⁴.

W sierpniu 2009 roku wizytę w Mińsku złożył minister Vygaudas Ušackas, który z szefem białoruskiej dyplomacji omówił między innymi przygotowania do podpisania porozumienia o małym ruchu granicznym. Największą sensacją stało się jednak zaproszenie do Wilna, które Aleksander Łukaszenko otrzymał od nowej litewskiej pani prezydent. Przywódca Białorusi oficjalnie miał być gościem Litewsko-Białoruskiego Forum Biznesu i wystawy Białoruś-Expo 2009.

Przy wtórce protestów części litewskich polityków, a także białoruskiej opozycji, Łukaszenko przybył do stolicy Litwy 16 września 2009 roku. Białoruski prezydent spotkał się z Dalią Grybauskaitė, licznymi oficjelami i przedstawicielami biznesu. Przedmiotem rozmów były głównie sprawy gospodarcze. Obie strony wyrażały zadowolenie z ustaleń dotyczących tranzytu i wymiany handlowej. Łukaszenko zadeklarował poparcie dla idei budowy połączenia

⁴⁴ Tenże, *Suartėjimo su Baltarusija variklis – verslas*, „Veidas” 2010, nr 35; tenże, *Rinkimai Baltarusijoje tapo Lietuvos vidaus politikos reikšniu*, „Veidas” 2011, nr 2; A. Bagdonas, *Ar Lietuvos ir Baltarusijos santykiai tikrai tylą?*, 5 sierpnia 2008, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3493> [27.03.2013]; J. Hyndle-Hussein, *Litwa konsekwentnie zacieśnia współpracę z Białorusią*, 27 października 2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-10-27/litwa-konsekwentnie-zacieśnia-wspolprace-z-bialorusia> [27.03.2013]; W. Janczys, *Interesy na Białorusi – ryzykowna szansa dla Litwy*, „Kurier Wileński” 17 października 2009; Ł. Kobeszeko, *Białoruś odchodzi od jednostronnej zależności od Wschodu*, 20 maja 2010, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=31013 [27.03.2013].

drogowego między Bałtykiem a Morzem Czarnym, oferował Litwie także udział w inwestycjach na Białorusi⁴⁵.

Mimo że symptomy litewsko-białoruskiego zbliżenia były widoczne już od końca 2008 roku to wizyta Łukaszenki zapoczątkowała ożywienie kontaktów. Obie strony nie szczędziły gestów potwierdzających wolę współpracy. Na osobistą prośbę Grybauskaitė, białoruski prezydent nakazał uwolnienie litewskiego dyplomaty, zatrzymanego dwa lata wcześniej pod zarzutem nadużyć gospodarczych. W październiku 2009 roku minister Ušackas i szef włoskiej dyplomacji, Franco Frattini opublikowali w prestiżowym tygodniku „European Voice” artykuł, w którym opowiedzieli się za stopniowym łagodzeniem stanowiska UE wobec Mińska, pod warunkiem zaprzestania represjonowania opozycji na Białorusi⁴⁶. W lutym 2009 roku w Wilnie, a następnie w listopadzie tego samego roku w Kijowie, doszło do wspólnych konferencji ministrów spraw zagranicznych Ukrainy, Litwy i Białorusi. Podczas listopadowego spotkania zadeklarowano chęć rozwijania trójstronnego partnerstwa w dziedzinie transportu i energetyki, a Litwa zobowiązała się do szerszego pośrednictwa w relacjach z Brukselą. Perspektywa korzyści wynikających z rozwoju kontaktów z Białorusią wydawała się tak korzystna, że w Wilnie przechodzono do porządku nad niepokojącymi symptomami. W listopadzie 2009 roku odmówiono wizy posłowi Emanuelisowi Zingerisowi, który zamierzał w Mińsku wesprzeć białoruską opozycję. Litwinom nie podobały się także plany budowy elektrowni atomowej tuż przy litewskiej granicy. Białoruski projekt oraz rosyjskie plany wzniesienia siłowni w Obwodzie Kaliningradzkim, podważały ekonomiczną celowość uruchomienia nowej elektrowni na Litwie. Poważne zastrzeżenia do białoruskiego pomysłu zgłaszali również ekolodzy i eksperci od zabezpieczeń technicznych. Z powyższych względów Wilno raczej niechętnie odniosło się do propozycji Łukaszenki, aby wspólnie sfinalizować kontrowersyjne przedsięwzięcie⁴⁷.

W 2010 roku, mimo kilku zgrzytów, oficjalne stosunki litewsko-białoruskie pozostawały znakomite. Niektórzy publicyści zaczęli opisywać je wręcz

⁴⁵ E. Digrytė, *A. Lukašenka: jei ES nepakeis mastymo, mes nieko nepadarysime*, 16 września 2009, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/alukasenka-jei-es-nepakeis-mastymo-mes-nieko-nepadarysime.d?id=24078220> [27.03.2013]; Č. Iškauskas, *A. Lukašenka Vilniuje: ar misija įmanoma?*, 18 września 2009, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3562> [27.03.2013].

⁴⁶ F. Frattini, V. Ušackas, *A European Belarus*, 13 października 2009, <http://www.europeanvoice.com/article/2009/10/a-european-belarus/66115.aspx> [27.03.2013].

⁴⁷ L. Gvozdaite, *Atomine Baltorusioje – gresme Lietuvai*, „Veidas” 2010, nr 20.

w kategoriach ekonomicznego i politycznego partnerstwa. Na początku roku Mińsk spełnił kolejny postulat Wilna. Chodziło o umożliwienie przesłuchania generała Władimira Uschopczyka, oskarżonego o pacyfikację Wilna w styczniu 1991 roku. Po rozpadzie ZSRR generał służył w białoruskiej armii, przejściowo był nawet ministrem obrony. Litwa od lat domagała się postawienia go w stan oskarżenia, a Białoruś konsekwentnie odmawiała współpracy. Dopiero interwencja nowej litewskiej prezydent skłoniła Łukaszenkę do wydania zgody na przesłuchanie Uschopczyka przez białorską prokuraturę. W rewanżu Grybauskaitė zaprosiła Łukaszenkę na obchody dwudziestolecia niepodległości Litwy zorganizowane w marcu 2010 roku. Białoruski przywódca tym razem jednak nie przyjechał do Wilna, zasłaniając się innymi zobowiązaniami.

W pierwszej połowie 2010 roku finalizowano umowę między Białorusią a Wenezuelą w sprawie dostaw ropy naftowej. Pod koniec czerwca premier Kubilius przyjechał do Mińska, gdzie spotkał się z Aleksandrem Łukaszenką. Rozmawiano między innymi o warunkach tranzytu surowca oraz projektach współpracy w dziedzinie energetyki. W lipcu litewski premier spędził na Białorusi urlop, wykorzystując go również do rozmów z białoruskimi ministrami. W sierpniu 2010 roku pierwszy tankowiec z wenezuelską ropą przyplłynął do Kłajpedy, skąd kolejną przetransportowano ją do białoruskiej rafinerii w Nowopolocku.

Wstępne porozumienie dotyczące warunków dalszego tranzytu osiągnięto na poziomie międzyrządowym na początku października 2010 roku. Wilno nadal jednak było zaniepokojone faktem, że Mińsk zamierzał wykorzystywać także usługi portów ukraińskich, łotewskich, a nawet estońskich. Ostateczne wątpliwości miała rozwiązać podróż litewskiej prezydent do Mińska. Do wizyty doszło 20 i 21 października 2010 roku, na dwa miesiące przed zaplanowanymi wyborami prezydenckimi na Białorusi. Część litewskiej opinii społecznej doszukiwała się w postawie głowy państwa mimowolnego lub zamierzonego wyrazu poparcia dla Łukaszenki. W rozmowie z Grybauskaitė białoruski przywódca starał się rozwiązać obawy przed ewentualnymi nadużyciami wyborczymi. Jednak najważniejsze pozostawały sprawy gospodarcze. Udało się uzyskać potwierdzenie przyjęcia w Kłajpedzie pięciu milionów ton ropy naftowej w ciągu dwóch lat. Podpisano także umowę o małym ruchu granicznym oraz układ o współpracy wojskowej⁴⁸.

⁴⁸ I. Makaraitytė, *Lukašenka flirtuoja su Lietuva*, 29 października 2010, <http://atgimimas.lt/Aktualijos/2010-metai-spaliu/Lukasenka-flirtuoja-su-Lietuva> [27.03.2013]; J. Siedlecka-Siw-

Wybory prezydenckie na Białorusi, przeprowadzone w grudniu 2010 roku, nie spełniły demokratycznych standardów. Bezpośrednio po głosowaniu rozpoczęła się brutalna rozprawa z opozycją. Unia Europejska zareagowała zapowiedzią kolejnych sankcji. Również na Litwie zaktywizowali się krytycy polityki forsowanej przez Grybauskaitę. Były prezydent Adamkus nazwał kurs na zbliżenie z Mińskiem katastrofą. Litewski Sejm 23 grudnia 2010 roku przyjął rezolucję potępiającą nadużycia wyborcze i naruszenia swobód obywatelskich na Białorusi. Oburzenie wyrażali politycy i duża część opinii społecznej⁴⁹.

Latem 2011 roku wybuchł skandal po ujawnieniu przez litewskie ministerstwo sprawiedliwości władzom w Mińsku danych, które umożliwiły aresztowanie Alesia Bialackiego, działacza białoruskiej opozycji. Władze w Wilnie oficjalnie przeprosiły tłumacząc się nieporozumieniem. Sprawa nabrała jednak negatywnego międzynarodowego rozgłosu i przyczyniła się do utwierdzenia wizerunku Litwy jako adwokata dyktatorskich rządów Łukaszenki⁵⁰.

W latach 2011–2012, mimo zmienionej atmosfery wokół białoruskiego sąsiada, ani prezydent Grybauskaitė, ani rząd nie byli zainteresowani zasadniczą zmianą polityki wobec Mińska. Wilno z rezerwą odnosiło się do pomysłu wznowienia unijnych sankcji. Nie zaprzestano kontaktów z reżimem Łukaszenki, choć stały się one zauważalnie mniej intensywne. Na forum europejskim Litwa nadal zabiegała o wznowienie dialogu z Białorusią.

W lutym 2012 roku, w reakcji na konfrontacyjną postawę białoruskiego prezydenta wobec dyplomacji UE, litewski ambasador w Mińsku został odwołany na konsultacje do Wilna. Audronius Ažubalis pozwolił sobie wówczas nawet na krytykę białoruskich władz. Oprócz naruszania dyplomatycznych standardów, wypominał Mińskowi dążenie do sprzedaży kluczowych białoruskich przedsiębiorstw rosyjskim firmom. Litewski minister ubolewał, że Białoruś w istocie wyprzedaje swą niepodległość. Wkrótce ambasador jednak powrócił do Mińska, a przejściowy kryzys zażegnano. W lipcu 2012 roku nowym ambasadorem mianowano Linasa Linkevičiusa doświadczonego polityka i dyplomatę związa-

uda, *Stosunki między Litwą i Białorusią w okresie Partnerstwa Wschodniego 2008–2010*, 14 stycznia 2011, <http://www.psz.pl/index.php?option=content&task=view&id=35957> [27.02.2013].

⁴⁹ *Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl 2010 m. gruodžio 19 d. Prezidento rinkimų Baltarusijoje”*, 23 grudnia 2010, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389423 [27.03.2013]; *Politiką Baltarusijos atžvilgiu ištiko katastrofa*, 3 stycznia 2011, <http://www.veidas.lt/politika-baltarusijos-atzvilgiu-istiko-katastrofa> [27.03.2013].

⁵⁰ A. Lėka, *Lietuva: iš demokratijos sargų – į diktatūros vasalus*, „Veidas” 2011, nr 33; V. Jurkonis, *A. Bialackio byla – signalas Lietuvos užsienio politikai Baltarusijoje*, „Rytų Pulsas” 2011, nr 3(37).

nego z lewicą⁵¹. Po październikowych wyborach parlamentarnych Linkevičius został ministrem spraw zagranicznych w kolejnym litewskim rządzie.

Tuż po objęciu urzędu prezydenta Dalia Grybauskaitė deklarowała, że Litwa nadal będzie wspierała euroatlantyckie aspiracje Gruzji i Ukrainy, a także innych państw Kaukazu i Europy Wschodniej. Jednak po 2009 roku Wilno coraz wyraźniej dążyło do wycofania się z aktywności na obszarze poradzieckim. Promotorką nowego kierunku była właśnie pani prezydent, która uważała, że zmiana będzie warunkiem normalizacji stosunków z Rosją. Zdaniem Grybauskaitė, charakter dotychczasowych relacji z poradzieckim Wschodem był zbyt kosztowny politycznie, natomiast nie przynosił Litwie wymiernych korzyści.

W nowych warunkach, aby nie prowokować Moskwy zrezygnowano nawet z kurtuazyjnych gestów. Grybauskaitė zaczęła unikać kontaktów z przywódcami krajów skonfliktowanych z Rosją. Przykładowo gruziński prezydent, Micheil Saakaszwili, nie otrzymał zaproszenia na obchody dwudziestolecia niepodległości Litwy w marcu 2010 roku (warto przypomnieć, że zaproszenia dostali Miedwiediew i Łukaszenko). W maju pani prezydent odmówiła udziału w uroczystościach z okazji święta niepodległości Gruzji, zorganizowanych w Tbilisi. Mimo że na początku lipca 2010 roku Saakaszwili przybył do Wilna na pogrzeb Algirdasa Brazauskasa, Grybauskaitė demonstracyjnie nie znalazła czasu nawet na krótką rozmowę z gruzińskim gościem.

Relacje z Ukrainą były dla Litwy dużo ważniejsze niż kontakty z Gruzją. Wilno liczyło na korzyści gospodarcze, było zainteresowane tranzytem, wymianą inwestycji i zakupem energii elektrycznej. Z tego powodu zwycięstwo Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich na Ukrainie na początku 2010 roku nie budziło na Litwie negatywnych emocji. Nowy ukraiński przywódca był postrzegany nie jak dawny przeciwnik z okresu „pomarańczowej rewolucji”, ale przedstawiciel kół biznesowo-przemysłowych, polityk posiadający błogosławieństwo Kremla, niezbędne do skutecznego rządzenia. Wilno dążyło do rozwoju współpracy ekonomicznej. W kwietniu 2011 roku premier

⁵¹ *Lietuva ir Latvija perspėja, kad sankcijos Baltarusijai neturi pakenkti paprastiems žmonėms*, 23 marca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-ir-latvija-perspėja-kad-sankcijos-baltarusijai-neturi-pakenkti-paprastiems-zmonems.d?id=57097425> [27.03.2013]; *L. Linkevičius gavo skiriamuosius raštus – gali vykti ambasadoriauti į Baltarusiją*, 16 lipca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/linkevičius-gavo-skiriamuosius-rastus-gali-vykty-ambasadoriauti-i-baltarusija.d?id=59122387> [27.03.2013]; *D. Semaška: Lietuva baiminasi Ukrainoje „baltarusiško scenarijaus“*, 11 lipca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dsemaska-lietuva-baiminasi-ukrainoje-baltarusisko-scenarijaus.d?id=59095505> [27.03.2013].

Kubilius przyjechał do Kijowa, gdzie uczestniczył w spotkaniu z udziałem prezydentów Ukrainy, Kazachstanu oraz premiera Francji. Konferencja oficjalnie dotyczyła bezpieczeństwa energetyki jądrowej. W rozmowie z Janukowyczem Kubilius poruszył problem dwustronnej współpracy gospodarczej, zaoferował także pomoc w kontaktach Ukrainy z Unią Europejską. W listopadzie 2011 roku odwiedziła Kijów prezydent Grybauskaitė. Wizyta, połączona z udziałem w dwustronnym forum ekonomicznym, była poświęcona głównie promocji litewskiej oferty współpracy.

Już wówczas uwagę świata przykuwała sprawa uwięzienia Julii Tymoszenko, byłej ukraińskiej premier, rywalki Janukowycza. Na świecie powszechnie podejrzewano, że pod oficjalnymi zarzutami defraudacji krył się motyw politycznej zemsty. Podczas listopadowej wizyty w 2011 roku litewska prezydent w imieniu UE wezwała władze ukraińskie o sprawiedliwe potraktowanie odwołania, złożonego przez Tymoszenko po wydanym na nią wyroku 7 lat więzienia⁵².

W kwietniu 2012 roku na Litwę przyjechał premier Ukrainy, Mykoła Azarov. Podpisano wówczas umowy o współpracy resortów kultury obu państw oraz memorandum dotyczące kooperacji gospodarczej i wspierania inwestycji. W maju 2012 roku na Krymie strona ukraińska zorganizowała szczyt przywódców państw Europy Środkowej i Wschodniej. Przyjazd zapowiedziało także wielu przedstawicieli Zachodu. Jednakże w reakcji na wieści o brutalnym traktowaniu Tymoszenko, kolejni szefowie rządów i prezydenci odwołali udział w jałtańskim spotkaniu. Dalia Grybauskaitė, mimo wszystko, zdecydowała się przyjechać na Ukrainę. Litewska prezydent odwiedziła wówczas Tymoszenko w więziennym szpitalu w Charkowie. Następnie spotkała się także z Janukowyczem, którego przestrzegła między innymi przed grożącą jego krajowi izolacją w stosunkach z UE. Grybauskaitė zadeklarowała, że celem Litwy jest niedopuszczenie do zablokowania europejskiej przyszłości Ukrainy⁵³.

⁵² A. Bačiulis, *Lietuva netapo abejinga „ubagams”*, „Veidas” 2011, nr 9; T. Čyvas, *Lietuvos užsienio politika – apsisuko galva?*, 28 marca 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/531394/lietuvos-uzsienio-politika-apsisuko-galva> [28.03.2013]; A. Kubilius *Kijeve susitikis su dviejų valstybių prezidentais ir pristatys Lietuvos branduolinės energetikos vystymo poziciją*, 18 kwietnia 2011, <http://www.lrv.lt/naujienos/?nid=8603> [28.03.2013]; *Kijeve viešinti D. Grybauskaitė: „Ukrainos demokratinė raida neturi kelti abejonių”*, 22 listopada 2011, <http://www.lrytas.lt/-/13219653751321836903-kijeve-vie%C5%A1inti-d-grybauskait%C4%97-ukrainos-demokratini%C4%97-raida-neturi-kelti-abejoni%C5%B3.htm> [28.03.2013].

⁵³ *Lietuvos prezidentei patiko J. Tymošenko nuotaika, bet ne laikymo ligoninėje sąlygos*, 11 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-prezidentei-patiko-jtymosenko-nuotaika-bet-ne-laikymo-ligonineje-salygos.d?id=58700137> [28.03.2013].

4. Relacje ze światem zachodnim

Po 2009 roku konieczność przewartościowania litewskiej polityki zagranicznej dotyczyła także stosunków ze światem zachodnim. Wzorem polskiego sąsiada Litwa usiłowała zacieśnić współpracę z kluczowymi państwami Unii Europejskiej. Na początku września 2009 roku wyrazem tej tendencji stało się podpisanie w Paryżu deklaracji o partnerstwie strategicznym z Francją. W trakcie wizyty Dalia Grybauskaitė zaprosiła francuskich inwestorów do udziału w budowie elektrowni atomowej. Przyznawała również, że jej kraj do tej pory nie w pełni wykorzystał szanse stworzone przez członkostwo w Unii. Obecnie Litwa liczyła jednak na intensyfikację kontaktów w szczególności z Francją, a także innymi najbardziej rozwiniętymi państwami Europy⁵⁴. Mimo litewskich nadziei deklaracja o partnerstwie pozostała gestem kurtuazyjnym. Również w opinii innych krajów „starej Unii”, Wilno nadal było mało znaczącym kooperantem, zwłaszcza z powodu nikłego potencjału gospodarczego. Obawy potwierdziły się między innymi podczas wizyty w Wilnie niemieckiej kanclerz, Angeli Merkel, we wrześniu 2010 roku⁵⁵.

Na początku kwietnia 2010 roku w Pradze doszło do spotkania prezydentów USA i Rosji, podczas którego podpisano porozumienie o redukcji arsenałów nuklearnych. Szczyt był elementem polityki „resetu” w relacjach amerykańsko-rosyjskich, forsowanej przez prezydenta Baracka Obamę. Zaraz po podpisaniu porozumienia Obama zaprosił przywódców Europy Środkowej na uroczystą kolację. Chciał w ten sposób rozwiać obawy przed polityką nowej amerykańskiej administracji. Ku powszechnemu zaskoczeniu Dalia Grybauskaitė postanowiła nie skorzystać z zaproszenia i wysłała do Pragi premiera Kubiłiusa. W ogniu krytyki pani prezydent tłumaczyła, że jej postawa stanowi protest przeciw niekorzystnemu dla Litwy postępowaniu Waszyngtonu. W tym samym czasie Grybauskaitė zdecydowanie negatywnie odniosła się także do amerykańskiej prośby o przyjęcie przez Litwę więźniów przetrzymywanych w bazie wojskowej Guantanamo na Kubie (od czasów wojny z terroryzmem

⁵⁴ 2009 m. rugsejo 4 d. Prezidentės Prancūzijos dienraščiai „Le Figaro”, 4 września 2009, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/prezidente_ziniasklaidoje/prezidente_ziniasklaidoje_385/2009_m._rugsejo_4_d._prezidentes_d._grybauskaites_prancuzijos_dienrasciai_le_figaro.html [28.03.2013].

⁵⁵ Will Grybauskaite bring Berlin and Paris closer to Vilnius?, 16 września 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/3467/will-grybauskaite-bring-berlin-and-paris-closer-to-vilnius-20103467/> [28.03.2013].

zapoczątkowanej atakiem 11 września 2001 roku, w Guantanamo osadzeni byli podejrzani o udział w zamachach terrorystycznych). Jednak Grybauskaitė uznała, że poprzednia demonstracja nie przyniosła efektu, a tylko wystawiła na ataki przeciwników. W maju 2011 roku litewska prezydent postanowiła zatem wziąć udział w zorganizowanym w Warszawie spotkaniu środkowoeuropejskich liderów z Obamą. Nie zmieniało to jednak gorzkiej konstatacji obserwatorów, a także samej Grybauskaitė, że Litwa wraz z całym regionem znalazła się na marginesie amerykańskiej polityki⁵⁶.

Część litewskich analityków coraz głośniej zaczęła wyrażać obawę, że ich kraj był niepełnowartościowym członkiem NATO. Z goryczą stwierdzano, że z powodu chęci utrzymania partnerstwa z Rosją Sojusz oraz USA w istocie nie są poważnie zainteresowane zapewnieniem bezpieczeństwa nowym państwom członkowskim, w szczególności krajom nadbałtyckim⁵⁷. Dotkliwym obciążeniem dla budżetu Litwy był udział w misjach NATO, podczas których realizowano głównie amerykańskie interesy. Korzyści były zatem niewspółmierne w stosunku do kosztów. Prezydent Grybauskaitė zdawała się potwierdzać te opinie. Jasno dała do zrozumienia, że w warunkach ostrego kryzysu gospodarczego Litwy nie stać na przeznaczanie na obronność aż 2% PKB rocznie, co było nieformalnym wymogiem stawianym państwom Sojuszu. Co prawda, rząd oficjalnie zapewniał o chęci zwiększenia wydatków na obronność, ale rzeczywiste nakłady spadały. W 2009 roku ograniczono je aż o 37% (do 1,2% PKB). W 2011 roku wynosiły już tylko 0,88% PKB, a na 2013 roku zaplanowano jedynie 0,79%. Dla porównania: Łotwa, mimo kryzysu ekonomicznego, przeznaczała na obronę 1,4%, a Estonia blisko 2%. Sytuacja na Litwie wywoływała krytykę ze strony rządów państw NATO, szczególnie Estonii. W Tallinie uznawano, że Litwa stała się jednym z najsłabszych ogniw Sojuszu, co zagrażało bezpieczeństwu całego regionu bałtyckiego⁵⁸.

⁵⁶ A. Bačiulis, *Ištykymybę Vašingtonui keičia ištykymybę Briuseliui*, „Veidas” 2010, nr 15; G. Vaščenkaitė, *The Discrepancy of Lithuanian Foreign Policy: "Normative" Deeds for the "Real-politik" Needs?*, s. 46; R. Januzytė, *JAV atsigręžė į Europą*, „Veidas” 2011, nr 22.

⁵⁷ E. Kazlauskas, *Lietuva ir NATO: lūkesčiai ir realybė*, 9 września 2010, <http://www.politologas.lt/2010/09/16/lietuva-ir-nato-lukesciai-ir-realybe-ii> [28.03.2013]; Č. Iškauskas, *Lietuva ir NATO: vilčių ir abejonių kelias*, 28 marca 2012, <http://geopolitika.lt/?artc=5294> [28.03.2013]; E. Nekrašas, *Refleksje nad litewską polityką zagraniczną*, s. 82.

⁵⁸ A. Bačiulis, *Kariuomenėi į sakytą išgyventi*, „Veidas” 2009, nr 19; tenże, *Estas ižeidžiamai, bet tiksliai parodė Lietuvos karinį neigalumą*, „Veidas” 2011, nr 24; *PM Kubilius: Lithuania will try to spend 2% of its GDP of its defence*, 23 czerwca 2011, <http://www.lithuaniatribune.com/7166/pm-kubilius-lithuania-will-try-to-spend-2-of-its-gdp-of-its-defence-20117166/> [29.03.2013]; *W następnym roku Litwa wyda najmniej na obronę spośród krajów bałtyckich*, 19 października

Pod koniec 2011 roku ostatni litewscy żołnierze definitywnie zakończyli udział w misji w Iraku. Wycofanie się z Afganistanu zaplanowano na 2013 rok⁵⁹.

Latem 2011 roku sprawa aresztowania i uwolnienia Michaiła Gołowatowa wywołała kryzys w stosunkach Litwy z Austrią. Przed austriacką ambasadą w Wilnie doszło do kilku manifestacji, budynek obrzucano jajkami i papierem toaletowym. W mediach ukazywały się emocjonalne, czasami obraźliwe dla Austrii komentarze. Masowo pojawiły się także niewybredne żarty, fotomontaże i karykatury, sugerujące wasalną zależność Wiednia od Moskwy. Władze były wyraźnie zainteresowane podgrzewaniem nastrojów. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wystosowało do Wiednia notę protestacyjną. Odwołano na konsultacje litewskiego ambasadora. Komisja Spraw Zagranicznych Sejmu zasugerowała nawet możliwość zerwania stosunków dyplomatycznych z Austrią. Wilno zarzuciło austriackim władzom złamanie procedur ekstradycyjnych. Przede wszystkim piętnowano brak solidarności wobec partnera z Unii Europejskiej. Poparcie dla litewskiego stanowiska wyraziły Łotwa i Estonia oraz Polska i Czechy. Jednak brak podobnej deklaracji ze strony unijnych urzędów oraz czołowych państw Zachodu spotkał się w Wilnie z dużym rozczarowaniem⁶⁰.

Litewskie władze i społeczeństwo na ogół nadal pozytywnie oceniały skutki członkostwa kraju w Unii Europejskiej. Po 2009 roku niepokój budziło jednak zbyt słabe zaangażowanie Brukseli w sprawę bezpieczeństwa energetycznego Litwy. Koszty zamknięcia ignalińskiej elektrowni atomowej okazały się znacznie wyższe niż planowano. W projekcie nowego budżetu Unii, przedstawionego w 2011 roku, zabrakło dodatkowych środków przeznaczonych na ten cel. Litwa oczekiwała ponadto zwiększonego finansowania mostów ener-

2012, <http://pl.delfi.lt/aktualia/litwa/w-nastepnym-roku-litwa-wyda-najmniej-na-obronę-sposrod-krajow-baltyckich.d?id=59796327> [29.03.2013].

⁵⁹ *Lithuanian Defense Minister arrives in Afghanistan*, 2 października 2012, <http://www.15min.lt/en/article/world/lithuanian-defense-minister-arrives-in-afghanistan-529-260674> [29.03.2013].

⁶⁰ *Lithuania considers freezing diplomatic relations with Austria*, 18 lipca 2011, <http://www.lituaniantribune.com/7461/lithuania-considers-freezing-diplomatic-relations-with-austria-20117461/> [29.03.2013]; M. Jackeivičius, *Mitinguotojai prie Austrijos ambasados: gėda, Austrija*, 18 lipca 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mitinguotojai-prie-austrijos-ambasados-geda-austrija.d?id=47709491> [29.03.2013]; L. Gvozdaite, *Rusiškas Austrijos spjūvis Lietuvai*, „Veidas” 2011, nr 30; *Litwa w sporze dyplomatycznym z Austrią*, 27 lipca 2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2011-07-27/litwa-w-sporze-dyplomatycznym-z-austria> [29.03.2013].

getycznych, a także pomocy w budowie nowej siłowni jądrowej oraz morskiego terminalu gazowego. Z kolei Bruksela wytykała Wilnu przede wszystkim złe gospodarowanie już przyznanymi funduszami.

Litewska dyplomacja od początku, czyli od 2009 roku, była zaangażowana w unijny program PARTNERSTWA WSCHODNIEGO. Jednakże wśród jego priorytetów Wilno akcentowało bardziej potrzebę intensyfikacji wymiany handlowej, niż konieczność wspierania rozwoju instytucji demokratycznych. We wrześniu 2011 roku prezydent Grybauskaitė krytycznie odniosła się do nieobecności delegacji białoruskiej na Szczycie PARTNERSTWA w Warszawie. Białoruskie władze postanowiły zbojkotować spotkanie w proteście przeciw niewystosowaniu zaproszenia dla Aleksandra Łukaszenki. Litewska prezydent stwierdziła, że izolowanie Mińska nie służy podstawowym celom programu, tj. rozwijaniu kooperacji między Unią Europejską a krajami byłego ZSRR. Zdaniem Grybauskaitė, winę za błędną politykę UE wobec Białorusi ponosiła przede wszystkim Polska i jej minister spraw zagranicznych.

W 2012 roku, w perspektywie przejęcia przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej (w drugiej połowie 2013 r.), Litwa znacznie zwiększyła zainteresowanie tym unijnym programem. Priorytetowym celem litewskiej dyplomacji stało się doprowadzenie do większego gospodarczego zaangażowania czołowych państw Unii w Europie Wschodniej. Postanowiono o zorganizowaniu w Wilnie Szczytu PARTNERSTWA WSCHODNIEGO. Wiosną i latem 2012 roku doszło do serii spotkań ministra Ažubalisa z przedstawicielami instytucji unijnych i reprezentantami poszczególnych państw. Rozmowy były poświęcone między innymi organizacji szczytu. Szefowi litewskiego MSZ bardzo zależało zwłaszcza na pozyskaniu Niemiec. Ažubalis liczył na zwiększenie wkładu Berlina w realizację programu⁶¹. Nie udało się jednak przekonać rozmówców zwłaszcza do większej otwartości wobec Białorusi. W styczniu 2013 roku doradczyni prezydent Grybauskaitė, Jovita Pranevičiūtė-Neliupšienė, oświadczyła, że przedstawiciele reżimu Łukaszenki nie dostaną zaproszenia na Szczyt

⁶¹ *Strategic issues discussed in Berlin*, 16 maja 2012, <http://www.baltictimes.com/news/articles/31237/> [29.03.2013]; *Eastern Partnership roadmap agreed*, 25 lipca 2012, <http://www.baltictimes.com/news/articles/31596/> [29.03.2013]; K. Dudzińska, E. Kaca, *Partnerstwo Wschodnie a prezydencja Litwy: szansa na większe zaangażowanie UE w Europie Wschodniej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2012, nr 87, http://www.pism.pl/files/?id_plik=11579 [25.03.2013]; A. Ažubalis, U. Paetas, E. Rinkevičius, G. Westerwelle. *Už Europinę tarpusavio pasitikėjimo kultūrą*, 23 sierpnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/aazubalis-upaetas-erinkevicius-gwesterwelle-uz-europine-tarpusavio-pasitikėjimo-kultura.d?id=59365163> [29.03.2013].

PARTNERSTWA, zaplanowany na jesień tego roku⁶². Celem Wilna stało się za to przeforsowanie w trakcie szczytu umowy stowarzyszeniowej UE z Ukrainą.

Litewska dyplomacja wykazywała się dużą aktywnością także na innych płaszczyznach. W latach 2010–2012 zorganizowano w Wilnie kilka znaczących konferencji międzynarodowych, do których pretekstu dostarczyło między innymi przewodnictwo Litwy w Radzie Państw Morza Bałtyckiego i OBWE. W czerwcu 2010 roku odbył się Szczyt Rady Państw Morza Bałtyckiego (Council of the Baltic Sea States), w lipcu 2011 roku, spotkanie Wspólnoty Demokracji, (Community of Democracies), w grudniu 2011 roku sesja Rady Ministrów OBWE.

Zgodnie z deklaracjami prezydent Grybauskaitė i ministra Ažubalisa, Litwa usiłowała zaktywizować kontakty z państwami skandynawskimi. Nadzieje dotyczyły zwiększenia i tak poważnych inwestycji skandynawskiego kapitału w sektorze bankowym, telekomunikacji, a także zaangażowanie na rynku energetycznym. Strategiczne znaczenie miała budowa mostu energetycznego ze Szwecją (projekt NordBalt). W lutym 2010 roku w Wilnie zorganizowano spotkanie szefów rządów Nordycko-Bałtyckiej Rady Ministrów (5+3). Konferencja tego typu po raz pierwszy odbyła się poza państwami skandynawskimi. Podczas spotkania prezydent Grybauskaitė zadeklarowała, że współpraca z państwami nordyckimi będzie jednym z priorytetów polityki zagranicznej Litwy. Zwrócenie się ku krajom północnej Europy pozwoli bowiem na wzmocnienie pozycji Wilna w relacjach międzynarodowych. To samo Grybauskaitė powtórzyła w trakcie posiedzenia Komitetu Spraw Europejskich litewskiego Sejmu. Zapowiedzi były konsekwentnie wcielane w życie. Litewska prezydent i premier Kubilius wielokrotnie spotykali się ze skandynawskimi politykami. Dużym sukcesem było pozyskanie norweskiej pomocy w postaci dzierżawy pływającego terminalu gazu LNG dla portu w Kłajpedzie. Kontrakt w tej sprawie podpisano w marcu 2012 roku. We wrześniu 2012 roku w Wilnie odbyło się spotkanie ministrów spraw zagranicznych państw nordyckich i bałtyckich poświęcone dalszemu zacieśnianiu współpracy regionalnej⁶³.

⁶² *Į Rytų partnerystės susitikimą asmenys, kuriems taikomi kelionių apribojimai, kviečiami nebus*, 18 stycznia 2013, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/i-rytu-partnerystes-susitikima-asmenys-kuriems-taikomi-kelioniu-apribojimai-kviečiami-nebus.d?id=60464969> [29.03.2013].

⁶³ G. Putelytė, *Skandinaviskas verslas Lietuvoje elgiasi ne visada garbingai*, „Veidas“ 2009, nr 50; *Lithuania looks towards Northern Europe*, 20 lutego 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/1014/lithuania-is-turning-its-face-towards-northern-europe-20101014/> [29.03.2013]; *Šiaurės ir Baltijos šalių atstovai rinksis Vilniuje*, 30 sierpnia 2012, <http://www.vtv.lt/naujienos/>

Z dużym zainteresowaniem przyjęto w Wilnie inicjatywę nawiązania bliższej kooperacji państw północnych: Wielkiej Brytanii, krajów nordyckich oraz bałtyckich. Chodziło zwłaszcza o umocnienie kontaktów gospodarczych i społecznych, ale także stworzenie nowego aliansu obronnego w ramach UE, swego rodzaju Mini-NATO. Z pomysłem wystąpił Londyn, zaniepokojony ekspansją Rosji w Arktyce. W styczniu 2011 roku w stolicy Anglii zorganizowano pierwsze spotkanie na Szczycie. Nie przyjęto wówczas konkretnych ustaleń, ale z litewskiej perspektywy bardzo atrakcyjna wydawała się wizja strategicznego zbliżenia z państwami północnymi⁶⁴.

Kolejnym priorytetem litewskiej polityki było ożywienie relacji z pozostałymi państwami bałtyckimi. Prezydent Grybauskaitė podkreślała tę potrzebę od początku kadencji, a niemal nikt spośród uczestników życia politycznego nie kwestionował zasadności podobnego rozwiązania. Stronie litewskiej najbardziej zależało na stworzeniu wspólnego rynku energii oraz trójstronnych przedsięwzięciach na rzecz bezpieczeństwa. Atrakcyjne wydawało się również wykorzystanie doświadczeń Estonii w budowaniu ekonomicznej i politycznej łączności z państwami skandynawskimi.

Oczkiem w głowie Wilna pozostawał projekt budowy nowej elektrowni atomowej, w który zaangażowane były również pozostałe państwa bałtyckie. Nad inwestycją zbierały się jednak czarne chmury: z udziału w przedsięwzięciu zrezygnowała Polska, mimo litewskich starań nie udało się pozyskać inwestorów z państw skandynawskich, Francji i Niemiec. Finansowego udziału odmówiła Komisja Europejska. Postawa Łotwy i Estonii też była coraz bardziej sceptyczna. W lipcu 2011 roku prezydent Łotwy zasugerował nawet, że wobec kłopotów budżetowych, jego kraj może wycofać się z projektu. Podczas wizyty złożonej w Wilnie jeszcze w tym samym miesiącu łotewski przywódca zapewnił, co prawda, że Ryga nadal chce partycypować w budowie, ale ograniczy swój udział. W 2012 roku łotewski premier, Valdis Dombrovskis, ponownie zgłosił jednak zastrzeżenia do postępowania litewskich władz w sprawie wspólnej inwestycji. Zdaniem Dombrovskisa, Wilno nie liczyło się z partnerami i nie

uzsienio-politika/siaures-ir-baltijos-saliu-atstovai-rinksis-vil.html [1.09.2012]; *Litwa zamówiła pływający gazoport u Norwegów*, „Gazeta Wyborcza” 4 marca 2012.

⁶⁴ A. Bačiulis, *Lietuva keičia narystę klube*, „Veidas” 2011, nr 4; R. Rozoff, *Britain Spearheads „Mini-NATO” In Arctic Ocean, Baltic Sea*, 22 stycznia 2011, <http://rickrozoff.wordpress.com/2011/01/22/britain-spearheads-mini-nato-in-arctic-ocean-baltic-sea/> [29.03.2013]; „Mini-NATO” – *Dream in Polar fog*, 19 stycznia 2011, <http://english.ruvr.ru/2011/01/19/40383377/> [29.03.2013].

uwzględniało ich interesów gospodarczych. W listopadzie 2012 roku, podczas spotkania prezydentów państw bałtyckich, do krytyki przyłączył się prezydent Estonii, Toomas Hendrik Ilves. Niezadowolenie wynikało między innymi z faktu, że litewski rząd bez konsultacji zawarł umowę koncesyjną z inwestorem strategicznym, czyli japońskim koncernem Hitachi. Natomiast w październiku 2012 roku w referendum przeprowadzonym równoległe z wyborami parlamentarnymi większość obywateli Litwy opowiedziała się przeciwko budowie elektrowni jądrowej. Przyszłość siłowni wydawała się zatem niepewna⁶⁵.

Kłopoty gospodarcze, a także nierozwiązane konflikty z przeszłości wyrażanie nie sprzyjały zacieśnieniu zwłaszcza stosunków litewsko-łotewskich. Łotewski parlament od wielu lat zwlekał z ratyfikacją umowy o przebiegu granicy morskiej z Litwą. Oba kraje długo nie mogły dojść do porozumienia w sprawie miejsca, z którego zostanie poprowadzone łącze energetyczne ze Szwecją (rozstrzygnięcie zapadło na korzyść Litwy, ale Łotwa uzyskała połowę udziałów w projekcie). Łotwa była krytyczna wobec litewskich planów budowy terminalu gazowego ponieważ również planowała podobną inwestycję w ryskim porcie i obawiała się konkurencji w zabiegach o pozyskanie wsparcia UE.

W lutym 2011 roku wątpliwości we wzajemnych relacjach nie rozstrzygnęła pierwsza od dekady wizyta w Wilnie łotewskiej głowy państwa, Valdisa Zatlersa. W końcu maja 2011 roku wybuchł polityczny skandal. Litewski ambasador w Rydze, były szef MSZ, Antanas Valionis, publicznie skrytykował decyzję Zatlersa o rozwiązaniu parlamentu. Po proteście strony łotewskiej ambasador przeprosił i podał się do dymisji⁶⁶. Kolejny łotewski prezydent, wybrany w czerwcu

⁶⁵ V. Dombrovskis: *Latvija dalyvaus Visagino AE projekte, jei jis bus pelningas*, 27 czerwca 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/vdombrovskis-latvija-dalyvaus-visagino-ae-projekte-jei-jis-bus-pelningas.d?id=59009885> [30.03.2013]; V. Dombrovskis: *Latvija kelia tik techninius Visagino AE klausimus*, 29 czerwca 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/vdombrovskis-latvija-kelia-tik-techninius-visagino-ae-klausimus.d?id=59022469> [30.03.2013]; E. Fuks, *Estijos prezidentas kalba apie nusivylimą dėl VAE*, D. Grybauskaitė – *apie negebejimą vykdyti didelių projektus*, 28 listopada 2012, <http://verslas.delfi.lt/verslas/estijos-prezidentas-kalba-apie-nusivylima-del-vae-d-grybauskaite-apie-negebejima-vykdyti-dideliu-projektus.d?id=60098827> [30.03.2013]; K. Dudzińska, *Elektrownia atomowa na Litwie*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2011, nr 78, http://www.pism.pl/files/?id_plik=8147 [25.03.2013]; J. Hyndle-Hussein, *Wisagińska Elektrownia Jądrowa – inwestycja wciąż wysokiego ryzyka*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich” 2012, nr 88, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-26/wisaginska-elektrownia-jadrowa-inwestycja-wciaz-wysokiego-ryzyka> [25.03.2013].

⁶⁶ *Lietuvos ambasadorius Latvijoje: baiminamasi, kad Seimo paleidimas būtų parankus prorusiskoms jėgoms*, 28 maja 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/lietuvos-ambasadorius-latvijoje-baiminamasi-kad-seimo-paleidimas-butu-parankus-prorusiskoms-jegoms>.

2011 roku Andris Bērziņš, wkrótce po zaprzysiężeniu odwiedził Litwę. Jednak wizyta została zdominowana przez wzmiankowane wyżej nieporozumienia wokół budowy elektrowni atomowej. W listopadzie 2011 roku, podczas spotkania ministrów energetyki Unii Europejskiej w Brukseli, szefowie resortów Litwy i Łotwy wdali się w ostry spór. Przedstawiciel Łotwy domagał się sfinansowania ze środków unijnych budowy terminalu gazowego w pobliżu Rygi. Reprezentant Litwy zaprotestował, argumentując, że inwestycja stworzy konkurencję dla litewskiego terminalu. W odwecie łotewski minister zablokował decyzję w sprawie synchronizacji systemów elektroenergetycznych, na czym zależało stronie litewskiej. Rozbieżności w sprawie gazowych inwestycji nie zniknęły także po rewizycie Grybauskaitė w Rydze w czerwcu 2012 roku⁶⁷.

W latach 2009–2012 Wilno rozwijało kontakty także z innymi państwami, w tym znajdującymi się dotąd na marginesie litewskiej aktywności dyplomatycznej. Przykładowo w 2012 roku Litwa nawiązała relacje dyplomatyczne z Trynidadem i Tobago oraz Ugandą. Pod koniec tego roku Wilno utrzymywało stosunki ze 161 państwami świata.

■

d?id=46031099 [30.03.2013]; *Grybauskaitė Hopes That Lithuanian-Latvian Relations Will Not Be Damaged By Ambassador's Comment*, 1 czerwca 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/6896/grybauskaitė-hopes-that-lithuanian-latvian-relationship-wont-be-damaged-over-a-comment-20116896/> [30.03.2013].

⁶⁷ A. Bačiulis, *Baltiją vienija Skandinavijos pinigai ir energetika*, 3 kwietnia 2012, <http://www.veidas.lt/baltija-vienija-skandinavijos-pinigai-ir-energetika> [30.03.2013]; B. Burzyńska, *Gdzie trzech się bije... nikt nie skorzysta*, 25 listopada 2012, <http://www.wilnoteka.lt/pl/artykul/gdzie-trzech-sie-bije-nikt-nie-skorzysta> [30.03.2013]; T. Otocki, *Grybauskaitė na Łotwie. W cieniu energetyki*, 14 czerwca 2012, <http://politykawschodnia.pl/index.php/2012/06/14/otocki-grybauskaitė-na-łotwie-w-cieniu-energetyki/> [30.03.2013].

Zakończenie

Litewska polityka zagraniczna w latach 1990–2012 była kształtowana przez szereg czynników. Niebagatelne znaczenie miały uwarunkowania historyczne i kulturowe, oddziałujące zwłaszcza na relacje sąsiedzkie. Niektóre współczesne koncepcje programowe wprost czerpały z dorobku ruchu odrodzenia narodowego z przełomu XIX i XX wieku, a także spuścizny międzywojennej niepodległości. Silny wpływ na litewskie społeczeństwo miało kilkudziesięcioletnie doświadczenie władzy komunistycznej i przynależności do ZSRR.

Proces odzyskiwania suwerenności został zapoczątkowany w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku. W tamtym okresie nastąpiło również odrodzenie życia politycznego. Niepodległość Litwy w sensie formalnym przywrócono w marcu 1990 roku. Uznanie międzynarodowe przyszło jednak dopiero w końcu sierpnia 1991 roku, po nieudanym moskiewskim przewrocie (tzw. puczu Janajewa). W latach 1990–1991 stworzono zręby litewskiej dyplomacji. Głównym zadaniem były zabiegi o pozyskanie zagranicznego wsparcia w staraniach o niepodległość. Ważnym polem aktywności uczyniono współpracę z pozostałymi republikami nadbałtyckimi, Estonią i Łotwą.

Między 1991 a 1993 rokiem Litwa dążyła do utrwalenia świeżo zdobytej niezależności. Ostatecznie ukształtował się ustrój państwa, wyklarowały mechanizmy demokratyczne. W rezultacie wolnych wyborów po raz pierwszy władza trafiła w ręce postkomunistycznej lewicy. W relacjach zewnętrznych kluczowym problemem pozostawała ewakuacja wojsk dawnego ZSRR, stacjonujących na litewskim terytorium. Równie ważne wydawało się potwierdzenie terytorialnej integralności, a także uregulowanie stosunków z sąsiadami. Większość zadań została zrealizowana, chociaż kontakty z Polską, a szczegó-

nie z Rosją obfitowały w trudne epizody. W pierwszych latach niepodległości konkurowały różne koncepcje polityki zagranicznej. Wpływowych zwolenników miały pomysły oparcia się na państwach skandynawskich lub zachowania neutralności. W końcu 1993 roku, w dużej mierze na skutek wydarzeń w Rosji, ostatecznie zwyciężyło przeświadczenie o strategicznej konieczności przyjęcia opcji zachodniej. Zadanie było odtąd realizowane przez wszystkie ekipy rządzące.

Następny okres, obejmujący dekadę 1994–2004, charakteryzował się intensyfikacją starań o integrację euroatlantycką. Uzyskanie członkostwa Litwy w NATO i Unii Europejskiej zyskało status priorytetu. Relacje z Polską uczyniono środkiem prowadzącym do celu: zapewnienia Litwie bezpieczeństwa oraz nieskrępowanego rozwoju ekonomicznego. Z litewskiej inicjatywy stosunkom z Warszawą nadano wymiar strategicznego partnerstwa. Wilno coraz intensywniej zabiegało o poparcie USA, czego skutkiem było między innymi zaangażowanie na początku XXI wieku w tzw. wojnę z terroryzmem. Mimo wielu trudności, na ogół poprawnie układały się kontakty z Rosją. Pod tym względem Litwa często różniła się od Łotwy i Estonii. Stosunki z łotewskim sąsiadem skomplikowały się z powodu sporu o rozgraniczenie morskie. Ważnym partnerem Litwy pozostawała Białoruś, z którą podtrzymywano współpracę, mimo pogłębiającego się autorytaryzmu prezydenta Aleksandra Łukaszenki. Na przełomie 2002 i 2003 roku Litwę wstrząsnął poważny kryzys wewnętrzny, w wyniku którego Rolandas Paksas pozbawiono urzędu prezydenta. Kłopoty skutkowały nawet krótkotrwałą izolacją międzynarodową Wilna. Wiosną 2004 roku szczęśliwy finał znalazły starania o wstąpienie do NATO i UE.

Wobec integracji kraju ze strukturami euroatlantyckimi, w 2004 roku na Litwie opracowano koncepcję *nowej polityki zagranicznej*. Stanowiła ona odpowiedź na oczekiwania ze strony USA, kluczowego odtąd sojusznika i gwaranta bezpieczeństwa Litwy. Nowa polityka zagraniczna zakładała zwiększenie politycznej aktywności na obszarze poradzieckim. Celem było promowanie „zachodnich wartości”: demokracji, swobód politycznych i praw człowieka, wolnego rynku. Według twórców pomysłu, Litwa miała stać się regionalnym centrum, z którego będą promieniowały nowe inicjatywy. Patronem przedsięwzięcia w skali środkowoeuropejskiej miała być Polska, natomiast globalnej – Stany Zjednoczone. Na Litwie rolę głównego promotora *nowej polityki zagranicznej* odgrywał prezydent Valdas Adamkus, reemigrant z USA. Koncepcję wcielano w życie w latach 2004–2009. Skutki jej realizacji nie były jednoznaczne. Negatywnym następstwem stało się pogorszenie stosunków z Moskwą, cho-

ciaż w tym wypadku odpowiedzialność nie spoczywała jedynie po stronie Wilna.

W 2009 roku Litwa stanęła przed koniecznością przewartościowania polityki zagranicznej. Zmieniła się koniunktura międzynarodowa. Stany Zjednoczone, nie tylko na gruncie wschodnioeuropejskim, zrezygnowały z konfrontacyjnego stylu polityki wobec Rosji. Również Polska na nowo zdefiniowała własne priorytety. Warszawa zaczęła energiczniej naciskać na Wilno, domagając się poprawy sytuacji polskiej mniejszości. Na Litwie dotkliwie dały o sobie znać skutki światowego kryzysu ekonomicznego. Po zamknięciu ignalińskiej elektrowni atomowej kluczowym zadaniem stało się zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa. Kłopotom towarzyszyła społeczna frustracja, narastała fala populizmu, dały o sobie znać nastroje nacjonalistyczne. Zmiany zbiegły się z początkiem prezydentury Dalii Grybauskaitė. Pani prezydent, we współdziałaniu z rządem, dokonała korekty polityki zagranicznej. Wyrażnemu wyhamowaniu i ochłodzeniu uległy zwłaszcza relacje z Polską. Grybauskaitė demonstrowała też niezadowolenie ze stanu stosunków z Waszyngtonem. Sygnalizowała za to chęć nawiązania bliższej współpracy z czołowymi państwami Unii Europejskiej. Wilno zaczęło intensywniej szukać oparcia także w krajach Europy Północnej. Powrócono do idei kooperacji nadbałtyckiej, ale rezultaty na tym polu nie były zadowalające. Ponadto znacznie zintensyfikowano kontakty z Białorusią, jednak na przeszkodzie stanął rozwój sytuacji w Mińsku. Połowicznie udało się natomiast próba naprawienia stosunków z Moskwą.

W wyborach do Sejmu w październiku 2012 roku zwyciężyły ugrupowania lewicowe i centrowe. Do koalicji rządzącej weszła partia reprezentująca polską mniejszość: Akcja Wyborcza Polaków na Litwie (Lietuvos Lenkų Rinkimų Akcija). Premierem został przywódca socjaldemokratów, Algirdas Butkevičius. Tekę szefa dyplomacji objął Linas Linkevičius. Tuż po nominacji, minister zapowiedział, że Litwie, co prawda, jest potrzebny „reset” w stosunkach z sąsiadami, ale rewolucji w polityce zagranicznej nie będzie. Nowemu rządowi zależało między innymi na uspokojeniu napiętych relacji z Polską. W trakcie wizyty w Warszawie w lutym 2013 roku, Linkevičius przeprosił za odrzucenie kilka lat wcześniej ustawy umożliwiającej mniejszościom oryginalną pisownię nazwisk. Gest ministra został jednak skrytykowany przez prezydent Grybauskaitė. Jak się wydaje, kontrowersje w istocie nie dotyczyły jedynie stosunków z polskim sąsiadem. Między pałacem prezydenckim a rządem doszło do sporu kompetencyjnego. W pierwszych miesiącach działalności nowego lewicowego rządu rzeczywiście nie nastąpił ani przełom w kontaktach z Warszawą, ani nie prze-

prowadzono poważniejszej zmiany dotychczasowych wektorów polityki zagranicznej. Priorytetowym zadaniem dyplomacji stało się przygotowanie do przyjęcia przez Litwę przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej od 1 lipca 2013 roku.

Głównymi celami, stawianymi sobie przez litewskich decydentów w latach 1990–2012 były najpierw odzyskanie niepodległości, potem jej utrzymanie, wreszcie zakorzenienie kraju na Zachodzie. W miarę możliwości podejmowano także próby umocnienia międzynarodowej pozycji państwa. Mimo że w tym okresie litewska dyplomacja odnotowywała zarówno sukcesy, jak porażki, to końcowy bilans należy zdecydowanie uznać za dodatni. Większość strategicznych celów została bowiem osiągnięta. W realizacji niektórych zamierzeń przeszkodziły niezależne od Wilna czynniki zewnętrzne, ale również zadawnione, nadal nieprzezwyciężone narodowe kompleksy i uprzedzenia. Na początku trzeciej dekady drugiej niepodległości Litwa stanęła przed kolejnymi wyzwaniami.

Kwiecień 2013

Wykaz źródeł i literatury

Dokumenty, akty prawne

- A Charter of Partnership Among the United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania*, 16 stycznia 1998, http://www.state.gov/www/regions/eur/ch_9801_baltic_charter.html [13.12.2012]
- Agreement Between Political Parties of the Republic of Lithuania of the Main Foreign Goals and Objectives of Lithuania for 2004–2008*, 5 października 2004, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14
- Aide-mémoire w sprawie potrzeb mniejszości polskiej w Republice Litewskiej*, „Lithuania” 1991, nr 1
- Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo*, <http://www.lrs.lt/datos/kov011/signatarai/aktas.htm> [3.11.2012]
- Deklaracija dėl draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos*, 13 stycznia 1992, http://www.urm.lt/umr/m/m_files/wfiles/file1539.doc [15.11.2012]
- Deklaracija dėl Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos geros kaimynystės santykiai*, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007
- Deklaracija „Dėl Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos santykių pagrindų”*, 21 lipca 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11171&p_query=&p_tr2= [20.10.2012]
- Istatymo dėl Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo*, 11 listopada 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245599 [3.03.2013]
- Joint Communique of the Meeting of the Presidents of Estonia, Latvia, Lithuania and Poland*, Vilnius 6 November 2006, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 18, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2006-18/Joint%20Communique%20of%20the%20meeting%20of%20the%20Presidents.pdf> [14.02.2013]
- Joint Statement by the Heads of State of Azerbaijan, Georgia, Lithuania, Moldova, Romania and Ukraine – Building Democracy from the Baltic to the Black Sea*, 22 kwietnia 2005, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2005, nr 15–16
- Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.)*, http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/ [29.09.2012]
- Konsulinė konvencija tarp Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos*, 13 stycznia 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111458&p_query=&p_tr2= [15.11.2012]
- Latvijas Respublikas, Lietuvos Respublikos, Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Estijos Respublikos Pareiškimas*, 13 stycznia 1991, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. kreipimasis „Į pasaulio tautas”*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kov011/p28.htm> [1.10.2012]

- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 12 d. kreipimasis į TSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininką Michailą Gorbačiovą*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kov01/p32.htm> [1.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 17 d. kreipimasis „Į demokratinių valstybių vyriausybes“*, <http://www.archyvai.lt/exhibitions/kov01/p33.htm> [1.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pareiškimas dėl moratoriumo*, Vilnius, 1990 metų birželio 29 diena, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nutarimas dėl Valstybinės Komisijos Rytų Lietuvos Problemoms išnagrinėti sudarymo*, 6 lipca 1990, <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktroid=0FFC1371-42E6-4873-9CBD-1672CBF6557C> [22.10.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl geros kaimynystės ir bendradarbiavimo*, 6 lutego 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27321&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl Lietuvos ir Baltarusijos valstybės sienos*, 6 lutego 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27323&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės sutartis „Dėl Jungtinių Valstijų taikos korpuso programos Lietuvos Respublikoje“*, 7 lutego 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=131723&p_query=&p_tr2= (26 listopada 2012)
- Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis*, 17 czerwca 2002, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=196479&p_query=&p_tr2= [9.01.2013]
- Lietuvos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis „Dėl valstybės sienos atstatymo“*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=22786&p_query=&p_tr2= [20.11.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis „Dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo“*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11154&p_query=&p_tr2= [8.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Prancūzijos Respublikos santarvės, draugystės ir bendradarbiavimo sutartis*, 15 maja 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11159&p_query=&p_tr2= [20.10.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos“*, 24 października 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90743&p_query=&p_tr2= [28.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje“*, 24 października 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90745&p_query=&p_tr2= [28.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos ratifikavimo įstatymas*, 19 października 1999, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=83899 [28.12.2012]
- Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“*, 5 maja 2000, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=106811&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]
- Lietuvos Respublikos ir Vengrijos Respublikos sutartis „Dėl draugiškų santykių ir bendradarbiavimo“*, 8 sierpnia 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11176&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje*, 12 stycznia 1991, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007

- Lietuvos Respublikos Konstitucija*, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm#NESIJUNGIMO> [22.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Konstitucinis Įstatymas Dėl Lietuvos Valstybės*, 11 lutego 1991, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm#SUDEDAMOJIDALIS> [23.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Nacionalinio Saugumo Pagrindų Įstatymas*, 19 grudnia 1996, http://www.istatymas.lt/istatymai/nacionalinio_saugumo_pagrindu_istatymas.htm [11.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas*, 7 czerwca 2012, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/kalbos/lietuvos_respublikos_prezidentes_dalios_grybauskaites_metinis_pranesimas_12525.html (15marca 2013)
- Lietuvos Respublikos Prezidentė. Prezidento Institucija, Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Prioritetai*, http://www.president.lt/lt/prezidento_institucija/prezidente_dalia_grybauskaite/prioritetai.html [13.03.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas pareiškimas dėl rengiamos Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos asociacijos sutarties*, 4 maja 1995, <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=2A40370C-EE89-4059-AA6C-ED484F7604E1> [14.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės programos*, 9 grudnia 2008, http://www.lrvk.lt/bylos/vyriausybes/15-vyr-dok/15_vyr_programa.pdf [11.02.2013]
- Lietuvos Respublikos partijos kreipėsi į Respublikos Prezidentą dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO*, 5 października 1993, https://www.urm.lt/get_file.php?file=L2RhGEvaHR0cGQvaHRtbC9lbXIvbS9cX2ZpbGVzL3dmaWxlcY9maWxlnNTI4LmpwZztwYXJlaXNRaW1hc2IuSIBHOzs= [30.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas „Dėl referendumo dėl Ignalinos atominės elektrinės darbo pratęsimo paskelbimo“*, 14 lipca 2008, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324562&p_query=&p_tr2= [4.03.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl 2010 m. gruodžio 19 d. Prezidento rinkimų Baltarusijoje“*, 23 grudnia 2010, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389423 [27.03.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“*, 1 maja 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232592 [4.02.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl valstybės užsienio politikos kryptių tęstinumo“*, 16 listopada 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245450 [7.02.2013].
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl Baltarusijos Prezidento rinkimų“*, 21 marca 2006; http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=272182 [27.02.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl bendradarbiavimo su Rusijos Federacijos Kaliningrado“*, 9 września 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=241100 [27.02.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Rezolucija „Dėl incidento su Rusijos kariniu orlaiviu SU-27“*, 13 października 2005, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=263491 [1.03.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimo opozicijos partijos išleido memorandumą dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų*, 29 listopada 1993, https://www.urm.lt/get_file.php?file=L2RhGEvaHR0cGQvaHRtbC9lbXIvbS9cX2ZpbGVzL3dmaWxlcY9maWxlnTU0LnBkZjrtZW1vc mFuZHVtYXMucGRmOzs= [30.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Baltarusijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl „Objekto 500“ ir hidroelektrinės „Tautų draugystė“*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=273248&p_query=&p_tr2= [31.12.2012]

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Jungtinės Karalystės Vyriausybės sutartis „Dėl kapitalo investicijų skatinimo ir jų apsaugos“*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11160&p_query=&p_tr2= [20.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Izraelio valstybės Vyriausybės sutartis „Dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos“*, 2 paždžiernika 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=88132&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Izraelio Valstybės Vyriausybės sutartis „Dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse“*, 2 paždžiernika 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49156&p_query=&p_tr2= [1.01.2013]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl prekybinių ir ekonominių santykių“*, 18 listopada 1993; http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19836&p_query=&p_tr2= [20.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl abiejų valstybių piliečių kelionių*, 30 grudnia 2002, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=198053&p_query=&p_tr2= [29.12.2012].
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Ministrų Kabineto susitarimas dėl bendradarbiavimo kovojant su nusikalstamumu ir tarptautiniu terorizmu*, 12 kwietnia 2007, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=314721&p_query=&p_tr2= [26.02.2013]
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo principų ir tarpusavio santykių slygų transporto srityje“*, 7 lipca 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=11215&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]
- O nieprzystępowaniu Republiki Litewskiej do postradzieckich związków wschodnich*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/litwa-d.html> [22.10.2012]
- Prancuzijos Respubliko Prezidento Francois Mitterando ir Vokietijos Federacinės Respublikos Kancelerio Helmuta Kohlio laiškas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui Vytautui Landsbergiui*, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007
- Respubliko Prezidento Algirdo Brazauskio pareiškimas dėl lietuvių narystės NATO, https://www.urm.lt/get_file.php?file=L2RhdGEvaHR0cGQyaHRtbc91bXl1bS9tX2ZpbGVzL3d-maWxlcY9maWxlNTI5LmpwZztwYXJlaXNraW1hcy5KUeC7Ow== [12.12.2012]
- Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos grafikas*, 8 września 1992, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8071&p_d=114171&p_k=1 [21.10.2012].
- Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos valstybinių delegacijų darbo susitikimo komunikatas*, Vilnius, 1992 metų sausio 31 diena, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1992*, Vilnius 2007
- Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos karių dalyvavimo Jungtinių Amerikos Valstijų vadovaujamoje tarptautinėje operacijoje Persijos įlankos regione“*, 25 marca 2003, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=207101 [14.12.2012]
- SSRS Ultimatumas Lietuvos Socialistinės Respublikos Aukščiausiai Tarybai*, 10 stycznia 1991, [w:] *Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991*, Vilnius 2007
- Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo*, 7 listopada 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=25997&p_query=&p_tr2= [26.11.2012]
- Sutartis tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=97613&p_query=&p_tr2= [23.10.2012]
- Vilnius Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and Resolutions Adopted at the Eighteenth Annual Session*, 29 czerwca–3 lipca 2009, http://www.oscepa.org/members/member-directory/doc_download/261-vilnius-declaration-english [24.03.2013]

The Washington Declaration, 23 kwietnia 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-063c.htm> [13.12.2012]

Sprawozdania stenograficzne

- Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*, posiedzenie 29 czerwca 1990, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251313 [18.10.2012]
- Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*, posiedzenie 28 grudnia 1990, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251215 [3.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimas, Skirtas Lietuvos Respublikos Prezidento priesaikos ceremonijai*, posiedzenie 25 lutego 1993; http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235611 [3.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 22 grudnia 1993, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=237050#zymas_3s56podisk [30.11.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 10 lutego 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=237221#zymas_3s69pobraz [8.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 26 kwietnia 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238714#zymas_4s21polietprez [10.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 13 października 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238907#zymas_5s17ponutdeldraugsant [10.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 15 października 1994, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238895#zymas_5s5polenk [10.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 26 stycznia 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=239049 [20.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 30 maja 1995, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=239966#zymas_6s38poPrez [20.12.1995]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 6 marca 1996, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=240261#zymas_7s84polenkprezkalb [10.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 20 sierpnia 1996, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=240827#zymas_8ns7pokreip [20.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 18 lutego 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=234723 [11.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 24 kwietnia 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49213 [13.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 4 listopada 1997, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=47185 [14.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 28 października 1999, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89160 [20.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 13 czerwca 2000, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=102961 [29.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 18 kwietnia 2001, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130358 [11.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 19 grudnia 2001, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=156952 [14.12.2012]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramos*, posiedzenie 10 marca 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=228397 [14.12.2012]

- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 1 maja 2004, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232482 [14.12.2012].
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 23 marca 2006, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=272674 [27.02.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 8 maja 2008, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319547 [3.03.2013]
- Lietuvos Respublikos Seimo Stenogramas*, posiedzenie 8 kwietnia 2009, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=369141 [17.03.2013]

Dzienniki, wspomnienia, przemówienia, wywiady

- Adamkus Valdas, *Be nutylėjimų*, Vilnius 2004
- Adamkus Valdas, *Black Sea Vision*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2005, nr 15–16
- Adamkus Valdas, *Lithuania as a Centre of Regional Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14
- Adamkus Valdas, *Paskutinė kadencija*, Vilnius 2011
- Azubalis: *Lithuania's Foreign Policy Without Heroism*, 27 stycznia 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/5218/azubalis-lithuanias-foreign-policy-without-heroism-20115218/> [14.03.2013]
- Bičkauskas Egidijus, *Pasirinkimas. Politiko autobiografija*, Vilnius 2000
- Brazauskas Algirdas, *Penkeri Prezidento metai*, Vilnius 2000
- Chalupec Igor, Filipowicz Cezary, *Rosja, ropa, polityka czyli o największej inwestycji PKN ORLEN*, Warszawa 2009
- D. Semaska: „A lot has been done”, 23 września 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/8312/d-semaska-a-lot-has-been-done-20118312/> [13.03.2013]
- Jesteśmy zupełnie inni. Rozmowa z Vidmantasem Povilonisem, przewodniczącym komisji spraw zagranicznych litewskiego parlamentu*, „Znak” 1992, nr 3
- „Kai kuriuose dvišaliuose santykiuose geriau daryti tam tikrą pauzę, nei bandyti taisyti, kas šiuo metu ne pataisoma”, – teigia prezidentė D. Grybauskaitė, „Veidas” 2012, nr 23
- Laikinojo Prezidento A.P. Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika”, 24 maja 2004, <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4994> [4.02.2013]
- Landsbergis Vytautas, *Laisvės byla*, Kaunas 1992
- Landsbergis Vytautas, *Nasz patriotyzm, ich szowinizm? Rozmawia Mariusz Maszkiewicz*, Toruń 2011
- Landsbergis Vytautas, *Przemówienie wygłoszone w Sejmie Litewskim 15 września 1994 o traktacie polsko-litewskim*, [w:] *Pozostawione historii. Litwini o Polsce i Polakach*, (red.) Katarzyna Korzeniewska, Vladas Sirutavičius, Kraków 1999
- Lietuvos užsienio politika: romantikai užleidžia vietą pragmatikams? (rozmowa z Povilasem Gylysem)*, „Lietuvos Rytas” 28 stycznia 1993
- Lithuania's foreign policy without ambitions – interview*, 20 lipca 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/2694/lithuanias-foreign-policy-without-ambitions-interview-20102694/> [13.03.2013]
- Litwa i Polska: Nie dajmy się Moskwie. Rozmowa z Audroniusem Ažubalisem*, „Gazeta Wyborcza” 2 listopada 2006
- Litewska droga do niepodległości. Rozmowa z Virgiljusem Čepaitisem, sekretarzem „Sajudisu”*, „Lithuania” 1990, nr 1
- Ministras jaučia opozicijos dolypumą. Interviu su užsienio reikalų ministru P. Gyliu*, „Diena” 18 listopada 1996

- Normalny Litwin, żaden komunista (rozmowa z prezydentem Litwy Algirdasem Brazauskasem), „Gazeta Wyborcza” 2 marca 1996*
- P. Gylys: Politikams nevalia skatinti priešpriešos tarp lietuvių ir lenkų*, <http://alkas.lt/2012/02/23/politikams-nevalia-skatinti-priespriesos-tarp-lietuviu-ir-lenku> [8.12.2012]
- Przemówienie Prezydenta Republiki Litewskiej Pana Algirdasa Brazauskasa w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej*, 17 lutego 1995, <http://www.lietuva.pl/getfile.php?id=243> [10.12.2012]
- Rozmowa z Antanasem Valionisem, litewskim ministrem spraw zagranicznych. Rozmawiał Jacek Komar*, „Gazeta Wyborcza” 1 lipca 2004
- Saudargas Algirdas, „*Aš jos turiu – Vilties*”, [w:] *Pirmoje vyriausybė 1990–1991*, Vilnius 2000
- Saudargas Algirdas, *Naujosios istorijos datas*, „Veidas” 1994, nr 10
- Sienos sutartis Dūmoje „istings”*, „Respublika” 6 listopada 1997
- Skąd Litwini wracali? Jan Widacki w rozmowie z Jarosławem Kurskim*, „Gazeta Wyborcza” 1 lutego 1998
- Valionis Antanas, *Lithuania, a Meeting Place of Europe*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13-14
- Valionis Antanas, *Lithuania's Foreign Policy Agenda*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 17
- Speech by the President of the Republic of Lithuania mr. Algirdas Brazauskas, Delivered at the Knesset in Jerusalem, at 4 .pm., 1 March 1995*, [w:] *Selection of Documents on Jewish Heritage and Problems*, (red.) Emanuelis Zingeris, Vilnius 1997
- Szybciej z Polska niż Skandynawią. Rozmowa z Algirdasem Saudargasem, ministrem spraw zagranicznych Litwy*, „Rzeczpospolita” 6 stycznia 1997
- Świat według Mellerera. Życie i polityka: ku przyszłości. Ze Stefanem Mellerem rozmawia Michał Komar*, Warszawa 2008

Artykuły publicystyczne

- 2009 m. rugsejo 4 d. Prezidentės Prancūzijos diena* „*Le Figaro*”, 4 września 2009, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/prezidente_ziniasklaidoje/prezidente_ziniasklaidoje_385/2009_m_rugsejo_4_d_prezidentes_d_grybauskaites_prancuzijos_dienrasciui_le_figaro.html [28.03.2013]
- A. Ažubalis Maskvoje: „Kalbėti apie okupacijos žalos atlyginimą su Rusija neradus sutarimo dėl praėties yra juokinga”*, 3 lutego 2011, <http://www.lrytas.lt/-12967494581294631394-a-a%C5%BEubalis-maskvoje-kalb%C4%97ti-apie-okupacijos-%C5%BEalos-atlyginim%C4%85-su-rusija-neradus-sutarimo-d%C4%97l-praeities-yra-juokinga.htm> [25.03.2013]
- A. Ažubalis, U. Paetas, E. Rinkevičius, G. Westerwelle. Už Europinę tarpusavio pasitikėjimo kultūrą*, 23 sierpnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/aazubalis-upaetas-erinkevicius-gwesterwelle-uz-europine-tarpusavio-pasitikėjimo-kultura.d?id=59365163> [29.03.2013]
- A. Brazauskas priėmė N. Obertyševą*, „Respublika” 23 marca 1993
- A. Brazauskas sveikina JAV ir Baltijos šalių chartiją*, „Respublika” 15 stycznia 1998
- A. Brazauskas: užsienio politika turi palengvinti kiekvieno Lietuvos žmogaus gyvenimą*, „Lietuvos Rytas” 20 maja 1993
- A. Kubilius. Kijeve susitiks su dviejų valstybių prezidentais ir pristatys Lietuvos branduolinės energetikos vystymo poziciją*, 18 kwietnia 2011, <http://www.lrv.lt/naujienos/?nid=8603> [28.03.2013]
- A. Paulauskas: „Negaiskime laiko diskusijoms”*, „Respublika” 7 grudnia 2001
- Adamkus: „oranzinė revoliucija” palies visą Rytų Europą*, 30 grudnia 2004, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/adamkus-oranzine-revoliucija-palics-visa-rytu-europa.d?id=5739942> [25.02.2013]

- Adamski Łukasz, *Z Litwą bez złudzeń*, „Rzeczpospolita” 17 lutego 2011
- Adomaitis Nerijus, *Lietuvos ir Suomijos vadovų susitikimai: nauji dviejų šalių bendra darbiavimo it tarptautinio saugumo akcentai*, „Lietuvos Rytas” 8 grudnia 1993
- Akińczo Aleksandra, *Politolog: Litwa na marginesie polskiej polityki zagranicznej*, „Gazeta Wyborcza” 9 lutego 2011
- Akińczo Aleksandra, *Stosunki litewsko-białoruskie pozostaną pragmatyczne*, 29 marca 2006, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Stosunki-litewsko-bialoruskie-pozostana-pragmatyczne,wiad,8247172,wiadomosc.html> [27.02.2013].
- Algirdo Brazausko vizitai į Rytus, „Lietuvos Rytas” 6 listopada 1993
- Alšėnaitė Ieva, *Amerika supranta Baltijos šalių norą gyventi saugiai*, „Diena” 2 lipca 1996
- Ambassador to Georgia fired by Lithuanian President over CIA prison scandal, 15 grudnia 2009, http://www.alfa.lt/straipsnis/10304745/?Ambassador.to.Georgia.fired.by.Lithuanian.President.over.CIA.prison.scandal..update.=2009-12-15_23-11 [14.03.2013]
- Ar sugaus diplomatai karingą žodį?, „Lietuvos Rytas” 26 lutego 1992
- Ažubalis Audronius, *Pasikeitė politikos atlikimo stilius*, 28 kwietnia 2010, <http://www.veidas.lt/pasikeite-politikos-atlikimo-stilius> [14.03.2013]
- Ažubalis Audronius, *Išmokime puoseletį vizijas*, 23 lutego 2011, <http://iq.lt/komentarai/a-azubalis-ismokime-puoseleti-vizijas/> [14.03.2013]
- Bačiulis Audrius, *Ar lenkai pardous Lietuvą rusams?*, „Veidas” 2009, nr 15
- Bačiulis Audrius, *Atgal į Baltoscandiją?*, „Veidas” 2010, nr 6
- Bačiulis Audrius, *Baltiją vienija Skandinavijos pinigai ir energetika*, 3 kwietnia 2012, <http://www.veidas.lt/baltija-vienija-skandinavijos-pinigai-ir-energetika> [30.03.2013]
- Bačiulis Audrius, *D. Grybauskaitė tampa regiono problema*, „Veidas” 2012, nr 16
- Bačiulis Audrius, *D. Grybauskaitės kvietimas – išbandytas D. Miedvedevui*, „Veidas” 2010, nr 3
- Bačiulis Audrius, *D. Grybauskaitės žadėtas perversmas užsienio politikoje neįvyko*, „Veidas” 2009, nr 52
- Bačiulis Audrius, *Diplomatai lieka be kelnių*, „Veidas” 2009, nr 46
- Bačiulis Audrius, *Dzieniai geri, panowie!*, „Respublika” 6 marca 1996
- Bačiulis Audrius, *Energetika – Rusijos Trojos arklys Lietuvoje*, „Veidas” 2007, nr 48
- Bačiulis Audrius, *Estas ižėdžiamai, bet tiksliai parodė Lietuvos karinį neigalumą*, „Veidas” 2011
- Bačiulis Audrius, *„Gazpromas” pradėjo karą prieš Lietuvą?*, „Veidas” 2011
- Bačiulis Audrius, *Istorinė netektis*, „Veidas” 2010, nr 16
- Bačiulis Audrius, *Ištykymybę Vašingtonui keičia ištykymybė Briuseliui*, „Veidas” 2010, nr 15
- Bačiulis Audrius, *JAV kongresmenai reikalauja atsisimti A. Lileikis*, „Respublika” 23 marca 1996
- Bačiulis Audrius, *Kariuomenei į sakytą išgyventi*, „Veidas” 2009, nr 19
- Bačiulis Audrius, *Kiek Lietuva pajėgi imtis savaraniškas užsienio politikos*, „Veidas” 2010, nr 4
- Bačiulis Audrius, *Konservatoriai siūlo Lietuvai tapti „rusorealiste”*, „Veidas” 2007, nr 20
- Bačiulis Audrius, *Kuriasi bendras Baltijos regionas*, „Respublika” 17 kwietnia 1996
- Bačiulis Audrius, *Lenkija neišmanduoja progos tapti regiono lydere*, „Veidas” 2009, nr 36
- Bačiulis Audrius, *Lietuva adomkinę užsienio politiką keičią į landsberginę*, „Veidas” 2010, nr 12
- Bačiulis Audrius, *Lietuva dar prisikentės nuo R. Sikorskio*, „Veidas” 2011, nr 7
- Bačiulis Audrius, *Lietuva įsivėlė į slidų žaidimą*, „Veidas” 2008, nr 30
- Bačiulis Audrius, *Lietuva keičia narystę klube*, „Veidas” 2011, nr 4
- Bačiulis Audrius, *Lietuva netapo abejinga „ubagams”*, „Veidas” 2011
- Bačiulis Audrius, *Lietuva – pirmoji prie NATO slekščio*, „Respublika”, 27 kwietnia 1999
- Bačiulis Audrius, *Lietuva su Rusija kovoja ne darbais, o žodžiais*, „Veidas”, 2008, nr 39

- Bačiulis Audrius, *Lietuvos santykių su Rusija dvilipumas*, „Veidas“ 2009, nr 8
- Bačiulis Audrius, *M. Olbrajt ragina Baltijos valstybės siekti narystės NATO*, „Respublika“ 14 lipca 1997
- Bačiulis Audrius, *„Mažeikių naftą“: trečias kartas nemeluos?*, „Veidas“ 2006, nr 51
- Bačiulis Audrius, *Mitas apie blogus santykius su Rusija*, „Veidas“ 2012, nr 50
- Bačiulis Audrius, *NATO: vieno siekmė, kita pasiekėmė*, „Veidas“ 2009, nr 13
- Bačiulis Audrius, *Naujos geopolitinės architektūros pradžia*, „Veidas“ 2006, nr 19
- Bačiulis Audrius, *Nuo karo padėties iki strateginės partnerystės*, „Vaidas“ 2006, nr 36
- Bačiulis Audrius, *Politinis triemtynys grįžte į URM*, „Veidas“ 2008, nr 46
- Bačiulis Audrius, *Prezidentas tapo „didžiųjų stabilizatoriumi“*, „Veidas“ 2006, nr 30
- Bačiulis Audrius, *Protestas Lietuvoje, bet subalansuotas Varšuvai*, „Veidas“ 2011, nr 37
- Bačiulis Audrius, *Rinkimai Baltarusijoje tapo Lietuvos vidaus politikos reikšniu*, „Veidas“ 2011, nr 2
- Bačiulis Audrius, *Rusija kirto per jautrias vietas – vežėjus ir pieninkus*, „Veidas“ 2009, nr 33
- Bačiulis Audrius, *Rusija netikėtai atsigręžė į Lietuvą*, „Veidas“ 2010, nr 7
- Bačiulis Audrius, *Rusijos tranzitas per Lietuvą*, „Veidas“ 2008
- Bačiulis Audrius, *Strateginė partnerystė virsta strateginiu šalčiu*, „Veidas“ 2010, nr 33
- Bačiulis Audrius, *Suartėjimo su Baltarusija variklis – verslas*, „Veidas“ 2010, nr 35
- Bačiulis Audrius, *Tylus darbininkas*, „Veidas“ 2006, nr 21
- Bačiulis Audrius, *Užsienio politika prezidentei mažai rūpi*, „Veidas“ 2011, nr 26
- Bagdanskis Jonas, *Lietuvos ir Baltarusijos premjerai pažadėjo gerų perrainų „Gervėčių salai“ ir vienu du pasikalbėjo prie Naručio*, „Lietuvos Rytas“ 15 czerwca 1993
- Bagdonas Aivaras, *Ar Lietuvos ir Baltarusijos santykiai tikrai šyla?*, 5 sierpnia 2008, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3493> [27.03.2013]
- Bagdonas Ažuolas, *Konservatorių tiesmukumas namie trukdo užsienio politikos tikslams*, 28 lipca 2009, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/abagdonas-konservatorių-tiesmukumas-namie-trukdo-uzsienio-politikos-tikslams.d?id=23307542> [15.03.2013]
- Baltijos asamblėja: kelias tarp Rytu ir Vakaru*, „Lietuvos Rytas“ 2 kwietnia 1992
- Baltijos integracija į ES – ir skandinavų tikslas*, „Lietuvos Aidas“ 5 lipca 1995
- Baltijos Priemjerai kuria Baltbatą*, „Diena“ 15 września 1994
- Baltijos šalių Prezidentų laiškai B. Clintonui*, „Diena“ 1 czerwca 1996
- Baltijos šalys nenori į NVS*, „Respublika“ 21 maja 1996
- Baltijos šalys turi būti kartu*, „Respublika“ 7 lutego 1996
- Baltijos valstybės beldžiasi į Europos Bendrijos duris*, „Lietuvos Rytas“ 4 czerwca 1993
- Baltoscandia is awakening*, by Azubalis, 11 września 2011, <http://www.lithuaniatribune.com/8205/baltoscandia-is-awakening-20118205/> [14.03.2013]
- Bancevičiūtė T., *V. Landsbergio pakalbis su B. Jelcynu*, „Lietuvos Aidas“ 4 listopada 1992
- Bartasevičius Valdas, *Kremlius – Lietuvos ambasada: nauji orientyvai gyveninių interesų erdvėje*, „Lietuvos Rytas“ 21 stycznia 1992
- Bartasevičius Valdas, *Lietuva-Rusija: patikimas kaimynas geriau už vyresnįjį broli*, „Lietuvos Rytas“ 18 stycznia 1992
- Bartasevičius Valdas, *Lietuva-Rusija: vyriausybių vadovą parašai it prekių tiekimo viltis*, „Lietuvos Rytas“ 7 marca 1992
- Bendras Lietuvos ir Baltarusijos komunikatas*, „Lietuvos Rytas“ 7 stycznia 1992
- Bielecki Tomasz, *Litwa spiera się o to, jak rozmawiać z Rosją*, „Gazeta Wyborcza“ 12 marca 2010
- Bradley Bryan, *Mazeikiu Nafta head says watershed Yukos deal will succeed*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/5488/> [8.12.2012]

- „Braterstwo z Polską to miłość nieodwzajemniona”, 16 marca 2009, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Braterstwo-z-Polska-to-milosc-nieodwzajemniona,wid,10946899,wiadomosc.html> [17.03.2013]
- Bruveris Vytautas, *Lenkija ir Lietuva: strateginė partnerystė ir tautinės mažumos*, „Lietuvos Aidas” 19 czerwca 1999
- Bruveris Vytautas, *Referendumo sėkmei – penki milijonai*, „Respublika” 16 maja 2003
- Bulgarų Vyriausybė ignoravo A. Brazauską, „Respublika” 12 kwietnia 1996
- Bukinas Eugenijus, *Buvusio vienuolyno skiautai kaimyninių šalių premjerus paskatino galvoti apie ateitį, o praeitį polikti istorikams*, „Lietuvos Rytas” 9 stycznia 1993
- Bukinas Eugenijus, *Lietuvos ir Rusijos santykiai: naujas posūkis ar politinės kovos viršūnė?*, „Lietuvos Rytas” 19 stycznia 1993
- Bukinas Eugenijus, *Pavasaris Baltarusijos premjero vizitas į Lietuvą apti rolė dvišalių santykių ledus*, „Lietuvos Rytas” 17 marca 1993
- Bukinas Eugenijus, *Rinkevičiūtė Daiva, Baltijos šalių premjerai: skambių deklaracijų laikas baigėsi atėjo metas realiais darbais grįsti Baltijos kelią*, „Lietuvos Rytas” 18 kwietnia 1993
- Burzyńska Beata, *Gdzie trzech się bije... nikt nie skorzysta*, 25 listopada 2012, <http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/gdzie-trzech-sie-bije-nikt-nie-skorzysta> [30.03.2013]
- Černiauskas Šarunas, *„Mažeikių naftą” lenkams – tarpinis finišai*, „Respublika” 16 grudnia 2006
- Čiužauskas Darius, *Rusijos gynybos ministras demonstravo draugiškumą*, „Respublika” 31 lipca 2002
- Čyvas Tomas, *Kokia Lietuvos užsienio politika?*, 20 września 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/556420/kokia-lietuvos-uzsienio-politika> [14.03.2013]
- Čyvas Tomas, *Lietuvos užsienio politika – apsisuko galva?*, 28 marca 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/531394/lietuvos-uzsienio-politika-apsisuko-galva> [28.03.2013]
- D. Grybauskaitė: dalykinis bendradarbiavimas su Lenkija – labai geras, politinis gali ir palaukti, 28 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-dalykinis-bendradarbiavimas-su-lenkija-labai-geras-politinis-gali-ir-palaukti.d?id=59020733> [21.03.2013]
- D. Grybauskaitė nevyks į Varšuvą rengiamą Lenkijos ir Baltijos šalių viršūnių susitikimą, 10 kwietnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-nevyks-i-varsuvoje-rengiama-lenkijos-ir-baltijos-saliu-virsuniu-susitikima.d?id=57919850> [21.03.2013]
- D. Semaška: Lietuva baiminasi Ukrainoje „baltarusiško scenarijaus”, 11 lipca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dsemaška-lietuva-baiminasi-ukrainoje-baltarusisko-scenarijaus.d?id=59095505> [27.03.2013]
- Dapkus Liudas, *Izraelio gynybos modelis: kervirtadenis biudžeto už savaraniška politika*, „Lietuvos Rytas” 2 maja 1992
- Damauskas Žydrūnas, *Lietuviška elektra pasiekė ir Skandinavijos šalis*, „Lietuvos Rytas” 5 stycznia 2007
- Damauskas Žydrūnas, *„PKN Orlen” liko paskutini barierą*, „Lietuvos Rytas” 10 czerwca 2006
- Degutienė Edit, *Ar Lietuva – Lenkijos pakraštys?*, „Vėdas” 2007
- Degutienė Edit, *G. W. Bushas, „Ne vena iš NATO narystės siekiančių šalių neturi tapti kitų valstybių planų objektu”*, „Lietuvos Aidas” 18 czerwca 2001
- Degutis Algimantas, *Parafuota Lietuvos ir Lenkijos sutartis*, „Lietuvos Aidas” 19 marca 1994
- Degutis Gintautas, *Lietuvos užsienio politikos kontūruose – ir dėmesys šalies verslui*, 18 lipca 2012, <http://vz.lt/Default.aspx?PublicationId=0c80650b-1669-4275-b3a9-0714d9cb1850> [15.03.2013]
- Del D., *Grybauskaitės vizito Maskvoje datos dar nekalbama*, „Lietuvos Rytas” 12 sierpnia 2010

- Digrytė Eglė, *A. Lukašenka: jei ES nepakeis mąstymo, mes nieko nepadarysime*, 16 września 2009, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/alukasenka-jei-es-nepakcis-mastymo-mes-nicko-nepadarysime.d?id=24078220> [27.03.2013]
- Drunga Mykolas, *Vilniaus konferencijos atgarsiai pasaulio žiniasklaidoje*, „Aikračiai“ 2006
- Du buvę leningradiečiai V. Putinas ir D. Grybauskaitė susitiko Suomijoje, <http://www.lrytas.lt/-12658213371265306526-p2-du-buv%C4%99-leningradie%C4%8Diai-v-putinas-ir-d-grybauskait%C4%97-susitiko-suomijoje-dar-papildyta.htm> [23.03.2013]
- Durys į Europą atsiveria sunkiai, „Lietuvos Aidas“ 21 listopada 1990
- Europos Sąjungos šeima įsileido į savo namus, „Lietuvos Rytas“ 17 kwietnia 2003
- Erlanger Steven, *Russia-Lithuania Talks Over Troops at Impasse*, „The New York Times“ 24 sierpnia 1993
- Frattini Franco, Ušackas Vygaudas, *A European Belarus*, 13 października 2009, <http://www.europeanvoice.com/article/2009/10/a-european-belarus/66115.aspx> [27.03.2013]
- Fuks Erika, Estijos prezidentas kalba apie nusivylimą dėl VAE, D. Grybauskaitė – apie negebėjimą vykdyti didelių projektus, 28 listopada 2012, <http://verslas.delfi.lt/verslas/estijos-prezidentas-kalba-apie-nusivylima-dcl-vac-d-grybauskaite-apie-negebejima-vykdyti-dideliu-projektus.d?id=60098827> [30.03.2013]
- G.Kirkilas – pas V.Janukovičių, „Respublika“ 11 sierpnia 2006
- G. Vitkus. *Tarp Lietuvos ir Rusijos – šaltasis karas*, 6 października 2007, <http://www.geopolitika.lt/?artc=1236> [2.03.2013]
- Gadomski Witold, *Biznes i „jagielloniska polityka“*, „Gazeta Wyborcza“ 31 maja 2010
- Garbačiauskaitė Monika, *Extravagant Lithuania's Foreign Policy*, 9 kwietnia 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/1373/extravagant-lithuanias-foreign-policy-by-monika-garbačiauskaitė-20101373/> [15.03.2013]
- Gardauskienė Giedrė, *Latvija ir Estija supranta negalinčios diktuoti pletros sąlygų Alijansui*, „Lietuvos Aidas“ 20 grudnia 2000
- Gaižauskaitė Violeta, *Rusijos pozicija derybose griežtėja, tačiau Maskvoje kaito ne tik Lietuvos derybininkų galvos*, „Lietuvos Rytas“ 24 marca 1994
- Gečas Jonas, *Į NATO – be Latvijos ir Estijos*, „Respublika“ 14 marca 1995
- Geros kaimynystės santykių svarbą šalies vadovė telefonu aptarė su Rusijos Prezidentu, 18 sierpnia 2009, http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/geros_kaimynystes_santykiu_svarba_salies_vadove_telefonu_aptare_su_rusijos_prezidentu.html [24.03.2013]
- Girnius Kęstutis, *Baltijos šalio bendradarbiavimas*, „Atgimimas“ 1996, nr 5
- Girnius Kęstutis, *Donkichotiška užsienio ir saugumo politika*, http://www.alfa.lt/straipsnis/10236844/Donkichotiska.uzsienio.ir.saugumo.politika=2008-11-17_08-14/ [8.02.2013]
- Girnius Kęstutis, *Iššūkiai Lietuvos užsienio politikai*, 2 czerwca 2008, <http://www.geopolitika.lt/?artc=2165> [8.02.2013]
- Girnius Kęstutis, *Lithuania's Foreign Policy; forwards into the past*, 20 czerwca 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/2207/lithuanias-foreign-policy-forwards-into-the-past-by-kestutis-girnius-20102207/> [13.03.2013]
- Girnius Kęstutis, *Prezidentės užsienio politika – važiuoti ar nevažiuoti?*, 23 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kgirnius-prezidentes-uzsienio-politika-vaziuoti-ar-nevaziuoti.d?id=58735513> [15.03.2013]
- Godunavičius Arūnas, *Pradžia padaryta*, „Respublika“ 15 stycznia 1992
- Grizibauskienė Eugenija, *Mainais už „Mažerkių naftą“ lenkai siūlo energetinį saugumą*, „Veidas“ 2006, nr 2
- Grizibauskienė Eugenija, *Naujoji Lietuvos ir Lenkijos unija*, „Veidas“ 2006, nr 23

- Grižibauskienė Eugenija, *Naujasis naftos koridorius aplenks Rusiją*, „Veidas” 2007, nr 20
- Grumadaitė Rita, *A. Brazauskas: Lietuvos durys atviros užsienio kapitalui*, „Lietuvos Rytas” 16 maja 1993
- Grybauskaitė *Hopes That Lithuanian-Latvian Relations Will Not Be Damaged By Ambassador's Comment*, 1 czerwca 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/6896/grybauskaitė-hopes-that-lithuanian-latvian-relationship-wont-be-damaged-over-a-comment-20116896/> [30.03.2013]
- Grybauskaitė: *Polska komercjalizuje politykę zagraniczną*, „Rzeczpospolita”, 19 grudnia 2011
- Gudas Vigradas, *Šeštakai – dar vieneri Lietuvos vartai į pasaulį*, „Lietuvos Rytas” 13 stycznia 1992
- Gudas Vigradas, *Tiesimas elektros tiltas su Švedija*, „Respublika” 26 sierpnia 2006
- Guiga Vygandas, Grumadaitė Rita, *Aistros dėl Adutiško geležinkelio staties: jas užvirė kladinga oficialios sutarties formuluotė ar pastapingos nuolaidos?*, „Lietuvos Rytas” 8 grudnia 1993
- Gvozdaite Laura, *Atominė Baltorusioje – gresmė Lietuvai*, „Veidas” 2010, nr 20
- Gvozdaite Laura, *Brangios dujos – kaina už pračities klaidas ir dabarties aroganciją*, „Veidas” 2011, nr 38
- Gvozdaite Laura, *Rusiškas Austrijos spjūvis Lietuvai*, „Veidas” 2011, nr 30
- Gylis Povilas, *Ar Lenkija turi slaptą antilietuvišką strategiją?*, 29 czerwca 2011, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/pgylis-ar-lenkija-turi-slapta-antilietuviska-strategija.d?id=47029687> [20.03.2013]
- Hyndle-Hussein Joanna, *Litwa konsekwentnie zacieśnia współpracę z Białorusią*, 27 października 2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-10-27/litwa-konsekwentnie-zaciesnia-wspolprace-z-bialorusia> [27.03.2013]
- Ignatavičius Tadas, *Durys į NATO aitvaras visiems*, „Respublika” 17 kwietnia 1996
- Ignatavičius Tadas, *Norvegija domisi Lietuva, o Lietuva – Lotynų Amerika*, „Respublika” 19 marca 1996
- Istorinis Grybauskaitės ir Putino susitikimas Helsinkyje, http://www.alfa.lt/straipsnis/10314765/?Istorinis.Grybauskaites.ir.Putino.susitikimas.Helsinkyje=2010-02-11_07-12 [24.03.2013]
- Ivanas prie vamzdžio – Gediminsas prie bėgo (karykatūra), „Veidas” 2006, nr 34
- Iškauskas Česlovas, *A. Lukašenka Vilniuje: ar misija įmanoma?*, 18 września 2009, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3562> [27.03.2013]
- Iškauskas Česlovas, *Lietuva ir NATO: vilčių ir abejonių kelias*, 28 marca 2012, <http://geopolitika.lt/?artc=5294> [28.03.2013]
- Į Rytų partnerystės susitikimą asmenys, kuriems taikomi kelionių apribojimai, kviečiami nebus*, 18 stycznia 2013, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/i-rytu-partnerystes-susitikima-asmenys-kuriems-taikomi-kelioniu-apribojimai-kviečiami-nebus.d?id=60464969> [29.03.2013]
- Jackevičius Mindaugas, *Mitinguotojai prie Austrijos ambasados: gėda, Austrija*, 18 lipca 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mitinguotojai-prie-austrijos-ambasados-geda-austrija.d?id=47709491> [29.03.2013]
- Jakilaitis Edmundas, *Slapti Maskvos čiuptuvai nepeleidžia Lietuvos*, „Lietuvos Rytas” 13 stycznia 2005
- Jankauskas Vidmantas, *Lietuvos ir Lenkijos įmonei „LitPol Link” vadovaus*, „Lietuvos Rytas” 19 maja 2008
- Janczys Witold, *Interesy na Białorusi – ryzykowna szansa dla Litwy*, „Kurier Wileński” 17 października 2009
- Janczys Witold, *Litwini oburzeni słowami szefa polskiego MSZ*, „Kurier Wileński” 2 czerwca 2009
- Jauniškis Kęstutis, *Ar parrys trijų Baltijos valstybių vadovams išspręsti problemas, kurių neišsprėdė jų prieškarinio pirmtalai?*, „Lietuvos Rytas” 28 sierpnia 1993

- Jauniškis Kęstutis, *Po 54 metų Lietuva vėl laisva!*, „Lietuvos Rytas“ 31 sierpnia 1993
- Jansonaitė S., *Britanija nemano, kad Lietuva greitai taps NATO nare*, „Diena“ 9 listopada 1996
- Janužytė Rima, *Baltijos šalys su Rusija kalbasi skirtingu tonu*, „Veidas“ 2008, nr 12
- Janužytė Rima, *JAV atsigręžė į Europą*, „Veidas“ 2011, nr 22
- Janužytė Rima, *Lietuva įsiterpė tarp Rusijos ir ES*, „Veidas“ 2008, nr 18
- Janužytė Rima, *Lietuvos parama Ukrainai ir Gruzijai: nuda ar rizika?*, „Veidas“ 2008, nr 15
- Janužytė Rima, *Rusijos posūnis kelia vis didesnę gresmę Lietuvai*, „Veidas“ 2008, nr 7
- JAV viceprezidento D. Quayle'o vizitas*, „Lietuvos Rytas“ 8 lutego 1992
- Jonušaitė Neringa, *Ganusauskas Edmundas, Popiežius Jonas Paulius II Vilniuje*, „Lietuvos Rytas“ 5 września 1993
- Jurkonis Vytis, *A. Bialackio byla – sigrales Lietuvos užsienio politikai Baltarusijoje*, „Rytų Pulsas“ 2011, nr 3(37).
- Jurkynas Mindaugas, *Ar priimsime Lenkiją į bandrę Šiaurės kelią?*, „Lietuvos Rytas“ 21 marca 2006
- Jurmalaivičius R., *A. Brazausko nuotykių Rusijoje*, „Respublika“ 27 października 1997
- Justas Paleckis: Lietuvos politika nesikeičia*, „Diena“ 5 kwietnia 1995
- Juozaitis Arvydas, *Ar prarasime Lietuvą?*, „Lietuvos Rytas“ 27 lipca 1990
- K. Skubiszewskis: *„Mano kelionė į Lietuvą tai naujas santykių etapas“*, „Lietuvos Rytas“ 12 stycznia 1992
- Kai karinė sąjunga – žalia idėja*, „Respublika“ 11 marca 1995
- Karaliūnaitė Ugnė, *Lietuva inicijuoja ieskinį prieš „Gazprom“*, 3 października 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/lietuva-inicijuoja-ieskini-pries-gazprom.d?id=59642127> [26.03.2013]
- Kas ardo Baltijos vienybę?*, „Veidas“ 1995, nr 44
- Kasčiūnas Laurynas, *Ar Lietuva plaukus prieš stovę?*, „Veidas“ 2008, nr 5
- Kasčiūnas Laurynas, *Lenkiškas galvošūkis Lietuvai*, „Veidas“ 2007, nr 37
- Kasparavičius Algimantas, *Lietuvos užsienio politika turi per didelį istorijos antsvorį*, 28 maja 2012, <http://www.lrytas.lt/-13381947631336329091-a-kasparavi%C4%8Dius-lietuvos-u%C5%BEsienio-politika-turi-per-didel%C4%AF-istorijos-antsvor%C4%AF.htm> [15.03.2013]
- Kazlauskas Emilis, *Lietuva ir NATO: lūkesčiai ir realybė*, 9 września 2010, <http://www.politologas.lt/2010/09/16/lietuva-ir-nato-lukesciai-ir-realybe-ii> [28.03.2013]
- Kazlauskas Ramūnas, *Gruzijos euroatlantinė perspektyva nubrėžta Vilniuje*, „Veidas“ 2007, nr 38
- Keturi prezidentai brėžė ateities graires*, „Lietuvos Rytas“ 7 listopada 2006
- Kiek Lietuvoje yra buvusios SSRS kariuomenės?*, „Lietuvos Rytas“ 12 czerwca 1992
- Kijeve viešinti D. Grybauskaitė: „Ukrainos demokratinė raida neturi kelti abejonių“*, 22 listopada 2011, <http://www.lrytas.lt/-13219653751321836903-kijeve-vie%C5%A1inti-d-grybauskait%C4%97-ukrainos-demokratin%C4%97-raid-a-neturi-kelti-abejoni%C5%B3.htm> [28.03.2013]
- Kilius Robertas, *Kelios mintys apie Lietuvos užsienio politiką*, „Naujasis Židynys – Aidai“ 2007
- Kinijos parlamento vadovas viešėjo Vilniuje*, „Lietuvos Aidas“ 6 września 2000
- Kobeszko Łukasz, *Białoruś odchodzi od jednostronnej zależności od Wschodu*, 20 maja 2010, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=31013 [27.03.2013]
- Kobeszko Łukasz, *Litwa chce dalszego zbliżenia Białorusi i UE*, 27 stycznia 2009; http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=16659 [27.02.2013]
- Kobeszko Łukasz, *Litwa chce pragmatycznego dialogu z Rosją*, 4 listopada 2009, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=24811 [24.03.2013].
- Komaras Jacck, *Lenkijos premjero D. Tusko diplomacija: Vilnius sostinė Nr. 1*, „Lietuvos Rytas“ 30 listopada 2007

- Konarski Maciej, *Kaczyński uspokajał w sprawie Karty Polaka*, 17 lutego 2009, <http://www.psz.pl/reksts-17501/Kaczynski-uspokajal-w-sprawie-Karty-Polaka> (16 marca 2013)
- Kościński Piotr, Zuchowicz Katarzyna, *Spór o rosyjski wrak. Akta WikiLeaks*, „Rzeczpospolita” 9 września 2011
- Koščiūnas Laurynas, *Lukšas Aras, Lenkai nepajuto kajmyno peties*, „Veidas” 2007, nr 26
- Krupavičius I., Liutkus K., *Latvija skelbia Lietuviai kilkių kara*, „Respublika” 18 maja 2001
- Kublik Andrzej, *Jak Kreml zemścił się za przejęcie Możejek przez Orlen*, „Gazeta Wyborcza” 19 stycznia 2011
- Kučinskaitė Jonė, *Netekę pasitikėjimo pareigūnai skiriami ambasadoriais*, „Veidas” 2006, nr 39
- Kulkauskas Antanas, *Lietuvos valdžia netapo sava lenkų tautinei mažumai*, 14 maja 2011, <http://www.veidas.lt/lietuvos-valdzia-netapo-sava-lenku-tautinei-mazumai> [20.03.2013]
- Kur nuves Lietuvos užmojai susiremti su „Gazprom”*, 11 października 2012, <http://www.veidas.lt/kur-nuves-lietuvos-uzmojai-susiremti-su-gazprom> [26.03.2013]
- Kuzmickas Bronislovas, *Napriklausoma Lietuva ir nepriklausoma Baltarusija*, „Lietuvos Aidas” 25 stycznia 1992
- L. Kaczynskis: *„Elektros tiltas Lietuvą ir Lenkiją turėtų sujungti 2013 metais”*, „Lietuvos Rytas” 22 maja 2008
- L. Linkevičius gavo skiriamuosius raštus – gali vykti ambasadoriuti į Baltarusiją, 16 lipca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/linkevicius-gavo-skiriamuosius-rastus-gali-vykti-ambasadoriuti-i-baltarusija.d?id=59122387> [27.03.2013]
- Landsbergio ir Skubiszewskio susitikimas*, „Lietuvos Aidas” 15 stycznia 1992
- Latvijos Žaliai šturmavo Butingės terminalą*, „Lietuvos Aidas” 22 lipca 1999
- Laurinavičius Marijus, *On Lithuanian foreign policy to its closest neighbours*, 11 stycznia 2012, <http://www.lithuaniantribune.com/10076/on-lithuanian-foreign-policy-to-its-closest-neighbours-by-laurinavicius-201210076/> [21.03.2013]
- Laurinavičius Marijus, *Vokietijos Prezidentas pažadėjo remti Lietuvos įsiliesimą į Europą*, bet dėl vizų režimo kol kas konkrečiai neatsakė, „Lietuvos Rytas” 22 października 1993
- Lėka Aušra, *Ar prezidentė per metus bent kiek pakaitė Lietuvą*, „Veidas” 2010, nr 26
- Lėka Aušra, *Lietuva: iš demokratijos sargų – į diktatūros vasalus*, „Veidas” 2011, nr 33
- Lėka Aušra, *Lietuva ne priklausoma, jos energetika ne. Kodėl?*, „Veidas” 2009, nr 43
- LDDP padeta kurti Lenkų sąjungai autonomiją*, „Lietuvos Aidas” 11 maja 1993
- Lichnerowicz Agnieszka, *Komisja obojga narodów*, „Gazeta Wyborcza” 5 września 2011
- Lietuva ir Estija grimsta į nesutarimus*, „Respublika” 16 czerwca 1997
- Lietuva ir Latvija perspeja, kad sankcijos Baltarusijai neturi pakenkti paprastiems žmonėms*, 23 marca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-ir-latvija-perspeja-kad-sankcijos-baltarusijai-neturi-pakenkti-paprastiems-zmonems.d?id=57097425> [27.03.2013]
- Lietuva ir Lenkija, eidomos į Europą, ne varžysis, o bendradarbiaus*, „Lietuvos Aidas” 8 stycznia 1997
- Lietuva ir Lenkija stiprina strategini bendradarbiavimą*, „Lietuvos Aidas” 18 grudnia 1998
- Lietuva-Lenkija – kur ira istorinė tiesa?*, „Lietuvos Rytas” 27 sierpnia 1993
- Lietuva ir Norvegija ieško saugumo garantijų*, „Lietuvos Rytas” 9 stycznia 1992
- Lietuva įteikė notą Rusijai*, 21 lipca 2011, <http://www.veidas.lt/lietuva-iteike-nota-rusijai> [25.03.2013]
- Lietuva pasirengusi tapti Euro pos Sąjungos nare*, „Diena” 18 października 1996
- Lietuviai išvyko į Bosniją*, „Respublika” 21 lutego 1996
- Lietuvos ambasadorius Latvijoje: baiminamasi, kad Seimo paleidimas būtų parankus prorusiškoms jėgoms*, 28 maja 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/lietuvos-ambasadorius-latvijoje>

- baiminamasi-kad-seimo-paleidimas-butu-parankus-prorusiskoms-jegoms.d?id=46031099 [30.03.2013]
- Lietuvos ambasados Lenkijoje nota*, „Respublika” 12 marca 1996
- Lietuvos ir Baltarusijos Der ybos*, „Diena” 14 października 1996
- Lietuvos ir Latvijos premjerai pasikalbėjo atvirai*, „Respublika” 1 sierpnia 2006
- Lietuvos ir Rusijos vadovų pasiraštas pareiškimas – pozityvus derybininkų kompromisas*, „Lietuvos Aidas” 31 marca 2001
- Lietuvos pajūrio verslininkai ir kaliningradiečiai nori supaprastintų vizų*, 12 grudnia 2012, <http://www.balsas.lt/naujiena/704546/lietuvos-pajurio-verslininkai-ir-kaliningradieciai-nori-supaprastintu-vizu> [25.03.2012]
- Lietuvos prezidentei patiko J. Tymošenko nuotaika, bet ne laikymo ligoninėje sąlygos*, 11 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-prezidentei-patiko-jtymosenko-nuotaika-bet-ne-laikymo-ligonineje-salygos.d?id=58700137> [28.03.2013]
- Lietuvos vadovas kviečia swiennyti Europą*, „Lietuvos Žinios” 3 grudnia 2005
- Lietuvos viešėjo L. Kaczynskis*, „Veidas” 2006
- Litewskie napisy zamazane, obelisk poety uszkodzony*, 28 sierpnia 2011, <http://www.rp.pl/artykul/705066.html> [20.03.2013]
- Lithuania considers freezing diplomatic relations with Austria*, 18 lipca 2011, <http://www.lithuaniantribune.com/7461/lithuania-considers-freezing-diplomatic-relations-with-austria-20117461/> [29.03.2013]
- Lithuanian Defense Minister arrives in Afghanistan*, 2 października 2012, <http://www.15min.lt/en/article/world/lithuanian-defense-minister-arrives-in-afghanistan-529-260674> [29.03.2013]
- Lithuania looks towards Northern Europe*, 20 lutego 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/1014/lithuania-is-turning-its-face-towards-northern-europe-20101014/> [29.03.2013]
- Lithuania's president foreign policy; „can't be labelled as pro-Russian”*, 18 maja 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/1823/lithuanias-president-foreign-policy-cant-be-labelled-as-pro-russian-20101823/> [13.03.2013]
- Litwa. MSZ zarzuca polskim urzędnikom szerzenie błędnej informacji*, „Gazeta Wyborcza” 21 października 2010
- Litwa szuka nowych sojuszy. Z Audriušem Bacziulisem, litewskim politologiem i publicystą, rozmawia Mariusz Bober*, „Nasz Dziennik” 18 lutego 2011
- Litwa w sporze dyplomatycznym z Austrią*, 27 lipca 2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2011-07-27/litwa-w-sporze-dyplomatycznym-z-austria> [29.03.2013]
- Litwa zamówiła pływający gazoport u Norwegów*, „Gazeta Wyborcza” 4 marca 2012
- Litwini nie chcą Orlenu*, <http://www.parkiet.com/artykul/435457.html> [18.02.2013]
- Liutkus Kęstutis, *Pasibaigus „kiaulių” karui – mušis dėl kiašnių*, „Respublika” 28 stycznia 1999
- Lukaitė Andželika, P. *Auštrevičius. Referendumu dėl IAE valdžia nusivalė rankas*, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-10-23-p-austrevicius-referendumu-del-iae-valdzia-nusivale-rankas/26910> [4.03.2013]
- Lukšas Aras, *Lietuva ir Rusija: nuo užkeikimų prie realizmo?*, „Veidas” 2007, nr 44
- Lukšas Aras, *Lietuvos diplomatija ieško kelio*, „Veidas” 2008, nr 4
- Maciążek Piotr, *Komorowski wymierza policzek Litwinom*, 20 lutego 2012, <http://opinie.newsweek.pl/maciazek--komorowski-wymierza-policzek-litwinom,88535,1,1.html> [21.03.2013]
- Makaraitytė Indrė, *Lukašenka flirtuoja su Lietuva*, 29 października 2010, <http://atgimimas.lt/Aktualijos/2010-metai-spalio/Lukasenka-flirtuoja-su-Lietuva> [27.03.2013]
- Maskvakaltina, kad Lietuva na parisu uoši derėtis*, „Lietuvos Rytas” 28 maja 1992

- Maskvos repertuare – tie patys žodžiai*, „Lietuvos Rytas” 24 marca 2006
- Matelis Bronius, *Lietuvos ir Latvijos sutartis Radvilu rūmose: oficialiai į teisinga pirmoji valstybinės sienos atkatpa*, „Lietuvos Rytas” 30 czerwca 1993
- Medalinskas Alvydas, *Ar praplaitės Baltijos kelias?*, „Lietuvos Rytas” 23 kwietnia 1993
- Maišiagalos memorandumas – ne sutartis, kurią reikėtų atšaukti*, „Diena” 1 grudnia 1995
- Mickevičiūtė A., *Baltijos šalių apsauga – dar negarantuota*, „Lietuvos Rytas” 30 września 2004
- Mickevičiūtė Violeta, *Vokiečių laisvalaikis ir pinigai – Lietuwait*, „Respublika” 11 marca 1996
- „Mini-NATO” – *Dream in Polar fog*, 19 stycznia 2011, <http://english.ruvr.ru/2011/01/19/40383377/> [29.03.2013].
- Molis Arūnas, *Ar bus parduota „Orlen Lietuva”?*, „Veidas” 2010, nr 36
- Mundytė Regina, *Lietuvos Trispalvė virš olimpinio stadiono*, „Lietuvos Rytas” 7 sierpnia 1992
- Muraškina Raisa, *Saugumo kariniškai – mirties nuosprendis*, „Lietuvos Rytas” 24 sierpnia 2006
- Nacionalinio saugumo koncepciją tikimas parengti po mėnesio*, „Lietuvos Rytas” 26 paždzicznika 1993
- Napieżcia w stosunkach litewsko-rosyjskich*, 9 lipca 2008, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-07-09/napieczcia-w-stosunkach-litewsko-rosyjskich> [2.03.2013]
- Narbutt Maja, *Po braterstwie nie zostal ślad*, „Rzeczpospolita” 26 paždzicznika 2010
- Narystės NATO galima siekti ir atskirai*, „Diena” 27 maja 1996
- NATO dilema Baltijos Valstybėse*, „Respublika” 16 kwietnia 1996
- Nauji B. Jelcyno potvarkio atspalviai?*, „Lietuvos Rytas” 4 listopada 1992
- Nepritariama Baltijos pakto idėjai*, „Respublika” 17 sierpnia 1996
- Nikžentaitis Alvydas, *Węzel na języku*, „Gazeta Wyborcza” 12 maja 2011
- Otoci Tomasz, *Grybauskaitė na Łotwie. W cieniu energetyki*, 14 czerwca 2012, <http://polityka-wschodnia.pl/index.php/2012/06/14/otocki-grybauskaite-na-lotwie-w-cieniu-energetyki/> [30.03.2013]
- Otoci Tomasz, *Mantas Adomėnas o Białorusi, stosunkach polsko-litewskich i regionie Bałtyku*, 15 stycznia 2012, <http://politykawschodnia.pl/index.php/2012/01/15/otocki-mantas-ado-men-as-o-bialorusi-stosunkach-polsko-litewskich-i-regionie-baltyku/> [13.03.2013]
- Pačkauskaitė Agnė, *Rusijos deputatas ignoravo diskusiją Seime*, „Respublika” 29 czerwca 2002
- Pangonienė Rasa, *Baltarusijos Premjero vizitas Klaipėdoje*, „Diena” 19 sierpnia 1995
- Pasirašyti Lietuvos ir Baltarusijos susitarimai*, „Respublika” 17 marca 1992
- Pedofilijos bylos chronologija*, <http://www.balsas.lt/naujiena/385579/pedofilijos-bylos-chronologija> [21.04.2013]
- Petkevičiūtė Giedrė, Bačiulis Audrius, *Vilnija virsta rezervatu*, „Veidas” 2007, nr 19
- Pirmasis Baltarusijos Prezidentas pirma kartą Lietuvoje*, „Diena” 7 lutego 1995
- Plečkaitis Vytautas, *Ar užsienio politika tarnauja Lietuvos piliečiams?*, „Respublika” 8 kwietnia 1993
- Plečkaitis Vytautas, *Kaliningrado sritis ir Lietuva: nuo protingų padūsavimų laikas pereiti prie aktyvios veiklos*, „Lietuvos Rytas” 8 lipca 1993
- Plečkaitis Vytautas, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: mąstymas istoriniais stereotypais napadeda ugdyti laukiamo pasikėjimo*, „Lietuvos Rytas” 5 sierpnia 1993
- PM Kubilius: Lithuania will try to spend 2% of its GDP of its defence*, 23 czerwca 2011, <http://www.lithuaniatribune.com/7166/pm-kubilius-lithuania-will-try-to-spend-2-of-its-gdp-of-its-defence-20117166/> [29.03.2013]
- Politiką Baltarusijos atžvilgiu ištiko katastrofa*, 3 stycznia 2011, <http://www.vcidas.lt/politika-baltarusijos-atzvilgiu-istiko-katastrofa> [27.03.2013]
- Politolog o zmianie retoryki Warszawy względem Wilna*, „Kurier Wileński” 2 listopada 2010

- Politologai: D. Grybauskaitės sprendimas ignoruoti susitikimą Lenkijoje kenkia regioniniam bendradarbiavimui*, 10 kwietnia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politologai-dgrybauskaites-sprendimas-ignoruoti-susitikima-lenkijoje-kenkia-regioniniam-bendradarbiavimui.d?id=57942808> [21.03.2013]
- Politologai: daug dėmesio darbų testinimui, bet mažai – užsienio politikai*, 7 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politologai-daug-demesio-darbu-testinumui-bet-mazai-uzsienio-politikai.d?id=58874335> [15.03.2013]
- Poszukiwanie wspólpracy z Rosją nie jest łatwym procesem*, „Kurier Wileński” 28 sierpnia 2009
- Premjerai susitiko Augustave*, „Diena” 20 kwietnia 1996
- Prezidentas: Alternatyvos NATO narystei nėra*, „Diena” 2 listopada 1995
- Prezidentas garantavo Krikščionių demokratų partijos vadovams, kad politika Rusijos atžvilgiu nesikeičia*, „Lietuvos Rytas” 2 lipca 1993
- Prezidentas vizitą Lenkijoje patenkintas*, „Diena” 21 września 1996
- Prezidentė nevyks į Lenkiją dalyvauti Nepriklausomybės dienos minėjime*, 5 listopada 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prezidente-nevyks-i-lenkija-dalyvauti-nepriklausomybes-dienos-minejime.d?id=59915927> [21.03.2013]
- Prie NVS oro erdvės kontrolės nesijungime*, „Diena” 18 lutego 1995
- Proценка A., *Maskvoje pynėsi ateitis ir praeitis*, „Lietuvos Rytas” 22 października 2003
- Pukinas E., *Lietuva vizomis priveria Rytų vartus ir žada beltis į NATO duryis*, „Lietuvos Rytas” 29 października 1993
- Puleikytė Kristina, *Lietuvos-Lenkijos strateginė partnerystė: tikrovė ar iliuzija?*, 28 kwietnia 2006, <http://www.geopolitika.lt/?artc=443> [20.02.2013]
- Putelytė Giedrė, *Skandinaviškas verslas Lietuvoje elgiasi ne visada garbingai*, „Veidas” 2009, nr 50
- Rachlevičius Vidas, *Karalienės Margrethės II vizitas – danijos draugiškimo dovana Lietuvai*, „Lietuvos Rytas” 1 sierpnia 1992
- Rachlevičius Vidas, *Lietuvos-Prancūzijos sutartis: dar vienas Europos architektūros fragmentas*, „Lietuvos Rytas” 15 maja 1992
- Rachlevičius Vidas, *Ministrų susitikimas Maskvoje: pozicijos aiškios, kompromisų paieškos atidedamos rytdienai*, „Lietuvos Rytas” 7 sierpnia 1992
- Rachlevičius Vidas, *Reiklus Lietuvos tonas ramybės išsiilgusioje Europoje*, „Lietuvos Rytas” 11 lipca 1992
- Račas Artūras, *Derybos Varšuvoje: abi pusės sutarė kad reikia želgti į ateitį, o praeities vertinimą atidėti kitiems susitikimams*, „Lietuvos Rytas” 21 lipca 1993
- Račas Artūras, *Diskusija Seime apie Lietuvos užsienio politiką: vieniems viskas aišku, tik trūksta kai kurių ministrų, kiti konstatuoja, kad ši politika patiria fiasko*, „Lietuvos Rytas” 23 grudnia 1993
- Račas Artūras, *Lietuva-Rusija: tris savaitės truksios įtampas, susijusias su sunkuties dėl Rusijos kariuomenės išvedimo pasirašimui rezultatai*, „Lietuvos Rytas” 21 sierpnia 1993
- Račas Artūras, *Lietuva ir Estija: trūksta koordinacijos, bet gausiu atipusių pasiūlymų keistis petirtimi*, „Lietuvos Rytas” 10 lipca 1993
- Račas Artūras, *Lietuva tarp Rusijos ir Vokietijos: atsitiktinis įvykių sutar pimas ar interesų derinimas kitų sąskaita ir pasinaudojimas silpnumo akmirka*, „Lietuvos Rytas” 12 sierpnia 1993
- Račas Artūras, *Lietuvos ir Rusijos derybos: lkiūčių ruožas dar neį veiktus*, „Lietuvos Rytas” 21 maja 1992
- Račas Artūras, *Maišiagalos memorandumas: apsigave Lietuvos išeities*, „Lietuvos Rytas” 27 maja 1995
- Račas Artūras, *NATO pereigūnai patenkinti santykiais su Lietuvos Respublika*, „Lietuvos Rytas” 25 czerwca 1993

- Račas Artūras, *Prezidento kritikuotas užsienio reikalų ministras atsistadynti neketina*, „Lietuvos Rytas“ 18 czerwca 1993
- Račas Artūras, *Rusijos ir Lietuvos santykiai: trys rugpjūčio dienos šaltojo karo link*, „Lietuvos Rytas“ 24 sierpnia 1993
- Račas Artūras, *Trimis lėktuvais atskridusi Rusijos delegacija iš Lietuvos išsigabeno dešimt pasirašytų dokumentų*, „Lietuvos Rytas“ 19 listopada 1993
- Rekašius Zenonas V., *Primitivioji rusofobija Mažeikių problemų neišsprend*, „Aikračiai“ 2006, nr 6
- Rosja kusi Litwę atomem z Kaliningradu*, „Kurier Wileński“ 8 kwietnia 2011
- Rosyjski tranzyt przez Litwę*, <http://lubczasopismo.salon24.pl/glosogospodarcc/post/331675,rosyjski-tranzyt-przez-litwe> [3.03.2013]
- Rozoff Rick, *Britain Spearheads „Mini-NATO” In Arctic Ocean, Baltic Sea*, 22 stycznia 2011, <http://rickrozoff.wordpress.com/2011/01/22/britain-spearheads-mini-nato-in-arctic-ocean-baltic-sea/> [29.03.2013]
- Rudokas Jonas, *Paradoksas: Vilnijos polonizaciją vykdė ne tik lenkai, bet ir Maskva*, „Vcidas“ 2011, nr 36
- Rusija kritikuoja Lietuvos poziciją leisti Karaliaučiaus gyventojams į Lietuvą be vizų įvažiuoti tik 50 kilometrų*, 17 stycznia 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusija-kritikuoja-lietuvos-pozicija-leisti-karaliauciaus-gyventojams-i-lietuva-be-vizu-ivaziuoti-tik-50-kilometru.d?id=54298205> [25.03.2013]
- Rusijoje – Lietuvos pergalė*, „Lietuvos Rytas“ 2003
- Rusijos ir Lietuvos delegacijos susitikimas Maskvoje*, „Lietuvos Rytas“ 8 maja 1992
- Rusijos vadovas advokato Lietuwai*, „Respublika“ 15 maja 2003
- Russia attacks OSCE Vilnius resolution*, 9 lipca 2009, <http://www.baltictimes.com/news/articles/23179/> [24.03.2013]
- Rygos pilyje aiškiantasi, kas sustiprintų tris šalis*, „Lietuvos Rytas“ 13 maja 1998
- Sakalauskaitė Ramunė, *Baltijos šalių dokumentai keliauja į pasaulį, Rusijos prezidentas siūlo derėtis*, „Lietuvos Rytas“ 7 listopada 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, *Kodėl ketvertadeni Kremliuje nebuvo pasirašytos Lietuvos ir Rusijos sutartys ir susitarimas?*, „Lietuvos Rytas“ 6 listopada 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, *Lietuva ir Ukraina: dviejų šalių interesų erdvė – nuo Baltijos iki Juodosios jūros*, „Lietuvos Rytas“ 8 lipca 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, *Lietuvos ir Rusijos prezidentai Kremliuje pasidalio prisiminimais, o konkrečiausius susitarimus atidėjo oakičiai*, „Lietuvos Rytas“ 5 listopada 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, *Lietuvos premjeras: greitai susitarti Varšuvoje padėjo plitinės pastangos ir asmeninis Lenkijos premjeras žvešys*, „Lietuvos Rytas“ 29 września 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, *Lietuvos Prezidentas Briuselyje pasirašė NATO programos dokumentą „Partnerystė vardan taikos“*, „Lietuvos Rytas“ 28 stycznia 1994
- Sakalauskaitė Ramunė, *Palangos saulė lygino politikų raukšles, tačiau naujo Beniliukso dar kur palaukti*, „Lietuvos Rytas“ 2 czerwca 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, *Pasikeitimai derybų su Rusija delegacijoje: pozicija tikisi tęsti pradėtą politiką, opozicija į žvelgia nuolaidas Maskvai*, „Lietuvos Rytas“ 26 marca 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, *Rusijos prezidento įsakas dėl armijos: trypiams vietoje ar žingsnis atgal?*, „Lietuvos Rytas“ 31 października 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, *Susitikęs su Baltarusijos užsienio reikalų ministru, A. Brazauskas priminė Lietuvai neprimtiną Baltarusijos pareikšimą Jungtinėse Tautose, o rytiniai kaimynai nepritarė biisimajam vizų režimui*, „Lietuvos Rytas“ 3 września 1993

- Sakalauskaitė Ramunė, *Žalgirio mūsų aidai naujosios Europos nuotaikose*, „Lietuvos Rytas“ 3 października 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, Ganusauskas Edmundas, *Prezidento vizitas į Didžiąją Britaniją: lietuviai likusi, kad anglai taps mažiau skeptiški*, „Lietuvos Rytas“ 14 kwietnia 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, Juknevičius Tomas, *Lietuvos Prezidentas bandrys pagyventi didžiausios Skandinavijos santykius*, „Lietuvos Rytas“ 25 listopada 1992
- Sakalauskaitė Ramunė, Račas Artūras, *Susitavimas dėl Rusijos kariomenės: pasijutusi apeita, derybu delegacija nori patikslinti Prezidento poziciją, o Prezidentas – delegacijos įįgaliojimus*, „Lietuvos Rytas“ 10 lipca 1993
- Sakalauskaitė Ramunė, Ganusauskas Edmundas, Juknevičius Tomas, *Rusijos gynybos ministras P. Gračiovas už sutikimą padėjoko lietuviškai ir garantavo kad kariuomenė iš Lietuvos bus išventa laiku*, „Lietuvos Rytas“ 19 maja 1993
- Samoskaitė Eglė, R. *Lopata pasigenda partnerystės su Lenkija, transatlantizmo ir dėsio ceremoniniam susitikimams*, 7 czerwca 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rlopata-pasigenda-partnerystes-su-lenkija-transatlantizmo-ir-demesio-ceremoniniams-susitikimams.d?id=58873381> [15.03.2013]
- Santykiai su Rusija. Lietuva: ne pablogės, bet gali pasunkėti*, „Respublika“ 11 stycznia 1996
- Сапожников Борис, Цветкова Мария, *Москва Лумве не отдалась*, <http://www.gazeta.ru/parliament/articles/33959.shtml> [30.12.2012]
- Sikorski: *Polska jest zawiedziona działaniami Litwy*, 22 lipca 2011, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9990290,Sikorski__Polska_jest_zawiedziona_dzialaniami_Litwy.html [20.03.2013]
- Simonavičius Kazimieras, *Lietuva ir Rusija: ar prireiks naujųjų derybų dėl jau suderintų dalykų?*, „Lietuvos Rytas“ 20 marca 1993
- Sirijos Gira Vytautas, *Keturi klausimai būsimam prezidentui apie Lietuvos užsienio politiką*, 1 kwietnia 2009, <http://www.delfi.lt/article.php?id=21265070> [13.03.2013].
- SKAT pėdsakais*, „Respublika“ 9 września 1997
- Skėrytė Juratė, *Baltijos šalys į veikė „nesantykios obuoli“*, „Respublika“ 29 maja 1996
- Skėrytė Juratė, *Baltijos šalys nesutomia dėl kelio į Europą*, „Respublika“ 11 listopada 1997
- Skėrytė Juratė, *Lietuva ir Lenkija unijos nebenori*, „Respublika“ 15 września 1997
- Skėrytė Juratė, *Parama Lietuvai pažadėjo ir Lenkija*, „Respublika“ 20 marca 1996
- Skwieciński Piotr, *Ze słabym nie liczy się nikt*, „Rzeczpospolita“ 22 marca 2012
- Сообщение пресс-службы Президента Российской Федерации*, 30 marca 2001, <http://archive.kremlin.ru/text/psmes/2001/03/32255.shtml> [29.12.2012]
- Sovietų okupacijos padarų žala – 20 milijardų dolerių*, „Lietuvos Rytas“ 7 października 2000
- Spotkanie premierów Litwy i Rosji*, „Kurier Wileński“ 27 marca 2010
- Stasytė V., *Premjero postas Kirkilui augina sparnus*, „Lietuvos Žinios“ 31 lipca 2006
- Strategic issues discussed in Berlin*, 16 maja 2012, <http://www.baltictimes.com/news/articles/31237/> [29.03.2013]
- Sutartys su Rusija pasirešytos, gal greit bus ir naftos*, „Lietuvos Rytas“ 13 października 1992
- Sytas Andrius, *„Gazprom“: „Lietuvos dujas“ skaidyti sutikome tik Lietuvai „verčiant ir spaudžiant“*, 28 maja 2012, <http://www.lrytas.lt-13382022171337595985-gazprom-lietuvos-dujas-skaidyti-sutikome-tik-lietuvai-ver%C4%8Diant-ir-spaud%C5%BEiant-papildyta.htm> [26.03.2013]
- Szef litewskiej dyplomacji: Stosunki z Rosją „poniżej poziomu dna“*, 4 lutego 2009, <http://www.psz.pl/tekst-16956/Szef-litewskiej-dyplomacji-Stosunki-z-Rosja-ponizej-poziomu-dna> [2.03.2013]
- Szef MSZ Litwy: Rosja chce nam dyktować warunki*, „Gazeta Wyborcza“ 21 marca 2005

- Świeżak Paweł, *Cheney ostro skrytykował Rosję*, 5 maja 2006, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2789 [25.02.2013]
- Šiaurės ir Baltijos šalių atstovai rinksis Vilniuje, 30 sierpnia 2012, <http://www.vtv.lt/naujienos/uzsienio-politika/siaures-ir-baltijos-saliu-atstovai-rinksis-vil.html> [1.09.2012]
- Tarasiewicz Stanisław, „Cierpliwość po naszej stronie się skończyła”, „Kurier Wileński” 8 maja 2009
- Tarasiewicz Stanisław, *Dalia Grybauskaitė chce rozmawiać w Warszawie o konkretach*, „Kurier Wileński” 28 sierpnia 2009
- Tarasiewicz Stanisław, *Partnerstwo strategiczne „poszło w szwach”?*, „Kurier Wileński” 12 maja 2009
- Tarasiewicz Stanisław, *Polityka zagraniczna Litwy na rozdwoju*, „Kurier Wileński” 3 marca 2010
- Tarasiewicz Stanisław, *Prezydent Grybauskaitė wybiera się do Moskwy*, „Kurier Wileński” 11 sierpnia 2010
- Tarasiewicz Stanisław, *Śmierć prezydenta Polski może zweryfikować relacje z Litwą*, „Kurier Wileński” 15 kwietnia 2010
- Tarasiewicz Stanisław, *W Sejmie kategoriyczny sprzeciw wobec pisowni polskich nazwisk po polsku*, „Kurier Wileński” 23 stycznia 2009
- Tarp dvejų šalių – nauji tiltai, „Lietuvos Rytas” 30 września 2006
- Talat-Kelpša Laimonas, *Ar tikrai metas laidoti regiono centro idėjų?*, 19 listopada 2007, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/latat-kelpsa-ar-tikrai-metas-laidoti-regiono-centro-ideja.d?id=15049673> [11.02.2013]
- Tracevskis, Rokas M., *God will be a judge for Lileikis*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/2715/> [21.12.2012]
- Tracevskis Rokas M., *Parliament eases way for Yukos deal*, <http://www.baltictimes.com/news/articles/6957> [8.12.2012]
- Traynor Ian, *Russia accused of unleashing cyberwar to disable Estonia*, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/may/17/topstories3.russia> [14.02.2013]
- Trys prezidentai paragino NATO atsigręžti į Rytų Europą, „Lietuvos Rytas” 16 grudnia 1993
- Ukrainos Prezidento vizitas, „Diena 24” 24 września 1996
- Urbanovičiūtė S., *Geros kaimynystės santykiai sutvirtinti dokumentais*, „Lietuvos Rytas” 15 stycznia 1992
- Urmonaitė E., *Senoji Europa atveria vartus ES naujokėms*, „Lietuvos Rytas” 6 grudnia 2006
- V. Adamkus: krizė – ne ekonominė, o politinė, 17 listopada 2010; <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vadamkus-krize-ne-ekonomine-o-politine.d?id=38657123> [20.03.2013]
- V. Dombrovskis: Latvija dalyvaus Visagino AE projekte, jei jis bus pelningas, 27 czerwca 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/vdombrovskis-latvija-dalyvaus-visagino-ae-projekte-jei-jis-bus-pelningas.d?id=59009885> [30.03.2013]
- V. Dombrovskis: Latvija kelia tik techninius Visagino AE klausimus, 29 czerwca 2012, <http://verslas.delfi.lt/energetika/vdombrovskis-latvija-kelia-tik-techninius-visagino-ae-klausimus.d?id=59022469> [30.03.2013]
- V. Landsbergis – B. Jelcinui: „Tai ižūli akcija, nelygiant įsivežimas”, „Lietuvos Rytas” 30 kwietnia 1992
- V. Landsbergis džaugstusi..., „Respublika” 5 marca 1996
- V. Putinas ėmė viešai plūsti Baltijos šalis, „Lietuvos Rytas” 11 maja 2005
- V. Trojanovas imituodavo oro erdvės pažeidimą, 20 września 2005, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/vtrojanovas-imituodavo-oro-erdves-pazeideja.d?id=7521492> [1.03.2013]
- Vaičiulytė Ramunė, *Keturi Prezidentai žada kalbėti vienu balsu*, „Respublika” 7 listopada 2006
- Vaisieta Tomas, *A. Ažubalis ir S. Lavrovas Maskvoje sutarė, kad Lietuvos ir Rusijos santykiams reikia naujos dinamikos*, „Lietuvos Rytas” 2 lutego 2011

- Vaitiekūnas Petras, *Diplomatijoje nebūna nei amžinos pergalės, nei amžino pralaimėjimo*, 18 maja 2008, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/pvaitiekunas-diplomatijoje-nebuna-nei-amzinos-pergales-nei-amzino-pralaimėjimo.d?id=17013317> [11.02.2013]
- Vaitiekūnas Petras, *Lietuvos Rytų politikos krizė*, „Lietuvos Rytas“ 8 kwietnia 1992
- Vainauskienė Bronė, *Kelionė į Lietuvą truko penkiasdešimt trejus metus*, „Lietuvos Rytas“ 7 lutego 1992
- Valacka Rimvydas, *Lietuva ir Lenkija. Sunkus žingsniai į dabartį*, „Lietuvos Rytas“ 31 marca 1992
- Valčius T., *Naikintuvo Su-27 pilotui pritruko 25 laipsnių*, „Respublika“ 1 października 2005
- Varnauskas Rimantas, *Latvijos finansiniai interesai trukdo susitarti dėl skrydžių valdymo virš Baltijos jūros*, „Lietuvos Aidas“, 21 lipca 1995
- Vernickaitė Aurelija, *Rusijos anklavus Lietuvos verslininkams atsuka nugara*, „Veidas“ 2006, nr 33
- Virelūnaitė Lauryna, *Užsienio politikos ekspertai: Daliai Grybauskaitėi nederėjo užsipulti Lenkijos*, 21 maja 2012, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/uzsienio-politikos-ekspertai-daliai-grybauskaitėi-nederėjo-uzsipulti-lenkijos> [21.03.2013]
- Vilkas Eduardas, *Lietuva ir Europos Sąjunga*, „Respublika“ 25 sierpnia 1997
- Vilniaus požiūrį į „Alfa“ grupę D. Medvedevas laiko neadekvačiu*, 27 lipca 2011, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniaus-poziri-i-alfa-grupe-dmedvedevas-laiko-neadekvaciui>.d?id=48029425 [25.03.2013]
- Vilnius prašo, kad Ryga pasieškinto*, „Lietuvos Rytas“ 19 sierpnia 1996
- Vilpišauskas Ramūnas, *Foreign policy: same principles, different decisions*, <http://www.lithuaniantribune.com/12941/foreign-policy-same-principles-different-decisions-201212941/> [15.03.2013]
- Vilpišauskas Ramūnas, *Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: dažnai nesisukalbėjimai*, „Respublika“ 21 lutego 1998
- Vilpišauskas Ramūnas, *Užsienio politika: principai – tie patys, sprendimai – skirtingi*, 21 maja 2012, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rvilpisauskas-uzsienio-politika-principai-tie-patys-sprendimai-sirtingi.d?id=58749339> [14.03.2013]
- Visit of the Leader of the Chinese Parliament*, „Parliamentary Mirror“ 2000, nr 9
- Visockas Gintaras, *Trys dienos Rygoje*, „Lietuvos Aidas“ 28 stycznia 1992
- Vitkus M., Butkus V., *Bendradarbiavimas neturėtų būti pagrįstas konkurencine kova*, „Diena“ 7 marca 1996
- Volovoj Vadim, *D. Grybauskaitė ir naujoji Lietuvos užsienio politika*, 17 marca 2009, <http://www.geopolitika.lt/?artc=3230> [13.03.2013]
- Vyšniauskaitė Birutė, *Kalbėjo ir apie politiką, ir apie bites*, „Lietuvos Rytas“ 13 marca 2006
- Vyšniauskaitė Birutė, *Svečias jautėsi kaip namas*, „Lietuvos Rytas“ 15 marca 2006
- Vyšniauskaitė Birutė, *V. Adamkus kelionė po Ukrainą kontrastų keliu*, „Lietuvos Rytas“ 17 listopada 2006
- Wikileaks: *A. Valionis JAV ambasadoriui dkundė R. Paksą*, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=49365750> [31.12.2012]
- Wikileaks: *to Sieczin wstrzymał dostawy do Możejek*, 19 stycznia 2011, <http://www.forbes.pl/artykuly/sekcje/wydarzenia/wikileaks--to-sieczin-wstrzymał-dostawy-do-mozejek,10307,1> [18.02.2013]
- Wilczewski Dominik, *Litwa: były prezydent krytykuje politykę zagraniczną*, 4 stycznia 2011, <http://www.psz.pl/tckst-35824/Litwa-byly-prezydent-krytykuje-polityke-zagraniczna> [15.03.2013]
- Will Grybauskaite *bring Berlin and Paris closer to Vilnius?*, 16 września 2010, <http://www.lithuaniantribune.com/3467/will-grybauskaite-bring-berlin-and-paris-closer-to-vilnius-20103467/> [28.03.2013]

- W następnym roku Litwa wyda najmniej na obronę spośród krajów bałtyckich*, 19 października 2012, <http://pl.delfi.lt/aktualia/litwa/w-nastepnym-roku-litwa-wyda-najmniej-na-obrone-sposrod-krajow-baltyckich.d?id=59796327> [29.03.2013]
- Wojciechowski Marcin, *Nie ma kryzysu po wizycie prezydenta Komorowskiego na Litwie*, 17 lutego 2012, http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105226,11171980,Nie_ma_kryzysu_po_wizycie_prezydenta_Komorowskiego.html [21.03.2013]
- Wojniłło Walenty, „*Napięcie eskalują politycy i PKN Orlen*”, 5 listopada 2010; <http://www.wilnoteka.lt/lt/artykul/quotnapięcie-eskalują-politycy-i-pkn-orklenquot> [20.03.2013]
- Wroński Paweł, *Gdzie jesteście bracia Polacy?*, „Gazeta Wyborcza” 11 stycznia 2011
- „*Zdrowy nacjonalista*” szefem litewskiej dyplomacji, „Kurier Wileński” 1 lutego 2010
- Žickus K., *Padėti kasdén vis pavojeingėse*, „Lietuvos Aidas” 14 listopada 1991
- Žielys Povilas, *Lietuvos Rytų politika: 2007 metų laimėjimai (II)*, <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=2314> [26.02.2013]
- Žiliukas A., *Prieš NATO proutestota su šunimi*, „Respublika” 28 maja 2001
- Żukowska Monika Paulina, Materniak Dariusz, *Litwini oburzeni expose Sikorskiego*, 9 maja 2008, http://www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=10885 [21.02.2013]

Opracowania

- Akromas Jurgis, Libera Paweł, Meilūnas Egidijus, Stankevičius Evaldas, Žulys Audrius, *Historia przedstawicielstwa dyplomatycznego Litwy w Polsce*, Warszawa 2009
- Andreev Aleksandr, *Russian-Lithuanian relations: An Overview*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Avdeev.pdf> [14.02.2013]
- Bałon Krzysztof, *Co to jest partnerstwo strategiczne?*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2001, nr 34
- Batūra Romas, *I Laisvę Baltijos keliu 1988–2009*, Vilnius 2009
- Bielawska Agnieszka, Wiśniewski Janusz, *Stosunki polsko-litewskie w trakcie prac nad Traktatem Konstytucyjnym UE w latach 2002–2004*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce. Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, (red.) Marceli Kosman, Poznań 2006
- Bielinis Lauras, *Prezidentė*, Kaunas 2011
- Bobryk Adam, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Toruń 2005
- Budrytė Dovilė, *Back in the USSR, or New Initiatives in Lithuania's Foreign Policy after the Dual Enlargement*, <http://www.norface.org/files/sl-budryte.pdf> [4.02.2013]
- Burdytė Miglė, *Lithuanian Foreign Policy & Dual Enlargement*, <http://www.da.mod.uk/colleges/csrc/documents/CEE/G81.chap12> [12.06.2012]
- Bugajski Janusz, *Isolation and Marginalization: Russia's Offensive in The Baltic Region*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2007, nr 19
- Bukowiecka Halina, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego*, Toruń 2012
- Bukowiecka Halina, *Stanowisko Litwy wobec negocjacji porozumienia ramowego UE-Rosja*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2008, nr 21, http://www.pism.pl/files/?id_plik=653 [14.02.2013]
- Chelminiak Marcin, *Obwód Kaliningradzki FR w polityce wybranych państw regionu Morza Bałtyckiego*, [w:] *Kłęska demokracji? Obszar byłego ZSRR*, (red.) P. Grochmalski, Toruń 2010
- Cieminytė Viktorija, *Lithuania: Policy of active membership*, „Baltic Security & Defence Review” 2005, nr 8
- Cieplak Paweł, *Stosunki polsko-litewskie*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1992, Warszawa 1994

- Dambrauskaitė Živilė, Janeliūnas Tomas, Jurkonis Vitis, Sirijos Gira Vytautas, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: užstrigusi dvišalių santykių darbotvarkė ar tuščia strateginė partnerystė?*, http://www.eesc.lt/public_files/file_1304522873.pdf [13.03.2013]
- Damušytė Gintė, Žulys Audrius, *Kelias į NATO – nuo šaltojo karo pabaigos iki Lietuvos narystės aljanse*, [w:] *Lietuva Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje 2004–2006*, Vilnius 2006
- Danielowska-Socha Joanna, *Udział wojsk litewskich w misji stabilizacyjnej w Iraku*, „Europa Oricn-talis” 2010, nr 2
- Daniliauskas Jonas, Stanytė-Toločkienė Inga, *Derybos dėl Kaliningrado tranzito*, [w:] *Lietuvos ka-lias į Europos Sąjungą. Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*, (red.) Klaudijus Maniakas, Ramūnas Vilpišauskas, Darius Žeruolis, Vilnius 2004
- Drzewicki Artur, *Obwód Kaliningradzki w polityce bezpieczeństwa Polski i Litwy w kontekście roz-szerzenia NATO i Unii Europejskiej na Wschód*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji europejskiej*, (red.) Janusz Albin, Janusz Kupczyk, Wrocław 2001
- Dudzińska Kinga, *Dyskurs narodowościowy na Litwie a polityka władz litewskich wobec mniejszości narodowych*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2011, nr 68, http://www.pism.pl/files/?id_plik=7740 [13.03.2013]
- Dudzińska Kinga, *Elekrownia a atomowa na Litwie*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzyna-rodowych” 2011, nr 78, http://www.pism.pl/files/?id_plik=8147 [25.03.2013]
- Dudzińska Kinga, *Mały ruch graniczny z obwodem kaliningradzkim*, „Biuletyn Polskiego In-stitutu Spraw Międzynarodowych” 2010, nr 123, http://www.pism.pl/files/?id_plik=909 [25.03.2013]
- Dudzińska Kinga, Kaca Elżbieta, *Partnerstwo Wschodnie a prezydencja Litwy: szansa na większe zaangażowanie UE w Europie Wschodniej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynaro-dowych” 2012, nr 87, http://www.pism.pl/files/?id_plik=11579 [25.03.2013]
- Firewicz Andrzej, *Litwa po raz drugi*, Toruń 2001
- Formation of the Baltic States' regional organisations, 1988–1991*, <http://www.baltasam.org/history/pre-history> [13.10.2012]
- Fuksiewicz Aleksander, Łada Agnieszka, Kucharczyk Jacek, *Obok siebie. Wzajemne postrzeganie się Polaków i Litwinów*, Warszawa 2013
- Gorzkowski Jacek, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 1992, nr 2, Warszawa 1994
- Grabowski Tomasz W., *Rosyjska siła. Siły zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyj-skiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011
- Gricius Algirdas, *Lithuania and its Belarussian policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Gricius.pdf> [14.02.2013]
- Gricius Algirdas, *The Baltic Countries: Partners, Competitors or Going Their Own Way?*, [w:] *The Foreign Policies Of The Baltic Countries*, (red.) Pertti Joenniemi, Juris Prikulis, Riga 1994
- Grincevičiūtė R., Nušlėptoji Williams atėjimo istorija, Vilnius 1999
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2000, nr 10, Warszawa 2002
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2003, nr 13, Warszawa 2006
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, nr 14, Warszawa 2007
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2006, nr 16, Warszawa 2009
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, nr 17, Warszawa 2009
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2008, nr 18, Warszawa 2010
- Gubrynowicz Aleksander, *Litwa*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2009, nr 19, Warszawa 2012
- Gyls Povilas, *Najnowsza historia rozwoju stosunków polsko-litewskich*, [w:] „Polska Polityka Wschod-nia. Studia i materiały”, t. 8, Kraków 2000

- Hyndle Joanna, Kutysz Miryna, *Dążenia Litwy, Łotwy i Estonii do integracji z NATO i UE a stosunki tych krajów z Rosją*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich” 2002, nr 4
- Hyndle Joanna, Kutysz Miryna, *Lustracja w krajach Europy Środkowej i państwach bałtyckich*, „Raport Ośrodka Studiów Wschodnich” 2009, nr 3, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/RAPORT_lustracja09.pdf [1.12.2012]
- Hyndle-Hussein Joanna, *Wisagińska Elektrownia Jądrowa – inwestycja wciąż wysokiego ryzyka*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich” 2012, nr 88, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-26/wisaginska-elektrownia-jadrowa-inwestycja-wciaz-wysokiego-ryzyka> [25.03.2013]
- Ilgūnas Gediminas, *Lietuvos Respublikos I Vyriausybė 1990–1991 m.*, Vilnius 2008
- Ilgūnas Gediminas, *Lietuvos Respublikos XII Vyriausybė 2001–2004*, Vilnius 2004
- Ischinger Wolfgang, *Deutschland und Litauen: Politische Beziehungen 1990–2000*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2001, nr 8, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Ischinger.pdf> [14.02.2013]
- Janeliūnas Tomas, Baubinaitė Kristina, *In Search for the Optimal Regional Alliance: Strategic Partnership between Lithuania and Poland*, [w:] „Lithuanian Annual Strategic Review” 2005, Vilnius 2006
- Jankauskas Juozas, *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje*, Vilnius 2010
- Jankowski Bartosz, *W dziesięciolecie traktatu polsko-litewskiego*, Suchy Las 2004
- Janušauskienė Diana, *Lithuanian Perspectives on Kaliningrad's Past, Present and Future*, [w:] *Kaliningrad in Europa. Nachbarschaftliche Perspektiven nach dem Ende des Kalten Krieges*, (red.) Stefan Barger, Wiesbaden 2010
- Januška Albinas, *Lietuvos užsienio politikos mechanizmas: sprendimų priėmimas ir vykdymas*, „Politologija” 1996, nr 8
- Joenniemi Pertti, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, Vilpišauskas Ramūnas, *Impact of Lithuania's Integration into EU on Relations Between Lithuania and Kaliningrad Oblast of Russian Federation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Joenniemi_Lopata.pdf [14.02.2013]
- Jonavičius Laurynas, *Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2006, nr 17
- Jonušauskas Laurynas, *Likimo vedami (Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1991)*, Vilnius 2003
- Jonušauskas Laurynas, *Lithuanian Diplomatic Service in Exile From 1940–1991*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14
- Jurgelevičiūtė Diana, *Information Security in Lithuania: the Problem of May 9th and the Crash of Russian Fighter*, [w:] „Lithuanian Annual Strategic Review” 2006, Vilnius 2007
- Jurkynas Mindaugas, *How Deep is Your Love? The Baltic Brotherhood Re-Examined*, Vilnius 2007
- Kairiūkštė Nastazija, *1956 m. rupeščiai mokyklų Vilniaus krašte*, „Kultūros Barai” 1989, nr 8
- Karabeshkin Leonid, *Russian-Lithuanian Relations: Between Negative Perception Stereotypes and Pragmatic Cooperation*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2006, Vilnius 2007
- Karabeshkin Leonid, *The American Factor in Russian-Lithuanian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2003, nr 12-13, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2003-11%2012/Karabeshkin.pdf> [14.02.2013]
- Kašauskienė Vanda, *Lietuvos Respublikos vyriausybės. Jų kaita ir veiklos bruožai 1990–2007*, Vilnius 2007

- Kempe Iris, *Russia, the EU and the Baltic States. Filling in a Strategic white spot on the European Map*, [w:] *Russia, the EU and the Baltic States. Enhancing the Potential Cooperation*, (red.) Matthes Buhbe, Iris Kempe, Moscow 2005
- Koprowski Marek, *Autonomia wileńska*, <http://www.kresy.pl/publicystyka,analizy?zobacz/autonomia-wilenska> [23.10.2012]
- Korus Jakub, *Skąd Litwini wracali? Czyli co Polak wie o Litwie*, 17 kwietnia 2013, <http://swiat.newsweek.pl/skad-litwini-wracali-czyli-co-polak-wie-o-litwie,103554,1,1.html> [24.04.2013]
- Korzeniewska Katarzyna, *Polityka obronna Litwy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 72
- Korzeniewska Katarzyna, *Strategia bezpieczeństwa Narodowego Litwy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 91
- Korzeniewska-Wolek Katarzyna, *Stosunki polsko-litewskie w roku 2001*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 51
- Kosienkowski Marcin, *Strategia adaptacyjna Federacji Rosyjskiej wobec państw bałtyckich*, Toruń 2006
- Kosman Michal M., *Polacy na Litwie wobec odrodzenia państwowości litewskiej*, [w:] *U schyłku tysiąclecia*, (red.) Kazimierz Pająk i Jan Żalubski, Poznań 2001
- Kozakiewicz Jerzy, *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003
- Kraszewski Piotr, *Koncepcje rozwiązywania tzw. problemu kaliningradzkiego po rozpadzie Związku Radzieckiego*, „Sprawy Wschodnie” 2003, z. 1
- Kręcisław Wojciech, *Republika Litewska*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, (red.) Ewa Gdulewicz, Lublin 2002
- Krickus Richard J., *Showdown: The Lithuanian Rebellion And The Breakup Of The Soviet Empire*, Washington 1997
- Krickus Richard J., *The Kaliningrad Question*, Lanham 2002
- Kronika litewska 1988–2000*, Warszawa 2001
- Kuzmickas Bronislovas, *Išsivadimas. Užsienio politikos epizodai 1988–1991. Atsiminimai*, Vilnius 2006
- Kuzmickas Bronislovas, *Lietuva ir užsienio viešoji nuomonė 1991-ųjų sausį – rugsėjį*, [w:] *1991-ųjų sausis – rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo*, Vilnius 2008
- Kuzmickas Bronislovas, *Užsienio politika ir Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas*, [w:] *Kelias į nepriklausomybę. Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, Kaunas 2010
- Landsbergis Vytautas, *Lietuvos diplomatija 1990–1992 metais*, [w:] *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius brw.
- Landsbergis Vytautas, *Lietuvos kelias į NATO*, Vilnius 2005
- Lapinskaitė Šarūnė, *Kazio Pakšto Baltoskandijos idėja prieškarui ir dabar*, „XXI amžiaus” 2003, nr 16
- Laurinavičius Česlovas, *Naujoji Lietuvos užsienio politikos vizija*, „Akiračiai” 2006, nr 10
- Laurinavičius Česlovas, *The Euro-Atlantic Integration And The Future Of Kaliningrad Oblast*, s. 17, <http://nato.int/acad/fellow/99-01/laurinavicius.pdf> [15.08.2012]
- Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, *Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?*, „Politologija” 2009, nr 2
- Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, *Military Transit of The Russian Federation Throught The Territory of The Republic of Lithuania*, „Lithuanian Political Science Yearbook” 2001
- Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos respublikos teritoriją*, „Politologija” 2002, nr 4

- Laurinavičius Česlovas, Motieka Egidijus, Statkus Nortautas, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius*, Vilnius 2005
- Laurinavičius Česlovas, Sirutavičius Vladas, *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, Vilnius 2008
- Lieckis Algimantas, *Lenkų skriaudų Lietuviams istorijos apžvalga. Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai I-II (iki 1939 m.)*, Vilnius 2011
- Lietuvos Respublikos ryšiai su Ukraina, <http://www.urm.lt/index.php?4219185889> [31.12. 2012]
- Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais, (red.) Česlovas Bauža i in., Vilnius 2000
- Lieven Anatol, *Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*, New Haven 1993
- Linkevičius Linas, *Participation of Lithuanian Troops in International Peace Support Operations*, „Baltic Defence Review“ 1999, nr 1, <https://www.bdcoll.eu/files/docs/bdreview/10bdr199.pdf> [13.02.2013]
- Linkevičius Linas, *What is blocking entry through a open door?*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 1998, nr 1, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-1/Linkevicius.pdf> [14.02.2013]
- Lopata Raimundas, *Anatomy of Hostage: Kaliningrad Anniversary Case*, Tartu 2006
- Lopata Raimundas, *Apie Lietuvos užsienio politikos viziją*, „Akiračiai“ 2006, nr 11
- Lopata Raimundas, *Authoritarianism in Belarus: Eventual Threats to Lithuania's Security*, [w:] „Lithuanian Annual Strategic Review“ 2002
- Lopata Raimundas, *Recent Debate on Lithuania's Foreign Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 2009, nr 22
- Lopata Raimundas, *Rozwój stosunków polsko-litewskich po 1990 r.*, [w:] *Pozostawione historii. Litwini o Polsce i Polakach*, (red.) Katarzyna Korzeniewska, Vladas Sirutavičius, Kraków 1999
- Lopata Raimundas, *Znaczenie NATO dla wewnętrznej polityki Litwy*, „Politeja“ 2011, nr 16
- Lopata Raimundas, Matonis Audrius, *Prezidento suktukas*, Vilnius 2004
- Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, *Lithuania and The Kaliningrad Oblast: a Clearer Frame of Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 1999, nr 3, http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Lopata_Sirutavicius.pdf [14.02.2013]
- Lopata Raimundas, Žalys Vytautas, *Lietuvos geopolitinis kodas*, „Politologija“ 1995, nr 1 (6)
- Lopata Raimundas, Bielinis Lauras, Sirutavičius Vladas, Stanytė-Toločkienė Inga, *Lietuvos užsienio politikos rytų krptis. Santykių su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi, Baltarusija ir Ukraina perspektyva*, Vilnius 2007
- Lukošaitis Alvidas, *Prezidentas Lietuvos politinėje sistemoje: vietos ir galio paieškos*, „Politologija“ 1998, nr 2
- Łossowski Piotr, *Związek Państw Bałtyckich 1934–1940*, [w:] tenże przy współudziale Broniusa Makauskasa, *Kraje Bałtyckie w latach przełomu 1934–1944*, Warszawa 2005
- Maniakas Klaudijus, *Lietuvos Europos Sąjungos asociacija*, „Politologija“ 1997, nr 9
- Maniakas Klaudijus, Stanionis Ramūnas, *Derybos dėl Ignalinos atominės uždarymo*, [w:] *Lietuvos kalis į Europos Sąjungą. Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*, (red.) Klaudijus Maniakas, Ramūnas Vilpišauskas, Darius Žeruolis, Vilnius 2004
- Martikonis Rytis, *Penkeri Lietuvos ir Europos Sąjungos santykių metai*, „Politologija“ 1996, nr 8
- Melyantson Dzianis, *Kazakevich Andrej, Belarus Relations with Ukraine and Lithuania before and after the 2006 Presidential Elections*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 2008, nr 20
- Mereckis Darius, *Lithuania as a NATO Partner*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Mereckis.pdf> [14.02.2013]

- Mereckis Darius, *Morvėnas Rimantas, The 1991 Treaty As A Basic For Lithuanian-Russian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 1, http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-1/Mereckis_Morkvenas.pdf [14.02.2013]
- Miluski Tadeusz, *Handel zagraniczny Litwy, Łotwy i Estonii w okresie transformacji gospodarczej (1990–2000)*, „Sprawy Wschodnie” 2002, z. 1
- Miniutaitė Gražina, „*Europos normatinė galia*” ir Lietuvos užsienio politika, „Politologija” 2006, nr 3
- Miniutaitė Gražina, *Search for Identity in Modern Foreign Policy of Lithuania: between the Northern and Eastern Dimensions?*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2004, Vilnius 2005
- Mironowicz Eugeniusz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, Białystok 2011
- Miškinis Gediminas, *Economic and Commercial Relations Between Lithuania and Russia*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 6, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-6/Miskinis.pdf> [15.02.2013]
- Molis Arūnas, *Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2009, nr 22
- Motieka Egidijus, *Kasčiūnas Laurynas, Lithuanian-German Relations in the Context of Global Challenges at the Beginning of 21st Century*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2005, Vilnius 2006
- Motieka Egidijus, Stankus Nortautas, Daniliauskas Jonas, *Global Geopolitical Developments And Opportunities for Lithuania's Foreign Policy*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2004, Vilnius 2005
- Nekrašas Evaldas, *Kritiniai pamąstai apie Lietuvos užsienio politiką*, „Politologija” 2009, nr 2
- Nekrašas Evaldas, *Legislature and the Executive in Foreign Policy Making*, Vilnius 1994
- Nekrašas Evaldas, *Lietuvos užsienio politikos formavimo mechanizmai*, „Politologija” 1994, t. 5
- Nekrašas Evaldas, *Lithuanian Foreign Policy: Concepts, Achievements and Predicaments*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13-14
- Nekrašas Evaldas, *Lithuanian Political System and Foreign Policy Decision Making*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Nekrasas.pdf> [14.02.2013]
- Nekrašas Evaldas, *Refleksje nad litewską polityką zagraniczną*, „Politeja” 2011, nr 16
- Nekrašas Evaldas, Bružilas Robertas, *Transatlantic Relations: Lithuanian Perspective*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2003, nr 11–12, http://www.lfpr.lt/uploads/File/2003-11%2012/Nekras_Bruzilas.pdf [14.02.2013]
- Neverovic Jaroslav, *Bezpieczeństwo energetyczne Litwy w świetle współpracy litewsko-polskiej w dziedzinie elektroenergetyki*, [w:] *Państwa bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*, (red.) Krzysztof Falkowski, Eufemia Teichmann, Warszawa 2010
- Niedziółka Dorota, Zimnicki Olgierd, *Polityka energetyczna Litwy, Łotwy i Estonii, [w:] Państwa bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) Janusz Gołębiowski, Warszawa 2011
- Norkus Renatas, *The USA Role in Lithuania's Foreign and Security Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Norkus.pdf> [14.02.2013]
- Park Ausra, *Lithuania's Foreign Policy Movers and Shakers: From the Founders to the „Patriarch(s)” and Beyond*, http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/2/1/4/pages252148/p252148-11.php [1.10.2012]
- Paulauskas Kęstutis, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius 2010

- Pavilionis Žygimantas, *Lithuanian Position Regarding the EU Mandate on Negotiations with Russia: Seeking a New Quality of EU-Russian Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2008, nr 21
- Plečkaitis Vytautas, *Lietuvos užsienio politika: nuostatų suderinimo problemos*, „Politologija” 1996, nr 8
- Prunskienė Kazimira, *Lithuanian-German political Relations*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2001, nr 8, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Prunskiene.pdf> [15.02.2013]
- Przybyła Sylwester, *Podejście Litwy do bezpieczeństwa w regionie*, Warszawa 1997
- Pugačiauskas Vyktintas, *Lithuania's semi-Presidential Model: Prospects For The Stability of The Inter-Institutional Relations*, „Lithuanian Political Science Yearbook” 2002, Vilnius 2003
- Račius Egdūnas, *Lithuania in the NATO Mission in Afghanistan. Between Idealism and Pragmatism*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2009–2010, Vilnius 2010
- Račius Egdūnas, *The 'Cultural Awareness' Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan*, „Baltic Security Defence Review” 2007, nr 9
- Räntzsch Matthias, *The German Interests Towards Lithuania: A Dilemma of the Zwischenraum*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2008, nr 20
- Rdzanek Grzegorz, *Ewolucja koncepcji bałtyckiego batalionu BALTBAT w świetle wymagań stojących przed wojskami przyszłości*, Warszawa 2004
- Rdzanek Grzegorz, *NATO, Unia Europejska i Rosja a polityka bezpieczeństwa republik bałtyckich*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji europejskiej*, (red.) Janusz Albin, Janusz Kupczak, Wrocław 2001
- Runiewicz-Jasińska Renata, *Modele współpracy państw bałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) XX i XXI wieku*, [w:] *Państwa bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) Janusz Gołębiowski, Warszawa 2011
- Rutkowski Marek, *Kwestia tranzytu w stosunkach rosyjsko-litewskich po wejściu Republiki Litewskiej do Unii Europejskiej w świetle oficjalnych stanowisk strony rosyjskiej*, [w:] *Relacje nowych krajów UE z Federacją Rosyjską (w aspekcie infrastrukturalnym: transport, energetyka, ekologia)*, (red.) Marek Rutkowski, Marek Proniewski, Białystok 2010
- Rutkowski Marek, *Stosunki rosyjsko-litewskie w okresie po wejściu Republiki Litewskiej do Unii Europejskiej w świetle oficjalnych stanowisk strony rosyjskiej (MSZ oraz prezydenta Federacji)*, [w:] *Relacje nowych krajów Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską (w Basenie Morza Bałtyckiego)*, (red.) Marek Rutkowski, Białystok 2009
- Sapronas Robertas, *BALTBAT and Development of Baltic Defence Forces*, „Baltic Defence Review” 1999, nr 2, <https://www.bdcol.ee/files/docs/bdreview/06bdr299.pdf> [14.02.2013]
- Saudargas Algirdas, *Lithuanian Diplomacy 1990–1992*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2004, nr 13–14
- Sąjūdis ištakų beiškant: nepaklausniųjų tinklaveikos galia*, (red.) Juraťė Kavaliauskaitė i Ainė Ramonaitė, Vilnius 2011
- Senn Alfred E., *Gorbachev's Failure in Lithuania*, New York 1995
- Siedlecka-Siwuda Jadwiga, *Współpraca między Litwą i Białorusią w okresie Partnerstwa Wschodniego*, <http://www.psz.pl/tekst-35927/Wspolpraca-miedzy-Litwa-i-Bialorusia-w-okresie-Partnerstwa-Wschodniego> [31.12.2012]
- Sidorkiewicz Krzysztof, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Elbląg 2011
- Sirutavičius Vladas, *Istorijos politika ir Lietuvos-Lenkijos draugiškų santykių beigero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis*, [w:] Vladas Sirutavičius, Raimundas Lopata, „Lenkiškasis” istorijos reikšmės Lietuvos politikoje, Vilnius 2011

- Sirutavičius Vladas, *Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką. Kas pasikeitė nuo Augustis Voldemaro laikų?*, „Politologija“ 2009, nr 2
- Sirutavičius Vladas, *Lithuanian-Polish Strategic Partnership: Genesis and Prospect*, „Lithuanian Political Science Yearbook“ 2000, Vilnius 2001
- Sirutavičius Vladas, *Rola ocen umowy suwalskiej w przygotowaniu umowy między Litwą a Polską w 1994 r.*, [w:] *Swałkų sutartis. Faktai ir interpretacijos. Umowa suwalska. Fakty i interpretacje*, (red.) Č. Laurinavičius, Vilnius 2012
- Sirutavičius Vladas, Stanytė-Toločkienė Inga, *Strategic Importance of Kaliningrad Oblast of the Russian Federation*, „Lithuanian Annual Strategic Review“ 2002, Vilnius 2003
- Snyder Timothy, *Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa, Białoruś 1569–1999*, Sejny 2009
- Sobczak Jacek, *Polityka radziecka wobec Litwy. Od deklaracji suwerenności państwowej z 18 maja 1989 roku do uznania niepodległości Litwy przez ZSRR 6 września 1991 roku*, „Sprawy Wschodnie“ 2003, nr 1 (2)
- Sobczak Jacek, *Potomkowie Lecha i Giedymina. Stosunki polityczne między Litwą a Polską w pierwszych latach odrodzenia państwa litewskiego*, Poznań 2009
- Srebrakowski Aleksander, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2000
- Srebrakowski Aleksander, *Komunistyczna partia Litwy. Swoi czy obcy?*, <http://www.hist.uni.wroc.pl/pdf/srebrakowski/kpl.pdf> [29.09.2012]
- Stankevičius Česlovas, *Der ybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*, Vilnius 2002
- Stankevičius Česlovas V., *Lietuva ir Rusija 1991: nepriklausomybės pripažinimo atnaujinimas*, [w:] *1991-ųjų sausis – rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo*, Vilnius 2008
- Stankevičius Česlovas V., *Lithuanian-Russian Negotiations in 1990–1993*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 2004, nr 13–14
- Stankevičius Rimantas, *Pirmoji diplomatinė pergalė*, Vilnius 2010
- Statkus Nortautas, *Paulauskas Kęstutis, Lietuvos užsienio politika tarptautinių santykių teorijų ir praktikos kryžkelėje*, „Politologija“ 2006, nr 2
- Statkus Nortautas, *Paulauskas Kęstutis, Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukli Lietuvos užsienio politikai?*, Vilnius 2008
- Surgailis Gintautas, *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*, Vilnius 2005
- Szacawa Damian, *Zaangażowanie państw bałtyckich w działalność Rady Państw Morza Bałtyckiego*, [w:] *Państwa Bałtyckie w zintegrowanej Europie*, (red.) Janusz Gołębiowski, Warszawa 2011
- Śmigiełski Robert, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Sprawy Wschodnie“ 2004, nr 2–3
- Šepetys Nerijus, *Molotovo Ribbentropo paktas ir Lietuva*, Vilnius 2006
- Tejchmann Eufemia, *Państwa bałtyckie – reakcja na światowy kryzys gospodarczy 2008–2009*, [w:] *Państwa bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*, (red.) Krzysztof Falkowski, Eufemia Tejchmann, Warszawa 2010
- Teofilski Michał, *Stosunki Chin z państwami bałtyckimi (Litwa, Łotwa Estonia)*, Analiza Centrum Inicjatyw Międzynarodowych nr 15/2012, s. 5-7, http://centruminicjatyw.org/sites/default/files/Stosunki%20Chin%20z%20państwami%20bałtyckimi_0.pdf [27.11.2012]
- Tininis Vytautas, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius 2000
- Воя, которую мы не пережили...*, http://www.vremyababurin.narod.ru/Num5_2001/N5_2001.html [3.09.2011]
- Ušackas Vygaudas, *Strengthening the US-Lithuania Partnership: Lithuanian Perspective*, „Lithuanian Foreign Policy Review“ 2003, nr 11-12, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2003-11%2012/Usackas.pdf> [15.02.2013]

- Valionis Antanas, Ignatavičius Evaldas, Bričkovskienė Izolda, *From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988–1998*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Valionis.pdf> [12.02.2013]
- Vareikis Egidijus, Perednis Aurimas, *NATO ir Lietuva istorijoje – natūrali geopolitinė lietuvis gravitacija į aliansą*, [w:] *Lietuva Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje 2004–2006*, Vilnius 2006
- Vareikis Egidijus, Žygelitė Juratė, *The Eastern Baltic subregion. Conflict and Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Vareikis.pdf> [16.02.2013]
- Vaščenkaitė Galina, *The Discrepancy of Lithuanian Foreign Policy: „Normative” Deeds for the „Realpolitik” Needs?*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2011, nr 25
- Vilpišauskas Ramūnas, *Ekonomia polityczna członkostwa Litwy w Unii Europejskiej: oczekiwania i doświadczenia pięciu lat*, „Politeja” 2011, nr 16
- Vilpišauskas Ramūnas, *Lithuanian-Russian economic relations in the Context of Lithuania’s EU-Membership process*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2000, nr 5, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2000-5/Vilpišauskas.pdf> [13.02.2013]
- Vilpišauskas Ramūnas, *The Impact of the European Union on Intra-Baltic Economic Cooperation*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 3, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-3/Vilpišauskas.pdf> [14.02.2013]
- Vitkus Gediminas, *Changing Security Regime of Baltic Sea Region*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2002, Vilnius 2003
- Vitkus Gediminas, *Diplomatinė aporija. Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*, Vilnius 2007
- Vitkus Gediminas, *The „Democracy Deficit” and Prospects for EU Enlargement*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1998, nr 2, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-2/Vitkus.pdf> [14.02.2013]
- Vyšniauskas Gintautas, *O niektórych źródłach historycznych konfliktów litewsko-polskich i polsko-litewskich*, [w:] *Polska – Litwa. Historia i kultura*, (red.) Jan Miziński, Jerzy Święch, Lublin 1994
- Widacki Jan, *Litwo, ojczyzno nie moja*, Kraków 2005
- Zieliński Jacek, *Prezydent Republiki Litewskiej*, [w:] *Prezydent w państwach współczesnych*, (red.) Joachim Osiński, Warszawa 2009
- Zieliński Jacek, *Referendum na Litwie, Łotwie i w Estonii*, [w:] *Referendum w Polsce i Europie Wschodniej*, (red.) Michał T. Staszewski, Danuta Waniek, Warszawa 1996
- Zieliński Jacek, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004
- Žalimas Dainius, *Lietuva ir Baltijos jūros regioninės organizacijos*, [w:] *Lietuva ir tarptautinės organizacijos*, (red.) Zenonas Petrauskas i Gintaras Steponavičius, Kaunas 1998
- Žigars Feliksas, *Baltijos šalių institucinis bendradarbiavimas 1990–2010*, Vilnius 2012
- Žiugžda Donatas, *Baltic States in the Perspective of Russia’s Security Policy*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 1999, nr 4, <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Ziugzda.pdf> [14.02.2013]

Streszczenie

Litewska polityka zagraniczna w latach 1990–2013 była kształtowana przez różne czynniki. Niebagatelne znaczenie miały uwarunkowania historyczne i kulturowe, które oddziaływały zwłaszcza na relacje z państwami sąsiednimi. Niektóre koncepcje programowe polityki zagranicznej czerpały z dorobku narodowego z przełomu XIX i XX wieku. Znacząca była także ideologiczna spuścizna międzywojennej niepodległości. Silny wpływ na litewskie społeczeństwo miało kilkudziesięcioletnie doświadczenie władzy komunistycznej i przynależności do ZSRR.

Proces odzyskiwania suwerenności od Moskwy został z początkowany w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku. W tamtym okresie nastąpiło również odrodzenie życia politycznego. Niepodległość Litwy w sensie formalnym przywrócono w marcu 1990 roku. Uznanie międzynarodowe przyszło jednak dopiero w końcu sierpnia 1991 roku, po nieudanym moskiewskim przewrocie (tzw. puczu Janajewa). W latach 1990–1991 stworzono zręby litewskiej dyplomacji.

Między 1991 a 1993 rokiem Litwa dążyła do utrwalenia świeżo zdobytej niezależności. Ostatecznie ukształtował się ustrój państwa i wyklarowały mechanizmy demokratyczne. W relacjach zewnętrznych kluczowym problemem pozostawała ewakuacja wojsk dawnego ZSRR, stacjonujących na litewskim terytorium. Równie ważne wydawało się potwierdzenie terytorialnej integralności, a także uregulowanie stosunków z sąsiadami. Większość zadań została zrealizowana. W końcu 1993 roku, w dużej mierze na skutek dramatycznych wydarzeń w Moskwie, wśród Litwinów ostatecznie zwyciężyło przeświadczenie o konieczności przyjęcia opcji zachodniej. Zadanie było odtąd realizowane przez wszystkie ekipy rządzące.

Następny okres, obejmujący dekadę 1994–2004, charakteryzował się intensyfikacją starań o integrację euroatlantycką. Uzyskanie członkostwa Litwy w NATO i Unii Europejskiej zyskało status priorytetu. Relacje z Polską uczyniono środkiem prowadzącym do celu: zapewnienia Litwie bezpieczeństwa oraz nieskrępowanego rozwoju ekonomicznego. Z litewskiej inicjatywy stosunkom z Warszawą nadano wymiar strategicznego partnerstwa. Wilno coraz

intensywniej zabiegało o poparcie USA, czego skutkiem, na początku XXI wieku było między innymi zaangażowanie w tzw. wojnę z terroryzmem. Mimo wielu trudności, na ogół poprawnie układały się kontakty z Rosją. Pod tym względem Litwa często różniła się od Łotwy i Estonii. Stosunki z lotewskim sąsiadem skomplikowały się z powodu sporu o rozgraniczenie morskie. Ważnym partnerem Litwy pozostawała Białoruś, z którą podtrzymywano współpracę, mimo pogłębiającego się autorytaryzmu prezydenta Aleksandra Łukaszewskiego. Wiosną 2004 roku szczęśliwy finał znalazły starania o wstąpienie do NATO i UE.

Wobec integracji kraju ze strukturami euroatlantyckimi, w 2004 roku, na Litwie opracowano koncepcję *nowej polityki zagranicznej*. Stanowiła ona odpowiedź na oczekiwania ze strony USA, kluczowego odtąd sojusznika i gwaranta bezpieczeństwa Litwy. *Nowa polityka zagraniczna* zakładała zwiększenie politycznej aktywności na obszarze poradzieckim. Koncepcję wcielano w życie w latach 2004–2009. Skutki jej realizacji nie były jednoznaczne.

W 2009 roku Litwa stanęła przed koniecznością przewartościowania polityki zagranicznej. Zmieniła się koniunktura międzynarodowa. Stany Zjednoczone zrezygnowały z konfrontacyjnego stylu polityki wobec Rosji. Również Polska na nowo zdefiniowała własne priorytety. Kluczowym zadaniem Litwy stało się zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa. Kłopotom towarzyszyła społeczna frustracja, narastała fala populizmu, dały o sobie znać nastroje nacjonalistyczne. Zmiany zbiegły się z początkiem prezydentury Dali Grybauskaitė. Pani prezydent, we współdziałaniu z rządem, dokonała korekty polityki zagranicznej. Wyraźnemu ochłodzeniu uległy zwłaszcza relacje z Polską. Wilno zaczęło intensywniej szukać oparcia także w krajach Europy Północnej. Powrócono do idei ożywienia współpracy państw nadbałtyckich. Ponadto znacznie zintensyfikowano kontakty z Białorusią, jednak na przeszkodzie stanął rozwój sytuacji w Mińsku. Połowicznie udało się natomiast próba naprawienia stosunków z Moskwą.

Резюме

Литовская международная политика в 1990–2012 годах формировалась благодаря разным факторам. Важное значение имели исторические и культурные обусловленности, которые оказали особое влияние на отношения с соседними государствами. Некоторые программные концепции международной политики основывались на результатах, достигнутых народным движением на рубеже XIX и XX веков. Значительным оказалось также идеологическое наследие межвоенной независимости. Сильнейшее влияние на литовскую общественность оказала коммунистическая власть, правящая несколько десятилетий, и принадлежность к СССР.

Процесс обретения суверенности Литвы начался в конце восьмидесятых годов XX века. В тот же период произошло возрождение политической жизни. Независимость Литвы, в формальном смысле, была обретена в марте 1990 года. Но международное признание она получила только лишь в конце августа 1991 г., после неудачного московского переворота (так называемого путча Янаева). В 1990–1991 годах началось формирование литовской дипломатии.

В период между 1991 и 1993 годами Литва стремилась к укреплению недавно обретенной независимости. Тогда же основательно сформировался государственный строй, прояснился механизм демократии. Во внешних отношениях ключевой проблемой оставалась эвакуация войск бывшего СССР, оставшихся на литовской территории. Немаловажным являлось утверждение территориальной независимости, а также урегулирование отношений с соседями. Большинство заданий было выполнено. В конце 1993 г. в большой степени из-за драматической ситуации в Москве среди литовцев утвердилась уверенность в необходимости принятия западной альтернативы. С этого времени началась реализация задания всеми правящими правительственными командами.

Следующий период с 1994 по 2004 характеризовался усиленными стараниями о евроатлантической интеграции. Членство Литвы в НАТО и Европейском союзе получило статус приоритета. Отношения с Польшей стало ведущим к цели средством: гарантированию Литве безопасности, а также

неограниченного экономического развития. По литовской инициативе отношения с Варшавой приобрели черты стратегического партнерства. Вильнюс все более интенсивно ищет поддержки США, в результате чего в начале XXI в. он был вовлечен в так называемую войну с терроризмом. Несмотря на многие трудности, контакты с Россией были довольно положительными. Этим Литва часто отличалась от Латвии и Эстонии. Отношения с латвийскими соседями усложнились на почве спора о разграничение морской территории. Важным партнером Литвы оставалась Беларусь, с которой поддерживалось сотрудничество, несмотря на углубляющийся авторитаризм президента Александра Лукашенко. Весной 2004 г. Литва стала членом НАТО и ЕС.

На основании интеграции страны с евроатлантическими структурами в 2004 г. в Литве разработана концепция *новой международной политики*. Она явилась ответом на ожидания со стороны США, ключевого союзника и гаранта литовской безопасности. *Новая международная политика* была направлена на усиление политической активности в постсоветском пространстве. Концепция воплощалась в жизнь в 2004–2009 г.г. Результаты ее реализации были неоднозначными.

В 2009 году у Литвы возникла необходимость в переоценке международной политики. Изменилась международная конъюнктура. Соединенные Штаты отказались от конфронтационного политического стиля по отношению к России. Польша также пересмотрела собственные приоритеты. Ключевым заданием Литвы стало обеспечение энергетической безопасности для государства. Кроме данной проблемы возрастала общественная фрустрация, увеличивалась волна популизма, появилось националистическое настроение. Изменения пришлось на начало правления президента Даля Грибаускайте. Глава государства при сотрудничестве с правительством подкорректировала международную политику. Явно охладились отношения с Польшей. Вильнюс стал более интенсивно искать поддержки у стран Северной Европы. Ожила идея сотрудничества с балтийскими государствами. Кроме того, контакты с Беларусью становились более интенсивными. Однако, на их пути стало развитие ситуации в Минске. Проба же наладить контакты с Москвой удалась только частично.

Summary

Lithuanian foreign policy in 1990–2012 was shaped by different factors. Historical and cultural conditions that affected relations with neighboring states in particular were substantially important. Some program concepts of the foreign policy derived from the achievements of national movement from the turn of the 19th and 20th centuries. Moreover, ideological heritage of inter-war independence was significant too. Several dozen years long experience of communist regime and membership in the USSR strongly affected the Lithuanian society.

The process of regaining sovereignty from Moscow started at the end of the 1980s. What is more, in that period political life revived too. Lithuania's independence was formally regained in March 1990. However, it was internationally recognized as late as at the end of August 1991 after unsuccessful Moscow coup d'état (the so called Yanayev abortive coup). In 1990–1991 the framework of Lithuanian diplomacy was created.

Between 1991 and 1993 Lithuania aimed at strengthening recently gained sovereignty. The state's political system eventually developed and democratic mechanisms settled. In external relations a key problem, i.e. evacuation of the former USSR's army troops deployed within the Lithuanian territory, remained. Moreover, confirmation of territorial integrity and regulation of relations with neighbors appeared to be equally important. Most tasks were realized. At the end of 1993, to a great extent in effect of dramatic events in Moscow, Lithuanians finally believed in the necessity to adopt the Western option. Since then, the task has been realized by all governments.

The next period, encompassing a decade between 1994 and 2004, was characterized by the intensification of efforts aimed at Euro-Atlantic integration. Joining NATO and the European Union became priorities for Lithuania. Relations with Poland were made an instrument to achieve the goal: to guarantee security and unrestricted economic development for Lithuania. Following the Lithuanian initiative, relations with Warsaw were given a dimension of strategic partnership. Vilnius was more and more intensively striving for the USA's support, the result of which, at the beginning of the 21st century was, among

others, involvement in the war against terrorism. Despite numerous difficulties, contacts with Russia were generally proper. In this respect, Lithuania often differed from Latvia and Estonia. Relations with the Latvian neighbor became complicated due to the dispute for demarcation of the maritime border. Belarus remained an important partner for Lithuania and cooperation with it was maintained despite growing authoritarianism of President Alexander Lukashenko. In spring 2004 endeavors to join NATO and the EU were finally successful.

As far as the integration of the country with Euro-Atlantic structures is concerned, in 2004 a concept of a *new foreign policy* was established in Lithuania. It was an answer to expectations from the USA, since then a key ally and guarantor of Lithuania's security. *New foreign policy* assumed increasing political activity in the post Soviet area. The concept was implemented in 2004-2009. The effects of its implementation were not unambiguous.

In 2009 Lithuania faced the need to revalue its foreign policy. International economic situation changed. The USA resigned from a confrontational style of policy towards Russia. Poland also redefined its own priorities. A key task for Lithuania became the provision of the state's energy security. The problems were accompanied by social frustration, the wave of populism was growing and nationalistic moods emerged. These changes coincided with the beginning of Dalia Grybauskaitė's presidency. Cooperating with the government, the President revised foreign policy. Especially relations with Poland clearly cooled off. Moreover, Vilnius started to more intensively search for support from North European countries. Lithuania returned to the idea of enlivening the cooperation of Baltic States. Moreover, contacts with Belarus considerably intensified, but the situation in Minsk stood in the way. On the other hand, an attempt at repairing relations with Moscow proved partially successful.

Indeks osobowy

A

Abišala Aleksandras 57, 80, 82
Adamkus Valdas 9, 17, 110, 111, 112, 115,
123, 130, 132, 136, 145, 151, 157, 159,
162, 163, 167, 169, 170, 172, 173, 177,
180, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 195, 196, 197, 198,
199, 201, 203, 204, 208, 211, 213,
214, 221, 227, 232, 236
Adamski Łukasz 220
Adomaitis Nerijus 86
Akińczo Alksandra 191, 221
Akromas Jurgis 43, 49
Albin Janusz 76
Alšėnaitė Ieva 128
Arensa Mosze 101
Ashton Catherine 212
Auštrevičius P. 203
Azarow Mykoła 238
Ažubalis Audronius 193, 212, 213, 214,
229, 230, 236, 242, 243

B

Bačiulis Audrius 129, 131, 134, 161, 169,
170, 173, 181, 184, 186, 193, 200,
205, 207, 209, 210, 212, 213, 217,
219, 220, 221, 222, 224, 227, 229,
232, 238, 240, 244, 246
Bačkis Audrys Juozas 17
Bačkis Ričardas 17
Bagdanskis Jonas 93
Bagdonas Aivaras 233
Bagdonas Ažuolas 214
Bagdonas, A. 214, 233

Baker James 37, 98
Balon Krzysztof 122
Bancevičiūtė T. 69
Barger Stefan 74
Bartasevičius Valdas 67, 70
Batūra Romas 26
Baubinaitė Kristina 179
Bauža Česlovas 36
Bērziņš Andris 246
Bialacki Aleś 236
Bičkauskas Egidijus 41, 49, 65
Bielawska Agnieszka 124
Bielecki Tomasz 214
Bielinis Lauras 147, 159, 187, 209
Bobelis Kazys 17
Bobyryk Adam 28
Bodd Leon 43
Bradley Bryan 114
Brazauskas Algirdas 9, 19, 25, 26, 27, 33, 58,
60, 61, 62, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 88,
92, 93, 96, 97, 99, 101, 102, 104, 105,
106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 117,
118, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127,
130, 133, 137, 139, 141, 142, 145, 149,
150, 152, 159, 160, 162, 168, 169, 180,
181, 187, 191, 195, 209, 210, 237
Brezniew Leonid 20
Bričkovskienė I. 9, 47, 121
Bruveris Vytautas 123, 137
Bružilas R. 165
Brzeziński Zbigniew 130
Budryte Dovilė 165
Bugajski Janusz 175
Buhbe M. 193
Bukinas Eugenijus 72, 82, 88, 93

Bukowiecka Halina 193, 197
Bulovas Virgilijus 71
Burdytė Miglė 136
Burzyńska Beata 246
Bush George W. 131, 132, 163, 164, 203
Butkevičius 80
Butkevičius Algirdas 249
Butkevičius Audrius 78, 80
Butkus V. 121

C

Chalupec Igor 180, 181
Chelminiak Marcin 146
Cheney Richard 181, 188, 189
Chodorkowski Michaił 114, 154, 179
Chruszczow Nikita 20
Cieminytė Viktorija 188
Cieplak Paweł 81
Clinton Bill 128
Czernomyrdin Wiktor 75, 149
Czyhir Michaił 156

Č

Čepaitis Virgilijus 46
Černiauskas Šarunas 181
Čiužauskas Darius 154
Čyvas Tomas 212, 238

D

Dambrauskaitė Živilė 216
Damuskas Žydrūnas 181
Damušytė Gintė 99, 126
Danielewska-Socha Joanna 133
Daniliauskas Jonas 106, 120, 153, 179
Dapkus Liudas 101
Degutienė Edita 132, 185
Degutis Algimantas 118
Degutis Gintautas 215
Digrytė Eglė 234
Dinevičiaus Janisa 89

Dombrovskis Valdis 244
Drunga Mykolas 189
Drzewicki Artur 76
Dudzińska Kinga 207, 230, 242, 245
Dumas Roland 96

E

Ellemann-Jensen Uffe 43
Erlanger S. 73

F

Falkowski Krzysztof 176
Filipowicz Cezary 180, 181
Firewicz Andrzej 80
Frattini Franco 234
Fuks Erika 245
Fuksiewicz Aleksander 7

G

Gadomski Witold 180
Gaižauskaitė Violeta 146
Ganusauskas Edmundas 57, 72, 97
Garbačiauskaitė Monika 215
Gardauskienė Giedrė 131
Gdulewicz Ewa 59
Gečas Jonas 129
Genscher Hans-Dietrich 95
Geremek Bronisław 45
Giedroyc Jerzy 220
Gira Sirijos Vytautas 208, 216
Girnius Kęstutis 139, 172, 210, 215
Godunavičius Arūnas 79
Gołębowski Janusz 13, 134, 226
Gołowatow Michaił 230, 231, 241
Gorbaczow Michaił 23, 25, 26, 27, 35, 36,
37, 39, 40, 41, 48, 50, 51, 52, 54, 61
Gorbunovs Anatolijs 38
Gorzkowski Jacek 81
Grabowski Tomasz W. 103
Graczow Paweł 72

Gricius Algirdas 87, 90
 Grincevičiūtė R. 112
 Grižibauskienė Eugenija 181, 189
 Grumadaitė Rita 94, 97
 Grybauskaitė Dalia 172, 208, 209, 210, 211,
 212, 213, 215, 214, 217, 221, 222,
 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230,
 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238,
 239, 240, 242, 243, 244, 246, 249
 Gubryniewicz Aleksander 124, 144, 154,
 158, 182, 189, 190, 196, 199, 200,
 203
 Gudas Vigradas 84
 Guiga V. 94
 Gvozdaite Laura 232, 234, 241
 Gyls Povilas 34, 62, 63, 64, 82, 83, 89, 92,
 93, 105, 109, 117, 118, 141, 148, 221

H

Hannibalsson Jón Baldvin 43
 Hitler Adolf 220
 Hyndle Joanna 109, 145
 Hyndle-Hussein Joanna 233, 245

I

Ignatavičius E. 9, 47, 121
 Ignatavičius Tadas 110, 128
 Ilgūnas Gediminas 33, 162
 Ilves Toomas Hendrik 245
 Ischinger Wolfgang 96
 Iškauskas Č. 234, 240
 Iwanow Siergiej 153

J

Jackeavičius Mindaugas 241
 Jakilaitis Edmundas 175
 Jan Paweł II 57, 159, 160
 Janajew Giennadij 48, 54, 65, 77, 90, 247
 Janczys Witold 233
 Janeliūnas Tomas 179, 216

Jankauskas Juozas 15
 Jankauskas Vidmantas 183
 Jankowski Bartosz 121
 Jansonaitė S. 129
 Janukowycz Wiktor 186, 190, 237, 238
 Janušauskienė Diana 74
 Januška Albinas 34, 111
 Janužytė Rima 175, 197, 198, 200
 Jaruzelski Wojciech 29
 Jastrzebski Siergiej 196
 Jauniškis Kęstutis 73, 87
 Jelcyn Borys 41, 50, 53, 54, 66, 68, 69, 70,
 73, 103, 104, 148, 149, 152
 Jocnniemi Pertti 88, 146
 Jonavičius Laurynas 165
 Jonušaitė Neringa 57
 Jonušauskas L. 16, 35
 Juknevičienė Rasa 150
 Juknevičius Tomas 72, 86
 Juncvičius Dainius 82
 Juozaitis Arvydas 46
 Jurgelevičiūtė Diana 195
 Jurkonis Vitis 216, 236
 Jurkynas Mindaugas 25, 38, 86
 Jurmalavičius R. 149
 Juršėnas Česlovas 94, 224
 Juszczenko Wiktor 187, 190

K

Kaca Elżbieta 242
 Kaczyński Jarosław 177, 182, 183
 Kaczyński Lech 177, 179, 180, 183, 184,
 186, 188, 216, 217, 218
 Kairiūkštytė Nastazija 20
 Karabeshkin Leonid 36, 145, 154
 Karaliūnaitė Ugnė 232
 Karol XVI Gustaw 86
 Kašauskienė Vanda 33, 66, 71, 142
 Kasčiūnas Laurynas 183, 197, 204
 Kasparavičius Algimantas 215
 Katkus Voldemaras 47

Kavaliauskaitė Jūratė 24
 Kazakevich A. 191, 192
 Kazlauskas Emilis 240
 Kazlauskas Ramūnas 198
 Kedys Drąsius 207
 Kempe Iris 193
 Kiebicz Wacław 92, 93, 94
 Kilius Robertas 172
 Kirkilasa, Gediminasa 170, 181, 190, 196
 Kobeszko Łukasz 193, 228, 233
 Kohl Helmut 37
 Komar Michał 117
 Komaras Jacek 183
 Komorowski Bronisław 220, 223
 Konarski Maciej 216
 Koprowski Marek 47
 Korus Jakub 7
 Korzeniewska Katarzyna 47, 119, 125
 Korzeniewska-Wolek Katarzyna 124
 Koščiūnas Laurynas 202
 Kosienkowski Marcin 146, 154
 Kosman Marceli 124
 Kosman Michał M. 28
 Kościński Piotr 195, 216
 Kozakiewicz Jerzy 106
 Kozyriew Andriej 68, 72
 Kozyrovičius Romualdas 70
 Kraszewski Piotr 76
 Krauczanka Piotr 91, 92, 93
 Kręcisław Wojciech 59
 Krickus Richard J. 32, 150
 Krištopans Vilis 142
 Krupavičius I. 144
 Kubilius Andrius 173, 190, 206, 209, 210,
 211, 212, 213, 216, 218, 224, 225,
 226, 228, 232, 235, 238, 239, 243
 Kublik Andrzej 182
 Kucharczyk Jacek 7
 Kučinskaitė Jonė 169
 Kuczma Leonid 100, 159, 187
 Kulakauskas Antanas 222

Kupczyk Janusz 76
 Kurski Jarosław 119
 Kutysz Miryna 109, 145
 Kuzmickas Bronislovas 9, 25, 30, 37, 43, 49,
 50, 85, 90
 Kwaśniewski Aleksander 121, 130, 177,
 187, 188

L

Landsbergis Vytautas 9, 20, 24, 26, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42,
 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58,
 59, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 74,
 77, 78, 79, 80, 84, 85, 90, 91, 93, 96,
 98, 99, 101, 106, 108, 109, 110, 111,
 119, 125, 129, 150, 162, 185, 194,
 212
 Lapinskaitė Šarūnė 86
 Laučius V. 202
 Laurinavičius 171
 Laurinavičius Česlovas 24, 27, 30, 66, 68,
 75, 76, 94, 120, 145, 147, 158, 171,
 172, 208
 Laurinavičius Marijus 96, 223
 Laurinkus Mečys 212, 214
 Lėka Aušra 211, 226, 236
 Libera Paweł 43, 49
 Lichnerowicz Agnieszka 222
 Liekis Algimantas 220
 Lieven Anatol 33, 61
 Lilejkis Aleksandras 151, 160, 161
 Linkevičius Linas 127, 128, 153, 236, 237,
 249
 Liutkus Kęstutis 144
 Lopata Raimundas 45, 47, 66, 74, 75, 76,
 94, 95, 116, 120, 144, 146, 147, 158,
 159, 171, 172, 187, 208, 215
 Lozoraitis Stasys 16, 30, 34, 57, 60, 63, 74,
 97, 98, 111
 Lozoraitis Stasys (jr) 16, 17
 Lubys Bronislovas 60, 62, 82

Lukaitė Andželika 203
Lukošaitis Alvidas 59
Lukšas Aras 172, 193, 202

Ł

Łada Agnieszka 7
Łossowski Piotr 13
Łukaszenko Aleksander 155, 156, 157, 158,
191, 192, 212, 233, 234, 235, 236,
237, 242, 248

M

Maciążek Piotr 223
Major John 97
Makaraitytė Indrė 235
Makauskas Bronius 13
Małgorzata II 86
Maniokas Klaudijus 136, 153
Martikonis Rytis 97
Marelis Bronius 89
Materniak Dariusz 185
Matlock Jack 30
Matonis Audrius 116
Mazowiecki Tadeusz 29
Medalinskas Alvydas 87
Meeri Lenart 106
Meilūnas Egidijus 43, 49
Meller Stefan 117
Melyantsou Dzianis 191, 192
Mereckis Darius 53, 127
Merkel Angela 239
Mickevičiūtė Violeta 134, 205
Mickiewicz R. 216
Miedwiediew Dmitrij 210, 227, 228, 231,
237
Milinkiewicz Aleksander 191
Miluski Tadeusz 38
Miniotaitė Gražina 165, 174
Mironowicz Eugeniusz 90, 158, 191
Misiūnas Romualdas 9
Miškinis Gediminas 152

Miterrand François 37, 96
Miziński Jan 46
Molis Arūnas 139, 221
Mołotow Wiaczesław 13, 14, 24, 25, 26, 27,
82, 151, 178, 194
Morvėnas R. 53
Motieka Egidijus 27, 94, 106, 120, 145, 158,
179, 204
Mundytė Regina 57
Muraškina Raisa 192

N

Narbutt Maja 220
Nazarbajew Nursultān 189
Nekrašas Evaldas 18, 32, 33, 40, 59, 64, 85,
106, 165, 170, 193, 199, 240
Neverovic Jaroslav 176
Niedziółka Dorota 226
Nikžentaitis Alvydas 19, 216
Norkus Renatas 130

O

Obama Barack 207, 239, 240
Obertyszew Nikolaј 70
Olechowski Andrzej 117, 118
Osiński Joachim 59
Otocki Tomasz 207, 246
Ozolas Romualdas 30, 33, 74, 109, 139

P

Pačkauskaitė Agnė 154
Paetas U. 242
Pająk Kazimierz 28
Paksas Rolandas 111, 113, 114, 115, 116,
124, 133, 136, 137, 142, 154, 165,
168, 248
Pakštas Kazys 86
Paleckis Justas 61, 110
Pangonienė Rasa 156
Park Ausra 34, 62

Paulauskas Artūras 110, 113, 115, 116, 166,
167, 168, 169
Paulauskas Kęstutis 171, 172, 191
Pavilionis Žygimantas 197
Peng Li 162
Perednis A. 95
Petkevičiūtė Giedrė 184
Petrauskas Zenonas
Piłsudski Józef 11, 220
Plečkaitis Vytautas 74, 82, 83, 120
Povilionis Vidmantas 57, 81, 85
Pranevičiūtė-Neliupšienė Jovita 225, 242
Prikulis J. 88
Primakow 129
Proценка A. 152
Proniewski Marek 200
Prunskienė Kazimira 33, 35, 36, 37, 39, 40,
42, 48, 61, 116, 167, 168, 194
Przybyła Sylwester 106
Pugačiauskas Vyktintas 59
Pugo Boriss 48
Pukinas E. 105
Puleikytė Kristina 179
Purelytė Giedrė 243
Putin Władimir 132, 150, 151, 152, 153,
154, 164, 174, 189, 194, 196, 228

Q

Quayle Dan 98

R

Račas Artūras 63, 64, 72, 73, 76, 83, 87, 96,
99, 106, 141
Rachlevičius Vidas 68, 86, 96
Račius Egdūnas 132, 205
Ramonaitė Ainė 24
Räntzsch Matthias 36, 96, 134
Rdzanek Grzegorz 125, 140
Rekašius Zenonas V. 181
Ribbentrop Joachim von 13, 14, 24, 25, 26,
27, 82, 151, 178, 194

Rinkevičius E. 242
Rinkevičiūtė D. 88
Rostropowicz Mścislav 228
Rozoff Rick 244
Rudokas Jonas 20
Rumsfeld Donald 164
Runiewicz-Jasińska Renata 13
Rutkowski Marek 194, 200
Rüütel Arnold 38
Ryzkow Nikolaј 39, 40

S

Saakaszwili Micheil 237
Sakalauskaitė Ramunė 64, 69, 72, 75, 80,
86, 87, 88, 93, 97, 101, 126
Samoškaitė Eglė 215
Sapronas Robertas 140
Saudargas Algirdas 9, 33, 34, 36, 47, 49, 57,
59, 64, 68, 78, 79, 91, 109, 122, 129,
135
Schröder Gerhard 203
Semaška Darius 210, 229, 237
Senn Alfred E. 27
Sidorkiewicz Krzysztof 28
Siedlecka-Siwuda Jadwiga 158, 192, 235
Sikorski Radosław 217, 219, 220, 221, 225
Simonavičius Kazimieras 72
Sirutavičius Vladas 24, 30, 45, 47, 66, 74,
75, 76, 82, 94, 119, 122, 146, 147, 159,
172, 187, 208
Skėrytė Juratė 121, 123, 138
Skubiszewski Krzysztof 77, 78, 79
Skwieciński Piotr 220
Sniečkus Antanas 18
Snyder Timothy 19
Sobczak Jacek 39, 44, 47, 118
Srebrakowski Aleksander 19, 20
Stalin Józef 14, 18, 150, 220
Stanionis Ramūnas 136
Stankevičius Česlovas 40, 52, 67, 71
Stankevičius Evaldas 43, 49

Stankevičius Laurynas 109
 Stankevičius Rimantas 37
 Stankevičius, Č. V. 41, 52
 Stanytė-Toločkienė Inga 147, 153, 159, 187
 Stasytė V. 170
 Staszewski Michał T. 52
 Statkus Nortautas 27, 94, 106, 120, 145,
 158, 171, 179, 191
 Strojew Jegor 150
 Suchocka Hanna 82
 Surgailis Gintautas 41, 68
 Sytas Andrius 232
 Szacawa Damian 134
 Szachraj Siergiej 67
 Szarecki Siemion 158
 Szewardnadze Eduard 37
 Szuszkiewicz Stanisław 90, 91, 93, 155

Š

Šepetys Nerijus 14
 Šimėnas Albertas 49
 Šleževičius Adolfas 60, 62, 93, 100, 108,
 141, 156

Ś

Śmigielski Robert 103
 Świeżak Paweł 189
 Święch Jerzy 46

T

Talar-Kelpša Laimonas 172
 Tarasiewicz Stanisław 207, 214, 217, 219,
 229
 Teichmann Eufemia 176, 207
 Teofilski Michał 102, 162
 Tininis Vytautas 18
 Tracevskis Rokas M. 114, 161
 Traynor Ian 175
 Tusk Donald 183, 217, 220, 222
 Tymoszenko Julia 238

U

Ubartas Romas 57
 Ulmanis Guntis 106, 141
 Urbanovičiūtė S. 79
 Urmonaitė E. 201
 Ušackas Vygaudas 135, 165, 173, 190, 192,
 198, 199, 200, 211, 212, 227, 228,
 233, 234
 Uschopczyk Władimir 235
 Uspaskich Viktor 116, 154, 168, 169

V

Vagnorius Gediminas 49, 57, 70, 80, 91, 95,
 98, 101, 109, 111
 Vaičiulytė Ramunė 178
 Vainauskienė Bronė 57
 Vaisieta Tomas 230
 Vaitiekūnas Petras 92, 170, 172
 Valatka Rimvydas 80
 Valčius T. 195
 Valionis Antanas 9, 47, 113, 116, 121, 123,
 133, 151, 154, 166, 167, 168, 169, 191,
 245
 Vareikis Egidijus 95, 137
 Varnauskas Rimantas 143
 Vaščenkaitė Galina 165, 240
 Vernickaitė Aurelija 200
 Viķe-Freiberga Vaira 229
 Vilkas Eduardas 135
 Vilpišauskas Ramūnas 135, 136, 139, 146,
 152, 153, 213, 215
 Virelūnaitė Lauryna 224
 Visockas Gintaras 87
 Vitkus Gediminas 53, 66, 72, 76, 135, 145,
 146, 148, 151, 197
 Vitkus M. 121
 Volovoj Vadim 209
 Vyšniauskaitė Birutė 177, 190
 Vyšniauskas G. 46

W

Wałęsa Lech 77, 78, 84, 118, 120, 219
Waniek Danuta 52
Weizsäcker Richard von 95
Westerwelle G. 242
Widacki Jan 45, 77, 119
Wiesenthal Szymon 160
Wilczewski Dominik 214
Wiśniewski Janusz 124
Wojciechowski Marcin 223
Wojniłło Walenty 221
Wörner Manfred 99, 125

Z

Załubski Jan 28
Zatlers Valdis 245
Zemin Jiang 162
Zieliński Jacek 31, 51, 59
Zimnicki Olgierd 226
Zingeris Emanuelis 49, 57, 64, 160, 200, 234
Zuchowicz Katarzyna 195

Ż

Żeligowski Lucjan 11, 29, 46, 79, 82, 83, 220
Żirinowski Władimir 104
Żukowska Monika Paulina 185

Ž

Žalimas Dainius 38
Žalys Vytautas 47, 120
Žeruolis Darius 136, 153
Žickus K. 78
Žielys Povilas 189
Žigaras Feliksas 38
Žiliukas A. 131
Žiugžda Donatas 150
Žulys Audrius 43, 49, 99, 126
Žygelitė J. 137

С

Сапожников Борис 153

Ц

Цветкова М. 153